

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 00296417 9

RELIGIONSGESCHICHTLICHE
VERSUCHE UND VORARBEITEN

BEGRÜNDET VON

ALBRECHT DIETERICH UND RICHARD WÜNSCH

IN VERBINDUNG MIT LUDWIG DEUBNER HERAUSGEGEBEN

VON

LUDOLF MALTEN UND OTTO WEINREICH

SECHZEHNTER BAND

1916/1919

Hef. = 2 =

VERLAG VON ALFRED TÖPELMANN IN GIESSEN

INHALTSVERZEICHNIS DES SECHZEHNTEBEN BANDES

WEINREICH, OTTO: Triskaidekadische Studien. Beiträge zur
Geschichte der Zahlen (1. Heft).

CASEL, ODO: De philosophorum Graecorum silentio mystico
(2. Heft).

7034.51

DE PHILOSOPHORUM GRAECORUM SILENTIO MYSTICO

SCRIPSIT

ODO CASEL

VERLAG VON ALFRED TÖPELMANN IN GIESSEN

1919

RELIGIONSGESCHICHTLICHE VERSUCHE
UND VORARBEITEN

BEGRÜNDET VON ALBRECHT DIETERICH UND RICHARD WÜNSCH
IN VERBINDUNG MIT LUDWIG DEUBNER HERAUSGEGEBEN VON

LUDOLF MALTEN UND OTTO WEINREICH
IN KÖNIGSBERG / PR. IN HEIDELBERG

XVI. BAND 2. HEFT

~~28 5. 50~~

ILDEFONSO HERWEGEN

ABBATI

PIETATIS ERGO

Universitatis Fridericiae Guilelmiae Bonnensis amplissimus philosophorum ordo hac commentatione iudicio eius subiecta autumnò a. 1918 praemio et paullo post summis in philosophia honoribus dignum me habuit. Cui maximas ago gratias et imprimis Augusto Brinkmann, cuius doctrina et benignitas quantum huic libro utilitatis attulerit unaquaeque fere pagina testatur.

Hac de Graecorum silentio mystico commentatione viam mihi parasse videor, qua mox de Christianorum silentii mystici causis et primordiis scribere aggrediar.

O. C.

Argumentum

	Pag.
Prologus	1
Cap. I. De silentii disciplina Eleusinia	3
Quae fuerit silentii disciplina Eleusinia 3. Ad quasnam res reticentiae lex pertinuerit 11. Quibus causis commoti homines ea se astrinxerint 19.	
Cap. II. De philosophorum qui ante aevum imperatorum fuerunt silentio mystico	28
Silentii mystici a mysteriis ad philosophiam transeuntis tenuia initia apud Orphicos conspiciuntur 28. Quid de silentio et de sermone symbolico vel fabuloso senserint Pythagorei 30, Heraclitus 35, Plato 35, Aristoteles 40, Epicurei 41. Quae fuerit ratio silentium inter et interpretationem allegoricam praecipue Stoicam 42. Locus Strabonis ad Apollodorum ut videtur revocandus quam silentii doctrinam proferat 48.	
Cap. III. De philosophorum et theologorum qui aevo imperatorum floruerunt praeter Neoplatonicos silentio mystico	51
Quomodo aevo imperatorum rei mysticae studium rursus effloruerit 51. Neopythagoreorum de silentio et de symbolis placita colliguntur ex eorum libris, quos de vita Pythagorica conscripserunt 52, quos Pythagorae et veteribus Pythagoreis subdiderunt 66, quos proprio Marte ediderunt 67; quibus ex testimoniis doctrina eorum enucleatur 68. Quid de silentio et de allegoria placuerit Philoni 72, Plutarcho 86, aliis Platoniciis 93, doctrinae Hermeticae assecclis 95. Quomodo silentio usi sint astrologi 100, alchemistae 102, magi 105, Gnostici 107.	
Cap. IV. De Neoplatonicorum silentio mystico	111
Numenii 111, Plotini 114, Porphyrii 117, Iamblichi, Iuliani, Salutii 124, Macrobiani 141, Procli 144, Olympiodori 153. Damascii, aliorum 155, de silentio mythisque placita.	
Epilogus	158
Index	159

ἔστιν οὐ σιγή λόγου κρείσσειον γένοι' ἄν.
Euripides.

Silentium mysticum in plurimarum gentium religionibus usitatum Graeci non ignorabant. Sed, qui mos fuit Graecorum, non solum disciplinae sacrae certum modum et digniores formas statuerunt, sed etiam ritum causis fulcire et explicare hacque ratione cum philosophia conciliare studuerunt. Id iam pridem occasione oblata observavere viri docti. Sed ut funditus cognoscatur, quid silentium mysticum apud philosophos Graecos sibi voluerit quantumque valuerit, omnia, quantum fieri potest, testimonia ad hanc rem spectantia colligantur et excutiantur necesse est, id quod nondum factum esse videmus, nisi quod Procli Neoplatonici plurima, etsi non omnia de silentio placita Hugo Koch¹ conguessit. Idem libro suo non paucas aliorum Graecorum sententias ad silentium mysticum pertinentes inseruit, sed non satis diligens fuit in iis deligendis disponendis examinandis. Lobeck² quoque, Anrich³, A. Dieterich⁴, Bousset⁵, Jos. Kroll⁶, Fr. Heiler⁷ breviter silentii mentionem fecerunt.

¹ *Pseudo-Dionysius Areopagita in seinen Beziehungen zum Neuplatonismus und Mysterienwesen* = Forschungen zur christl. Literatur- und Dogmengesch. hg. von Ehrhard u. Kirsch I 2 et 3 (1900) 108—134, 198—260.

² *Aglaophamus sive de theologiae mysticae Graecorum causis* 1829 passim.

³ *Das antike Mysterienwesen in seinem Einfluss auf das Christentum* 1894, passim. ⁴ *Eine Mithrasliturgie*² 1910, 42sq.

⁵ *Kyrios Christos* 1913, 338 n. 1.

⁶ *Die Lehren des Hermes Trismegistos* 1914, 335—338.

⁷ *Das Gebet. Eine religionsgesch. u. religionspsych. Untersuchung* 1918, 240, 441; cf. 43, 203, 219, 342; cf. etiam Aug. Horneffer *Symbolik der Mysterienbünde* 1916 cap. I *Das Geheimnis*.

Ideo hac commentatione in animo nobis est philosophorum Graecorum de silentio mystico sententias collectas proponere et apte digestas examinare. Sed quia silentium mysticum non e philosophia, sed e mysteriis originem duxit, prius quo rectius intellegatur, quid sit silentium mysticum, disciplinam silentii Eleusiniam tractabimus. Mysteriorum enim Cereris et Proserpinae cum maxima esset apud Graecos auctoritas, non solum in eorum disciplinam alia Graecorum mysteria se formavere, sed etiam philosophi, ubi res et voces mysticas assumebant, illorum potissimum consuetudines ante oculos habebant. Sed artiore etiam vinculo silentium philosophorum cum mysteriorum more coniunctum est; philosophos enim simili atque mystas religionis sensu imbutos silentio operam navasse videbimus. Hac igitur ratione cum philosophia ad religionum Graecarum historiam nonnihil conferat, iure testimoniis philosophorum disciplinam Eleusiniam praemittimus. Quo fundamento posito temporum quae usque ad aevum imperatorum fuerunt philosophos pervestigabimus, ut quomodo silentium mysticum a mysteriis ad philosophiam transierit huicque paulatim coaluerit cognoscamus. Denique philosophorum et theologorum aevo imperatorum et antiquitatis senescentis temporibus florentium placita pro viribus excutiemus. Neque tamen nos fallit nos initium tantum huius investigationis fecisse.

I

De silentii disciplina Eleusinia

De Graecorum silentio mystico nobis verba facientibus obiecerit quispiam neque silentium neque rem mysticam satis Graecis convenire, qui τῷ λόγῳ magis quam silentio et rei mysticae studuerint. Barbaras potius gentes orientis silentio mystico deditas fuisse; illas enim et solum regis silentes adorare¹ et numen silentio colere solitas esse. Attamen apud Graecos quoque silentii religio in cultu deorum caerimoniisque sacris locum amplum obtinuit, priusquam ad philosophos et theologos transiit. In sacrificiis enim praeco ne quis verbis ineptis sacra irrita faceret monebat dicens: εὐγρηεῖτε, „favete linguis“². Nec defuere sacra quae omnino reticeri neque in vulgus efferri religio erat³. Inter quae praecipuo loco dearum Eleusiniarum Cereris et Proserpinae mysteria numeranda sunt, quippe quae apud omnes Graecos, quin postea etiam toto orbe terrarum maximo in honore sint habita.

Silendi praeceptum usumque in mysteriis Eleusiniis viguisse quamquam ipsum mysteriorum nomen clamat neque est qui neget, nonnullis tamen auctoribus allatis planius fiet, quae

¹ Cf. Arrian. Anab. V 1. 4 qui refert legatos ad Alexandrum Magnum missos πεισύντας ἐς γῆν ἐπὶ πολὺ αὐτῆν ἔχειν.

² Cf. Spanhemi observationes in Callimachi hymnum in Apoll. v. 17; Wissowa *Rel. u. Kultus der Römer*² 1912, 396 sq., 396 n. 5. De simulacris deorum qui digito ad os admoto silentium denuntiarent (Macrob. Sat. III 9, 4) et damnum ex verbis ineptis vel strepitu quovis oriturum propulsarent cf. Fr. Marx *Athen. Mitt.* X (1885) 190 sq.

³ Cf. Lobeck, *Aglaophamus* 89 sqq.; C. F. Hermann *Lehrb. d. gottesdienstl. Altertümer der Griechen*² 1858 § 32 n. 6.

silentii disciplina fuerit. Deinceps quaeremus, ad quasnam res reticendi lex pertinuerit quibusque causis commoti homines ea se astrinxerint¹.

Initium facimus ab hymni in Cererem Homericī, cui tamquam fundamento religio Eleusinia superstruitur, versibus 475—479:

Δημίτηρ . . . δεῖξε
 δορημοσύνην θ' ἱερῶν καὶ ἐπέφραδεν ὄργια καλὰ
 . . .
 σεινά, τὰ τ' οὐ πως ἔσσι παρέξιμεν οὔτε πυθέσθαι
 οὔτ' ἀχέειν· μέγα γάρ τι θεῶν σέβας ἰσχάνει αὐδήν.

Ergo neque *πυθέσθαι* (audire)² neque *ἀχέειν* (loqui) licet de mysteriis.

Similiter non initiatos vel *πυθέσθαι* vetat Pausanias somnio³ admonitus, ne de templo Eleusinio scribat (I 38, 7): *Τὰ δὲ ἐντός τοῦ τείχους τοῦ ἱεροῦ τό τε ὄνειρον ἀπειπε γράφειν. καὶ τοῖς οὐ τελεσθεῖσιν, ὁπόσων θείας εἴργονται, δῆλα δῆπου μηδὲ πυθέσθαι* (audire, quia opponitur visus) *μετειναί σρισιν.*

Silentium ab ipso numine imperatum leges a sacerdotibus Eleusiniis latae sancire dicuntur. Nam Alcibiades sacra profanavit *παρὰ τὰ νόμιμα καὶ τὰ καθεστηγία ἐπὶ τε Ἐδμολπιδῶν καὶ Κηρύκων καὶ τῶν ἱερῶν τῶν ἐξ Ἐλευσίνος* (Plut. Alcib. 22).

Silentium sollemni modo a praecone denuntiatum esse auctor est Sopater (Rhet. graeci VIII p. 118, 13 sqq. W.): *Αὐτὰ μὲν οὖν τὰ τῆς σιωπῆς ἀγαθὰ κηρύττει πρὸ πάντων τὰ τῆς Ἐλευσίνος μυστήρια φωνῆς ἅμα καὶ λόγου προσημαίνοντα φεῖδεσθαι . . . ὅτι πρὸ πάντων ἐπιτάττει (ὁ ἱεροκῆρυξ) δημοσίᾳ τὴν σιωπὴν, καὶ καθάπερ τι μέρος τῆς τελετῆς τὴν ἐχεμυθίαν τοῖς μύσταις παραινεῖ, καὶ διὰ ταύτης προτιανεύεται λανθάνειν τοὺς πολλοὺς τὰ μυστήρια κτλ.*

¹ In hoc capite componendo usus sum imprimis his libris: Chr. A. Lobeck, *Aglaophamus* 1829; E. Rohde *Psyche* I² 1898; G. Anrich *Das antike Mysterienwesen in seinem Einfluss auf das Christentum* 1894; P. Foucart *Les mystères d'Éleusis* 1914; alii suo loco afferentur.

² Cf. oraculum Apollinis Clarii a Macrobio servatum (Sat. I 18, 19): *Ὅργια μὲν δεδωῖτας ἐχρήν νηπενθεῖα κεύθειν.*

³ Versa vice somniis di invitant ad initiationem: Pausan. X 32, 13; Apul. *Metam.* XI 27; 28, qui afferuntur a P. Wendland, *De fabellis antiquis earumque ad Christianos propagatione.* Progr. Gotting. 1911.

Ritus quidam cum silentii denuntiatione coniunctus ex Sophoclis versibus subobscuris erui posse videtur (Oed. Col. 1048 sqq.): . . . ἢ πρὸς Πυθίαις ἢ λαμπάσιν ἀκταις, οὐ πότνια σεμνὰ τιθροῦνται τέλη θνατοῖσιν, ὧν καὶ χρυσέα κλήξ ἐπὶ γλώσσαι βέβακε προσπόλων Εὐμολπιδῶν. Ἔν non cum scholio ad θνατοῖσιν, sed ad πότνια i. e. θεαί referendum est. Dearum clavis aurea in ore sacerdotum posita est. Quid hoc sibi velit, ita interpretatur scholium: Ἔν καὶ χρυσέα κλήξ ἐπεὶ ἄρρητα τὰ μυστήρια, καὶ καθάπερ κλεισὴν ἢ γλωττα κατείληπται, ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐξενεγκεῖν. Quae interpretatio si vera est, poeta non dicit caerimonia quadam sacra clavem auream super os sacerdotis positam esse, sed poetice loquitur aequae atque Aeschylus fr. 309 N.: Ἄλλ' ἔστι κλεισὴ κλήξ ἐπὶ γλώσσῃ φέλαξ et Theognis 421 sq.: Πολλοῖς ἀνθρώπων γλώσσῃ θύρα οὐκ ἐπίκεινται ἁρμόδια, καὶ σφιν πόλλ' ἀμέλητα μέλει et poeta incertus AP X 42: Ἀρρήτων ἐπέων γλώσσῃ σφραγίς ἐπιζείσθω¹. Utique cum variis imaginibus usi sint poetae, eos ritum quendam sacrum ante oculos habuisse veri simile non est².

Cum de silentii indicendi ritu nihil certi proferri possit, magnus est numerus artis vocabulorum ad silentium spectantium. Quae verba fere non in solo sermone mystico usur-

¹ Cf. Plut. Regum et imperatorum apophthegm. p. 180 D: Alexander M. cum Hephaestio litteras quasdam secretas legisset, τὸν δακτύλων ἀγέλομενος τὸν ἑαυτοῦ τῷ στόματι τῷ ἐκείνου τὴν σφραγίδα ἐπίθηκεν. Gregor. Naz. or. 40 p. 728: Τὰ δὲ ἄλλα . . . κοίφεις παρὰ σεαντῶ σφραγίδι κροτοίμενα. Bölgler *Sphragis* 1911, 17 affert les. Sirac. 22, 27 (33). Quae Wobbermin *Religionsgesch. Studien* 1896, 148 sq. de artis vocabulo τὴν σφραγίδα τηρεῖν = silentium servare profert, non mihi satis demonstrata esse videntur. Cf. etiam Aeschyl. Agam. 36: Τὰ δ' ἄλλα αἰγῶν, βοῶν ἐπὶ γλώσσῃ βέβηκεν; Theogn. 815 sq.: Βοῶν μοι ἐπὶ γλώσσῃς κροτοῦ ποδὶ λάξ ἐπιζείνων ἴσχει κοπιλλεῖν καίπερ ἐπιστάμενον; Iulianus Caesar or. 7 p. 218 A: Τὸν βοῶν δὲ ἐπιτίθειμι τῇ γλώττῃ.

² In nonnullis mysteriis qui initiabantur sacramento se in silentium obstrinxerunt, ut colligitur vel ex Hippolyt. refut. praef. § 3 p. 2, 13 sqq. Wendl. de haereticis Graecos imitantibus haec narrante: Καὶ τότε . . . νοσοῖσι τὸ τέλειον τῶν κακῶν παραδιδόντες, ὄρκοις δίδουτες μήτε ἐξεῖπεν αἴτε τῷ τοῦτο μεταδοῦναι τι. Huc pertinent fortasse Liv. XXXIX 15, 13: „Hoc sacramento initiatos invenes“ eqs. et Apnl. met. XI 15: „Sacramento rogaberis“ ita, ut silentii promissio partem huius sacramenti constituerit. Cf. Reitzenstein *Hellenist. Mysterienrel.* 1910, 66 sqq.

pantur, sed cum ex usu communi ad mysteria transferuntur, peculiarem significationem mysticam induunt. Quibus in colligendis usus Eleusinii finibus non terminamur, sed etiam vocabula in aliis orgiis usitata afferimus. Voces enim mysticae posteris temporibus omnibus fere mysteriis communes erant. Praeterea philosophorum silentium mysticum consideraturis utile erit quam plurima artis vocabula rei mysticae propria nosse. Si quis enim scriptor ea usurpat, aliquo saltem modo ipsam silendi disciplinam tangit.

Saepeissime ea quae in mysteriis traduntur ἄρρητα esse dicuntur. Velut Xenoph. Hellen. VI 3, 6: *Λέγεται Τριπτόλεμος τὰ Δήμητρος καὶ Κόρης ἄρρητα ἰερά πρῶτοις ξένοις δεῖξαι Ἡρακλεῖ τε . . . καὶ Διοσκόροιν.* Schol. in Aristoph. Nub. 303: *Μυσικὸς δὲ ὁ λόγος ὁ περὶ τὰ ἄρρητα μυσιρία.* Eiusdem significationis est vox ἀπόρρητος. Plurima testimonia in lexicis invenies¹. Diodor. III 55: *Ἐν ἀπορρήτῳ κατὰ τὴν τελετὴν παραδίδοσθαι.* V 49: *Καὶ τὰ μὲν κατὰ μέρος τῆς τελετῆς ἐν ἀπορρήτοις τηρούμενα μόνοις παραδίδοται τοῖς μνηθεῖσι.* V 77 inter se opponuntur *μυσικῶς* et *φανερῶς παραδίδοσθαι*, ἐν ἀπορρήτῳ παραδίδομενα et *μιθῆνα ζρέπτειν*. Strabo quoque X 467C *μυσικῶς* et ἐν *φανερῶ* distinguit. Qua ex re patet *μυσικῶς* et ἐν ἀπορρήτῳ idem significare².

Cum ad ipsum silentium designandum pauca eademque semper vocabula adhibeantur, plura esse verba, quae secreti iniustam manifestationem significant, ex rei natura facile intellegitur, quia disciplina silentii non tam praecepto tacendi quam interdicto loquendi constat.

Silentium sermone rumpitur. Ideo principalis vox, qua silentium violari dicitur, est vox dicendi. Hymni Homericī v. 479 mystae vetantur ἀλέειν (τὰ ὄργια). Herod. II 61: *Ὅθ' μοι ὄσιόν ἐστι λέγειν.* Ibid. II 47: *Λόγος οὐκ ἐμπροπέστερός ἐστι λέγεσθαι.* II 171: *Ἐύσιονα κείσθω, πλὴν ὄσον αὐτῆς ὄσῃ ἐστὶ λέγειν.* Similiter Sopater Rhet. gr. VIII 117 W.: *Ἐάν τις τὰ μυσιρία εἴπῃ, τιμωρεῖσθω.*

¹ Cf. etiam Suid. s. v. ἀπόρρητος.

² Ἀφραστος: Proclus, Plat. theol. I 21 p. 54 Port.; in Parmenid. VI 177 Cousin. Ἀφθεγκτος: Dionys. Areop. de Div. nom. II 5. Haec afferuntur a Koch l. c. 119sq.

Aliorum quoque vocabulorum origo facile liquet, quod fere enarrationem vel publicationem significant. Talia sunt:

ἐξηγέσθαι: Herod. II 3. ἐξαγορεύειν: Lucian. de salt. 15.

ἐξερεύειν . . . ἱστορίην (sacrorum Cereris): Callimach. Aet. Oxyrh. Pap. VII 25 v. 7 coll. A. E. Housman *Classical Quarterly* IV (1910) 115, quae vox Alexandrinorum propria fuisse videtur; dicendi enim significatio ei primum tribuitur a LXX interpretibus (cf. psalm. 44, 2).

ἐκρίναι: Hermetis Trismeg. XIII 16 p. 124, 7 Parthey.

ἐκλαλεῖν: Iulian. imper. or. 5 init. Ibid. τὰ ἀνεκλάλητα.

ἐξαγγέλλειν: schol. Aristoph. Nub. 302.

ἐκπερουνθεῖν: Cornutus compend. c. 30 p. 61, 13 L. De hoc vocabulo raro cf. R. Schöne ind. Aeneae tactici p. 142.

ἐκφαίνειν: Herod. VI 135 τὰ ἐς ἔρσηρα γόνον ἄρρητα ἰσὰ ἐκφίναςαν Μικιλιάδη. Iamblich. v. Pyth. § 246 εἰς πολλοὺς ἐκφῆναι.

ἐκφέρειν: Diog. Laert. II 101 τοῖς ἀμύτοις ἐκφ.; cf. Lobeck. Agl. p. 55 et n. p. Plut. Quaest. conv. VIII 8 p. 728 DE μίτ' ἄρρητον εἶναι μίτ' ἀνέξοιστον πρὸς τοὺς ἑτέρους. Gregor. Nazianz. or. 27 p. 491 Migne PG 36, 18 B mystica vocat τὰ μὴ ἐκφορα. Iamblich. v. Pyth. § 247 ἐξώφορα ποιεῖσθαι (ibid. δηλοῦν).

ἐξορχεῖσθαι: Lucian. de saltat. 15 τοὺς ἐξαγορεύοντας τὰ μυστήρια ἐξορχεῖσθαι λέγουσιν οἱ πολλοί. Id. Piscat. 33 ἐξαγορεύοντα ταῖν θεαῖν τὰ μυστήρια καὶ ἐξορχοῦμενον. Quae vox originem videtur duxisse ex Bacchi mysteriis, quae saltando prodi potuisse apparet ex Plat. Leg. 815C ὄση (ὄρχησις) μὲν βακχεία τ' ἐστὶ καὶ τῶν ταύταις ἐπομένων . . . περὶ καθαρῶν τε καὶ τελειῶν ἀποτελούντων¹. Sed sicut Lucianus l. s. c. libri de salt. contendit: Τελείην οὐδὲ μίαν ἀρχαίαν ἔσιν εἶρεῖν ἀνεὶ ὄρχησεως, in Eleusiniis quoque mysteriis saltatio non defuisse videtur, ut testimoniis et monumentis monstrant I. N. Svoronos *Journal international d'archéologie numismatique* IV (1901) 256sq. et Pringsheim *Archäologische Beiträge zur Gesch. des eleus. Kults* (Dis. Bonn. 1905) 77sq. Ideo vox illa ἐξορχεῖσθαι ad omnia mysteria transferebatur. Velut Clemens Alexandrinus protrept. § 12, 1 scribit: Οὐκ ἐξορχήσομαι (τὰ μ.) et Synesius

¹ Cf. Eurip. Bacchae passim.

de provid. II 6, 125 D (Migne PG 66, 1274 C): Ἀλλ' ἐδλαβητέον γὰρ ἴδρι, μὴ τι καὶ τῶν ἀπορρήτων ἐξορρησώμεθα. Vocem¹ non occurrere videri ante Aristidem Lucianum Aleiphronem observat E. Rohde *Psyche* I 298 n. 1.

ἐκροιτῶν (activae significationis): Suidas s. v. *ἐξεφοίτα· ἐθροιάμβενεν*. Ὁ δὲ παρὰ τοὺς ἀτελέσιους καὶ βεβήλους ἐξεφοίτα τὰ τῶν Σαμοθράζων ὕργια (= Aelian. fr. 45 Hercher.).

δημοσιεύειν: Porphyr. de abstin. II 36.

ἐκκαλύπτειν: Porphyr. v. Plotini 3.

ἐκκνυλεῖν: vox ex sermone et apparatu scaenico sumpta. Clem. Al. protr. § 12, 1 τοῖς . . . θεοῦς, ὧν αἱ τελεταὶ αἱ μυστικαί, οἷον ἐπὶ σαρκίς τοῦ βίου τοῖς τῆς ἀληθείας ἐκκνυλήσω θειαταῖς. Idem stromat. VII § 88, 3 ἐκκνυλεῖν τὰ μ.

τραγωδεῖν: Athanasius apol. contra Arianos 11 (PG 25, 268 A) καὶ οὐκ αἰσχύνονται . . . τραγωδοῦντες τὰ μυστήρια· δέον, ὡς γέγραπται (Job. 12, 7), μυστήριον βασιλέως καλὸν κρύπτειν, καὶ ὡς ὁ Κύριος παρήγγειλε· Matth. 7, 6. Οὐ χροὶ γὰρ τὰ μυστήρια ἀμνήτοις τραγωδεῖν. *ἐκτραγωδεῖν* = agere in scaena et agendo publicare Philo de mut. nom. § 196; de somn. I 35. Lucian. de merc. cond. 41 *ἐκτραγωδήσει καὶ πρὸς πολλοὺς ἐρεῖ*.

ἐκθροιαμβεύειν: S. Basilius M. de Spir. S. c. 27 § 66 PG 32, 189 ἔ γὰρ οὐδὲ ἐποπτεύειν ἔξεισι τοῖς ἀμνήτοις, τοῦτον πῶς ἂν ἦν εἰλὸς τὴν διδασκαλίαν ἐκθρ. ἐν γραμίμασιν. Quod vocabulum ex principali significatione deducendi aliquem in triumpho publico sensum translatum publicandi traxit, similiter atque vox *ἐκπομπεύειν* a Dionys. Areop. publicandi sensu usurpatur (De eccl. hier. VII 3, 10 p. 270; ep. 8, 1 p. 599). De voce simplici *θροιαμβεύειν* = *δημοσιεύειν* cf. A. Brinkmann, Mus. Rh. LXIV (1909) 479.

Denique Dionys. Areop. de eccl. hier. I 5 p. 166 et VII 3, 10 p. 270 etiam voci *ἐξάγειν* mysticum sensum tribuit. Aristophanes quidem Eq. 282 haec exhibet: Ἐξάγων γε τὰ πόρορ, ἡμ' ἄρτον καὶ κρέας; sed τὰ ἀπόρρητα hoc loco sunt ea,

¹ Vox etiam ad alias res transfertur, cf. Reiske ad Aristid. or. 50 init., W. Schmid *Atheismus* III 239; IV 354, praeterea Fronto p. 258, 1 N., Heliodor. Aeth. VI 15 p. 177, 26 Bekk., al. De usu Christianorum cf. etiam Wobbermin l. s. c. 149 n. 2.

quae exportari vetantur; cf. Suid. s. v. ἀπόρητος· ἀπόρητα ἔλεγον τὰ ἀπειρημένα ἐξάγεσθαι.

Silentium violatum quam inexpiabili religione Graeci sanxerint, apparet ex eo, quod qui contra illud peccaverant capitis damnabantur. Huius rei testes sunt iuvenes illi Acarnanes, quos, cum non initiati templum Cereris imprudenter ingressi essent, etsi nondum quicquam de ipsis caerimoniis sacris comperissent, deprehensos et a magistratibus Eleusiniis „tamquam ob nefandum scelus“ interfectos esse narrat Livius 31, 7 sqq. Morte delictum luit etiam ille, qui, ut scribit Aelianus (fr. 43 Hercher.), τὰ τῆς Φερρεράτης ὄργια ἐδίψησε θεάσασθαι ἀτέλειτος ὢν. . . καὶ ἐπὶ τινος ἀνελθὼν λίθον ἑώρα τὰ γινόμενα. Ἐκ γάρ τοι τοῦ λίθου κατώλισθε καὶ βιαίῳ τῇ πληγῇ περιπεσὼν ἀπέθανε κτλ. Aeschylus poeta, quod invitus mystica quaedam prodiderat, vix mortem aufugit (Aristot. eth. Nicomach. III 1 p. 1111 a 9 sq. et comment.)¹. Alcibiades cum mysteriorum profanatorum accusatus esset, fuga mortem vitavit (Plut. Alcib. 22); complures amici eius capitis damnati sunt eorumque bona publicata, alii in exilium missi (καὶ τῶν φίλων αὐτοῦ τοὺς μὲν ἀπέκτειναν, τοὺς δ' ἐκ τῆς πόλεως ἐξέβαλον Isocr. de iugo 8). Sacerdotum quoque execrationibus devovebantur, qui contra tacendi legem peccaverant: Ps.-Lysias adv. Andocidem 51 ἱέρεια καὶ ἱερεῖς σιάντες κατηράσαντο πρὸς ἑσπέραν καὶ ροιυκίδα² ἀνέσεισαν κατὰ τὸ νόμιμον τὸ παλαιὸν καὶ ἀρχαῖον. De eadem causa egit Andocides et ipse accusatus oratione quae inscribitur De mysteriis. Violare secretum est ἀμάριγμα et ἀσέβεια περὶ τὸ θεῶ (Andoc. 29)³. Quin silentii legem migrare praecipua et quasi unica ratio est delinquendi in mysteria: Diog. Laert. II 101 ὁ δ' οὖν Θεόδωρος προσαθήσας ποτιὲ Εὐρυκλείδῃ τῷ ἱερογράφῃ, λέγε μοι, ἔφη, Εὐρυκλείδῃ, τίνας εἰσὶν οἱ ἀσεβοῦντες περὶ τὰ μυστήρια; εἰπόντος δ' ἐκείνου, οἱ τοῖς ἀμνήτοις αὐτὰ ἐκφέροντες, ἀσεβεῖς ἄρα, ἔφη, καὶ σὺ, τοῖς ἀμνήτοις διηγούμενος. Sopater sophista controversiam proposuit hanc (Rhet. gr. VIII 110 sqq. W.): Νόμος τὸν ἐξεπιόντια τὰ μυστήρια

¹ Cf. etiam O. Kern *Eleusinische Beiträge* (Progr. Halense 1909) 12sq.

² Quia dis inferis devovebantur; cf. Rohde *Ps.* I 226 n. 3.

³ Cf. P. Decharme *La critique des traditions religieuses chez les Grecs dès origines au temps de Plutarque* 1904, 144—151.

(i. e. Eleusinia, ut ex iis quae sequuntur patet) *τεθναται*¹. *Ὅναρ τις θεασάμενος τὴν τελευτὴν ἤρειτό τινα τῶν μεμνημένων, εἰ ταῦτα εἶναι, ἄπερ ἑώρακεν· ἐπένευσεν καὶ κρίνεται ἀσεβείας*². Ergo non solum loqui de mysteriis, sed vel *ἐπινεῦσαι* pro impietate habetur (111. 20 sq. *ὅτι ἀσεβείας ἐστὶ τὸ εἰπεῖν καὶ ἐπινεῦσαι*). Reus idem patietur *τοῖς τῶν μυστηρίων νόμον παραβῆναι τολμήσασιν* (112, 7 sq.); peccavit enim *περὶ τὰς θεὰς καὶ τὰ μυστήρια* (112, 13 sq.). 117, 9 sq. ipsa *γνώμη νομοθέτου* fingitur, quae *ἀπλῶς ὠρισμένως εἶπεν· ὅτι ἐάν τις τὰ μυστήρια εἴπῃ, τιμωρεῖσθω*. Reus igitur id solum efficiat oportet, ut demonstret se interroganti adnuentem silentium ipsum non violasse. Diagoram Melium Athenienses absentem proscripserunt³ teste Aristophane (Av. 1072 sqq.):

*ἔπαναγορευέται,
ἦν ἀποκτείνῃ τις ἑμῶν Διαγόραν τὸν Μήλιον
λαμβάνειν τάλαντον,*

quia sacra Eleusinia irriserat et profanaverat: Ps. Lysias adv. Andoc. 17 *τοσοῦτο δ' οὐτός (Andocides) Διαγόρου τοῦ Μηλίου ἀσεβέστερος γεγένηται· ἐκεῖνος μὲν γὰρ λόγῳ περὶ τὰ ἀλλότρια ἱερὰ καὶ ἑορτὰς ἰσέβει, οὗτος δὲ ἔργῳ περὶ τὰ ἐν τῇ αἰτοῦ πόλει*. Schol. in Aristoph. l. s. c. *οὗτος . . . τὰ δὲ μυστήρια ἠτέλιζεν, ὡς πολλοὺς ἐκτρέπειν τῆς τελευτῆς . . . ἐκηρύχθη δὲ τοῦτο διὰ τὸ ἀσεβὲς αὐτοῦ, ἐπεὶ τὰ μυστήρια πᾶσι διηγείτο κοινοποιῶν ἀδιά καὶ μικρὰ ποιῶν κτλ.*⁴ Andocides de myst. 29 cum ad alios tum ad Diagoram spectat, cum dicit: . . . *λόγους εἶπον ὡς*

¹ Sopatrum ipsa legis verba afferre probabile est ex similibus aliorum rhetorum locis: cf. Auctor ad Herennium I 13, 23 et prolegomena Marxii p. 107.

² Eandem controversiam paucis verbis ponit C. Chirii Fortunatiani ars rhetorica I 14 p. 91, 23sq. Halm.: . . . „qui non initiatus sacra enuntiaverit, capite plectatur; non initiatus sacra vidit in somnio, rettulit ei, qui fuerat initiatus: ille ait, haec sunt sacra. Petitur ad poenam et contra dicit“ eqs. (Lobeck. Agl. 188 n. i).

³ De Diagora cf. Wilamowitz *Textgeschichte der griech. Lyriker*. Abh. der Gött. Ges. d. Wiss. Phil.-histor. Klasse N. F. IV 3 (1900) 80—84.

⁴ Cf. etiam schol. in Aristoph. Nub. 830, Ran. 320. De libro quo Diagoras mysteria vulgasse dicebatur, cui titulus *Φρόνοι λόγοι* impositus erat, cf. Cam. Houtoir *Comment Clément d'Alexandrie a connu les mystères d'Éleusis*, Musée Belge IX (1905) 180—188; sed rectius libellum illum Diagorae postea subditum esse statuit Wilamowitz l. s. c. p. 84 et n. 1.

πρότερον ἐτέρων ἁμαρτόντων καὶ ἀσεβησάντων περὶ τὸ θεῶ. οἷα ἕκαστος αὐτῶν ἔπαθε καὶ ἐτιμωρήθη. Qui dearum secretum violaverat, eum tamquam nefarium ab omnibus vitatum esse testatur Horatius, qui cum mercedem „fidei silentio“ praestandam praedicaret, statim recordatus silentii Eleusinii dixit (carm. III 2, 25 sqq.): „Vetabo, qui Cereris sacrum volgarit arcanae, sub isdem sit trabibus fragilemque mecum solvat phaselon.“ In universum quanti cives Athenienses cultum Eleusinium aestimaverint, ostendit Isocrates de iugo 6: Alcibiadem inimici profanatorum mysteriorum accusaverunt εἰδότες τὴν πόλιν τῶν μὲν περὶ τοὺς θεοὺς μάλιστα ἂν δογμοθεῖσαν, εἴ τις εἰς τὰ μυστήρια φράνοιτ' ἕξαμαρτάνων, τῶν δ' ἄλλων εἴ τις τὴν δημοκρατίαν τολμῶη καταλύειν¹.

Magna propterea religione et reverentia silentium sacrum servabant. Causa Alcibiadis cum ad res mysticas spectaret, coram solis initiatis acta est (Andoc. de myster. 12 ἔδοξε τοῖς πρυτάνεσι τοὺς μὲν ἀμνήτους μεταστήσασθαι, αὐτοὺς δὲ κίλ.). Augustus quoque imperator „Athenis initiatus, cum postea Romae pro tribunali de privilegio sacerdotum Atticae Cereris cognosceret et quaedam secretiora proponerentur, dimisso consilio et corona circumstantium solus audiit disceptantes“ (Suet. Aug. 93). Sopater l. s. c. saepius admonet, ne quid reus vel invitus de mysteriis prodatur: Πάντα δὲ σπουδαῖε παρακαλυμμένως λέγειν, μὴ λάθῃς ἐν τῇ καθίστασθαι ἕξαγορεύων τι τῶν μυστηρίων (114, 6 sqq.). Ἀπὸ τὰ μυστήρια διατελώσεις γὰρ καὶ ἔρεϊς, οὐδὲν ἀποκαλέπτων ὁμοίως τῶν μυστικῶν (123. 19 sq.). Quin etiam mystae mori quam arcana prodere malebant, teste Gregorio Naz., qui or. 27 p. 491 (PG 36. 16 BC) disputantes secum ita hortatur: Ἐξείνὸ γε συμβῶμεν ἀλλήλοις, μυστικῶς τὰ μυστικά φθέγγεσθαι καὶ ἀγίως τὰ ἔργα καὶ μὴ ῥίπτειν εἰς βεβήλους ἀκοῦς τὰ μὴ ἔμπορα, μηδὲ σεμνοτήτους ἀποφραίνωμεν τοὺς προσκενοῦντας τοῖς δαιμονίοις καὶ τῶν αἰσχροῶν μύθων καὶ πραγμάτων θεραπευτάς, οἳ θάτιον ἂν τοῦ αἵματος ἢ λόγων ἔστιν ὡς μειοδοῖεν τοῖς ἀμνήτοις. Quae verba cum ad omnia mysteria spectent, ad Eleusinia quoque referri possunt.

Iam quaeramus, quaenam res mystis silentio tegendae fuerint. Legenti libros Graecorum notum est:

¹ Cf. etiam Aristoph. Vesp. 376—8 cum schol.

omnes Eleusine initiatos libero ore professos esse certam melioris post mortem sortis spem, quam initiatione se assecutos esse persuasum habebant. Hanc felicitatem ipse hymnus Homericus pollicetur v. 480—482:

*Ὀλβιος, ὃς τὰδ' ὄπωπεν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων·
ὃς δ' ἀτελής ἰερῶν, ὃς τ' ἄμμορος, οὐποθ' ὁμοίην
αἴσων ἔχει φθίμενός περ ὑπὸ ζόφῳ ἠερόεντι.*

Testimonia, quae collegerunt Lobeck, Agl. 69 sqq., Rohde *Psyche* I 290, Foucart *Les myst. d'Él.* 362 sqq., haec sunt: Pindar. fr. 137 Schroeder.; Sophocles fr. 753 N.; Plato Phaed. 69 C.¹, Gorg. 493 B, Resp. 363 CD, 365 A; Isocrates panegyri. 28; Crinagoras AP XI 42; Aristides Eleus. II 30sq. Keil., Panathen. I 302 Dindorf.; Proclus in Remp. Plat. 616 AB II 185, 10sqq. Kroll.; Cicero de leg. II 14, 36. Adde Aristoph. Ran. 154sqq. et chorum mystarum eiusdem fabulae v. 454sqq. In statua Glauci hierophantae (saec. II p. C.) cum alia tum haec scripta inveniuntur (*Ep. arch.* 1883, 81):

*Ἡ καλὸν ἐκ μακάρων μυστήριον, οὐ μόνον εἶναι
τὸν θάνατον θνητοῖς οὐ κακόν, ἀλλ' ἀγαθόν.*

Ab aliis quibus persuasum erat vitam post mortem a rebus in hac vita bene vel male gestis pendere, mystis praecipuus certe locus apud inferos attributus est. Velut Axiochi dialogi scriptor postquam bonorum futuram beatitudinem descripsit, 371 D habet: Ἐνταῦθα τοῖς μεμνημένοις ἐστὶν τις προεδρία, καὶ τὰς δόσιους ἀγιστείας κακέϊσε συντελοῦσιν. Et Diogenes cynicus ἀξιούτων Ἀθηναίων μνηθῆναι αὐτὸν καὶ λεγόντων ὡς ἐν ἔδου προεδρίας οἱ μεμνημένοι τεγγάνουσι, γελοῖον, ἔφη, εἰ Ἀγησίλαος μὲν καὶ Ἐπαμεινώνδας ἐν τῷ βορβόρῳ διάξουσιν, εὐτελεῖς δέ τινες μεμνημένοι ἐν ταῖς μακάρων νήσοις ἔσονται (Diog. L. VI 39; cf. Julian. imper. or. 7, 238 sq.).

Similiter Polygnotus celeberrima illa pictura Delphica mysteriorum cultores inter beatos effinxit (Pausan. X 28, 3) et τῶν τὰ δρώμενα τὰ Ἐλευσῖνι ἐν οὐδενὸς θεμέτων λόγῳ umbras,

¹ Quae hic de non initiatis limo demersis dicuntur, ex mysteriis Orphicis originem duxerunt (Rohde *Ps.* I 313; Wobbermin l. s. c. 54), sed postea ad Eleusinia translata sunt, ut docent Diog. L. VI 39 (paulo post afferendus) et Aristides Eleus. II 30sq. Keil.: Καὶ οὐκ ἐν οὐκίῳ τε καὶ βορβόρῳ κεισομένους, ἀ δὲ τοὺς ἀνήτους ἀναμίμναι.

ad quas adscripsit εἶναι σφᾶς τῶν οὐ μεμνημένων, simul cum impiis puniri penicillo narravit (ibid. X 31, 9. 11).

Cum de spe vitam beatam post mortem adipiscendi libere loqui fas esset, de argumentis quibus illa spes nutritur batur non eadem libertate usi sunt mystae.

Haec argumenta non hausta esse ex abscondita quadam doctrina theologica probavit Lobeck, Agl. 140 sq., auctore allato Clemente Al. strom. V § 70, 7: *Οὐκ ἀπεικόντως ἄρα καὶ τῶν μυστηρίων τῶν παρ' Ἑλλήσιν* (ergo etiam Eleusiniorum) *ἄρχει μὲν τὰ καθάρσια, καθάπερ καὶ τοῖς βαρβάροις τὸ λουτρόν. Μετὰ ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ μικρὰ μυστήρια διδασκαλίας τινὰ ὑπόθεσιν ἔχοντα καὶ προπαρασκευῆς τῶν μελλόντων, τὰ δὲ μεγάλα περὶ τῶν συμπάντων, οὐ μανθάνειν οὐδέμιν ἐπολεῖπεται, ἐποπτεύειν δὲ καὶ περινοεῖν τὴν τε γέσιν καὶ τὰ πράγματα.* Ergo quamquam minora mysteria fundamenta quaedam instructionis iecisse concedendum est, maiora certe nullam doctrinam praebuerunt initiandis. Sed et illa scientia quam minora mysteria tradebant potius ad caerimonias ritusque sacros pertinuisse videtur, qua mystae „praepararentur“ ad ipsam initiationem. Idem dixit Aristoteles teste Synesio (Dio 10, PG 46, 1133 sq.): *Ἀριστοτέλης ἀξιολογῶν τοὺς τετελεσμένους οὐ μαθεῖν τι δεῖν, ἀλλὰ παθεῖν καὶ διατεθῆναι δηλονότι γινομένους ἐπιτηδείους.* Mysteria non esse talia, ut argumentis rationi humanae se insinuant, docent Plutarchus de def. orac. 22 p. 422 C *Ταῦτα περὶ τούτων μυθολογοῦντος ἵκονον ἀτεχνῶς καθάπερ ἐν τελειῇ καὶ μυσίσει. μηδεμίαν ἀπόδειξιν τοῦ λόγου μηδὲ πίστιν ἐπιτηδέοντος* et Galenus De usu partium II 448, 7 Helmreich. de Eleusiniis et Samothraciis disserens *Ἀμυδρὰ . . . ἐκεῖνα πρὸς ἔνδειξιν ὧν σκεῖν δὲ διδάσκειν.*¹ *Ἐναργῆ δὲ τὰ τῆς γέσεως κτλ.*

Ergo non errabimus dicentes silentium sacrum non ad theologiam quandam pertinuisse, cum numquam de doctrina quae vere dici possit sermo fiat. Attamen alias res silentio tegendas fuisse non pauci sunt testes.

Auctores ubi in universum loquuntur, ipsa „mysteria“

¹ Hic scriptorem mysticum Christianum conferre liceat, Dionysium dico q. d. Areopagitam ep. 9, 1 de *ρητῶ* et *ἀρρητῶ* disputantem: *Καὶ τὸ μὲν περὶ θεοῦ καὶ καταδείτῃ τῶν λεγομένων τὴν ἀλήθειαν, τὸ δὲ δεῦρ καὶ ἐνδρῶν τῶ θεῶ ταῖς ἀδιδάκτοις μυστικῶς.*

silentio premia esse dicunt. Hymnus Homericus ὄργια καλὰ taceri iubet; item Lucianus de saltat. 15: Τὰ ὄργια σιωπᾶν ἄξιον, τῶν ἀμυγίων ἕνεκα. Sopater l. s. c. p. 111, 20: Νόμος τὸν ἐξιπύοντα τὰ μυστήρια τεθνάναι¹.

Sed inde non efficitur omnia quaecumque et quocumque modo ad mysteria spectabant silendi legi subiecta fuisse. Distinguuntur enim ea, quae solis initiatis scire convenit, ab iis quae profanos quoque impune audire licet. Velut Pausanias I 14, 2 dicit: *Πρόσω δὲ ἵεναι με ὠρμημένον τοῦδε τοῦ λόγου καὶ ὅποσα ἐξήγησιν ἢ ἔχει τὸ Ἀθήνησιν ἱερόν, καλούμενον δὲ Ἐλευσίνιον, ἐπέσχεον ὕψις ὀνειράτος· ἢ δὲ ἐς πάντας ὄσιον γράφειν, ἐς ταῦτα ἀποσιρέψομαι*². Aelian. fr. 44 Hercher. haec tradit: Quando Battus τῆς Θεσμοφόρου τὰ μυστήρια ἐγλίχετο μαθεῖν . . . αἱ ἱέρεια . . . τῶν μὲν ἀπορρήτων καὶ ἢ μὴ ἰδεῖν λῆρον ἦν, τούτων οὐκ ἐκοινώνουν οἱ τῶν δὲ πρώτων καὶ ἐξ ὧν οὔτε τοῖς Θεασαμένοις οὔτε τοῖς δείξασιν ἐμελλέ τι ἀπαντήσεσθαι δεινόν, παρεῖχόν οἱ βλέπειν ταῦτα. Apertius etiam Libanius scripsit orat. Corinth. 19: Ἐπεὶ δὲ μυστηρίων ἐμνημόνευσα, βούλομαι τι τῶν ἐντεῦθεν εἰπεῖν. Ἔσθι δὲ οὐ τῶν ἀπορρήτων ὃ μέλλω λέγειν· οἱτοι γὰρ τί τ' ἄλλα καθαροῖς εἶναι τοῖς μύσταις ἐν κοινῷ προσαγορεύουσιν, οἷον τὰς χεῖρας, τὴν ψυχὴν, τὴν φωνὴν Ἑλλήνας εἶναι, καὶ ἰδίῃ πάλιν τὸ „εἰ τοῦ καὶ τοῦ σίτου“³ ἐγεύσω, οὐ καθαροὺς πάρεαι“ κτλ. Ergo certa praecepta, quae puritatem ritibus et lustrationibus acquirendam postulabant, omnibus nota erant, cum ante initiationem ea servari oporteret. Fortasse cum Lobeckio Agl. 191 huc trahendus est locus Senecae ep. 95, 64: „Idem dicere de praeceptis possum: aperta sunt, decreta vero sapientiae in abdito. Sicut sanctiora sacrorum tantum initiati sciunt, ita in philosophia arcana illa admissis receptisque in sacra ostenduntur, at praecepta et alia eiusmodi profanis quoque nota sunt“.

¹ De Theoc. 26, 13sq. et Catull. 64, 260 cf. infra p. 17 n. 1.

² Cf. IX 25, 6. — Ad placita Christiana hanc distinctionem transtulit Gregor. Naz. or. 40 p. 728 (PG 36, 425 A): Ἐχεις τοῦ μυστηρίου τὰ ἐκγορα καὶ ταῖς τῶν πολλῶν ἀκοῖς οὐκ ἀπόρρητα· τὰ δὲ ἄλλα κρύπτεις παρὰ σεαντῶ κτλ.

³ Ita ed. Foerster. VI 20, 11. non recte, ut probavit A. Brinkmann M. Rh. LXIX (1914) 263; σίτου καὶ τὸ μὴ σίτου libri; εἰ τοῦ καὶ τοῦ ἦ καὶ τοῦδε Lobeck, Agl. 190.

Attamen causae huius abstinentiae solis mystis apertae erant. Clemens enim Al. strom. II § 106 ἐντεῦθεν, inquit, οἶμαι καὶ τὸν εἰρόντα τὰς τελετὰς οὐ μόνον τινῶν ζήρων ἀπαγορεύειν ἐπιτεῖσθαι, ἀλλ' ἔστιν ἔτι καὶ τῶν καταθρονομένων ἐπεξεῖλετο τῆς χρήσεως μέρι, δι' αἰτίας ἐς ἴσασιν οἱ μέστια. Haec de Eleusiniis quoque dicta esse ostendit Th. Wächter *Reinheitsvorschriften im griech. Kult* (= Religionsgesch. Versuche u. Vorarb. IX 1, 1911) 96 et praecipue 103 (ubi fabae¹ commemorantur), quem secutus est Foucart *Myst. d'Él.* 284—6.

Praeterea nonnulla quae ad res a dis gestas pertinebant mystis solis aperiebantur². Isocrates panegy. 28: Δήμητρος ἀφιχομένης εἰς τὴν χώραν ἡμῶν. ὅτε ἐπλανήθη τῆς κόρης ἀρπασθείσης καὶ πρὸς τοὺς προγόνους τοὺς ἡμετέρους εὐμενῶς διατεθείσης ἐκ τῶν ἐργεσιῶν, ἃς οὐχ οἶόν τ' ἄλλοις ἢ τοῖς μεμνημένοις ἀκούειν. Ergo beneficia, quibus incolae Eleusinii deam errandam affecerant, non initiatis abscondebantur. Iure tamen mihi videor addere: abscondebantur res a dis gestae, quatenus in teletis agebantur, non quatenus ad historiam fabularem pertinebant et a poetis cantabantur. Hanc distinctionem disertis verbis Iulianus imper. or. 5, 169A de mysteriis Matris deum disputans indicat: Εἰθ' ἔστις γίνετα τὰ λοιπά, τὰ μὲν διὰ τοὺς μυσικοὺς καὶ χορηγίους θεσμούς, τὰ δὲ καὶ ἡθῆραι πᾶσι δυναμένους· ἡ δὲ ἐκιομή τοῦ δένδρου — τοῦτο δὲ τῇ μὲν ἱστορίᾳ προσίχει τῇ περὶ τὸν Γάλλον, οὐδὲν δὲ τοῖς μυστηρίοις — κτλ. Ergo de his libere licet discurrere, sicut facit imperator³.

¹ Fabas edendi interdictum Eleusiniis cum communi Graecorum opinione religiosa commune fuisse videtur; cf. L. Malten *Archiv für Religionswissenschaft* XII (1909) 443 n. 3 et R. Wünsch *Frühlingsfest der Insel Malta* 1902, 33sq.

² Cf. Lobeck, Agl. 131—3. Theocrit. 3, 50: Ἰασιῶνα, ὃς τοσοῦτ' ἐκύρῃσεν, ὅσ' οὐ πενσεῖσθε βέβηλοι. Callimach. Act. Oxyrh. Pap. VII 25 v. 4 sqq. cum res quasdam a Iunone gestas narrare coepisset, ipse se interpellat his verbis: Κῆρον, κῆρον, ἴαχεο, λαδρὸν θνυμί, σὺ γ' αἰεὶ καὶ τα περ οὐχ ὄσιη. Ὅνῃσιν ἀρῶν ἐνεκ' οὐ τι θεῖς ἴδες ἐκρά γρικτῆς, ἐξ ἂν ἐπὶ καὶ τῶν ἡρώων ἰστοίη.

³ Cf. etiam C. F. Hermann *Gottesdienstliche Altertümer der Griechen*² 1858 § 32 n. 15 et 16. Forsitan hoc modo explicandus sit Diodorus V 77: Τὴν τε γὰρ παρ' Ἀθηναίους ἐν Ἐλευσίῃ γινομένην τελετὴν, ἐπιφανιστάτην ἀγεδὸν οἶσαν ἀπιστῶν, καὶ τὴν ἐν Σαμοθράκι καὶ τὴν ἐν Θράκι ἐν τοῖς

Agebantur vero cum in ceteris Graecorum orgiis tum Eleusine res gestae deorum. Ideo Gregorius Naz. or. 39 (PG 36, 337) paganos interrogat: *Ὁὐ Κόρη τις ἡμῖν (παρ' ὑμῖν Lobeck, Agl. 199) ἀρπάζεται ἢ Δημήτηρ πλανᾶται . . . καὶ τὰ μὲν ποιεῖ τὰ δὲ πάσχει; αἰσχρόνομαι γὰρ ἡμέρας δοῦναι τὴν νυκτὸς τελετὴν καὶ ποιεῖν τὴν ἀσχημοσύνην μυστήριον. Οἶδεν Ἐλευσίς ταῦτα καὶ οἱ τῶν σιωπωμένων καὶ σιωπητῶν ὄντως ἀξίωσι ἐπόπται* Propterea caerimoniae sacrae vocabantur τὰ δρώμενα. Clemens Al. protr. § 12, 2: *Διὼ δὲ καὶ Κόρη δρᾶμα ἴδιον ἐγενέσθην μυσικόν, καὶ τὴν πλάνην καὶ τὴν ἀρπαγὴν καὶ τὸ πένθος αὐταῖν Ἐλευσίς δαδουχεῖ. Qui agebat, ποιεῖν τὰ μυστήρια dicebatur. Alcibiades quod hoc modo mysteria profanasset accusatus est teste Adocide de myst. § 11: Ἀλκιβιάδην δὲ τὸν στρατηγὸν ἀποδείξω ὑμῖν τὰ μυστήρια ποιοῦντα ἐν οἰκίᾳ μεθ' ἑτέρων, καὶ ἐὰν ψηφισήσθε ἄδειαν, ᾧ ἐγὼ κελεύω, θεράπων ὑμῖν ἐνὸς τῶν ἐνθάδε ἀνδρῶν ἀμύητος ὧν ἔρει τὰ μυστήρια . . . 12 . . . οὐτι ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς Πουλτυίωνος γίγνοιτο μυστήρια: Ἀλκιβιάδην μὲν οὖν καὶ Νικιάδην καὶ Μέλητον, τούτους μὲν αὐτοὺς εἶναι τοὺς ποιοῦντας, συμπαρεῖναι δὲ καὶ ὄρᾶν τὰ γιγνόμενα καὶ ἄλλους, παρεῖναι δὲ καὶ δούλους . . . 15 Τεῦχος . . . ἐπαγγέλλεται τῇ βουλῇ . . . μὴνύσειν περὶ τε τῶν μυστηρίων, συνεργὸς ὧν, καὶ*

*Κίκοσι . . . μυστικῶς παραδίδοσθαι· κατὰ δὲ τὴν Κρήτην ἐν Κνωσῶ νόμιμον ἐξ ἀρχαίων εἶναι γανερωῶς τὰς τελετὰς ταύτας πᾶσι παραδίδοσθαι καὶ τὰ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἐν ἀπορητῶ παραδιδόμενα παρ' αὐτοῖς μηδένα κρύπτειν κτλ., ut fabulae in mysteriis repraesentatae, non ipsa mysteria omnibus nota fuerint. Huc spectat etiam Diodor. III 61: Ὁὐ θέμις τοῖς ἀμύητοις ἰστορεῖν τὰ κατὰ μέρος; V 49: Καὶ τὰ μὲν κατὰ μέρος τῆς τελετῆς ἐν ἀπορητοῖς τηρούμενα μόνοις παραδίδονται τοῖς μνηστῆσι. Cf. Anrich l. s. c. 32. Nonnulli loci Plutarchi huc spectantes infra c. III afferentur. Fortasse hac de causa Callimachus Aet. Oxyrh. Pap. VII 25 v. 7 ita scribit: Ἐξ ἂν ἐπεὶ καὶ τῶν (i. e. τῶν ἱερῶν) ἤρως ἰστορίην, quamquam v. 6 θεῆς ἱερὰ φρικτῆς commemorat. Aelian. fr. 43 Hercher.: Ὁὐ γὰρ τί πον παραλήσων ἢ μυστηρίων ἰστορίαν ἢ τὴν Περσεφόνην ἐθέλωσι ἀρπάσαι αὐτήν; Recte igitur M. Dibelius *Die Isisweihe bei Apuleius und verwandte Initiationsriten*, Heidelb. Sitzungsber. 1917, 4, p. 15 dicit: Eine kurze Erzählung der Kultsage ist auch vor Uneingeweihten erlaubt; nur die Einzelheiten, vor allem die in den Mysterien gezeigten heiligen Gegenstände und Handlungen, gilt es vor profanen Blicken zu schützen. — Pictores etiam, quamquam eorum ars saepe circa res Eleusinas versatur, numquam ipsius teletae partem accurate exprimunt; cf. J. N. Svoronos *Journal internat. d'archéologie numismatique* IV (1901) 183sq.; O. Kern *Eleus. Beiträge* (1909) 8; 11,*

τοὺς ἄλλους τοὺς ποιοῦντας μεθ' ἑαυτοῦ . . . 16 μυστήρια ποιεῖν
 Ἐπιβιάδην κτλ. Ergo hi agunt, illi spectant.

Monstrantur quoque res quaedam sacrae et verba ad-
 duntur. Plutarch. Alcib. 25: Θεσσαλὸς Κίμωνος . . . Ἀλκι-
 βιάδην . . . εἰσήγγειλεν ἀδικοῦν περὶ τὸ θεῶ ἀπομιμούμενον τὰ
 μυστήρια καὶ δεικνύοντα τοῖς αὐτοῦ ἑταίροις ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆ
 ἑαυτοῦ ἔχοντα στολὴν οἴωνπερ ἱεροφάντης ἔχων δεικνύει τὰ
 ἱερά, καὶ ὀνομάζοντα αὐτὸν μὲν ἱεροφάντην, Πολυτίωνα δὲ δα-
 δοῦχον, κίρκα δὲ Θεόδωρον Φεγγέα, τοὺς δὲ ἄλλους ἑταίρους
 μύστας προσαγορεύοντα καὶ ἐπόπτας κτλ. Ps.-Lysias adv.
 Andocidem 51 rem arguit: Οὗτος γὰρ ἐνδὸς στολῆν, μιμούμενος
 τὰ ἱερά ἐπεδείκνυε τοῖς ἀμύητοις καὶ εἶπε τῆ φωνῆ τὰ
 ἀπόρρητα. Ergo praeter τὰ δρώμενα etiam τὰ δεικνύμενα
 et τὰ λεγόμενα silentii fide tegenda fuerunt¹.

Ad res sacras mystis tantum monstrandas ipsum quoque
 fanum Eleusinium quodammodo pertinuit; nam ne in hoc quidem
 ingredi profanis fas erat. Ideo Pausanias somnio admonitus
 est, ne describeret τὰ ἐντὸς τοῦ τείχους τοῦ ἱεροῦ, quia profani
 θεῶς εἴργονται (I 38, 7). Soli mystae aras in fano positas
 viderunt, ut testatur Arrian. Anab. III 16, 8: Ὅστις μεμύηται
 ταῖν θεῶν ἐν Ἐλευσίνι, οἶδε τοῦ Ἐὔδανέμου τὸν βωμὸν ἐπὶ τοῦ
 δαπέδου ὄντα. At iuvenes Acarnanes supra memorati, cum
 „templum Cereris“ non initiati intravissent, „tamquam ob
 nefandum scelus interfecti sunt“. Aelius Aristides in eos, qui
 templum Eleusinium destruxerant, in hunc modum invehitur
 (or. Eleus. II 31 Keil.): Ὡ τὰ ἄφρανα φήσαντες. Proclus
 memoriae tradidit Eleusine edictum propositum fuisse, quo non
 initiati templum ingredi vetarentur (in Alcib. I 11 Cousin.)²:
 Ὡς γὰρ τοῖς εἰς τὸ τῶν Ἐλευσινίων τέμενος εἰσιούσιν ἐδηλοῦτο
 τὸ πρόγραμμα μὴ χωρεῖν εἰσω τῶν ἀδύτων ἀμύητοις οἷσι καὶ
 ἀτελέστοις, οὕτω κτλ.³. Iulianus imper. (or. 7, 239C) verbis:

¹ De rebus sacris in calatho Eleusiniorum Alexandrinorum absconditis
 cf. Callimachi hymn. in Cererem v. 2—4: Τὸν κάλαθον κατιόντα χαμαὶ
 θαυσιθε βέβηλοι μηδ' ἀπὸ τῶ τέμενος μηδ' ἐφόθεν ἀγάσσοιοθε; cf. Wila-
 mowitz *Keden und Vorträge*³ 1913, 294; de „orgiis“, quae sunt res sacrae
 cistis mysticis occultatae, mysteriorum Bacchicorum cf. Theocrit. 26, 13sq.
 et Catull. 64, 260.

² Creuzeri editio hoc loco (p. 5) corrupta est.

³ Cf. Lex Andaniensis (Ziehen, Leg. sacr. 58) § 7.

Ἐῖσω τῶν ἱερῶν εἰσφρήσσει περιβόλων idem significat quod est μνεῖσθαι¹.

Sacra cum agerentur vel monstrarentur, formulis quibusdam sacris accuratius explicabantur. Locum Ps.-Lysiae supra commemoravimus, ubi reus μιμούμενος τὰ ἱερὰ ἐπεδείκνυε τοῖς ἀμύητοις καὶ εἶπε τῇ φωνῇ τὰ ἀπόρρητα i. e. formulas sacras². Sopater quoque l. saepius all. p. 123 verborum hierophantiae mentionem facit: Ἄν τῶν ἱεροφάντου ῥήσεων ἀσθωμαί κτλ. Ultimo mysteriorum die, qui vocabatur αἰ Πίλημοζοα, pronuntiatam esse ῥῆσιν μυστικὴν narrat Athenaeus II 496 A.

¹ De vocibus ἐμφατεῖεν, εἰσφρασεῖν, pervadere = μνεῖσθαι cf. M. Di-
belius l. s. p. 16 c. p. 35 et 43; ibid. 20: *Schon das Betreten des heiligen
Ortes unter Führung des Mystagogen ist ein Teil der Initiation.* Saepissime
verba εῖσω τῶν ἱερῶν περιβόλων εἶναι vel sim. idem valent quod est ad
sacra admissum esse. Testimonia quae sequuntur mihi suppeditavit Aug.
Brinkmann. Philo de fuga et inv. § 81: Βιανέωσαν ἕξω περιφαντηρίων;
de Abrah. § 128: Ἐντὸς εἰλεῖται θεῶν περιβόλων. Heraclit. quaest. Homer.
3 p. 4, 14: *Ἦμισυ δ' οἱ τῶν ἀβεβήλων ἐντὸς περιφαντηρίων ἠγίσμεθα.* Herm.
Trismeg. Stob. I p. 400, 9 W.: Ἐνδοτέω τῶν ἱερῶν ἀδύτων. Plotin. I 6, 8:
*Πῶς τις θεάσεται κάλλος ἀμύχανον οἶον ἔνδον ἐν ἀγίοις ἱεροῖς μένον
οὐδὲ προὐδὲν εἰς τὸ ἕξω, ἵνα τις καὶ βέβηλος ᾖ;* ἴτω δὲ καὶ σντεπέσθω εἰς
τὸ εἶσω ὁ δυνάμενος. Synesius ep. 72: *Μένειν εἰσω τῶν περιβόλων τῶν
ἱερῶν.* Iulianus Caesares 313 A: *Πόρω που τῶν ἱερῶν ἀηλαίνετο περι-
βόλων.* Damase. v. Isidori 35 (in Cobeti edit. Diog. Laert.): *Ἐῖσω τῶν
ἀδύτων.* Macarius Magnes 195, 18 Blondel.: *Τῆς ἀθανασίας ἔνδον τῶν περι-
βόλων οἴσα.* Io. Chrysost. de S. Babyla c. 17 med.: *Τῶν ἱερῶν εἶσω περι-
βόλων ἴν.* Method. conviv. VI 3, 139 p. 67, 2 Bonwetsch.: *Τῶν ἱερῶν ἕξω
περιβόλων ἀποκλεισθεῖσ.* Cyrillus (?) apud Suid. II 2, 861, 7 Bernh.: *Ἱερῶν
περιβόλων μακρὰν ἀποκρίσθωσαν.* Vita S. Leonis Magni Anal. Boll. XXIX
407, 17: *Τῶν θεῶν περιβόλων πόρωθεν αὐτοὺς ἐξέλαυνει.* Ignatius v.
Nicephori patriarchae Cpol. p. 196, 1 de Boor.: *Ἐξω τῶν θεῶν περι-
βόλων γενέσθαι.* Gennadius patr. Constantinopol. dial. cum Iud. ed.
A. Jahn, Anecd. gr. theol. p. 46, 13: *Τῶν ἀδύτων ἔνδον τῶν ἱερῶν γενό-
μενον.* Haec tamen testimonia non omnia ad sacra mystica referri debent,
cum ad alia quoque sacra non quilibet admitteretur; cf. [Lysias] adv.
Andoc. 52: *Ἐτι δὲ παρελθὼν τὸν νόμον, ὃν ἡμεῖς ἐθεοθε, εἴργεσθαι τῶν
ἱερῶν αὐτὸν ὡς ἀλιτήριον ὄντα, ταῦτα πάντα βιασάμενος εἰσέλθων ἡμῶν
εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐθεσεν ἐπὶ τῶν βομῶν ὧν οὐκ ἔξῃν αὐτῶ καὶ ἀπίρτα τοῖς
ἱεροῖς περὶ ἀησίβησεν, εἰσῆλθεν εἰς τὸ Ἐλενοσίον (i. e. templum Atheniense),
ἐχερνήψατο ἐκ τῆς ἱερᾶς χέρνηβος.* — De sanctuario Cereris Alexandrino
cf. Callimachi hymn. in Cererem v. 128sq.: *Μίσση τὰ τὰς πόλιος προτανήμα
τὰς ἀτελέστος, ἄς δὲ τελεσορέας ποτὶ τὰν θεὸν ἄχρῖς ὀμαρτεῖν.*

² Cf. Rohde Ps. I 289 n. 1.

At praeter formulas sacras a sacerdotibus recitandas fuerunt etiam quae dicebantur symbola a mystis pronuntianda, quae a Christianis demum scriptoribus patefacta sunt¹; *δεῖ γὰρ*, scribit Clemens Al. protr. § 22. 4, ἀπογομινῶσαι τὰ ἄγια αἰτῶν καὶ τὰ ἄρρητα ἐξαιρεῖν. Idem paullo ante (21, 2): *Κἄστι*, inquit, τὸ σύνθημα Ἐλευσινίων μυστηρίων· ἐνήστευσα, ἔπιον τὸν κικεῶνα, ἔλαβον ἐκ ζίστης, ἐργασάμενος² ἀπεθέμην εἰς κάλαθον καὶ ἐκ κάλαθου εἰς ζίστην³. De quibus symbolis, quae verbis obscuris de industria uti videntur, accuratius agere cum non sit nostri instituti, sufficiat paucis indicasse, ad quasnam res silentii sacri disciplina pertinnerit. Ex quibus id quidem, quod est summi momenti, efficitur: silentium mysticum non qualemcumque theologiam, sed actiones ritusque sacros cultus mystici texisse.

Causam silentii primitus fuisse metum, ne peregrinis sacra gentilicia nota fierent, optime demonstravit Lobeckius, Aglaoph. 270—282. Ab initio enim unaquaeque familia vel gens suum habuit cultum proprium, ad quem admitti quemquam non gentilicium fas non erat, cum vehementer timerent homines, ne cultu deorum domesticorum vel gentiliciorum ritumque ad eos placandos apto evulgatis praesidium et beneficia eorum in alios transferrentur⁴. Dearum quoque Eleusinarum

¹ Dibelius qui l. s. c. 17sq. symbola coram non initiatis proferri potuisse contendit, non reputavit symbolum, quo mystae inter se agnoscant, si omnibus notum fiat, non iam esse symbolum (ut ipse ait p. 12).

² ἐγγυοῦμένος Lobeck. Agl. 25, 27. Lectionem traditam perperam defendunt Dieterich *Eine Mithrasliturgie* 125sq. et Körte *Archiv f. Religionswiss.* XVIII 116sq. Kern ib. XIX 433 n. 1. A. Rutgers van der Loeff (Mnemosyne XLV [1917] 361sq.) cum Döllingero *Heident. und Christent.* 168 legit ἐστ. ἔπιον. Cum calathum ab Eleusiniis Atticis alienum fuisse probabile sit (Pringheim *Archäol. Beiträge z. Gesch. des eueus. Kults.* Diss. Bonn. 1905, 49 et Wilamowitz *Reden und Vorträge*³ 1913, 275), symboli forma a Clemente et Arnobio tradita ad Eleusinia Alexandrina videtur pertinuisse.

³ Arnobius adv. nat. V 26 idem symbolum Latinis verbis reddit.

⁴ Cf. locus gravissimus Plut. Aet. Rom. 61 p. 278 F—279 A (coll. Plin. NH III 65). Hanc opinionem de publicis quoque sacrificiis valuisse apparet ex [Demosth.] contra Neaer. 73: *Καὶ αὖτις ἡ γερνὴ ἐμὲν εἶδεν τὰ ἄρρητα ἐστὶν ὑπὲρ τῆς πόλεως, καὶ εἶδεν αὐτὸ προσήκειν αὐτὴν ὁμᾶν ἐν γερνῶσιν*. Cf. etiam H. Schmidt, Veteres philosophi quomodo iudicaverint de precibus (*Religionsgesch. Vers. u. Vorarb.* IV 1, 1907) p. 59. Goblet d'Alviella,

(sicut in universum deorum inferorum) cultum a principio gentilicium fuisse vel ex eo apparet, quod initiandi a sacerdotibus ex solis Eumolpidarum et Cerycum familiis oriundis in gentem dearum cultui deditam recipiebantur ritu quodam adoptionis et nuptiarum ritui simillimo.

Sed hanc silentii causam non sufficere ad silentium mysticum Eleusinium quale postea fuerit explicandum facile perspicitur. Quamquam enim rituum sacrorum notitia non iam intra unius familiae vel gentis fines continebatur, sed omnes linguam Graecam callentes, quin Romani quoque ad mysteria admittebantur, tamen silentium tantum aberat ut aboliretur, ut officiosius servaretur. Praeterea etiamsi cultus ille Cereris et Proserpinae ab initio e diversis sacris constabat, non tam a cultu dearum quolibet quam a mysteriis tacendi praeceptum repetebatur, et cum de secretis caerimoniis aliorum quam plurimorum numinum vix sermo fiat, silentium Eleusinium celeberrimum fuit et quasi in proverbium abiit. Aliam igitur sibi de causa silentii finxerint opinionem Graeci necesse est, quae investiganda nobis erit, cum non originem silentii veram, sed Graecorum de illo opiniones scire nostra intersit.

Qua de re quaerenti veteres auctores vix umquam respondent. Nam philosophorum opiniones, quas postea tractabimus, ad explicandum cultum popularem adhibere nisi summa cum cautione non licet, cum suas ipsorum sententias populi religionibus imputare soliti sint.

Nec tamen plane desunt, e quibus aliquatenus pateat, quid Graeci de silentii mystici natura et causa opinati sint.

Unica silentii Eleusinii causa in hymno in Cererem Homero indicatur haec (v. 476sq.):

ἔργα καλὰ

σεμνά, τὰ τ' οὐ πως ἔστι παρέξιμεν οὔτε πυθέσθαι
οὐτ' ἀχέειν· μέγα γάρ τι θεῶν σέβας ἰσχάνει ἀδδίη.

Nihil hoc loco de cultu familiae secreto, sed reverentia dis debita¹ („die Scheu vor der Gottheit“ Rohde *Ps.* I 280)

De quelques problèmes relatifs aux mystères d'Éleusis. Revue de l'hist. des religions XLVI (1902) 176—181.

¹ Vel: deorum religio; cf. W. Otto, *Religio und superstitio.* Archiv

linguam coercere dicitur. Bis τὸ σέβας ratio silentii praedicatur. V. enim 478 ad voces ὄργια καλὰ novum adiectivum σεμνά primo hexametri pede, quo magis eniteat, additur et statim verbis quae sequuntur explanatur: Τὰ τ' οὐ πως ἔστι παρέξιμεν οὔτε πνέσθαι οὔτ' ἀχέειν (ergo τὸ σεμνόν nititur silentio et versa vice). post quae ratio silentii denuo clare effertur verbis: Μέγα γάρ τι θεῶν σέβας ἰσχάνει αὐδὴν.

Quid sibi vult illud θεῶν σέβας?

Ceres saepissime appellatur σεμνή eiusque mysteria σεμνά praedicantur. Hymnus Homericus incipit: Δίμητρο' ἰέκομον, σεμνήν θεὸν ἄρχομ' αἰείδεις. In sepulcro Phytali (Paus. I 37, 2) scriptum erat σεμνήν Δίμητρον. Mysteria quoque huius deae sunt σεμνά: ὄργια καλὰ . . . σεμνά (hymn. Homer. v. 476, 478). In Nubibus Aristophanea Athenae celebrantur (302 sqq.): Οὐ σέβας ἀρρήτων ἱερῶν, ἵνα μισιοδόκος δόμος (i. e. telesterium Eleusinium) ἐν τελεταῖς ἁγίαις ἀναδείκνυται. Sophocl. Oed. Col. 1050 σεμνὰ τέλη Eleusinia. Eurip. Hippol. 25 σεμνῶν ἐς ὕψιν καὶ τέλη μυστηρίων (Eleus.). Apud Athenaeum VI 253 D in hymno a Duride allato haec inveniuntur: Τὰ σεμνὰ τῆς Κόρης μυστήρια. Iulianus Caesar or. 5, 173 A laudibus effert Cereris et Proserpinae τὰ σεμνὰ καὶ ἀπόρρητα μυστήρια. De altari Cereris Eleusinio loquitur Euripides Suppl. 290: Σεμναῖσι Διῶς ἰσχάρας παρημένῃ.

Aristophanem initiationem non solum σεμνήν, sed etiam ἁγίαν appellare supra vidimus: ἐν τελεταῖς ἁγίαις. Revera ἁγιος est fere synonymum vocis σεμνός¹. Ideo nonnumquam ἁγιος et σεμνός coniunguntur, ut Plat. Soph. 249 A σεμνὸν καὶ ἁγιον, Crito 51 A σεμνούτερον καὶ ἁγιώτερον; Isocr. 11, 25 ἁγιὸς καὶ σεμνὸς (ἔχειν περὶ τὰ θεῖα)²; [Demosth.] c. Neaer. 77 ἁγίων καὶ σεμνῶν ἱερῶν, 78 σεμνὰ καὶ ἁγία (τὰ νόμιμα). Vocem ἁγιος saepissime praecipueque de rebus ad mysteria spectantibus usurpari demonstravit Wobbermin l. s. c. p. 59 sqq.³.

f. Religionswiss. XII (1909) 537. Idem significat vox ἁγιος (= ἅγιος) quam codex Mosquensis pro αἴβας praebet; cf. Eug. Fehrle *Die kultische Menschheit im Altertum* (Religionsgesch. Vers. VI 1910) 45.

¹ Cf. n. quae antecedit.

² Cf. Passow-Crönert *Wörterbuch der griech. Sprache* s. v. ἁγιος.

³ De vocibus ἁγιός, ἅγιος sim. cf. Eug. Fehrle l. s. c. p. 44—54; cf. etiam Th. Wächter l. s. c. p. 1 n. 1. A. Fridrichsen *Hagios-Qados* (Kristiania 1916).

Idem fere dicendum est de vocabulo *ῥοιος*. Schol. Aristoph. Nub. 304 ἐν τελεταῖς ἀγίαις· ἐν τελεσιουργίαις δὲ σιωτάταις, τουτέστι τοῖς μυστηρίοις.

Maiestas (σέβας, ἄγος, ὁσιότης) vero timorem et terrorem incutere solet. Inde ἄγος et φρικώδης affinitate quadam iunguntur: Demosth. 23, 74 δικαστήριον, δὲ πάντων ἀγιώτατα τούτων ἔχει καὶ φρικωδέστατα. Philo Iud. de somn. II § 123: Τὸν ἀγιώτατον καὶ φρικωδέστατον νόμον. Iure igitur *σεμνή θεά* Ceres est *θειή φρικτή* (Callimach. Aet. Oxyrh. Pap. VII p. 25, 6). Plutarch. de prof. in virt. 10 p. 81 E: Οἱ τελοῦμενοι . . . προσέχουσιν ἤδη μετὰ φόβου καὶ σιωπῆς. In initiatione mystam occupant τὰ δεινὰ πάντα, φρίκη καὶ τρόμος καὶ ἰδρῶς καὶ θάμβος (Stob. Floril. 120, 28 M.; III 52, 49, p. 1089 H.)¹. Themistius philosophiae studiosum cum mysta comparans dicit (or. 20, 235 p. 287 Dind.): Ὅστε δὲ μὲν ἄρτι προσίων τοῖς ἀδύτοις φρίκης τε ἐνεπίμπλατο καὶ ἰλίγγου, ἀδιμονία τε ξυνείχετο καὶ ἀπορία ξυμπάση. Et Aelius Aristides de sanctuario Eleusinio sic loquitur (Eleus. § 2; II 28 Keil.): Τίς οὕτω σφόδρα ἔξω τῆς γῆς ἢ θεῶν . . . ὅστις οὐ κοινόν τι τῆς γῆς τέμενος τὴν Ἐλευσίνα ἡγεῖτο καὶ πάντων, ὅσα θεῖ' ἀνθρώποις, ταῦτόν φρικωδέστατόν τε καὶ φαιδρότατον. Similia ac Plutarchus protulit Proclus in remp. II 108, 18sq. Kroll.: in Alcib. p. 142 Creuzer.

Iterum observamus voces maiestatem terroremque significantes saepe coniungi cum vocabulis ad silentium pertinentibus. Plutarchus de prof. in virt. 10 p. 81 E iungit φόβον et σιωπὴν. Aristoph. Nub. 302 σέβας ἀρρήτων ἱερῶν. Cf. schol. in locum: Οὐ σέβας· ὅπου σέβασμά ἐστι καὶ ἀπόρητα μυστήρια. Μὰν γὰρ αὐτοῖς τὸ μὴ ἐξαγγέλλεσθαι ταῦτα ἐσπουδάξειο. Iulianus or. 5, 173 A σεμνὰ καὶ ἀπόρητα μυστήρια. [Demosth.] c. Neaer. 73 (τὰ πάτρια τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς) ἄγια καὶ ἀπόρητα. 74 (τὰς θεοσίας) τὰς σεμνοτάτας καὶ

¹ Fragmentum per errorem inscribitur *Θεμιστίων ἐκ τοῦ Περὶ ψυχῆς*. „Plutarchi libro *Περὶ ψυχῆς* haec vindicavit Wyttenbach ad calcem Plutarchei libri de sera num. vind. (Lugd. Bat. 1772) 129. Recepit Bernardakis Plut. VII 21sq.“ (Hense l. c.). Contra dixit E. Maaß *Orpheus* 303—305; at cf. E. Rohde *Neue Heidelb. Jahrb.* VI (1896) 17 sq. = *Kl. Schr.* II 313.

ἀπορητίους. In hymno Homerico τὸ σέβας disertis verbis rationem silentii exhiberi supra exposuimus. *Μυστικῶς τὰ μυστικά φθέγγεσθαι καὶ ἀγίως τὰ ἄγια καὶ μὴ εἰπεῖν εἰς βεβήλους τὰ μὴ ἔκφορα* hortatur Gregor. Naz. I. supra p. 11 commemorato. Diogenes L. VIII 7 ex carmine, qui inscribatur Pythagorae *ἰερός λόγος*, hunc versum affert: *Ὁ νέοι, ἀλλὰ σέβεσθε μεθ' ἰσυχίης τάδε πάντα*. Cf. etiam Plato Phaedr. 275 D (*τὰ τῆς ζωογραφίας ἔχονα*) *σεμνῶς πάντ' σιγᾷ*; S. Basilus M. de Spir. s. § 66 (Migne PG 32, 189 A) *τῶν μυστηρίων τὸ σεμνὸν σιωπῇ διασώζεσθαι*.

Terror igitur maiestatis divinae animum mystae invadebat. Cur timore et tremore percussus sit, nullo negotio intellegitur. Ceres enim et Proserpina inter deos inferos numerantur¹ regnantque in illo regno ignoto et tenebroso, in quod anima hominis post mortem descensura est. Earum igitur potestas est in animam hominis mortui. Omnia vero quae ad mortem et ad inferorum regnum spectant timore et horrore animos Graecorum implebant. Porro timor ad silentium adigit. Unde Graeci taciti praeteribant sepulcra teste Phot. lex. s. v. *κρείττονες· οἱ ἴρωες· δοκοῦσι δὲ κακωτικοὶ εἶναι*. *Ἦ' ὃ καὶ οἱ τὰ ἴρωα παριόντες σιωπῶσιν* (idem fere legitur in schol. in Aristoph. Av. 1490 et apud Hesych. s. v. *κρείττονες*; cf. Rohde Ps. I 243sq., 244 n. 1 et H. Schmidt Veteres philosophi quomodo iudicaverint de precibus p. 65, ubi plura afferuntur testimonia), taciti loca Furiis sacra, ut docet Sophocles chorum senum Atticorum inducens haec canentem (Oed. Col. 125—133): *Προσέβα γὰρ οὐκ* (Oedipus) *ἂν ποτ' ἀστιβὲς ἄλλος ἐς τᾶνδ' ἀμαιμακετᾶν χορᾶν, ἄς τρέμομεν λέγειν καὶ παραμειβομεθ' ἀδέκτως, ἀφώνως ἀλόγως τὸ τᾶς ἐνρήμον σίῳμα φροντίδος ἰέντες*. Propterea etiam Eurhynus Nicopolitannus, qui sepultus post XV dies revixerat, dixit, *ὅτι πολλὰ μὲν ἴδου καὶ ἀκούσειν ἐπὶ γῆς θαυμασιά, κλεισθῆναι δὲ πάντα ἄρρητα φηλάττειν* (Procl. in remp. II 115, 20sq. Kr.).

Sed terror quem deae Eleusinae incutiunt mixtus temperatusque est laetitia, ut speciose observavit Aristides l. s. c.:

¹ Cf. schol. Aristoph. Nub. 305: *Ὀἰρανίους τε θεοῖς· πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν κατὰθροῖον, ὧν ἡ Δήμητρο καὶ Κόρη*.

Φρικωδέστατόν τε καὶ φαιδρότατον. Di enim inferi simul habentur et terribiles et propitii¹; terrent et invitant; terrent maiestate, invitant et alliciunt promissis. Unde homo quamvis eos timeat et maxima animi reverentia ad eos accedat, tamen eorum benignitatem implorat; quin, cum di superi in Olympi vertice residentes imperium in mortales habeant et solummodo egregios quosdam viros ut Ulixem peculiaribus beneficiis afficiant, deorum inferorum societate multo familiarius utitur homo. Ab iis non solum beneficia huius vitae, ut largam messem, exspectat, sed post mortem quoque cum in illorum umbrosum regnum descenderit, se ab illis receptum iri et felici sorte eorum gratia fruiturum esse sperat, quae res quam maxime ei cordi est.

Talia beneficia praecipue a dearum Eleusiniarum cultoribus sperabantur². Hae enim, ut vidimus p. 20, initiatum quodammodo in familiam suam recipiebant. *Mysta* fit *γεννήτης τῶν θεῶν*³ (Axioch. 371 D). Ergo homo affinitate quadam cum

¹ Cf. Rohde *Ps.* I 206. Wobbermin *Religionsgesch. Stud.* 18sq. — De gaudio mystico cf. Plut. de tranqu. an. 20 p. 477 D: Ὡν τὸν βίον μήτιν οἴτι καὶ τελετὴν τελειοτάτην ἐν θνημίας δεῖ μιστὸν εἶναι καὶ γήθους. Cf. etiam Horat. *carm.* II 19, 5sq. (viso Baccho poeta exclamat): Euhoe recenti mens trepidat metu plenoque Bacchi pectore turbidum laetatur eqs. Porphyrio in hunc locum adnotat: Viso enim deo quis non perturbetur, licet gaudeat?

² Ideo sculptores et vasorum pictores Cererem et Proserpinam tales finxerunt, ut maiestatem simul et benignitatem spirarent; cf. praecipue Ceres Cnidia. — Proclus in *remp.* II 108, 18sq. Kr. animum mystae inter timorem et gaudium fluctuantem philosophiae ratione descripsit: Καὶ γὰρ αὐταὶ (αἱ τελεταὶ) χρώμεναι τοῖς μύθοις, ἵνα τὴν περὶ θεῶν ἀλήθειαν ἀόρητον κατακλείωσιν, συμπαιδείας εἶδὸν αἴτια ταῖς ψυχαῖς περὶ τὰ δρώμενα τρόπον ἄγνωστον ἡμῖν καὶ θεῶν ὡς τοῖς μὲν τῶν τελουμένων καταπλήττεσθαι δειμάτων θεῶν πλήρεις γιγνομένων, τοῖς δὲ συνδιατίθεσθαι τοῖς ἱεροῖς συμβόλοις καὶ ἐαυτῶν ἐκστάτης ὅλης ἐνιδρῶσθαι τοῖς θεοῖς καὶ ἐνθεάζειν.

³ *Γ.* est ὁ εἰς τὰ γένη τεταγμένος schol. in l. (ex Aristot. *πολ.* 29). Ad rem cf. Rohde *Ps.* II *append.* 7 p. 421sq., qui contra Wilamowitzium (*Gött. Gel. Anz.* 1895, 984) probavit Axiochum esse *γεννήτην τῶν θεῶν*, quia initiatus est, et postquam ostendit mystam adoptione in gentem deorum receptum esse, finem facit scribens: *So aber ist der voll Geweihte γ. der Götterfamilie κατὰ τὴν ποιήσιν.*

numine coniungitur¹. Quae nam post mortem a dis expectaret, supra exposuimus.

Τὸ σέβας igitur, quod deabus debetur — ut paucis id comprehendamus, quod magis sentiri quam verbis exprimi potest — est reverentia quae exhibetur maiestati benevolentia temperatae². Hanc mystae linguam coercere hymnus Homericus dicit, neque est, cur hoc miremur³. Initiatus enim nullo suo merito neque propria virtute, sed mera dearum horrendarum liberalitate et gratia summorum bonorum particeps fit; postquam variis lustrationibus purgatus est, ad videndas et audiendas res ignotas et mirabiles multitudini absconditas admittitur; non solum de huius vitae prosperitate, sed de animae quoque post mortem feliciore sorte certior fit; in societatem dearum receptus quodammodo earum familiaris efficitur — nonne timuisse putandus est, ne tanta beneficia in vulgus profanum efferens iram dearum excitaret et munera temere despecta amitteret? non veritus esse, ne res sacras et divinas verbis cottidianis reddens omniumque oculis exponens et ipse numen contemneret et aliorum contemptui traderet⁴?

Addere forsitan liceat, quod testibus Plutarcho et Proclo (cf. supra p. 22 et 24) mystae iis quae in mysteriis viderant et audierant quam maxime commovebantur. De talibus vero quae homo intimo animo experitur non facile coram quibuslibet loquitur, praesertim cum non initiati rem non intellegant et

¹ Hanc opinionem posteriores philosophiae ratione excoluerunt. Velut Sopater Rhet. gr. VIII 115, 3 W. docet mysteria Elensinia confirmare τὸ τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ θεῖον οὐγγενές (Rohde Ps. I 293 n. 1). Proclus in remp. I 75, 5sq. Kr. mysteria ἀνάπτειν τοῖς θεοῖς dicit.

² De hoc reverentiae religiosae sensu, qui timorem gaudio miscet, libro egregio cui titulus est *Das Heilige. Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen* (1917) disputavit R. Otto theologus. De timore mystico, quem Otto vocat „das Numinose“, cf. p. 5sq., de gaudio, quod ille „das Fascinosum“ appellat, 33 sq., de silentio ex illis oriundo 71 sqq.

³ Cf. Hippolyt. refut. praef. § 1 p. 1, 19sq. Wendl. de Haereticis mysteria Graeca imitantibus disputans: Οἱ δὲ τὸ σωτῆρ ἀποκρίπτειν τὴ τὰ ἄσφατα ἐκείων μεταίτια ἐνομιάζονται πολλοῖς θεῶν σέβειν.

⁴ Cf. Horat. carm. III 3, 51sq. cogere humanos in usus omne saecrum; epist. I 16, 54 miscbis sacra profanis. Plaut. Trin. 286 mali... saecrum profanum habent.

ad deridendum eum, quem sine causa commoveri putant, prompti sint. Sed haec incerta sunt¹.

Vides in cultu Eleusinio semina quaedam religionis mysticae quam nos dicimus non desiderari. Mystica enim religio est quae hominem quatenus est homo ad numen accedere doceat, non de bonis et divitiis neque de republica sollicitum, sed de animae sorte anxium; quae eum familiariter cum dis coniungat ita, ut ipse quodammodo deus fiat. Sane non affirmamus Eleusine ecstasium illum entusiasmum quo Bacchi cultores furebant viguisse; neque opiniones illas quae in mysteriis orientis, ut Isidis, Matris Magnae Phrygiae, aliorum, grassabantur, Cereris et Proserpinae mystis adscribimus. Etiam magis pietatem mysticam quam philosophi praesertim Neoplatonici coluerunt, quae cum nostris de re mystica placitis consentit, a mysteriis Eleusiniis plane alienam fuisse concedimus. Attamen tenuia quidem, sed vera rei mysticae initia Eleusine inventa esse concessis iis quae exposuimus nemo iam mihi iure negare videtur².

¹ A reticentia mystica quam tractavimus distinguendum est silentium, quod mystae in ipsis orgiis feruntur servasse. Velut Philostratus v. Apollonii Tyan. I c. 15 de hominibus Apollonium admirantibus scribit: *Ἄσπερ ἐν μυστηρίοις ἐσιώπων*. Libanius or. 10, 6 (I 403, 4 sqq. Foerster.): *Μυστηρίων τε τιμὴν εἶχε τὰ ἐν τούτῳ τῷ Πλάτῳ· τοσαύτη μὲν αἰδὼς ἦν, ἦν ἀλλήλους τε καὶ τοὺς ἀθλητὰς οἱ παρόντες ἴδουῖντο, τοσαύτη δὲ ἰσχυρία, τοσαύτη δὲ σιωπή*. Cf. Lex Andaniensis (Ziehen, Leg. sacr. 58) § 9; Joseph. de bell. Iud. II 133. Bacchae quoque siluisse dicuntur auctoribus Suida s. v. *σιγανόν*: . . . καὶ παροιμία· Βάκχης τρόπον. *Ἐπὶ τῶν στεγανῶν καὶ σιωπηλῶν. Αἱ γὰρ Βάκχαι εἰσῶν* et Diogeniano prov. 3, 42: *Αἱ Βάκχαι σιγῶσιν* (cf. Lobeck, Agl. p. 67 sq.; Rohde *Ps.* II 9 n. 3). De eadem re scribit Plutarchus de prof. in virt. 10 p. 81E: *Ὡς οἱ τελοῦμενοι κατ' ἀρχὰς ἐν θορυβῷ καὶ βοῇ πρὸς ἀλλήλους οὐνῶσι, δρωμένων δὲ καὶ δεικνυμένων τῶν ἱερῶν προσέχουσιν ἤδη μετὰ φρίκης καὶ σιωπῆς, οὔτω κτλ.* Huc pertinet etiam quod sacra mystica plerumque noctu et in locis tenebris et abditis velut in speluncis agebantur. Testimonia huius moris afferunt Rohde *Ps.* II 45 n. 2 et Wobbermin *Religionsgesch. Stud.* p. 14; alia infra occurrent. Hoc silentium eandem quam reticentia radicem habere videtur, deorum dico praecipue inferorum horrorem. Apud philosophos silentium et reticentiam paullatim ita se miscuisse, ut iam non possent distingui, infra apparebit.

² E. Rohde *Ps.* I 293 sq., 300; *Kl. Schr.* II 331 sq. religionem mysticam quam nos vocamus ab orgiis Eleusiniis recte abiudicat; sed forsitan semina mystica eorum plus aequo attenuaverit.

Iam perspicuum est, cur mysteria Bacchi, Isidis, Matris Magnae, Mithrae, aliorum, quae vere mystica fuisse omnes concedunt, disciplinam quod ad silentii legem attinet Eleusinia simillimam observaverint. Ubi religio mystica, ibi silentium quoque mysticum colitur, ita ut iure Tertullianus apologet. 7 scripserit: „cum vel ex forma omnium mysteriorum silentii fides debeatur“ et Origenes contra Celsum I 7: *Πάντα δὲ τὰ πανταγοῦ μυστήρια κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἰσθμὸν κρύφια ὄντα οὐ διαβέβηται.*

II

De philosophorum qui ante aevum imperatorum fuerunt silentio mystico

Silentii disciplina Eleusinia partem cultus deorum eiusque publici constituebat. Nullam ibi doctrinam fuisse quae celaretur vidimus; neque ipsum silentii praeceptum rationibus fulciebatur, sed mandato divino homines silere iuebantur nulla causa addita, nisi quod maiestas deorum sanctitasque ori frena imponere dicebatur.

At cum Graeci via ac ratione „rerum cognoscere causas“ aggrederentur et philosophiae fundamenta iacerent, in ritus quoque et praecepta cultus divini a maioribus accepti inquirebant. Qua ex indagatione duae potissimum opiniones ad sacra tradita pertinentes ortae sunt. Alii enim philosophi sola rationis virtute confisi patria sacra aut non curabant aut omnino repudiabant. alii vero iis ita utebantur, ut ea tuerentur quidem, sed altiore novoque sensu replerent.

Et antiquiores philosophi quid de cultu et caerimoniis senserint, fere ex usu et consuetudine eorum cognoscitur, cum data tantum occasione et non dedita opera de his rebus verba fecerint. Posteris demum temporibus doctrina largior excrevit et ad certas formas et ad artis praecepta revocata est.

Silentio quoque mystico philosophi (nisi omnino illud aversabantur) primitus utebantur ita, ut artis vocabula mystica vel etiam disciplinam mysticae plus minus similem adhiberent.

Silentii a mysteriis ad philosophiam transeuntis tenuia initia apud Orphicos conspicimus, quorum orgia a mysteriis

Eleusiniis proxime absunt. Hos silentium quoddam observasse ipsa orgiorum vox clamat, testatur etiam occultus eorum *ἱερὸς λόγος*, quem Herodotus II 81 commemorat¹, et notissimus versus Orphicus *φρέγξομαι οἷς θεύης ἐστί, θύρας δ' ἐπίθεοθε βέβηλοι*, quem primum a Platone (Conviv. 218B), deinde a plurimis scriptoribus in usum vocatum esse infra videbimus². At cum mystis Eleusiniis nulla quae vere dici posset doctrina traderetur, sodalicia Orphica theologiam quandam excoluerunt, unde Aristoteles (fr. 10 Rose) de placitis (*δόγματα*) eorum loquitur. Quae placita circa res divinas versabantur ita, ut fabulis mythologicis initia quaedam admiscerentur philosophicae inquisitionis et explanationis, quam tamen ut ad perfectam et absolutam doctrinam revocarent eis non contigit³. Silentii igitur disciplina Orphica, quamquam ceteroqui silentii Eleusinii simillima erat, tamen cum Orphicus *ἱερὸς λόγος* semina nonnulla rationis philosophicae contineret, aliquo modo transitum a silentio mere mystico ad silentium quod appellare possumus philosophicum efficit. Et notandum est, cum illa dogmata Orphica ad rerum divinarum naturam pertineant, silentium philosophicum statim ab initio res theologicas texisse.

Silentium Orphicum vel eo, quod cultus publici pars non erat neque rei publicae legibus defendebatur, facilius impune violari poterat. Re vera Pythagorei nonnulli et Plato saepius *ἀπόρητα* Orphica in publicum traxerunt⁴. Quaerimus igitur, cur Orphici silentium, quod legibus et poenis sanctum non fuerit, tanta severitate expostulaverint. Tali eos modo magis reverentiam doctrinae sacrae debitam inculcare quam ipsam reticentiam efferre voluisse, ut placitis suis sanctitatem et

¹ Huc pertinent etiam Orphicorum symbola lamellis aureis impressa velut *ἕρμος ἐς γὰρ ἔπειτον*, quae a non initiatis intellegi nequeunt.

² Cf. etiam Lobeck, Agl. 439 sqq., 450 sqq. Abel, Orphica fr. 4, 5, 6 = Buresch *Klaros* 1889, 112 n. 56; Wobbermin *Religionsgesch. Studien* 121, 130. De forma *ἀἰδω ξρρεῖοι κτλ.* cf. Abel fr. 42 et Nauck, *Iambli. de vita Pyth.* liber 1884 p. 238, qui explicat, quomodo hic versus Pythagorae attribui potuerit a Stobaeo; videsis infra c. III et IV (ubi locus Eusebii affertur, quem Abel non attulit).

³ Cf. Rohde *Psyche* II 106 sqq.; p. 106 R. haec scribit: *eine Theosophie, die zur Philosophie zu werden strebte.*

⁴ Plato, *Phaed.* 61 sqq.; de Philolao Pythagoreo cf. Rohde *Ps.* II 122 n. 1.

auctoritatem adderent, suspicio est neque ea fundamento caret, ut procedente commentatione accuratius perspiciemus.

Orphicis non una ratione comparandi sunt Pythagorei. Nam hi quoque mystico sodalicio coniuncti caerimonias rituum mysticorum simillimas observabant¹. At praeterea via ac ratione naturam rerum investigare coeperunt. Ipse Pythagoras scientiae fundamenta iecerat; Pythagorei aedificium magis magisque exstruebant et exornabant². Verum hanc scientiam ne statuamus omnino alienam fuisse a Pythagoreorum opinionibus ad res divinas pertinentibus, sed ab his initium et originem duxisse et procedente demum tempore magis sui iuris factam esse, ita tamen ut originis suae conscia semper fuerit. Cum autem mysticis legibus sodales res sacras silentio occultare iuberentur, non intellegitur, cur non hunc silentii morem ad res philosophicas extenderint, ubi ratio philosophica circa rem sacram mysticamque versaretur³. Sane non ita nobis rem fugimus, ac si Pythagorei paucos tantum discipulos eosque diligentissime selectos diu examinatos et probatos per variorum rituum circuitus doctrina aliqua recondita et inaudita initiassent; attamen, ne nimium dicam, propensos eos fuisse, qui sententias etiam philosophicas sublimiores tanti aestimarent, ut non cuilibet delectu non habito eas aperirent, consentaneum mihi videtur esse.

Quae de Pythagoreorum secta memoriae tradita sunt, opinionem nostram confirmant. Ne tamen quae scriptores posteriores et maxime Neopythagorei q. d. commenti sunt, ipsius Pythagorae et veterum Pythagoreorum aetati attribuamus, utamur memoria tantum antiquiore. Qua edocemur Pythagoreos nonnullas doctrinae partes silentio pressisse, neque umquam haec reticentia ad res sacras solas, non ad res philosophicas pertinuisse dicitur⁴. Diogenes Laert. VIII 15 haec ex Aristoxeno profert: Ἐλεγον τε καὶ οἱ ἄλλοι Πυθαγόρειοι μὴ

¹ Zeller *Phil. d. Gr.* I⁵ 325sq.

² Cf. Windelband-Bonhöffer *Gesch. d. antiken Philos.*³ 1912 p. 23; Rohde *Ps.* II 159.

³ Zeller qui l. s. c. p. 329—331 res ad scientiam solam pertinentes reticentiae legi subiectas fuisse negat, tamen addit: *abgesehen von ihrer etwaigen symbolisch-religiösen Bedeutung.*

⁴ Cf. Zeller *Ph. d. Gr.* I⁵ 324.

εἶναι πρὸς πάντα πάντα ἴτα, ὡς φησὶν Ἀριστοῦξενος ἐν δεκάτῃ παιδευτικῶν νόμων. Iamblichus vitae Pyth. § 31 magistrum Aristoxeni inducit: Ἰστορεῖ δὲ καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς περὶ τῆς Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας¹, διαίρεσιν τινα τοιάνδε ἐπὶ τῶν ἀνδρῶν (i. e. a Pythagoreis) ἐν τοῖς πάνυ ἀπορρητοῖς διαφυλάττεσθαι τοῦ λογικοῦ ζῆλον τὸ μὲν ἐστὶν θεός, τὸ δὲ ἄνθρωπος, τὸ δὲ οἶον Πυθαγόρας² (quod placitum doctrinae Pythagoricae indolem partim philosophicam partim theologicam bene ostendit). E re est cum his conferre quae Iamblichus § 226sq. exscripsit ex Nicomacho et Apollonio Tyaneo, qui Timaeo Aristoxeno aliis usi erant³, etsi pro more posteriorum vario fuce exornata sunt: Τὰ κρυώτατα καὶ συνεκτικώτατα τῶν ἐν αὐτῇ δογματικῶν ἀπορρητα ἐν ἑαυτοῖς διεφύλακτον ἅπαντες αἰεὶ, μετὰ ἀκριβοῦς ἐχεμυθίας πρὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς ἀνέκφορα διατηροῦντες, ἀγράφως ἐν μνήμῃ τοῖς διαδόχοις ἴπερ (καθάπερ Nauck) μυστήρια θεῶν μεταδιδόντες. Δύοτερον οὐδὲν ἐξεφοίτησε τῶν γε λόγων ἀξίων μέχοι πολλοῦ, διδασκόμενα δὲ καὶ μανθανόμενα ἐντὸς τοίχων μόνον ἐγνωρίζετο.

Ergo qui sodales non erant, iis certa sectae placita audire non licebat. Sed praeter reticentiam Pythagorei alium celandi modum usurpasse videntur. Addit enim Iamblichus l. s. c.: Ἐπὶ δὲ τῶν θυραίων καὶ ὡς εἰπεῖν βεβίλων, εἰ καὶ ποτε τύχοι, διὰ συμβόλων ἀλλήλοις οἱ ἄνδρες ἠντίπτοντο. Haec si vera essent, primum haberemus testimonium veritatis, quam celari oporteret, imaginum et aenigmatum involucris vestitae et velatae eo consilio, ut coram illis etiam, quos veritatem illam audire fas non esset, sine periculo de ea sermo esse posset. Sed quid dicendum est de symbolis Pythagoricis?

¹ Cf. Zeller I⁵ 280. — „Qui liber utrum recte Aristoteli tribuatur — quam ad sententiam propensus est Zeller — an ei. id quod V. Rose, Rohde, alii contendunt, abiudicandus sit, neque certum est neque ullius fere momenti, si vera est virorum doctorum opinio conscriptum esse librum π. τ. Πυθαγορίων si non ab ipso Aristotele, tamen certe a peripatetico quodam Aristotelis et aetate et scribendi ratione“ iure dicit C. Hölk, De acusmatis sive symbolis Pythagoricis, diss. Kil. 1894, 22.

² Fr. 192 Rose.

³ Guil. Bertermann, De Iamblichi vitae Pythagoricae fontibus diss. Regimont. 1913, in tabella libello addita.

Aristoteles¹ ea ex parte collegit (Porphyr. v. Pyth. § 41 = fr. 196 Rose.)²: *Ἐλεγε δέ τινα (Pythagoras) καὶ μυστικῶν τροπῶν συμβολικῶς, ἃ δὴ ἐπὶ πλέον Ἀριστοτέλης ἀνέγραψεν. Οἶον ὅτι τὴν Θάλατταν μὲν ἐκάλει Κρόνον δάκρυον, τὰς δὲ ἄρκτους ῥέας χειρᾶς, τὴν δὲ πλειάδα Μουσῶν λύραν κτλ.*³. Iamblichus v. P. § 82 Aristotele⁴ auctore haec tradidit: *Ἔστι δὲ ἡ μὲν τῶν ἀκουσματικῶν φιλοσοφία ἀκούσιμα ἀναπόδεικτα καὶ ἀνευ λόγου, ὅτι οὕτως πρακτέον κτλ.*⁵. Corn. Hölk⁶ et imprimis Frid. Böhm⁷ acusmata ab initio praecepta fuisse sacra et superstitiosa ostenderunt acusmaticis qui dicebantur ita ad observandum proposita, ut ratio non indicaretur; posteris demum temporibus cum doctrina subtilior philosophica in eis abscondita esse crederetur, ea facta esse „symbola“. Ergo non verum videtur esse, quod Iamblichus l. s. c. (v. P. 227) scripsit Pythagoreos symbolis usos esse, ut sententias suas profanis occultarent. Nihilominus acusmata ab initio apud sectam Pythagoricam doctrinam qualemcumque continuisse consentaneum videtur esse.

A primordiis enim sectae asseclae Pythagorae ex diverso institutionis modo in duas classes dispertiebantur, acusmaticorum qui solis acusmatis imbuebantur et mathematicorum qui ad plenam scientiam admittebantur⁸. Aliquantum igitur veri iis subest, quae cum alii tum Porphyrius v. P. 36sq. verborum fucio sane non parcentes narrant: *Ὅσα γε μὴν τοῖς προσιοῦσι διελέγετο, ἢ διεξοδικῶς ἢ συμβολικῶς παρῆρει.*

¹ Si fuit Aristoteles; cf. supra p. 31 n. 1. Cum Arist. in universum antiquiorem referat acusmatum explicationem, Androcydes medicus quem Alexandri M. aetate *Περὶ Πυθαγορικῶν συμβόλων* scripsisse ostendit Corssen M. Rh. LXVII (1912) 240sqq., morali potius utitur interpretatione; cf. Hölk p. 30, 46.

² Cf. Zeller I⁵ 324 n. 2; § 42 (fr. 197 Rose.) ex alio fonte fluxit.

³ Acusmata hic ab Aristotele enumerata non esse vera acusmata fortasse recte suspicatur Hölk p. 25; nobis nunc singulae acusmatum formae curandae non sunt.

⁴ Ut probavit Val. Rose, Arist. pseudop. 202sq., cf. Rohde *Kl. Schr.* II 139sq.; Hölk 31—35.

⁵ De aliis fragmentis Arist. cf. Hölk 21sqq.

⁶ 4sqq.

⁷ De symbolis Pythagoreis, diss. Berol. 1905.

⁸ Cf. Rohde *Ps.* II 170; Hölk 6. Propter silentii exercitium quod novi sodales subibant Hölk cum Gellio I 9 acusmaticos novos discipulos fuisse putat. Sed taciturnitatis studium cum more per acusmatum ambages docendi nihil commune habet.

Διττὸν γὰρ ἦν αὐτοῦ τῆς διδασκαλίας τὸ σχῆμα· καὶ τῶν προσιόντων οἱ μὲν ἐκαλοῦντο μαθηματικοί, οἱ δ' ἀκουσματικοί. Καὶ μαθηματικοὶ μὲν οἱ τὸν περιττότερον καὶ πρὸς ἀκριβείαν διαπεπονημένον τῆς ἐπιστήμης λόγον ἐκμεμαθηχότες, ἀκουσματικοὶ δ' οἱ μόνας τὰς κεραιαῖώδεις ὑποθήκας τῶν γραμμάτων ἄνευ ἀκριβεστέρως διηγήσεως ἀρχαῖότες. Verum est acusmata plerumque non ab ipsis Pythagoreis inventa, sed ex superstitione populari petita esse; at cum Pythagorei ea in usum suum vocarent, non ea nuda assumpserunt, sed aliquo modo ad sectae placita rettulerunt cumque suis de rebus divinis opinionibus coniunxerunt. Propterea fieri non potuit, quin acusmata illa, quatenus a Pythagoreis usurpabantur, statim ab initio pro involucris reconditae qualiscumque doctrinae haberentur¹. Nam quae acusmatis vel praecipiebantur vel docebantur, non omnino ab eorum sodalium qui mathematici audiebant opinionibus et placitis abhorrere poterant, nisi quod quae mathematici rationibus et argumentis probabant, acusmaticis breviter et ratione non addita ita tradebantur, ut norma „vitae Pythagoricae“ essent. Argumentatio vero, qua mathematici acusmata probabant et interpretabantur, si vera fuit argumentatio, iam ab incunabulis sectae initia philosophicae contemplationis prae se tulerit necesse est. Ergo etiamsi effata illa non erant mera involucra placitorum philosophicorum, tamen Pythagorei acusmatis (i. e. brevibus formulis vitae praecepta vel fortasse etiam doctrinam aliquam enuntiantibus) usi esse videntur eo consilio, ut hominibus veritatis minus capacibus doctrina quaedam traderetur quidem, sed non omnino denudaretur. „Postea vero“, ut ait Hölk², „cum ex studiis mathematicis et physicis, quorum quasi primordia conspiciuntur in acusmatis³, exorta esset philosophia Pythagorica, non iam sola disciplinae ratione differebant acusmatici a mathematicis, sed etiam disciplinae materia; philosophia enim Pythagorica solis mathematicis patebat et nota erat; omnes

¹ Fortasse acusmata illa, quae Hölk non esse vera acusmata suspicatur (cf. supra p. 32 n. 3), a Pythagoreis inventa et popularibus acusmatis adiuncta sunt. Quod si verum esset, inde concludere liceret Pythagoreos aliis quoque acusmatis altiore sensum subiecisse; haec enim sine dubio opinionem sacram tegunt.

² L. s. c. 6sq. ³ Si ita intelleguntur, ut Pythagorei de eis sentiebant.

vero continebantur eadem vitam degendi ratione a Pythagora instituta ideoque omnes colebant acusmatum praecepta, quibus *Πυθαγόρειος τρόπος τοῦ βίου* regebatur.“ Hac ratione acusmata magis magisque facta sunt „symbola“ i. e. altio-rem sensum philosophicum tegere putabantur. Denique viri docti nonnumquam acusmatis placita arcana a genuino eorum sensu alienissima attribuerunt (ἔξωθεν ἐπισοφίζομένους προσάπτειν εἰκότα λόγον Iambl. v. P. 86)¹. Haec de quaestione difficillima proferri potuisse credimus. Non igitur solum, qui sodales non sunt, a certis doctrinis prohibentur, sed etiam intra sectam Pythagoricam socii exoterici et esoterici distinguuntur, quorum hi doctrinam apertam, illi imaginum velis opertam accipiunt.

Nota illa taciturnitas Pythagorica (ἡ ἐχεμυθία), quae sicut vox ἐχεμυθία ad ipsum Pythagoram redit², cum reticentia, de qua nunc nobis res est, eo cohaeret, quod discipulorum mentes ad reticendi legem observandam praeparat. Hanc eandem quam illa causam habere, id quod nunc solummodo suspicamur, infra magis perspicietur. Utrumque silentii genus uno verbo comprehendere videtur Porphyrius v. P. 19: Ἄ μὲν οὖν ἔλεγε τοῖς συνοῦσιν, οὐδὲ εἰς ἔχει γράσαι βεβαίως· καὶ γὰρ οὐχ ἡ τυχοῦσα ἦν παρ' αὐτοῖς σιωπή.

Pro certo igitur exploratoque affirmare possumus, veteres Pythagoreos praeter taciturnitatis exercitium reticentiae cuidam studuisse³ huncque silentii morem non solum ad res sacras, sed etiam ad rationes philosophicas accommodasse. Praeterea alia reticendi ratione usi illos, quos veritatis percipiendae incapaces credebant neque doctrinae integrae participes esse volebant, ita instituisse videntur, ut brevibus formulis quae acusmata audiebant initia quaedam doctrinae magis tegerent quam traderent. Haec porro acusmata iam apud veteres Pythagoreos magis magisque facta sunt symbola i. e. altioris doctrinae involucra. Hac Pythagoreorum consuetudine magis etiam quam Orphicorum opera silentium mysticum ad philosophos transmigravit. Sed eorum philosophiam fere in rebus

¹ Cf. Hölk 18 sq.

² Cf. etiam infra 54 sqq.

³ Überweg-Heinze-Prächter *Grundriss der Gesch. d. Phil.* I¹⁰ (1909) 44: *Die Verbreitung der Lehren (insbesondere wohl der theosophischen Spekulationen) unter das Volk war verpönt.*

divinis versatam esse velim observes. Cum causa silentii numquam disertis verbis indicetur, suspicari tantum licet sodales tacendo illud spectasse, ut rerum divinarum sanctitas agnosceretur et efferretur.

Eodem fere tempore, quo Pythagoras floruit, apud Iones illa philosophia excolebatur, quae populi superstitionibus plane reiectis sola rationis ope naturam rerum indagabatur. Hi viri silentium mysticum nullo modo curabant. De Heraclito quidem Ephesio haec narrantur (Diog. Laert. IX 6): *Ἀπέθρηκε δὲ αὐτὸ* (i. e. volumen suum) *εἰς τὸ τῆς Ἀρτέμιδος ἱερὸν, ὡς μὲν τινες, ἐπιτηδείσας ἀσαφέστερον γράψαι, ὅπως οἱ δυνάμενοι μόνου* ¹ *προσίοιεν αὐτῷ καὶ μὴ ἐκ τοῦ διμύθου ἐκκαταφρόνητον ἦ* ². Hac ratione, qui in difficili *τοῦ σοτεινοῦ* doctrina laborabant, explicare studebant, cur Ephesius placita sua tot obscuritatibus involvisset. Haec tamen obscuritas non tam de industria ab eo quaesita esse videtur, quam cum ex sermone Graeco iis temporibus subtilitati philosophicae nondum satis apto tum maxime ex doctrinae Heracliti indole exsurgit. Illi enim persuasum erat rerum naturam difficillimam esse cognitu ideoque verbis explanari vix posse, qua ex persuasione praeclarum illud effluxit *ἡ γέσις ζῴπτισθαι γίλει* (fr. 123 D.). Ideo vulgus stultum aspernabatur (fr. 1, 17, 29, 34, 49, 56, 57, 108, 121 D.). Ipsos deos quando loquuntur non clare loqui sed obscure docet fr. 93: *Ὁ ὦαξ οὐ τὸ μαρτεῖόν ἐστι τὸ ἐν λέλοισ, οὔτε λέγει οὔτε ζῴπτει ἀλλὰ σημαίνει*. Silentii vero mystici numquam mentionem facit, sed cum mysteria parvi aestimaret (fr. 14), ne voces quidem mysticas eum adhibuisse veri simile est. Quantam tamen vim illud *ἡ γέσις ζῴπτισθαι γίλει* posteris temporibus in excolenda silentii mystici doctrina habuerit infra videbimus.

Cum post Pythagoram omnes philosophi usque ad Platōnem rem mysticam neglegerent, summus hic vir elementa nonnulla religionis mysticae ad doctrinam suam accommodare non dubitavit, qua in re Orphicos imprimis vel potius Pythagoreos sequebatur. Sed res et voces mysticae, quas Plato usurpat, novam iam significationem induunt. „Mystae“ enim et „puri“ vocantur, qui verae sapientiae compotes fiunt. At

¹ Add. Diels.

² Cf. Cicero de deor. nat. III 35.

ritibus superstitiosis et sacrificiis prius lustrandi non sunt, qui scientiae fontem adeunt; sed certae leges a veri cupidis serventur oportet. Neque enim omnes idonei sunt, qui illam amplectantur; ideoque a limine philosophiae arcentur, qui ob mentis hebetudinem veri incapaces sunt. Πάντες γάρ, dicit Alcibiades (Conviv. 218B) versu Orphico usus¹, κεκωνωνήκατε τῆς φιλοσόφου μανίας τε καὶ βακχείας· διὸ πάντες ἀκούσσεσθε. . . οἱ δὲ οἰκείται, καὶ εἴ τις ἄλλος ἐστὶ βέβηλός τε καὶ ἄγροικος, πύλας πάνυ μεγάλας τοῖς ὤσιν ἐπίθεσθε. Theaetet. 155 E: Ἄθρει δὴ περισκοπῶν μή τις τῶν ἀμνητῶν ἐπακούῃ. Qui sint profani, statim explicat: Εἰσὶν δὲ οὔτοι οἱ οὐδὲν ἄλλο οἰόμενοι εἶναι ἢ οὗ ἂν δύνωνται ἀπρίξ τοῖν χερσὶν λαβέσθαι, πράξεις τε καὶ γενέσεις, καὶ πᾶν τὸ ἀόρατον οὐκ ἀποδεχόμενοι ὡς ἐν οὐσίας μέρει. Gorg. 493 A: Τοὺς δὲ ἀνοήτους ἀμνητῶν κτλ. Profani igitur sunt qui ad altiorem rerum considerationem se attollere nequeunt. Puritate enim, non sacra sed philosophica, vero sapientiae amatori opus est (Phaed. 67 B): Μὴ καθαρῶ γὰρ καθαρῶ ἐράττεσθαι μὴ οὐ θεμιτὸν ἦ. Pauci igitur sunt, qui summam sapientiam attingant (ibid. 69 CD): Εἰσὶν γὰρ δὴ φασὶν οἱ περὶ τὰς τελείας „ναρθη:οσόροι μὲν πολλοί, βᾶκχοι δὲ τε παῖροι“. Οὔτοι δ' εἰσὶν κατὰ τὴν ἐμὴν δόξαν οὐκ ἄλλοι ἢ οἱ περιλοσοφηγότες ὁρθῶς².

At non solum his loquendi formulis ex mysteriis petit utitur Plato, sed etiam veram reticentiam interdum expostulat. Velut cum Dionysio amico ut dogmata philosophica a vulgi contemptu defendat, tectis verbis doctrinam quandam subtiliorem communicat eumque rogat, ut sibi illam reservet neque in vulgus excidere patiatur epist. II 312 D E: Καὶ δὴ καὶ περὶ τοῦδε, ὃ δὴ τοῦτου τιμωτέρον τ' ἐστὶν καὶ θεϊότερον, καὶ μάλα σφοδρῶ αὐτῶ δηλωτέον, ἵπὲρ οὗ σὺ πέπομφας ἀποροῦμενος· φῆς γὰρ δὴ κατὰ τὸν ἐκείνου λόγον οὐκ ἱκανῶς ἀποδεδειχθᾶί σοι περὶ τῆς τοῦ πρώτου φύσεως. Φραστέον δὴ σοι δι' αἰνιγμῶν, ἵν' ἂν τι ἡ δέλτος ἢ πόσιου ἢ γῆς ἐν πυχχαῖς πάθῃ, ὃ ἀναγνοὺς μὴ γνῶ. Ὡδε γὰρ ἔχει. Περὶ τὸν πάντων βασιλέα πάντ' ἐστὶ καὶ ἐκείνου ἕνεκα πάντα, καὶ ἐκείνο αἴτιον

¹ Cf. supra p. 29.

² Alia testimonia v. apud Rohde Ps. II 293 n. 4 (Resp. 491 B, 494 A). Parmenid. 136 D: Ἀπρεπὴ γὰρ τὰ τοιαῦτα πολλῶν ἐναντίον λέγειν.

πάντων τῶν καλῶν· δεύτερον δὲ περὶ τὰ δεύτερα, καὶ τρίτον περὶ τὰ τρίτα κτλ. Ibid. 314 A—C: Ἐλάβοῦ μέντοι μὴ ποτε ἐκπέσῃ ταῦτα εἰς ἀνθρώπους ἀπαιδεύτους· σχεδὸν γάρ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, οὐκ ἔστιν τούτων πρὸς τοὺς πολλοὺς καταγελαστότερα ἀκούσματα, οἷδ' αὖ πρὸς τοὺς εὐφρευεῖς θαυμαστότερά τε καὶ ἐνθουσιαστικώτερα . . . πρὸς ταῦτ' οὐδ' σκοπῶν ἐλάβοῦ μὴ ποτέ σοι μεταμελήσῃ τῶν νῦν ἀναξίως ἐκπεσόντων. Μεγίστη δὲ φιλίακὴ τὸ μὴ γράφειν ἀλλ' ἐκμανθάνειν· οὐ γάρ ἔστι τὰ γραφέντα μὴ οὐκ ἐκπεσεῖν. Διὰ ταῦτα οὐδὲν πάμποτ' ἐγὼ περὶ τούτων γέγραφα, οὐδ' ἔστιν σύγγραμμα Πλάτωνος οὐδὲν οὐδ' ἔστιαι, τὰ δὲ νῦν λεγόμενα Σωκράτους ἔστιν καλοῦ καὶ νέου γεγονότος. Ἐρρωσο καὶ πείθου, καὶ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην νῦν πρῶτον πολλὰς ἀναγνοὺς κατὰ-καυσον. De pluribus hic locus nos edocet. Primum quae Plato obscuris verbis enuntiat, ad res divinas, quin ad ipsam naturam divinam spectant. Deinde δι' αἰνιγμῶν loquitur i. e. verbis non disertis, sed id quod verum est partim regentibus partim aperientibus utitur idque agit, ut litteras si quis non idoneus invenerit non intellegat¹. Cavendum etiam est, ne omnino in vulgus excidant; homines enim intellectu carentes veritatem, quae bona mente praeditos admiratione et summa voluptate afficit, capere non poterunt et deridebunt. Ideo Dionysius ne scribere quidem illam, sed ediscere iubetur². Plato igitur non solum silentium imperat, sed etiam sermone tecto utitur, ut res sublimiores et divinas profanis occultet³).

At dixerit quispiam Platonem iocī causa illa scripsisse.

¹ Platonis epistolam non commemoravit W. Riepl *Das Nachrichtenwesen des Altertums* 1913, qui de litteris aenigmaticis egit p. 317sqq.

² Saepius mystica scribi vetantur. Cf. Iamblichus v. Pyth. § 226: ἀργάως καθάπερ μουσικὰ παραδιδόντες; id. de comm. math. scientia c. 22 p. 68 Fest.: Ἀλλ' ἐπεὶ τὰ πλείστα ἐνεργά ἴν' παρ' αὐτοῖς, ἐν μνήμαῖς τε ἀργάοις διεσφάζετο, αἱ νῦν οὐκέτι διαμίνονται κτλ. Synesius de provid. II 5, 124 AB: Τὰ πρόσω . . . εἴρημα ἀρεθείω, ἀνθρώποις ἀνέπαγα. S. Basilius de Spir. S. c. 27 πρὸ τῶν ἀργάων ἧς ἐκλήρουσιν τομίμων (velut de symbolo fidei et sim.). Sacramentar. Gelasian. p. 53 Wilson.: „Inventis itaque animis symbolum (fidei) discite, et quod vobis sicut accepimus tradimus non alicui materiae quae corrumpi potest, sed paginis vestri cordis ascribite.“ — Cf. etiam Plat. Phaedr. 275 DE; ep. 7 p. 341sq.

³ [Sed cf. — praeter alios — Wilamowitz *Platon* I 124 not. II 279].

Persuadere tamen mihi nequeo summum illum virum tot verba iocī satis frigidi causa consumpsisse. Sed licet Plato non sine sale illa pronuntiaverit, his verbis lepidis, quae est eius consuetudo, altiorem sensum subdidisse putandus est.

Sed non solum hoc loco Plato δι' ἀνιγμῶν locutus est, sed in omnibus fere scriptis suis praeter methodum dialecticam aliam docendi rationem adhibuit. Mythis enim nonnullos dialogos exornavit et omnibus fere libris mythicum colorem aspersit¹. Hoc modo, ait, iam veteres poetae locuti sunt: (Resp. 332 B) ἤνιξάτο² ἄρα . . . ὡς ἔοικεν, ὁ Σιμωνίδης ποιητικῶς τὸ δίκαιον ὃ εἶη, et „omnes priorum philosophorum doctrinae mythorum nomen obtinent“³; Soph. 242 CD, 243 A ἐνκόλωσ μοι δοκεῖ Παρμενίδης ἡμῖν διελέχθαι καὶ πᾶς ὅστις πρόποτε ἐπὶ κρίσειν ὠρμησε τοῦ τὰ ὄντα διορίσασθαι πόσα τε καὶ ποῖά ἐστιν. — πῆ; — μὲθ' ὅν ἵνα ἕκαστος φανηταί μοι διηγείσθαι πασιὶν ὡς οὐδ' ἴμιν κίλ. Τὸ δὲ παρ' ἡμῶν Ἑλεατικὸν ἔθνος . . . ὡς ἐνὸς ὄντος τῶν πάντων καλουμένων οὕτω διεξέρχεται τοῖς μύθοις κίλ. Sicut infantibus fabulae narrantur, quibus infirma eorum mens facilius aliquo praecepto imbuatur, ita veteres philosophi mythis sententias suas proponebant. In eundem modum Plato ipse, ubi ratio dialectica deficiebat, narrationibus fabulosis doctrinas sublimiores et difficiliiores proferebat ita, ut fictis verbis et rebus veritas recondita subesset; Resp. 377 A: Τοῦτο (i. e. τὸ μύθους λέγειν) δέ που ὡς τὸ ὄλον εἰπεῖν ψεῦδος, ἐνὶ δὲ καὶ ἀληθείᾳ⁴; cf. Phaed. 85 CD.

Prohibet igitur Plato, ne certae doctrinae divulgentur, sed non lex mystica, sed ratio philosophica silere cogit. Propterea nullo hoc silentium vinculo cum mysteriorum reticentia coniunctum videtur esse, nisi quod hinc et illinc eadem artis vocabula usurpantur. Caveamus tamen, ne haec fuci vel ornandi sermonis causa a summo philosopho adhibita esse credamus, cum Plato verba mystica nova et altiore significatione imbuat. Neque satis est dicere Platonem, ubi rudes

¹ Cf. L. Couturat, De Platonicis mythis 1896.

² Theaetet. 152 C inter se opponuntur ἀνίτησθαι τῶ πολλῶ ὀνομασθῶν et τοῖς μαθηταῖς ἐν ἀπορρίτω τὴν ἀλήθειαν λέγειν. ³ Couturat p. 61.

⁴ Cf. ibid. 382 D: Ἐν ταῖς μυθολογίαις, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι ὅπῃ τὰ ἀληθῆς ἔχει περὶ τῶν πελαῶν, ἀφομοιοῦντες τῶ ἀληθεί τὸ ψεῦδος κίλ.

et indoctos arcet, id tantum postulare, ut discipuli per scientiae gradus et indagationis laborem ad cognitionis cacumen tendant. Immo potius magister leges vere mysticas scribit, sed utique voci mysticae novum sensum subicit. Verum enim illud, quod philosophia ex sententia Platonis menti humanae ostendit, est verum divinum¹, cuius ad perfectam cognitionem homo non propria virtute et constanti labore, sed repentina mentis ecstasi pervenit². Ideo puritas, qua vero sapienti opus est, quodammodo sacra est³. Ideo etiam philosophicam contemplationem mysteriorum spectaculis assimilatur⁴ et saepius ad orgiorum praecipue Orphicorum praecepta et placita provocat⁵, ut sententiis suis ratione non probandis ex illis argumenta quaerat et sacram, ut ita dicam, fidem et auctoritatem conciliet. Recte igitur etiam silentii mystici morem eo consilio ad sententias philosophicas transtulisse creditur, ut sacram quodammodo veritatis divinae dignitatem efferret et philosophiam maiore auctoritate circumdaret. Quia vero huius rei ultima causa est sublimitas veri divini, non immerito qui postea Platonem commentati sunt, ut infra apparebit, ad silentium Platonis mysticum locum celeberrimum Timaei rettulerunt (28 C): *Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ παιτέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εὐρεῖν τε ἔργον καὶ εὐρόνια εἰς πάντα ἀδύνατον λέγειν.*

Eisdem videtur causis motus esse Plato, ut non raro opiniones suas sublimiores sermone aenigmatico tegeret magis quam enarraret; aenigmata enim, ut ipse ait (epist. II 314 A), veritatis dignitatem a stultorum contemptu defendunt. Ad sermonem aenigmaticum etiam fabulae pertinent. Hae quoque cum in locum argumentationis succedant, quandocumque ratio dialectica deficit, veritatem maiorem esse praedicant, quam ut sola ratione comprehendatur; quod vero falsa veris miscent, non solum mentem humanam veritatem integram non capere demonstrant, sed etiam rudiora ingenia decipiunt et arcant.

Plato igitur speciem quandam silentii commendavit. At cum Orphicorum, silendi disciplina mysteriorum legem non excesserit et Pythagorica reticentia cum mystico silentio artis vinculis coniuncta manserit, apud Platonem silentium iam

¹ Rohde *Ps.* II 282.² *Ibid.* 283sq.³ *Ibid.* 282.⁴ *Ibid.* 279 n. 1. Couturat l. s. c. 96.⁵ Rohde *Ps.* II 279 n. 1.

plane a fundamento mystico separatum esse apparet, id est: silentium Platonis iam prorsus est philosophicum neque ullam cum superstitionibus cultus societatem retinet. Propterea vereor ne quae vere dici possit disciplina silentii statui nequeat. Silentium tamen Platonis eo indolem mysticam prae se fert, quod dignitatem sacram doctrinarum in rebus divinis versantium effert.

Post Pythagoram et Platonem, qui inde a I. ante Christum saeculo demum rei mysticae renascentis quasi duces et praecones habiti sunt, ii potius eminuerunt philosophi, qui sensui mystico minus dediti erant.

Aristoteles, praestantissimus inter Platonis discipulos, pro more suo breviter et acute, cur philosophi ad narrationes mythicas propensi essent, explicavit Met. I 2 p. 982^b 12 sqq.: *Τὴν γὰρ τὸ θαναμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν*¹ . . . *ὁ δ' ἀπορῶν καὶ θαναμάζων οὔεται ἀγνοεῖν. Τὸ καὶ φιλόμυθος ὁ φιλόσοφος πῶς ἐστίν. Ὁ γὰρ μῦθος σύγκειται ἐκ θαναμασιῶν.* Homo veritatem, quam plane se comprehensurum esse desperat, fabulis condit. Ergo medius est mythus inter perfectam cognitionem et ignorantiam, obscuram, ut ita dicam, lucem spargit, *ἀνίττεται τὴν ἀλήθειαν*, ut graeco sermone utar. Aristotelem hoc loco Platonem sequi consentaneum est. Aliis tamen locis logographorum q. d. et sophistarum vestigia premens mythos ex rationibus utilitatis publicae ortos esse contendit velut Metaph. XI 8 p. 1074^b 1 sqq.: *Παραδέδοται δὲ παρὰ τῶν ἀρχαίων καὶ παιμαιαίων ἐν μῦθῳ σχήματι καταλείμενα τοῖς ὕστερον, ὅτι θεοὶ τέ εἰσιν οἷτοι (i. e. stellae) καὶ περιέχει τὸ θεῖον τὴν ὅλην φύσιν. Τὰ δὲ λοιπὰ μυθικῶς ἤδη προσῆκται πρὸς τὴν πειθῶν τῶν πολλῶν καὶ πρὸς τὴν εἰς τοὺς νόμους καὶ τὸ συμφέρον χρῆσιν. ἄνθρωποειδεῖς τε γὰρ τούτους καὶ τῶν ἄλλων ζῴων ὁμοίους τισὶ λέγουσι, καὶ τούτοις ἕτερα ἀκόλουθα καὶ παραπλήσια τοῖς εἰρημένοις.* Aliquid igitur veri in fabulis inest; sed illud, quo fabulae sunt fabulae, plane fictum est idque eam ob causam, ut vulgo rudi cum rei publicae utilitate facilius persuaderetur. Hac ratione q. d. pragmatica Ari-

¹ Cf. Plat. Theaetet. 155 D; Resp. 382 D.

stoteles nonnumquam veteres mythos interpretatur¹ vel potius depravat; ipse tamen pro indole sua ieiuna ad sermonem mythicum parum inclinatur. Dialogis quidem „populariter scriptis“ et „exotericis“ (cf. Cicero de fin. 5, 5) nonnumquam narrationes fabulosas inserebat, sed non Platonis sensu mystico motus, verum sermonis ornandi gratia.

Aristotelem occultationem quandam doctrinae sublimioris qualem Plato commendabat non curasse, ex eius q. f. epistola VI (etsi Aristotelis sine dubio non est) colligitur, in qua Alexandro Magno haec scribuntur (Hercher, Epistologr. gr. p. 174): *Ἐγγραψάς μοι περὶ τῶν ἀπορητικῶν λόγων, οἰόμενος δεῖν αὐτοῖς φιλάττειν ἐν ἀπορητικοῖς. Ἰσθι οὖν αὐτοῖς καὶ ἐκδεδομένους καὶ μὴ ἐκδεδομένους· ξυνετοὶ γὰρ εἰσι μόνοις τοῖς ἡμῶν ἐκούσασιν.* Sufficit igitur, ut quis scholas Aristotelis frequentaverit; neque quidquam amplius magister ad doctrinam intellegendam requirit.

Philosophiae vero physicae asseclas, cuius princeps fuit Democritus, quem secutus est Epicurus, rem mysticam et rationem mythicam plane repudiasset et impugnasse consentaneum est, quippe qui cum mundum fortuito individuorum corporum concursu confluisse contenderent, rebus divinis, nedum mysticis nullum iam locum relinquerent. Quomodo Epicurus de fabulis senserit, apparet ex libro, quo discipulus eius Colotes Lampsacenus fabulam a Platone Reip. l. X de Ere Pamphylio ab inferis reverso narratam impugnavit atque irrisit², cuius libri fragmenta exstant apud Proclum in comment. in remp. Plat., qui sua ex Porphyrio Platonem defendente hausit. Velut II 105, 23 sqq. Kr. Proclus opprobria quaedam Colotis et responsa Porphyrii exscripsit et ipse nonnulla addidit: *Ὁ μὲν οὖν Ἐπιχοῦρειος Κωλώτις ἐγκαλεῖ τῷ Πλάτωνι, ὅτι τὴν ἀλήθειαν ἀφείλες τὴν ἐπιστημονικὴν περὶ τὸ ψεῦδος διατρίβει μυσολογῶν ὡς ποιητής, ἀλλ' οὐκ ἀποδεικνύς ὡς ἐπιστήμων· καὶ ὅτι πρὸς ἐναντὶν μαχομένος ἐν μὲν γε προσομιμίῃς τῆσδε τῆς πραγματείας ἐλοιδοροῖσι τοὺς ποιητὰς ὡς περὶ τῶν ἐν Ἄιδου φροσιὰ πλέσαντας καὶ θανάτου φόβον ἐντεζόντας τοῖς ἀκούουσιν, ἐπὶ τέλει δὲ καὶ αὐτὸς μεθ' ἑομοσεν τὴν φιλόσοφον*

¹ Zeller *Phil. d. Gr.* II 2³ 795 n. 3. Cf. Porphyr. Quaest. Homeric. ad Odys. pertin. ed. Schrader μ 128sq. et Schraderi epilogomena p. 180sq.

² Cf. Crönert *Kolotes und Menedemos* 1906, 12.

μοῦσαν εἰς τραγικὴν τῶν ἐν Ἄιδου πραγμάτων μυθολογίαν . . . καὶ τὸ τρίτον, οὐ τοῦδε τοιοῦτοδὲ μύθου πολὺ τὸ μάταιον ἔχειν ἀναγκαῖον· τοῖς μὲν γὰρ πολλοῖς οὐδὲ συνεῖναι δυναμένοις αὐτῶν εἰσιν ἀσύμμετροι, τοῖς δὲ σοφοῖς οὐ δεομένοις ἀμείνουσιν ἐκ τῶν τοιῶνδε γίνεσθαι δειμάτων περιττοὶ κτλ. Colotis opprobrium primo loco allatum uberius prosecutus est Macrobius¹ in comm. in somn. Scipionis I 2, 3 sq.: „Epicureorum tota factio, aequo semper errore a vero devia et illa aestimans ridenda quae nesciat, sacrum volumen (i. e. Platonis remp.) et augustissima irrisit naturae seria. Colotes vero, inter Epicuri auditores loquacitate notabilior, etiam in librum rettulit, quae de hoc amarius cavillatus est . . . ait a philosopho fabulam non oportuisse confingi, quoniam nullum figmenti genus veri professoribus conveniret. Cur enim, inquit, si rerum caelestium notionem, si habitum nos animarum docere voluisti. non simplici et absoluta hoc insinuatione curatum est, sed quaesita persona casusque excogitata novitas et composita advocati scena figmenti ipsam quaerendi veri ianuam mendacio polluerunt?“ Iam videmus Epicureos vim ac naturam mythorum Platoniorum plane ignorasse et perverse interpretatos esse. quae res infra magis apparebit.

Aristotelem quoque fabulas a philosophia fere removisse supra diximus. Verum cum interdum eam veterum fabularum interpretationem adhiberet, qua figmentis mythicis doctrina quaedam physica vel ethica subesse credebatur, agnovitne Aristoteles in mythis ratione quadam mystica sapientiam secretam reconditam esse? Quo sane interpretandi modo silentium philosophorum mysticum, quod alioqui repudiabat, admisisset et probavisset. Oritur hinc quaestio, utrum interpretatio δι' ὑπονοίας et imprimis allegorica, quae eius partem principalem constituit, referenda sit ad silentium mysticum necne. Quod vero interpretatio allegorica a Stoicis potissimum exulta est, hac quaestione soluta simul apparebit, quid Stoici de silentio mystico opinati sint.

Allegorica interpretatio inde orta est, quod viri docti opiniones de dis vulgares, quales imprimis Homerus prae-

¹ Vel eius auctor, qui fortasse fuit Porphyrius.

dicabat, cum suis placitis conciliare studuerunt. Primus¹ ea usus esse fertur Theagenes Rheginus tempore Cambysis regis: Schol. Homer. B in P 67 (Porphyr. I 240, 14 sqq. Schrader.)² ὁ περὶ Θεῶν... λόγος... οὐ πρόποντας τοὺς ὑπὲρ τῶν Θεῶν μύθους φησίν. Πρὸς δὲ τὴν τοιαύτην κατηγορίαν οἱ μὲν ἀπὸ τῆς λέξεως ἐπιλόουσιν, ἀλληγορίᾳ πάντα εἰρησθαι νομίζοντες ὑπὲρ τῆς τῶν στοιχείων φύσεως (quae est ratio physica Stoicorum)... ὁμοίως ἔσθ' ὅτε καὶ ταῖς διαθέσεσι ὀνόματα Θεῶν τιθέναι (ratio ethica)... οὗτος μὲν οὖν ὁ τρόπος ἀπολογίας ἀρχαῖος ὢν πάνυ καὶ ἀπὸ Θεαγέτους τοῦ Ῥηγίνου, ὃς πρῶτος ἔγραψε περὶ Ὀμήρου, τοιοῦτός ἐστιν ἀπὸ τῆς λέξεως. Anaxagoras in schol. Hom. BT in P 547 (fr. 19 Diels.) Irin ratione physica interpretatus est, secundum Diog. L. II 11 ethicam quoque allegoriam noverat. Quem secuti sunt cum alii Anaxagorei tum Metrodorus Lampsacenus³. Diogenes quoque Apolloniates ἐπαιεῖ τὸν Ὀμηρον ὡς οὐ μυθικῶς ἀλλ' ἀληθῶς ἐπερ τοῦ Θείου διειλεγμένον. Τὸν ἀέρα γὰρ αὐτὸν Δία νομίζειν φησὶν κτλ. (Philodem. de piet. c. 6^b. Diels. Doxogr. p. 536^b). Sophistis quam maxime placuit allegoria⁴. Cynici potius interpretationem moralem excoluerunt⁵. Democritus nonnullis locis fabulas sacras in allegoricum sensum traxit⁶. Epicurei quidem allegoriam cum mythis repudiabant⁷; tamen Lucretius eam nonnumquam admisit⁸. Scepticos acerrime eam impugnasse, id quod

¹ Cf. P. Decharme *La critique des traditions religieuses chez les Grecs dès origines au temps de Plutarque*, 1904, praec. p. 270—353. Decharmeo duce brevem et exilem historiae allegoriae usque ad Plutarchum conspectum confecit A. B. Hersman *Studies in greek allegorical interpretation* diss. Chicag. 1906, p. 7—23. Cf. etiam H. Schraderi prolegomena in Porphyr. quaest. Homer. ad Iliadem pertinentium reliquias 1880, 383—412; Lobeck. Aglaoph. 155sqq.; Vilhoison, *Theologia physica Stoicorum* (in Cornuti editione facta a Friderico Osann [1844] p. 393—597), passim.

² = Diels *Vorsokr.* c. 72, 2.

³ Diels *Vorsokr.* c. 48, 1—6; cf. Zeller *Phil. d. Gr.* I⁵ 1019 n. 4; W. Nestle *Philol.* LXVI (1907) 503sqq.

⁴ Zeller III 1⁴ 330 n. 3.

⁵ Zeller II 1⁴ 330sq.; F. Dümmler *Antisthenica* 1882, 22sq. a ver. aberravit.

⁶ Zeller I⁵ 936sq.

⁷ Cf. Philodem. de piet. 18 p. 85 Gomperz; Heracliti quaest. Hen. c. 4 Wendland *Hellenist.-röm. Kultur*² 1912, 107.

⁸ Zeller III 1⁴ 452.

mirum non est, apparet ex Cicerone de nat. deor. III 24, 62—64 et Philodemo de piet. 18 p. 85 Gomperz.

Denique allegoriae fastigium imposuerunt Stoici¹.

Qui hac fabularum interpretatione allegorica usi sunt, cum in nominibus deorum ac fabulis veterum inclusas esse quasdam doctrinas contendant, occultationem aliquam mysticam agnoscere videntur, qua antiqui poetae vel sacerdotes placita sua texerint. Et revera nonnulli allegoristae sapientiam suam „mysticam“ iactant. Audiamus Heraclitum Stoicum, qui non multo post Augusti aetatem videtur floruisse. Quaest. Homer. c. 3 in allegoriae contemptores, quales Plato et Epicurus fuerint, invehentem: *Εἰ δ' ἀμαθείς τινες ἀνθρώποι τὴν Ὀμηρικὴν ἀλληγορίαν ἀγνοοῦσιν οὐδ' εἰς τὰ μύθια τῆς ἐκείνου σοφίας καταβεβήκασιν, ἀλλ' ἀβασάνιστος αὐτοῖς ἢ τῆς ἀληθείας κρίσις ἔρριπται, καὶ τὸ φιλοσόφως ἔηθ' ἔνδ' οὐκ εἰδότες, ὃ μυστικῶς δοκεῖ πλάσαι, προσαρπάζουσιν, οὗτοι μὲν ἐρρέουσιν. Ἡμεῖς δ' οἱ τῶν ἀβεβήλων ἐπιτὸς περιρροατηρίων ἠγνίσμεθα, σεμνὴν ὑπὸ νόμῳ τῶν ποιμάτων τὴν ἀλήθειαν ἀνιχνεύομεν. Qui τῶν Ὀμηρικῶν ὀργίων particeps fuerit, tamquam epropta τὴν μυστικὴν αὐτοῦ σοφίαν conspiciet (c. 53); quin haec mystica sapientia etiam ab initiis sacris repetitur (c. 6): Ὅτι μὲν τοίνυν ὁ αὐτὸς Ἀπόλλων ἠλίφ . . . σαφὲς ἡμῖν ἐκ τε τῶν μυστικῶν λόγων, οὗς αἱ ἀπόρρητοι τελεταὶ θεολογοῦσι. Allegoristae sunt ἱερεῖς καὶ ζήτοροι τῶν διαμονίων ὀργίων Homeri (c. 79). Aliis quoque locis Platonem imitatus voces mysticas usurpat scriptor.*

Sed ne decipiamur fallacibus istis verbis, ipse Heraclitus providet, cum non semel fabularum rationem mythicam et philosophicam distinguat; velut c. 3 (cf. supra) *μυστικῶς* ad sola verba refertur, *φιλοσόφως* ad rem, et c. 17 haec proferuntur: *Σαμπρά γε μὴν καὶ λίαν φιλόσοφος ὑφεδρεῖει τοῖς νοουμένοις κατ' ἀλληγορίαν ἐπιστήμη.* Quid hoc sibi vult?

Mythos tum oriri Plato et Aristoteles perhibent, cum mens humana naturam rerum, quam admiratur neque claris verbis et sentiis circumscribere valet, imaginibus et figmentis quasi balbutiens enuntiare tentat. Forma igitur mythica ad naturam mythi pertinet neque ab ea divelli potest. At contra

¹ Cf. Zeller III 1⁴ 330 sqq.; Wendland *Hellenist.-röm. Kultur*² 112sqq.; Viljoison l. s. c.; alii.

Stoici et in universum allegoristae physici omnes fabulas de industria a poetis vel sacerdotibus veterum inventas esse putabant, ut placita physica vel praecepta moralia iam ratione cognita et circumscripta involucris et tegumentis vestirent¹, quo facilius populo rudi persuaderent. Ideo forma fabulosa non ex natura rei narratae exsurgit, sed extrinsecus pro fingentium libidine adiuncta est *πρὸς τὴν πειθῶ τῶν πολλῶν καὶ πρὸς τὴν εἰς τοὺς νόμους καὶ τὸ συμφέρον χρῆσιν*, ut Aristotelis verba iterum afferam. Haec causa est, cur Heraclitus philosophicum fabularum nucleum plane a tegumento mythico separet. Forma enim fabulosa viro Stoico nihil est nisi vestis doctrinae certae et definitae superaddita, quam qui semel sustulerit, iam nudam veritatem intuebitur. Ei vero qui Platone duce recta ratione mythos perscrutatus fuerit, etiamsi ad altiorem cognitionem pervenerit, pars tamen semper restabit, quae rationi non pateat. Ideo iure mythi dicuntur simul tegere et patefacere (sicut vestis corporis lineamenta partim tegit partim demonstrat), quin magis tegere quam patefacere, et quodammodo silentium observare. At qui Stoica ratione omnes mythos interpretari voluerit ita, ut nihil iam, quod rationi pervium non sit, relinquatur², mysticam fabularum vim plane attenuabit et destruet. Garrula haec allegoria nihil cum silentio mystico commune habet, sed ei omnino contraria est. Allegoria mythum destruit. Ideo nil mirum etiam illos sapientes, qui mythos ut ineptos et philosophia indignos aversarentur, interdum allegoria usos esse³; Platonem vero qui mythicum sermonem amplecteretur et magni aestimaret, interpretationem allegoricam improbasse (Phaedr. 229 C. Resp. 378 D).

Recte nos rationem quandam intercedere mythos inter et

¹ Cf. Zeller *Ph. d. Gr.* III 1³, 324.

² Quantum Stoici ratione perscrutante confisi sint, Heraclitus Quaest. Hom. 33sq. bene ostendit, ubi Herculis historiam allegorice explicat; *οὐδεὶς γὰρ, αἰτ. c. 34, ἄβρατος φιλοσοφία χῶρος*.

³ Ideo Schmekel *Phil. der mittleren Stoa* (1892) 207 et 317 mihi non recte ex eo, quod Panaetius et Posidonius fabulas respuebant (cf. Sexti emp. adv. phys. I 66, apud Schmekel p. 266: *Κοινῶς πάντα μῦθον μάλιστα περιεσχγκέναι συμβέβηκε καὶ ἀδύνατον εἶναι*), concludere videtur, illos allegoriam quoque repudiare debuisse.

silentium mysticum statuisse apparet etiam ex eo, quod Stoici eodem modo paribusque argumentis (etsi falsis) et mythos et reticentiam mysticam explicare studuerunt. „Relatum est in litteras“, scribit S. Augustinus de civ. dei IV 27, „doctissimum pontificem Scaevolam disputasse tria genera tradita deorum: unum a poetis, alterum a philosophis, tertium a principibus civitatis. Primum genus nugatorium dicit esse, quod multa de dis fingantur indigna; secundum non congruere civitatibus, quod habeat aliqua supervacua, aliqua etiam quae obsit populis nosse. De supervacuis non magna causa est . . . Quae sunt autem illa, quae prolata in multitudinem nocent? ‘Haec, inquit, non esse deos Herculem Aesculapium Castorem Pollucem; proditur enim a doctis, quod homines fuerint et humana condicione defecerint.’ Quid aliud? ‘Quod eorum qui sint di non habeant civitates vera simulacra, quod verus deus nec sexum habeat nec aetatem nec definita corporis membra.’ Haec pontifex nosse populos non vult; nam falsa esse non putat. Expedire igitur existimat falli in religione civitates. Quod dicere etiam in libris rerum divinarum Varro ipse non dubitat.“ Et Varronem et Q. Mucium Scaevolam hanc theologiae tripartitionem a Graecis accepisse Augustinus de civ. dei VI 12 nos docet: „Nunc propter tres theologias, quas Graeci dicunt mythicam physicam politicam, Latine autem dici possunt fabulosa naturalis civilis“ eqs. Ipsa vox theologiae physicae Stoicam originem sapit; et Q. Mucius Scaevola pont. max. Panaetii philosophi Stoici auditor fuit¹, quocum consentit, quod docet theologiam quidem unice veram esse physicam, tamen quia populo indocto nudam veritatem scire magis obsit quam prosit, adhibitos esse a principibus civitatis mythos. Ex quo apparet mythos secundum Stoicam doctrinam confictos esse, sicut vel Aristoteles docebat, rationibus utilitatis publicae idque non solum, ut populus doctrina qualicumque facilius imbueretur (id quod supra exposuimus), sed etiam ut rudis plebs de integra veritate, cuius capax non esset, celaretur. Colitur igitur silentium, at non mysticum, sed, ut ita dicam, politicum; neque enim reverentia numinis

¹ A. Schmekel *Phil. der mittleren Stoa* p. 446 cf. 317. Quisnam auctor huius theologiae tripartitionis fuerit, non satis constat.

(*θεῶν σέβας*), sed utilitas rei publicae reticentiam flagitat. Haec denique explicatio ad ipsam mysteriorum reticentiam translata est. Augustinus enim de civ. dei IV 31 inducit Varronem ex Stoicorum sententia haec dicentem: „Homo acutissimus (Varro) satis indicat non se aperire omnia, quae non sibi tantum contemptui essent, sed etiam ipsi vulgo despicienda viderentur, nisi tacerentur. Ego ista conicere putari debui, nisi evidenter alio loco ipse diceret de religionibus loquens multa esse vera, quae non modo vulgo scire non sit utile, sed etiam, tametsi falsa sunt, aliter existimare populum expediat, et ideo Graecos teletas ac mysteria taciturnitate parietibusque clausisse¹. Hic certe totum consilium prodidit velut sapientium, per quos civitates et populi regerentur“. Inde concludamus oportet Stoicos illos mysteriis doctrinam theologicam Stoicae simillimam attribuisse, quae ne in vulgus indoctum et imperitum excideret eique noceret, reticentiae lege custodienda fuerit. Sane quam longe Stoici a vera silentii mystici significatione intellegenda afuerint, nemo est quin videat. Quodsi nihilominus interpretationes suas physiologicas „mysteria doctrinae“ vocitabant (Augustin. de civ. d. VII 5), hoc eodem modo accipiendum est, quo supra Heraclitum sapientiam suam „mysticam“ iactare vidimus. Nam et mythi et mysteria vigore mystico tali interpretationis ratione plane spoliantur.

Nihilominus eo quod Stoici tantopere et interpretatione allegorica et aliis modis philosophiam cum sacris popularibus conciliare studebant, certe ostenditur eos illa destruere non voluisse, sed magna cum cura superstitioni et cultui vulgari conservando operam dedisse, vel quia intellexerant omnem religionem mythis et ritibus sustentandam esse vel quia sperabant se populi opiniones altiore significatione et dignitate

¹ Cf. Firmian. Lactant. Divin. instit. V 19, 19: 465, 6sq. Br.: „Hinc fida silentia sacris (Vergil. Aen. III 112) instituta sunt ab hominibus callidis, ne sciat populus, quid colat“. Consilium celandi non hominibus, sed ipsis dis tribuitur apud Arnob. adv. nat. V 42 p. 211, 2sq. R.: „Nisi forte dicetis . . . deos sua mysteria nolle ab hominibus sciri et ideoque historias ambagibus esse allegoricis scriptas“. De quo argumento Stoico, ut videtur, cf. Guil. Kroll *Rh. Mus.* LXXII (1917) 81.

replere posse¹. Accedit quod etsi mundum ipsum deum esse praedicabant, tamen cum inter aethera mere divinum et res subaethereas magis magisque materiae concrecione inquinatas distinguerent, cum praeterea animum hominis „divinae particulam aurae“ corpore obrutum et gravatum esse contenderent, pantheismo quem nos vocamus moderato utebantur. Ideo doctrina Stoica quamquam, si sibi constabat, rei mysticae non favebat, tamen nonnumquam speciem mysticam induebat². Facile igitur fieri potuit, ut nonnulli doctores Stoici elementa mystica ex Platonicis maxime fontibus hausta cum placitis Stoicis coniungerent, id quod in media quae dicitur Stoa a Posidonio imprimis factum esse scimus. Quomodo hac re allegoria Porticus paulatim mutata sit, postea accuratius videbimus. Silentium sane mysticum iam rectius perspectum esse ab his viris et maioris aestimatum esse suspicari facile est idque postea probabimus.

Plane a Stoicorum de silentio mystico et de fabulis sententia dissentire videtur, quod legimus apud Strabonem X 467 C: *Κοινὸν δὴ τοῦτο καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων ἐστὶ τὸ τὰς ἱεροποιῶν μετὰ ἀνέσεως ἑορταστικῆς ποιεῖσθαι . . . καὶ τὰς μὲν μυστικῶς, τὰς δὲ ἐν φανερῷ· καὶ τοῦθ' ἡ φύσις οὕτως ὑπαγορεύει . . . ἢ τε κρύψις ἢ μυστικῆ τῶν ἱερῶν σεμνοποιεῖ τὸ θεῖον, μιμουμένη τὴν φύσιν αὐτοῦ φεγγουσαν ἡμῶν τὴν ἀσθησιν.* Locus sane gravissimus est dignusque quem accuratius examinemus. Philosophi enim quos adhuc tractavimus, quid de κρύψει μυστικῆ sentirent, eo potissimum aperuerunt, quod aut silentii mystici disciplinam vel saltem artis vocabula ad philosophiam transferebant aut allegoricam interpretationem modo quo supra diximus adhibebant. Nunc primum via ac ratione in naturam silentii mystici inquisitio instituitur. Iis enim temporibus, quibus duce Aristotele viri docti omnes res humanas divinasque ad certas doctrinas

¹ Cf. Wendland *Hellenist.-röm. Kultur*² 111.

² Iam Chrysippum interdum voces mysticas in usum vocasse ex Ety-mol. M. efficitur i. v. *τελετή* (fr. 1008 Arn.) *Χρύσιππος γρηὶ τοὺς περὶ τῶν θεῶν λόγους εἰκότως καλεῖσθαι τελετάς, χρῆναι γὰρ τούτους τελευταίους καὶ ἐπὶ πᾶσι διδάσκεισθαι τῆς ψυχῆς ἐχούσης ἔρμα καὶ πρὸς τοὺς ἀμυήτους σιωπᾶν δυναμένης.* Haec ex Chrysippi quarto *περὶ βίων* sumta esse docet Plutarchus de Stoic. rep. 9 p. 1035 AB (fr. 42 A.; cf. Lobeck, Agl. 124 n.).

redigere studuerunt, etiam sacrarum institutionum vis ac natura tractari coepta est. Et sicut antea philosophi res ex cultu deorum et mysteriis petitas suo modo transformatas in usum vocabant, ita nunc institutis sacris et mysticis opiniones suas philosophicas attribuebant (id quod in mythis explicandis factum esse supra vidimus). Silentio quoque mystico explicando viros doctos operam navasse testatur ille Strabonis locus. De deorum festis agit, quae aut publice fiunt aut in abscondito: et ἡ κρύψις ἢ μυστικὴ τῶν ἱερῶν (quae aut reticentia aut alio modo occultari possunt) dicitur σεμνοποιεῖν τὸ θεῖον. Numen, quod in quolibet deo vel qualibet dea colitur, silentio augustum et sanctum esse agnoscitur et praedicatur, dignitas eius et maiestas tacendo effertur. Quomodo hoc fit? Imitatur silentium naturam divinam, quippe quae sensum nostrum fugiat. Tanta igitur maiestatis est divinitas et tantopere sensum et intelligentiam (ἀσθισις enim latiore significatione accipienda est) humanam superat, ut homo mente, nedum sermone illam assequi et circumscribere nequeat, qua re agnita os humanum silet. Ergo tacere modus quidam deum colendi eiusque magnitudinem praedicandi est. Primo obtutu apparet hanc doctrinam, qua deus quam maxime a mundo et ab homine distinguitur, a Porticu alienam esse et Platonismum potius sapere. Praeterea ἡ μίμησης philosophiam Platonis redolet, apud quem omnes res mundanae μιμήματα sunt exemplarium divinorum¹. Certe scriptor etiam illud Heracliti ante oculos habuit (fr. 123 Diels.): Ἡ φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ, hancque sententiam non ad solam naturam rerum, sed ad naturam numinis, quod in omnibus dis populi inest, accommodavit. Quod vero ἡ φύσις perhibetur ἐπαγορεύειν aliquid, reminiscamur et ab Epicureis et a Stoicis naturam summam agendi magistram habitam esse.

Strabo celeberrimam illam operis sui partem, qua de Curetum et Corybantium orgiis agit, quae sententiam supra allatam exhibet, Apollodori Atheniensis libris περὶ νεῶν debere videtur². Huic viro optime conveniunt, quae supra de indole

¹ Cf. Resp. 500 E, 592 B; Tim. passim; cf. etiam Aristot. Met. I 6 p. 987^b 7.

² Bened. Niese *Rh. Mus.* XXXII (1877) 285 sq. Cf. 286 n. 3: *Wie angemessen übrighens dieser ganze Exkurs dem Verfasser der Schrift* περὶ

doctrinae, de qua agimus, exponere conati sumus, cum eum sacris popularibus operam navasse et naturam rerum divinarum Platone potissimum duce maiore quam Stoicos pietate considerasse rectiusque perspexisse sciamus¹.

At quisquis huius doctrinae auctor fuit², certe silentium mysticum explicare studuit ita, ut τὸ τῶν θεῶν σέβας, quod iam in hymno Homericō mystis tamquam silentii causa propositum erat, argumentis philosophicis solidioribus fulciret confirmaretque, hacque ratione primus quod sciamus veram silentii mystici doctrinam statuit et in medio posuit. Quae sententia de numine quodammodo tacente ideoque silentio hominis colendo quomodo a philosophis et theologis propagata et excultata sit, proximo capite cognoscemus. Iam nunc observes velim reticentiam apud Strabonem in unum confluere videri cum taciturnitate, qua de re iterum dicemus.

θεῶν [Apollodoro] wäre, braucht nicht gesagt zu werden. Idem senserunt G. Kaibel *Gött. Nachr.* 1901, 501 et Ed. Schwartz apud Pauly-Wissowa RE I 2874. Contra dicit Christ-Schmid *Gesch. d. griech. Lit.* II⁵ 302 (*In Apollodoros' Ansichten von der Religion würde uns Strabo 477 [lege 467] einen tieferen Einblick gewähren, wenn es nicht besser wäre, diese Stelle auf Poseidonios als auf Apollodoros zurückzuführen*), sed haec sententia neque argumentis stabilitur neque per se probabilis est.

¹ Cf. Ed. Schwartz l. s. c.: *Gewiß hat A. auf die stoische Theologie Rücksicht genommen* — sed non in omnibus eam amplexus est. *Das Werk ist ein Symptom des wiedererwachenden religiösen Bewusstseins, das von der rationalistischen Aufklärung und der irreligiösen Theologie der Stoa in die niederen Volksschichten zurückgejagt war und dort lange geschlummert hatte. Wie immer ist Platons Einfluß auch hier anzunehmen.*

² Strabonis ipsius certe non est, utpote qui rei mysticae parum deditus fuerit; cf. Decharme *La critique des traditions religieuses* p. 395—399.

III

**De philosophorum et theologorum qui aevo
imperatorum floruerunt praeter Neoplatonicos
silentio mystico**

Strabonis locus supra allatus ab aetate q. d. hellenistica ad aevum imperatorum transitum efficit non solum eo, quod a Strabone quidem traditus est, sed ad scriptorem vetustiorum redit, verum etiam quod ratio philosophica quam exhibet posteriorum placita praeparat eorumque quasi semina continet. Studium enim rei mysticae, cui tempora hellenistica exeuntia dedita fuisse ille locus demonstrat, magis etiam aevo imperatorum exarsit.

Hac enim aetate animi hominum et longis bellorum civilium calamitatibus curvati et Stoicismi duritia deterriti vel scepticismi fastidio defatigati ad rem mysticam quasi ad tranquillum et felicem portum confugiebant¹. Propterea mysteria Graeca revixerunt et vires recollerunt; sodalicia Orphica et ratio vivendi Pythagorica rursus effloruerunt. Sed maior quam institutis Graecis vis et auctoritas accrevit illis sacris mysticis, quae inde ab Alexandro Magno ex opinionibus divinis Graecorum et Orientalium congregantibus prodierant et misteriorum formam induerant². Haec tunc in dies invales-

¹ Cf. Wendland *Hellenist.-röm. Kultur*² 151 sqq.; Cumont *Die orientalischen Religionen im röm. Heidentum* 1910, 24 sqq. — Cf. etiam quae A. Schmekel in fine libri s. c. de tribus gradibus philosophiae se excipientibus — cognitionem dico naturae, hominis, dei — disseruit.

² Cumont l. s. c. 242; de sacris Phrygiis 62; de Aegyptiacis 90 sqq., 117; de Syriacis 141; de Mithriacis 174. Cf. Wendland l. s. c. 132; R. Reitzenstein *Die hellenistischen Mysterienreligionen* 1910, 2 sqq.

cebant et Occidentem quoque invadebant; quin etiam inundabant¹.

Neque philosophia sensu mystico reviviscente non tacta est, sed magis magisque vertitur in theologiam², cui id est propositum, ut mentem ad mysticam mundi et dei contemplationem perducatur³. Haec theologia temporum quae praecesserunt studiis mysticis innititur. Ideo placitorum Orphicorum, quae iam Plato nonnumquam non spreverat, magna fuit apud Neopythagoreos et Neoplatonicos auctoritas. Philosophiae Pythagoricae et Platonicae fontes oblivione paene obruti denuo detecti et aperti sunt. Denique philosophia etiam cum ipsis Orientalium sacris mysticis conubium contraxit⁴, ex quo tales doctrinae natae sunt, quae philosophicae sint an ad religiones pertineant discerni vix potest. Haec porro societas inter philosophiam et sacra populi inita effecit, ut sermone symbolico homines quam maxime delectarentur, cum haec unica esset ratio res ab initio diversissimas inter se conciliandi. Nunc fabulae antiquae et caerimoniae cultus reconditae sapientiae symbola esse creduntur⁵.

Quae cum ita sint, mirum non est aevo imperatorum silentium mysticum etiam apud philosophos non solum iterum ad honores pervenisse, sed honoribus esse auctum. Singularum scholarum testimoniis primum collectis videamus deinceps, quaenam cuiusque scholae de silentio mystico fuerit sententia, quae in usurpanda silentii disciplina voluntas, qua in re omnes consenserint, quales semina doctrinae a prioribus iacta fructus reddiderint, quibus rebus posteriores ab illis discrepaverint.

Ac primum quidem nobis obviam fiunt Neopythagorei quos nos vocamus; nam ipsi Pythagoreorum nomine gloriabantur. Quorum libri in tres classes distingui possunt. Nam aut vitam Pythagorae et Pythagoricam rationem vivendi descripserunt, ita tamen, ut veteribus sua ipsorum placita adscriberent et eorum res gestas tamquam formam vitae agendae proponerent; aut sententias suas scriptis condiderunt, quae

¹ Cumont passim; Wendland 129sqq.

² Wendland 159.

³ Wendland 61, 134sqq.

⁴ Wendland 152.

⁵ Wendland 152. 159sq.; cf. Cumont 40.

ipsi Pythagorae vel veteribus Pythagoreis attribuerunt: aut proprio Marte libros ediderunt.

Librorum, quos de Pythagora eiusque discipulis et asseclis conscripserunt cum alii tum Apollonius Tyaneus et Nicomachus Gerasenus, non parvam partem nobis Porphyrius et Iamblichus Neoplatonici servaverunt. Nam ut Apollonius et Nicomachus vetustiorum, qui de Pythagora scripserant, inter quos eminet Timaeus Tauromenita, libris (qui erroribus et figmentis multis iam erant repleti) usi erant, ita cum Porphyrius tum maxime Iamblichus illos excerpterunt idque ita, ut ex Porphyrio et Iamblichis quid Neopythagorei de Pythagora et de philosophia Pythagorica docuerint plane erui possit¹.

Tot vero locis de silentio Pythagoreorum garruli illi scriptores verba faciunt, ut paene nauseam moveant. Nos eos locos qui inter se affines sunt coniunctos afferimus.

Nonnulla placita a Pythagoreis reticere solita esse legimus Iamblichi vitae Pythagoricae § 31: *Ἱστορεῖ δὲ καὶ Ἀριστοτέλης² ἐν τοῖς περὶ τῆς Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας διαίρεσιν ἵνα τοιάνδε ἐπὶ τῶν ἀνδρῶν ἐν τοῖς πάντε ἀπορρήτοις διαφιλᾷτεσθαι κτλ.* Porphyrius v. Pythagorae § 20 (ut videtur Nicomacho auctore) haec profert: *Ἐν τῶν παρ' αὐτοῖς ἐν τοῖς μαθήμασιν ἀπορρήτων προχειρισόμενοι . . . τὴν λεγομένην τετρακτὴν κτλ.* Iambl. v. P. 227 (auctoribus Apollonio et Nicomacho): *Τὰ νεωρίαια καὶ συνεκτιζόμενα τῶν ἐν αὐτῇ δογματίων ἀπόρρητα ἐν ἑαυτοῖς διεφύλακτον ἕπαντες αἰεὶ, μετὰ ἀκριβοῦς ἐχεμυθείας πρὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς ἀνέκφορα διατηροῦντες, ἀγράφως ἐν μνήμῃ τοῖς διαδόχοις ἕπεο (καθάπερ Νανέκ) μυστήρια μεταδίδόντες.* Huc spectant etiam quae Iamblichus in libri de communi mathematica scientia c. 24 p. 74sq. Fest. exhibet de Pythagoreis dicens: *(τῶν θεορημάτων) τὴν μετὰδοσιν ἐποιοῦντο . . . ἐν ἀπορρήτοις.*

Eodem loco pergit Iamblichus: *Ὀλίγοις τε πάντε τῆς γνώσεως αὐτῶν ἐκινώοντο, καὶ εἴ ποῦ τι ἐξερρονον γένοιτο εἰς*

¹ Cf. E. Rohde *Die Quellen des Iamblichus in seiner Biographie des Pythagoras*, M. Rh. XXVI (1871) 554—576; XXVII (1872) 23—61 = *Kl. Schr.* II 102—172; Guil. Bertermann. *De Iamblichi vitae Pythagoricae fontibus*, diss. Regimont. 1913. *De fontibus vitae Pythagorae Porphyrianae* egit E. Rohde *Der griechische Roman*² p. 272 n. 2.

² Cf. supra p. 31 n. 1.

τοὺς πολλοὺς, ἀφωσιοῦντο τοῦτο ὡς ἀσεβημα. Διόπερ ἀπωθοῦντο καὶ τοὺς ἔξω τῆς συνηθείας ὡς ἀναξίους ὄντας αὐτῶν μεταλαμβάνειν. Ὑπέλαβε γὰρ Πυθαγόρας οὐ πᾶσι δεῖν κοινωνεῖν τῆς ἐν τοῖς μαθήμασι φιλοσοφίας, ἀλλ' αὐτοῖς μόνοις, οἷσπερ ἂν τις τοῦ παντὸς βίου κοινωνήσειε. Καὶ πρὸς ταύτην τὴν ὁμίλιαν οὐκ εἰλικῆ προσίετο οὐδὲ τοὺς τυχόντας, ἀλλὰ πεῖράν τε λαμβάνων ἐν πολλῷ χρόνῳ καὶ τοὺς ἀναξίους ἀπωθούμενος. . . . Καὶ τοῖς μὲν ἔξω τῆς συνηθείας οὐκ ἐποιήσατο κοινὴν τὴν δι' αὐτοῦ γενομένην ἐπίδοσιν ἀπορρήτους ποιησάμενός τε πρὸς τοὺς ἄλλους τοὺς περὶ αὐτῶν λόγους κτλ. Ergo pauci sunt, qui ad scientiam Pythagoricam admittuntur iique magna cum cura ex dignis deligendi. Non omnibus promiscue sapientiam vendendam esse docuit Pythagoras, ut ait Iambl. v. P. 245, αὐτὸν δὲ συνεπικρύπτεσθαι πρὸς τῶν λεγομένων, ὅπως οἱ μὲν καθαρῶς παιδευόμενοι σαφῶς αὐτῶν μεταλαμβάνωσιν, οἱ δ', ὥσπερ Ὀμηρὸς φησι τὸν Τάνταλον, λυπῶνται παρόντων αὐτῶν ἐν μέσῳ τῶν ἀκουσμάτων μηδὲν ἀπολαύοντες.

Discipulis qui recipiuntur, ut linguam coercere discant et reticentiae assuescant, quinque annorum silentium imponitur auctore Iambl. v. P. 72 (quae sumpta sunt ex Apollonio et Timaeo; cf. [Lysidis] epistula ibid. 76): (Πυθαγόρας) τοῖς προσιοῦσι προσέειπε σιωπὴν πενταετη, ἀποπειρώμενος πῶς ἐγκρατείας ἔχουσιν, ὡς χαλεπότερον ὄν τῶν ἄλλων ἐγκρατεμάτων τοῦτο, τὸ γλώσσης κρατεῖν (similia 195). καθὰ καὶ ὑπὸ τῶν τὰ μυστήρια νομοθετησάντων ἐμφαίνεται ἡμῖν. . . , αὐτοὶ δὲ. . . μετὰ τὴν πενταετη σιωπὴν ἐσωτερικοὶ λοιπὸν ἐγίνοντο. Quin Pythagoras taciturnitatis est inventor (Iambl. v. P. 32 auct. Nicomacho et Timaeo): Ἐχεμυθία. . . δι' αὐτὸν ἐφάνη, et vocem quoque novam qua illam significaret invenisse dicitur, ut concludi potest ex Iambl. v. P. 94 (auct. Nicomacho et Aristoxeno): Πρῶτον μὲν οὖν ἐν τῷ λαμβάνειν τὴν διάπειραν ἐσόζει, εἰ δύναται ἐχεμυθεῖν τούτῳ γὰρ δὲ καὶ ἐχρητίζο τῷ ὀνόματι. καὶ καθάρια εἰ μανθάνοντες ὅσα ἂν ἀκούσωσιν οἷοί τε εἰσι σιωπᾶν καὶ διαφυλάττειν, ἔπειτα εἰ εἰσὶν αἰδήμονες, ἐποιεῖτό τε πλείονα σπουδῆν τοῦ σιωπᾶν ἤπερ τοῦ λαλεῖν. Ideo discipulos magis audire quam loqui convenit (Iambl. v. P. 163 auct. Nicom. et Androc.): Σιωπηλοὺς δὲ εἶναι (τοὺς Πυθαγορεῖους) καὶ ἀκουστικοὺς καὶ ἐπαινεῖσθαι

παρ' αὐτοῖς τὸν δυνάμενον ἀκοῦσαι. Sed non solum taciturnitas, sed etiam altum summumque silentium a Pythagora originem duxit (Iambl. v. P. 68 auct. Apoll. et Tim.; idem 188): (Π. κατέδειξε) ἔχειν θίαν τε καὶ παντελεῖ σιωπὴν πρὸς τὴν γλώσσης κρατεῖν συνασκοῦσαν ἐπὶ ἔτη πολλά. Quid sibi voluerit hoc exercitium, Iambl. 246 docet: Οὔτε δὲ λέγειν οὔτε συγγράφειν οὕτως ἤξιον ὡς πᾶσι τοῖς ἐπιτυχοῦσι κατάδηλα εἶναι τὰ νοήματα, ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο διδάξαι λέγεται Πυθαγόρας τοῖς ἀντὶ προσφοριῶντας, ὅπως ἀκροασίας ἀπάσης καθαρῶν οὐκ ἐν ἐχερρημοσύνη φυλάττωσιν οὓς ἂν ἀκροάσωνται λόγους¹.

Silentium praecipue ad res divinas pertinet; cf. Porphyry. v. P. 38 = Iambl. v. P. 100: Παρήγει δὲ περὶ μὲν τοῦ θείου καὶ δαιμονίου καὶ ἰσχύου εὐφημον εἶναι. Apud Porphyry. v. P. 42 hoc symbolum traditur et explicatur: Θεῶν εἰκόνας ἐν δακτυλίοις μὴ φορεῖν, τοῦτ' ἔστι τὴν περὶ θεῶν δόξαν καὶ λόγον μὴ πρόχειρον μηδὲ φανερόν ἔχειν μηδὲ εἰς πολλοὺς προφέρειν. Plutarchi fr. (apud Bernardak. VII p. 150, ex Stob. flor. 33, 17 M. III 33, 16 p. 681, 23sq. H.; cf. Plut. g. f. de Homero c. 149) haec exhibet: Τοῦτο ἐκσίγησιν οἱ Πυθαγόρειοι καλοῦντες οὐδὲν ἀπεκρίνοντο τοῖς περὶ θεῶν ὅ τι τύχοιεν ἰταμῶς καὶ εὐχερῶς ἐρωτῶσι. Non solum quia ad res divinas pertinet, silentium ipsum appellatur divinum, sed etiam, quod di illius quasi exempla sunt. Plutarch. quaest. conviv. VIII 8, 1 p. 728 F: Καὶ ὅλως θεῶν ἠγεῖσθαι τὴν σιωπὴν τοῖς ἀνδράς (i. e. Pythagoreos), ἅτε δι' καὶ τῶν θεῶν ἔργοις καὶ πράγμασιν ἄνευ φωνῆς ἐπιδεικνυμένων ἂ βούλονται τοῖς ξηνετοῖς². Ut homines exemplum divinum imitentur, symbolum quoddam Pythagoricum praecipit (Iambl. protr. c. 21 symb. 6 p. 107 et 112 Pistelli.): Γλώσσης πρὸ τῶν ἄλλων κρατεῖ θεοῖς ἐπόμενος. Ideo qui silet, quodammodo deum honorat, ut tradit Porphyrius de antro nymph. 27: Διὰ τοῦθ' οἱ Πυθαγόρειοι καὶ οἱ παρ' Αἰγυπτίους σοφοὶ μὴ λαλεῖν ἀπηγόρευον διερχομένους ἢ πύλας ἢ θύρας.

¹ Etiam nomen Pythagorae pronuntiare dubitabant teste Iambl. v. P. 88 et 255; ibid. 143: Λέγονται δὲ καὶ οἱ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ὁ προϊάμενος καὶ ἀνορεύσας ἂ μὲν εἶδεν οὐδενὶ ἐτόλμασεν εἰπεῖν.

² Cf. Menander (apud Stob. ecl. I 1, 11 p. 25, 1sq. W.) ἀπέτρετο ἀγορεύειν ὁ θεὸς ἐξεργάζεται.

σεβόμενοι ἐπὶ σιωπῆς θεὸν ἀρχὴν τῶν ὄλων ἔχοντα. Praeceptum certe veterum Pythagoreorum vel Aegyptiorum est¹. interpretatio vero Neopythagorica.

Praeceptis non contenti scriptores exempla silentii aut fortiter servati aut, non sine ultione divina, violati proponunt. Iambl. v. P. 193 (cf. Porphy. v. P. 61) Nicomachum secutus, qui Hippobotum et Neanthem exscripserat, narrat Mylliam eiusque uxorem Timycham maluisse mori, quin etiam Timycham potius linguam dentibus abscidisse quam secretum quod est de fabis non calcandis prodidisse. At Hippasum sectae doctrinas evulgasse tradit Iambl. v. P. 88 = de comm. math. scientia c. 25 p. 77 Fest. (auct. Nicomacho et Androcyde): *Περὶ δ' Ἰππάσου μάλιστα, ὡς ἦν μὲν τῶν Πυθαγορείων, διὰ δὲ τὸ ἐξεργεῖν καὶ γράψασθαι² πρῶτος σφαίραν τὴν ἐκ τῶν δώδεκα πενταγώνων ἀπώλετο κατὰ θάλασσαν ὡς ἀσεβήσας.* Lysidem Pythagoreum sodalem secreti proditorem graviter obiurgasse legimus apud Iambl. v. P. 75 (auct. Nicom. et Tim.): *Διότι καὶ Λύσις Ἰππάρχῳ (lege Ἰππασῷ coll. Diog. Laert. VIII 42, cf. Diels Vors. I c. 8, 4) τινὲς ἐπιπλήττων, μεταδίδόντι τῶν λόγων τοῖς ἀνεισάκτοις καὶ ἄνευ μαθημάτων καὶ θεωρίας ἐπιτυρομένοις, φησί: „Φαντὶ δὲ τι καὶ δημοσίᾳ φιλοσοφῆν τοῖς ἐντυγχάνουσι, τύπερ ἀπαξίωσε Πυθαγόρας, ὡς ἔμαθες μὲν, Ἰππαρχε, μετὰ σπυδάς, οὐκ ἐγύλαξας δὲ . . . εἰ μὲν ὢν μεταβάλοιτο, χαρησοῦμαι, εἰ δὲ μή γε, τέθνασας. Διαμεινᾶσθαι γὰρ ὅσιον εἶη καὶ τῶν τήνῳ θεῶν καὶ ἀνθρωπείων παραγγελμάτων, μηδὲ κοινὰ ποιέεσθαι τὰ σοφίας ἀγαθὰ τοῖς οὐδ' ὕναρ τὰν ψυχὰν κεκαθαμένοις. Οὐ γὰρ θεοῖς ὁρέγειν τοῖς ἀπαντῶσι τὰ μετὰ τοσοῦτων ἀγῶνων ποριχθέντα, οὐδὲ μὲν βεβάλοις τὰ ταῖν Ἑλεσινίαν θεῶν μυστήρια διαγέεσθαι. Κατ' ἰσότηα δὲ ἄδικοι καὶ ἀσεβέες τοῖ ταῦτα πράξαντες“ κτλ.* Quid sibi velit illud τέθνασας, melius cognoscitur ex Iambl. v. P. 246 sq. (Timaeum secuto): *Τὸν γοῶν πρόπον ἐκλήραντα τὴν τῆς συμμετρίας καὶ ἀσυμμετρίας φύσιν τοῖς ἀναξίοις μετέχειν τῶν λόγων οὕτως φασὶν ἀλοσυνηθῆναι, ὡς μὴ μόνον ἐκ τῆς κοινῆς σπουδίας καὶ διαίτης ἐξορισθῆναι, ἀλλὰ*

¹ Similes mores collegit L. Radermacher *Beiträge zur Volkskunde aus dem Gebiete der Antike*. Wiener Sitzungsber. 187. 3 (1918) 63sq.

² *Γράμματα* mavult Nauckius; at cf. Numenius fr. 1 (infra c. IV) ἐγράφατο.

καὶ τὰ φρον αὐτοῦ κατασκευασθῆναι, ὡς ὄντα ἀποικοιμένον ἐκ τοῦ μετ' ἀνθρώπων βίου τοῦ ποτε ἐταίρον γενομένου. § 247 additur (f. auct. Androcyde): Οἱ δὲ φασὶ καὶ τὸ δαιμόνιον νημεσιῆσαι τοῖς ἐξώφρονα τὰ Πυθαγόρου ποιησαμένοις· φθαρῆναι γὰρ ὡς ἀσβεβήσαντα ἐν θαλάσῃ τὸν διγλώσαντα τὴν τοῦ εἰκοσαγώνου σύστασιν . . . ἔνιοι δὲ τὸν περὶ τῆς ἀλογίας καὶ τῆς ἀσυμμετρίας ἐξειπόντα τοῦτο παθεῖν ἔλεξαν. Cf. Clemens Alex. strom. V § 57, 3.

Hinc factum esse dicebant, ut doctrina Pythagorica post totius fere sectae interitum paene evanesceret (Iambl. v. P. 252 sq. auct. Nicom. = Porphyr. v. P. 57 sq. 1): Τότε δὲ οὖν συνεκλιπεῖν συνέβαινε τὴν ἐπιστήμην τοῖς ἐπισταμένοις, ἕτε δὲ ἄσφρητον ἔπ' αὐτῶν ἐν τοῖς σιτήθεσι διασφραγίσαντες μέχρι τότε, τὰ δὲ δυσσύνετα μόνα καὶ ἀδιάπτυστα² παρὰ τοῖς ἐξωδιακνημονεύεσθαι συνέβη, πλὴν ὀλίγων πάντων, ὅσα κινῆς ἐν ἀποδημίαις τότε τεχνόεντες διέσωσαν ζώοντα ἅττα πάντων ἀνδρῶν καὶ δυσθήραια. Hi soli in locis desertis habitabant, sed ne penitus τὸ φιλοσοφίας ὄνομα ex hominibus periret, ἐποικνηματὰ τινα κεφαλαϊώδη καὶ συμβολικὰ συνταξάμενοι τὰ τε τῶν προεβητέρων συγγράμματα καὶ τῶν διεμέμνητο συναλίσσαντες κατέλιπον ἕναστος οἵπερ ἐτέγγανε τελευτῶν, ἐπιστήψαντες εἰσὶν ἢ γενναῖσι μηδὲν „δόμμενα τῶν ἐκτὸς τῆς οἰκίας“. Αἱ δὲ μέχρι παμπύλλου χρόνον τοῦτο διεύρισαν, ἐκ διαδοχῆς τὴν αὐτὴν ταύτην ἐπιτολὴν ἐπιστέλλουσαι τοῖς ἐπιτόμοις.

At non solum profanos severissime a secretae sapientiae Pythagoricae cognitione prohibitos esse, sed etiam ipsos magistri asseclas non omnes pari modo doctrinae participes fuisse dicebant, cum inter mathematicos et acusmaticos distingueretur, etsi de ratione discriminis non plane consentiunt scriptores. Iambl. de comm. math. scientia c. 25 p. 76 Fest. = v. P. 81, ubi verba secundum lectionem libri de comm. math. sc. emendanda sunt, (auct. Nicom. et Aristot.) haec scribit: Δύο δ' ἐστὶ τῆς Ἰταλικῆς φιλοσοφίας ἔθδη, καλούμενης δὲ Πυθαγορικῆς. Δύο γὰρ ἴν γένη καὶ τῶν μεταχειριζομένων αὐτῶν, οἱ μὲν ἀνοσμιατικοί, οἱ δὲ μαθηματικοί (cf. Iambl. v. P. 30). Τού-

¹ Cf. etiam Iambl. v. P. 2; Porphyr. v. P. 53: Τὴν φυσικῶν αὐτῶν συνέβη ἀρισθῆναι, πρῶτον μὲν διὰ τὸ ἀνεγνησασθῆναι καὶ.

² Acusmata videntur significari.

των δὲ οἱ μὲν ἀκουσματικοὶ ὁμολογοῦντο Πυθαγόρειοι εἶναι ἐπὶ τῶν ἐτέρων, τοὺς δὲ μαθηματικοὺς οὗτοι οὐχ ὁμολογοῦν, οὔτε τὴν πραγματείαν αὐτῶν εἶναι Πυθαγόρου, ἀλλὰ Ἰππάσου κτλ. Ratio distinguendi a Nicomacho apud Iambl. de comm. math. sc. c. 25 p. 77 Fest. = v. P. 88 in eo posita esse dicitur, quod Pythagoras senioribus breviter et argumentis non adiectis praecepta (ἀκούσιμα ἀναπόδεικτα καὶ ἄνευ λόγου) tradiderit, cum minoribus vero natu διὰ ἀποδείξεως καὶ τῶν μαθημάτων conversatus sit. Simili, etsi non eodem¹ modo res explicatur apud Porphyr. v. P. 37², et praemittuntur haec: Ὅσα γε μὴν τοῖς προσιούσι διελέγεται, ἢ διεξοδικῶς ἢ συμβολικῶς παρήνει. Διπλὸν γὰρ ἦν αὐτοῦ τῆς διδασκαλίας τὸ σχῆμα³. Ergo brevis illa et compendiosa docendi ratio vocatur *συμβολικὴ*.

Hac voce ad symbola Pythagorica adducimur. Supra quid apud veteres Pythagoreos sibi voluissent exposuimus; nunc de recentiorum Pythagoreorum sententia quaeramus.

Iamblichus v. P. 20 (auct. Apollonio) in universum refert Pythagoram symbolicam docendi rationem usurpasse: Τὸν τῆς διδασκαλίας τρόπον συμβολικὸν ποιεῖν ἐπεχειρεῖ καὶ πάντη ὁμοίον τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ διδάγμασι, καθ' ἑπαίδευσιν⁴ κτλ. Alii loci magis aperiunt, quid hoc sibi velit, imprimis Iambl. v. P. 161 sq. (auct. Nicom. et Androcyde sec. Bertermannum): Εἰώθει δὲ καὶ διὰ κομιδῆ βραχυτάτων φωνῶν μυρίαν καὶ πολυσχιδῆ ἔμφρασιν συμβολικῶν τρόπων τοῖς γνωρίμοις ἀποφραβεῖν, ὥσπερ διὰ πυθοχρήσιων τινῶν λόγων ἢ μικρῶν τοῖς ὄγκοις σπερμάτων ὁ Πύθιος τε καὶ αὐτῆ ἢ φύσις⁵ πλήθει ἀνήγντα καὶ δυσεπινόητα ἐννοιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων ὑποφαίνουσι. Τοιοῦτον δὲ ἔστι τὸ „ἀρχὴ δέ τοι ἦμισυ παντός“, ἀπόφραγμα Πυθαγόρου αὐτοῦ. Οὐ μόνον δὲ ἐν τῷ παρόντι ἡμισυτικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐτέροις παραπλησίοις ὁ θειότατος Π. τὰ τῆς ἀληθείας

¹ Cf. C. Hölk, De acusmatis sive symbolis Pythagoricis, diss. Kil. 1894, 14sq.

² Haec bipartitio tamen non est inventa a Neopythagoreis, sed fundamento antiquiore nititur; cf. supra p. 32sq. et Hölk p. 5sq.

³ Bipartitione hac effectum esse, ut nonnullae doctrinae indoctis occultarentur, docet Clem. Al. strom. V § 59 (cf. infra).

⁴ Litteras quoque symbolicas eum in Aegypto didicisse dicit Porphyr. v. P. 12 (auct. Antonio Diogene).

⁵ Cf. Heracliti placita supra p. 35.

ἐνέκρουπτε ζώοντα τοῖς δυναμένοις ἐναύσασθαι, βραχυλογίαν
 ἐν ἑναποθησανοῦζων ἀπερίβλεπτον καὶ παμπληθῆ θεωρίας
 ἕκτασιν, οἷόνπερ καὶ ἐν τῷ „ἀριθμῶν δέ τε πάντ' ἐπέοικεν“, ὃ
 δὴ πυκνότερα πρὸς ἀπαντας ἀπερθεγγεῖο, ἢ πάλιν ἐν τῷ „ἰσότης
 φιλότις“, ἢ ἐν τῷ „κόσμος“ ὀνόματι, ἢ γὰρ Δία ἐν τῷ „φιλο-
 σοφία“ κτλ. Ergo symbola sunt compendia, quae brevissima
 forma largam doctrinam vel praeceptum morale¹ continent
 sicut oracula Apollinis vel sicut semina arborem aut scintillae
 magnum ignem. Ideo aptissima sunt ad doctrinam abscon-
 dendam et tacendam et indigent „solutione“ (λύειν τὸ
 σύμβ. Plut. quaest. conv. VIII 7, 1 p. 727 C); cf. Iambl. v. P. 103—
 105 (auct. Apollonio et Androcyde, ut censet Bertermann Cors-
 senum secutus²: Ἐναγκαιότατος δὲ παρ' αὐτῶν τρόπος διδασκαλίας
 ὑπῆρχε καὶ ὁ διὰ τῶν συμβόλων. Modus iste cum Graecis tum
 Aegyptiis probatus καὶ παρὰ Πυθαγόρα μεγάλης σπουδῆς ἐτύγχανεν.
 εἴ τις διαφθώσσει σαφῶς τὰς τῶν Πυθαγορικῶν συμβόλων ἐμφράσεις
 καὶ ἀπορρήτους ἐννοίας, ὅσας ὀρθότητος καὶ ἀληθείας μετέχου-
 σιν ἀποκαλεῖσθαι καὶ τοῦ ἀινιγματώδους ἐλευ-
 θερωθεῖσαι τύπου . . . καὶ γὰρ οἱ ἐκ τοῦ διδασκαλείου
 τούτου, μάλιστα δὲ οἱ παλαιότεροι καὶ αὐτῶν συγχρονισαντες καὶ
 μαθητεύσαντες τῷ Πυθαγόρᾳ πρεσβύτεροι . . . τὰς τε διαλέξεις
 καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους ὁμιλίας καὶ τοὺς ὑποσηματισμούς τε καὶ
 ὑποσημειώσεις καὶ αὐτὰ ἤδη τὰ συγγράμματα καὶ ἐκδόσεις πάσας,
 ὧν τὰ πλείονα μέχρι καὶ τῶν ἡμετέρων χρόνων διασώζονται, οὐ
 τῇ κοινῇ καὶ δημῳδῇ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐιωθίᾳ λέξει
 συννετὰ ἐποιοῦντο ἐξ ἐπιδρομῆς τοῖς ἀκούουσι . . . ἀλλὰ
 κατὰ τὴν νενομοθετημένην αὐτοῖς ἐπὶ Πυθαγόρου ἐχεμύθειαν
 θεῶν μυστηρίων καὶ πρὸς τοὺς ἀτελέστους ἀπορρήτων
 τρόπων ἤπιοντο καὶ διὰ συμβόλων ἐπέσκεπον τὰς πρὸς
 ἀλλήλους διαλέξεις ἢ συγγραφάς. Καὶ εἰ μὴ τις αὐτὰ ἐκλέξας
 διαπτύξει καὶ ἀμώμῳ ἐξηγήσει περιλάβοι . γελοῖα ἂν καὶ

¹ Ethicam symbolorum interpretationem profert Lucius Moderati Pythagorei discipulus apud Plut. quaest. conv. VIII 7, 1 p. 727 B, quocum magna ex parte concordat Clem. Alex. Strom. V § 27—31 (cf. Hölk l. c. p. 60—65), id quod latuisse videtur Guilelmum Bousset *Jüd.-christl. Schulbetrieb in Alexandrien und Rom* 1915 p. 255 n. 2.

² M. Rh. LXVII (1912) 262 sq. Cf. Iambl. protrept. c. 21 p. 104—106 Pist., quae ex parte ad verbum cum iis quae paullo post afferenda sunt concordant (cf. *ibid.* c. 1 p. 7 sq. Pist.).

γραῶδη δόξειε τοῖς ἐπιγυγάνουσι τὰ λεγόμενα λίγρον μεσιὰ καὶ ἀδολεσχίας, ἐπειδὴν μέντοι κατὰ τὸν τῶν συμβόλων τούτων τρόπον διαπυρρῶδη καὶ φανὰ καὶ εὐανγῆ ἀντὶ σκοτεινῶν τοῖς πολλοῖς γέννηται, θεοπροπίους καὶ χρησμοῖς τισι τοῦ Πιθίου¹ ἀναλογεῖ κτλ. Deinde exempla afferuntur. Breviter Porphyr. v. P. 41 mysticam symbolorum vim significat: Ἐλεγε δὲ τινα καὶ μυστικῶ τρόπῳ συμβολικῶς κτλ. Dein duo symbolorum genera proferuntur, alterum ex Aristotelis libro promptum, οἷον ὅτι τὴν θάλατταν μὲν ἐκάλει κρόνον δάκρυον κτλ., alterum, quod potius praecepta moralia continet: Ζυγὸν μὴ ὑπερβαίνειν, τοῦτ' ἔστι μὴ πλεονεξιεῖν κτλ. Addimus Iambl. v. P. 227 (auct. Nicom. et Apoll.): Ἐπὶ δὲ τῶν θυραίων καὶ ὡς εἰπεῖν βεβήλων, εἰ καὶ ποτε τόχοι, διὰ συμβόλων ἀλλήλοισι οἱ ἄνδρες ἤντιοντο. Libri quoque compendiosam doctrinam continentes, quos ultimi Pythagorei posteris reliquisse narrabantur, ἐπομνήμια συμβολικά vocantur a Iambl. v. P. 253. Etiam mathematica symbola fuisse Pythagoreis tradit Iambl. de comm. math. sc. c. 18 p. 60 sq. Fest.: Ἦν δὲ καὶ ἄλλος τρόπος παρ' αὐτοῖς ὁ διὰ συμβόλων μαθηματικός, οἷον τῆς δικαιοσύνης ἢ πεντάς, οἷοι πάντα τὰ εἶδη τῶν δικαίων συμβολικῶς σημαίνει. Χρήσιμον δὲ τὸ εἶδος ἦν αὐτοῖς εἰς πᾶσαν φιλοσοφίαν. ἐπειδὴ συμβολικῶς τε τὰ πολλὰ ἐδίδασκον καὶ ἠγοῦντο τὸν τρόπον τοῦτον τοῖς θεοῖς εἶναι οἰκεῖον καὶ τῇ φύσει πρόσφορον. Cur symbola mathematica adhibuerint Pythagorei explicat Moderatus Gaditanus Neopythagoreus apud Porphyr. v. P. 48—52: . . . μὴ δυνάμενοι γὰρ τὰ πρῶτα εἶδη καὶ τὰς πρώτας ἀρχὰς σαφέως τῷ λόγῳ παραδοῦναι διὰ τε τὸ δυσπερινόητον αὐτῶν καὶ δυσέξοισιον, παρεγένοντο ἐπὶ τοῖς ἀριθμοῖς κτλ. Huc spectant quae narrat Iambl. v. P. 237 sq.: Pythagoreum, quendam in itinere morbo correptum, antequam moreretur, cauponi, qui optime eius curam gessisset, tradidisse symbolum in tabula scriptum, quod postea alium Pythagoreum praetereuntem agnovisse et cauponi magnam pecuniam solvisse. Symbolis igitur sectae Pythagoricae sodales inter se agnoscebant². Hoc autem loco symbolum non enuntiatum aliquod, sed figuram quandam significare videtur, id quod confirmatur a Luciano haec de Py-

¹ Iterum cf. Heraclitus Ephesius (supra p. 35).

² Haec principalis fuisse videtur vis symbolorum.

thagoreis narrante (de lapsu inter salut. c. 5): *Καὶ τό γε τριπλοῦν αὐτοῖς τρίγωνον, τὸ διαλλήλων, τὸ πεντάγραμμον, ᾧ συμβόλῃ πρὸς τοὺς ὁμοδόξους ἐχρῶντο, ἕγεία πρὸς αὐτῶν ὠνομάζετο*¹. Omnia denique a cismata veterum Pythagoreorum a Neopythagoreis pro symbolis habita sunt, ita ut omnes locos, quibus de illis agitur, afferre nobis opus esset, nisi idem, quod supra de symbolis tradi vidimus, de acusmatis proferretur. Acusmata posterioribus idem valuisse quod symbola post Rohdium probavit Hölk l. s. c. p. 12—14. Idem de huius sententiae, quam Neopythagorei ab aliis acceperunt, auctoribus probabiliter iudicavit (cf. imprimis p. 19 et supra p. 31 sqq.).

Acusmata igitur, quae initio tenui tantum filo cum silentio mystico iuncta erant, tempore procedente magis magisque symbola mystica facta sunt ad reticendam doctrinam arcanam apta, quin etiam ad mysteriorum silentium relata, similiter atque fabulis sensus physicus vel ethicus subdebatur, quem ab initio non habuerant. Ideo Lucius Pythagoreus apud Plut. quaest. conviv. VIII 8, 1 p. 728 D convivis de symbolis inter se conversantibus *οὔτε ψέγων οὔτ' ἐπαινῶν, ἀλλ' ἰσχυρίαν ἄγων. σιγῇ δὲ καθ' ἑαυτὸν ὁρῶν ἤκουεν*. Dein cum Empedocles dixisset: *... εἰ δὲ ταῦτα τῶν ἐπὶ τὴν ἐχεμυθίαν ἐστίν, ἀλλ' ἐκείνο γε δοκῶ μῖτ' ἄρρητον εἶναι μῖτ' ἀέξοιστον πρὸς ἑτέρον, οὐτὶ δὴ μάλα τῶν ἰχθύων ἀπείχοντο* et de huius consuetudinis causa quaereret, ille respondet (ibid. 2 p. 728 F): *Ὡς ὁ μὲν ἀληθῆς ἴσως λόγος καὶ νῦν ἀπόθετος καὶ ἀπόρρητος εἶ, τοῦ δὲ πιθανοῦ καὶ εὐκότου οὐ φθόνος ἀποπειρᾶσθαι*.

Neopythagoreorum de sermone symbolico opinionem breviter comprehendit locus a Stobaeo (Flor. 5. 72 M. III 1, 199 H.) servatus, quem Plutarchi esse coniecit Wyttenbach V 2 p. 876: *Καὶ μὴν οὐδὲν ἐστὶν οὔτω τῆς Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας ἴδιον ὡς τὸ συμβολικόν, οἷον ἐν τελετῇ μεμειγμένον φωνῇ καὶ σιωπῇ διδασκαλίας γένος, ὥστε μὴ λέγειν „ἀείσω ξυνοῖσι, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι“ (i. e. non servatur altum*

¹ Addere liceat piscem Pythagoreis symbolum silentii fuisse videri ideoque non comedi solitum esse; v. locus corruptus Plutarchi quaest. conviv. VIII 8, 1 p. 728 E. — De ὄ symbolo Neopythagorico cf. A. Brinkmann *Rh. Mus.* LXVI (1911) 616—625.

silentium), ἀλλ' αὐτὸ θεν ἔχειν φῶς καὶ χαρακτηριστῆρα τοῖς συνήθεσι τὸ φραζόμενον, τυχλὸν δὲ καὶ ἄσημον εἶναι τοῖς ἀπειροῖς. Ὡς γὰρ ὁ ἀναξ ὁ ἐν Δελφοῖς οὔτε λέγει οὔτε κρύπτει ἀλλὰ σημαίνει κατὰ τὸν Ἡράκλειτον¹, οὕτω τῶν Πυθαγορικῶν συμβόλων καὶ τὸ φραζέσθαι δοκοῦν κρυπτόμενόν ἐστι καὶ τὸ κρύπτεσθαι ροούμενον.

Haec ex Neopythagoreorum libris de antiquis Pythagoreis narrantibus excerptimus. Legenti ea nullo negotio patet scriptores illos non tam ad historiae fidem scripsisse quam sua ipsorum placita apud antiquos quaesivisse aut eis subdidisse, ut sibi maiorem auctoritatem conciliarent. Libris igitur historicis eodem modo quo philosophicis uti nobis licet ad doctrinam Neopythagoricam illustrandam.

Multas Neopythagoreorum de occultatione mystica opiniones et decreta nobis servavit Clemens Alexandrinus in stromatum parte qua de „genere symbolico“ agitur (V § 19—66 vel, si vis, 88; cf. II 1, 2 et IV 1, 2). Clementem ex fontibus Neopythagoricis hausisse cum alii viderunt tum Guilelmus Bousset, qui in libro inscripto *Jüdisch-christlicher Schulbetrieb* (= Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments, Neue Folge VI 1915) p. 229—236 et p. 42 (cum n. 3) opinionem suam eo probat, quod in § 27—31 de symbolis Pythagoricis, 45, 2 de Androcyde Pythagoreo, 47, 1 de Neanthe librorum ad res Pythagoricas spectantium auctore, 50, 1 in universum de Pythagoreis, 46—48 de quinque elementis sermo fit. Quibus argumentis addo, quod 20sq. litterae Aegyptiorum hieroglyphicae symbolorum modo explicantur, similiter atque Pythagoreos recentiores fecisse evincitur ex Porphy. v. P. 12; praeterea quod 41—43 ad Aegyptios provocatur — Pythagoram enim Neopythagorei Aegyptiorum discipulum habebant —; quod 57, 2—3 Hipparchus (i. e. Hippasus) doctrinae Pythagoricae proditor et Lysidis epistula ad eum data commemoratur et quod 58 et iterum 59 Pythagorei tamquam silentii tenaces describuntur, antequam aliae sectae nominantur; denique quod in universum doctrina a Clemente tradita cum Neopythagorica quam maxime concinit. Affirmare

¹ Fr. 93 Diels; cf. supra p. 35.

tamen nolumus omnia omnino quae Clemens praebet ad Neopythagoreos referenda esse. Iam breviter argumentum partis stromatum supra memoratae seclusis sententiis ex Iudaeorum vel Christianorum religione petitis excerpimus:

§ 19: . . . ὅσον τυφλὸν ἔτι καὶ ζωφόν . . . ὥσπερ ἐν τελευταίῳ ἀμύητον . . . ἔξω θεῖον χοροῦ ἴσασθαι δεῖ . . . διὰ τοῦτό τοι τῆς ἐπικρούψεως τὸν τρόπον. Θεῖον ὄντα ὡς ἀληθῶς καὶ ἀναγκασίαιον ἡμῖν /διὰ τὸν/ ἐν τῷ ἀδύτῳ τῆς ἀληθείας ἀποκείμενον ἱερὸν ἀπεχνῶς λόγον, Αἰγύπτιοι μὲν διὰ τῶν παρ' αὐτοῖς ἀδύτων καλουμένων . . . ἤρξαντο . . . οὐ καθαρῶ γὰρ καθαρῶ ἐγράφισθαι οὐ θεμιτὸν εἶναι συνεδόκει καὶ Πλάτωνι (Phaed. 67 B). 20: Ἐντεῦθεν . . . οἱ τε χορημοὶ λέγονται δι' αἰνιγμαίων καὶ αἱ τελεαὶ τοῖς ἐντεγγχάνουσιν ἀνέδην οὐ δεικνύνται, ἀλλὰ μετὰ τινων καθαρῶν καὶ προρρήσεων . . . In iis quae sequuntur et § 21 de litteris Aegyptiorum symbolicis agitur. Dein pergit Clemens: Πάντες οὖν . . . οἱ θεολογήσαντες βάρβαροί τε καὶ Ἕλληνες τὰς μὲν ἀρχὰς τῶν πραγμάτων ἀπεκρούψαντο¹, τὴν δὲ ἀλήθειαν αἰνιγμασι καὶ συμβόλοις ἑλληγορήαις τε αὐτὰ καὶ μεταφοραῖς καὶ τοιοῦτοις τοῖς τρόποις παραδεδόκασιν . . . 22 et 23: Septem sapientium ἀποφθέγματα ὀλίγως λέξεσι μετίζονος πράγματιος διήλωσιν ἐμφαίνει . . . 24: Similiter poetae δι' εἰκονίας πολλὰ φιλοσοφοῦσι . . . παραπέτασμα δὲ αὐτοῖς πρὸς τοὺς πολλοὺς ἡ ποιητικὴ ψευδαγωγία. Deus ipse occulte agit: "Ὀνειροὶ τε καὶ σύμβολα ἀφανέστερα πάντα τοῖς ἀνθρώποις οὐ φθάνει (οὐ γὰρ θεῖμς ἐμπαθῆναι τὸν θεόν), ἀλλ' ὅπως εἰς τὴν τῶν αἰνιγμάτων ἔννοιαν ἡ ζήτισις² παρεισδύουσα ἐπὶ τὴν εὐρεσιν τῆς ἀληθείας ἀναδράμῃ . . . 27—31: Symbola nonnulla Pythagorica enucleantur. Διὰ τοῦτό τοι καὶ Αἰγύπτιοι πρὸ τῶν ἱερῶν τὰς σηίγγας ἰδρύνουσι, ὡς αἰνιγματιώδους τοῦ περὶ θεοῦ λόγου καὶ ἀσαφοῦς ὄντος (ex Plut. de Is. et

¹ Strabo XVII p. 806 C Platonem et Eudoxum per tredecim annos apud sacerdotes Aegyptios commoratos esse narrat: *πρωτοῖς γὰρ αὐταὶ κατὰ τὴν πιστιμὴν τῶν οὐρανίων, μυστικῶς δὲ καὶ δυσσευταδῶντος, τῷ χρόνῳ καὶ τῆς θεωρίας ἐξελκίσθησαν, ὥστε τινὰ τῶν θεωρημάτων ἰστοῦσαι τὰ πολλὰ δὲ ἀπεκρούσαντο οἱ βάρβαροι.* De eadem re cf. Reitzenstein *Poimandres* 131.

² Ἡ ζήτισις a Neoplatonicis imprimis commendatur: cf. infra c. IV.

Osir. 9, 354 C¹). 41: Ὅθεν καὶ Αἰγύπτιοι οὐ τοῖς ἐπι-
 τυχοῦσι τὰ παρὰ σφίσιν ἀνετίθεντο μυστήρια οὐδὲ μὴν
 βεβήλοις τὴν τῶν θεῶν εἰδήσιν ἐξέφερον... ὅμοια γοῦν τοῖς
 Ἑβραϊκοῖς κατὰ γε τὴν ἐπίκρουψιν καὶ τὰ τῶν Αἰγυπτίων
 ἀνίγματα. Exempla afferuntur usque ad 43. 44: Etiam
 barbari τὸ συμβολικὸν εἶδος ἐξήλωσαν, cuius rei sequuntur
 exempla. 45: Eodem modo Graeci fecerunt. Ἀνδροκόδης ὁ
 Πυθαγορικὸς τὰ Ἐφέσια καλούμενα γράμματα... συμβόλων ἔχειν
 φησὶ τάξιν. Διονύσιος ὁ Θραξ ὁ γραμματικὸς rotae, ramorum,
 aliarum rerum symbola interpretatur. 46: Χρησιμώτατον
 ἄρα τὸ τῆς συμβολικῆς ἐριμνείας εἰς πολλὰ καὶ πρὸς τὴν ὀρθὴν
 θεολογίαν συνεργοῦν καὶ πρὸς εὐσέβειαν καὶ πρὸς ἐπίδειξιν
 συνέσεως καὶ πρὸς βραχυλογίας ἄσκησιν καὶ σοφίας ἔνδειξιν.
 „σοφοῦ γὰρ τὸ χρῆσθαι τῇ συμβολικῇ φράσει δεξιῶς“, φησὶν ὁ
 γραμματικὸς Δίδυμος², „καὶ τὸ γνωρίζαι τὸ διὰ ταύτης δηλού-
 μενον“. Neanthis Cyziceni (qui de Pythagoreis scripsit) et
 aliorum de verbis secretis sententiae afferuntur. 50: Τοιαῦτα
 καὶ οἱ Πυθαγόρειοι ἠνίσσοντο, Φερσεφόνης μὲν κύνας τοῦς
 πλανήτας, Κρόνον δὲ δάκρυον τὴν θάλασσαν ἀλληγοροῦντες (sunt
 symbola Pyth., cf. Porphyr. v. P. 41, Plut. de Is. et Os. 32 p. 364 A).
 Alii quoque philosophi et poetae Graeci doctrinam suam aenig-
 matibus texerunt. 56 et 57 de causis occultationis mysticae
 et sermonis symbolici agitur: Μνήμης τε οὖν ἔνεκεν καὶ
 συντομίας καὶ τοῦ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀνατετασθαι τοιαῦτά
 τινες αἱ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας γράφαί. Vera philosophia et theo-
 logia dignis tantum se aperit. Occultatione cogimur duci bus
 et interpretibus uti, qua re maiorem utilitatem accipimus.
 Ἄλλως τε καὶ πάνθ' ὅσα διὰ τινος παρακαλύμματος ἐποφαίνεται.
 μείζονά τε καὶ σεμνοτέραν δείκνυσσι τὴν ἀλήθειαν...
 Praeterea quae velis operta sunt, variae interpretationi locum
 praebent, et sic σφάλλεται μὲν ὁ ἄπειρος καὶ ἀμαθής,
 καταλαμβάνει δὲ ὁ γνωστικὸς³. Non omnibus omnia

¹ Id quod fugit Ottonem Stählin editorem et A. Deiber *Clément d'Alex. et l'Égypte*. Mémoires publiés par les membres de l'institut français d'archéologie orientale du Caire X (1904) 53sq.

² Qui a nonnullis Neopythagoreis fuisse credebatur; cf. stromat. I § 80 et Zeller *Ph. d. Gr.* III 2⁴ 125, 2.

³ Hoc loco gnosis apparet, de cuius silentio infra dicetur.

patefacienda sunt neque sapientiae bona iis, qui pura anima non excellunt. Afferuntur verba ex falsa Lysidis epistula ad Hipparchum (lege Hippasum) data (cf. supra p. 56). verbis τὰ ταῖν Ἐλευσινίαν θεῶν μυστήρια mutatis in τὰ τοῦ λόγου μ. 58: Non solum Pythagorei et Plato, sed etiam Epicurei Stoici Peripatetici esoterica ab exotericis distinguebant. Ἀλλὰ καὶ οἱ τὰ μυστήρια θέμενοι, φιλόσοφοι ὄντες, τὰ αὐτῶν δόγματα τοῖς μύθοις κατέχουσιν, ὥστε μὴ εἶναι ἕκαστι δῆλα. 59: Quod Pythagorei in acumaticos et mathematicos distincti erant, „ἀλλὰ τὸ μὲν γράσθαι, τὸ δὲ καὶ χειρομῆνον εἶναι“ [λ 443 cf. Nauck, Iambl. v. P. p. 238 n. 24] πρὸς τοῖς πολλοῖς ἤρῃσαστο. In sequentibus usque ad § 88 Clemens hoc praecipue agit, ut doceat deum invisibilem (θεὸς ἀόρατός ἐστι καὶ ἄρρητος § 78) neque cogitatione neque verbis comprehendī posse, unde τὸν ἱερὸν ὡς ἀληθῶς περὶ τοῦ ἀγενήτου καὶ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ μῆστιν λόγον ἐπιπεχούρθαι δεῖ (ita § 80 ex Philone de sacrif. Ab. et Caini § 60, ut monet Stählin).

Haec Clemens strom. V ex philosophiae horreis prompsit. ut occultationem mysticam exponeret et illustraret. At etiam. ubi sacris Iudaeorum et Christianorum scripturis utitur vel proprio Marte loquitur, argumenta philosophica admiscet. Ideo omnia omnino quae de silentio mystico profert, hic enarranda essent, nisi easdem semper opiniones iteraret. Cf. etiam strom. I 14, 3—15, 1; 55sq.; IV 162; VII 110 alia; non quo dicamus haec omnia ex ipsis fontibus Neopythagoricis emanasse, quia. cum eadem fere de silentio mystico doctrina omnibus illius aevi scholis esset (ut infra dicitur), saepenumero discerni iam non potest, quid in hac re Neopythagoreorum, quid aliarum sectarum proprium fuerit. Neopythagorei utique silentii mystici quasi antesignani fuerunt.

Illud certum est omnia, quae Clemens de occultatione mystica litteris mandaverit. quam maxime cum iis quae supra ex ipsis Neopythagoreorum libris excerpimus concinere. Ideo veri simile est Clementem in hac sui operis parte componenda usum esse aliquo „protreptico“ Neopythagorico, qui ratione aut historica aut philosophica aut mixta conscriptus erat. qualis est Iamblichi protrepticus. Partem qua de symbolis Pythagoricis agitur Alexandro Polyhistori strom. 170 com-

memorato dubitanter attribuunt Joh. Gabrielsson *Über die Quellen des Cl. Al.* I (1906) 99 et Bousset l. s. c. 42 n. 3. Sed haec mera suspicio est. Certe Alexander Polyhistor apud Diog. Laert. VIII 27, ubi de primi a. Chr. n. saeculi Pythagoreis narrat, nihil de silentio tradit.

Sicut Pythagoras ipse et veteres Pythagorei ita etiam nonnulli viri, qui in secta Neopythagorica excellentes extiterant, posteris tamquam exempla vitae Pythagoricae proponebantur ad imitandum. Philostratus in libris, quibus alios secutus Apollonium Tyanensem summis laudibus celebravit, saepius silentii mentionem facit. L. I c. 1 de ipsius Pythagorae sociis narrat: *Καὶ ἡ σιωπὴ δὲ ἐπέρο τοῦ θείου σοφίῳ ἐπίσημο· πολλὰ γὰρ θεῖά τε καὶ ἀπόρητα ἤκουον, ὧν κρατεῖν χαλεπὸν ἦν μὴ πρῶτον μαθοῦσιν, ὅτι καὶ τὸ σιωπᾶν λόγος.* Ergo silentium ad res divinas spectat et, cum magnitudinem rerum divinarum efferat, est silentium ut ita dicam disertum. Apollonius per quinquennium silet, sicut Pythagoras praecepisse narrabatur, I 14, 15¹. VI 11 p. 242 Ol. quoddam εἶδος σοφίας Apollonium ita docet: *Χαλεπὴ δ' οὕτως ἐγὼ τοῖς τὰμὰ αἰρουμένοις, ὡς καὶ δεσμὰ γλώττης ἐπ' αὐτοὺς ἔχειν.* Propterea III 41 de certis scientiae disciplinis (*ἀπόρητοι σπουδαί* i. e. *ἀστροικί, μαντεία, πρόγνωσις, θυσίαι, κλήσεις αἷς θεοῖ χαίρουσιν*) Apollonius et Iarchas Indus soli colloquuntur. VIII 7 p. 340 *σοφώτεροι γὰρ* (causae pestis) *ἢ ἐς τοὺς πολλοὺς λέγεσθαι.* Doctrina quoque, quae ad animam pertinet, maior est, quam ut de ea multa verba fiant. VIII 31 p. 370: *Περὶ ψυχῆς δέ, ὡς ἀθάνατος εἶναι, ἐφιλοσόφει ἔτι, διδάσκων μὲν, ὅτι ἀληθῆς ὁ ὑπὲρ αὐτῆς λόγος, πολυπραγμασιεῖν δὲ μὴ ξυγχωρῶν τὰ ὧδε μεγάλα.* VI 22 legimus: *Ἐφερίδοντο τῶν ἀπορητῶν.* Locutionem symbolicam amplectitur Apollonius VI 11 p. 245: *Εἰ δ' αἰνιγματῶν ἄπτομαι, σοφία Πυθαγόρου συγχωρεῖ ταῦτα, παρέδωκε γὰρ τὸ αἰνίττειν διδάσκαλον ἐτέρων σιωπῆς λόγον.*

Ut ad scripta mere philosophica transeamus, in fragmentis librorum, quos Pythagorae aut antiquioribus Pythagoreis Neopythagorei subdiderunt², nullum fere silentii

¹ Idem apud Suid. s. v. *Ἀπολλώνιος Τυανεύς* traditur.

² Catalogum vide apud Zellerum *Ph. d. Gr.* III 2⁴ 115sq., qui usus

mystici vestigium invenitur. Qua ex re nihil certi concludi potest, quia libri neque omnes neque integri aetatem tulerunt.

Accersenda denique est tertia classis librorum Neopythagoricorum, quos, ut supra diximus, Pythagorei recentiores suo nomine conscripserunt.

P. Nigidii Figuli, qui disciplinam Pythagoricam extinctam, ut ait Cicerone Tim. 1, renovavit, reliquiae, quas collegit A. Swoboda (1889), nihil de ipso silentio produnt. Verum quod a Cicerone l. s. c. „acer investigator et diligens earum rerum quae a natura involutae videntur“ vocatur, Pythagoricum ad res secretas et occultas propensum animum declarat¹. Cf. Lucan. I 640sq.: At Figulus, cui cura deos secretaque caeli nosse fuit eqs.

Apollonius Tyaneus in libro *περὶ Θεσιῶν* ultimam nobis silentii de numine servandi causam aperit, Porphyrio auctore (de abstin. II 34; cf. Euseb. dem. ev. III 3 p. 105): *(Θύσωμεν) Θεῶν μὲν τῶ ἐπὶ πᾶσιν, ὡς τις ἀνὴρ σοφὸς ἔφη, μὴδὲν τῶν αἰσθητῶν μήτε Θεμιῶντες μήτ' ἐπονομάζοντες· οὐδὲν γὰρ ἔστιν ἔνδιον, ὃ μὴ τῶ ἀλόῳ εἰθεύς ἐστιν ἀνάθεματον. Πῶ οὐδὲ λόγος τοῦτω ὃ κατὰ φωνὴν οὐκείως, οὐδ' ὃ ἔνδον, ὅταν πάθει ψυχῆς ἢ μεμολυσμένος, διὰ δὲ σιγῆς καθεαυτῶς . . . θρησκείωμεν αὐτόν.* Eusebius paullo post verba adiungit quae statim afferemus (*οὕτως τοίνυν κτλ.*) „Virum“ illum „sapientem“ fuisse Apollonium patet ex Euseb. pr. ev. IV 13 p. 150, ubi eadem verba indicato Apollonii nomine traduntur: *Οὕτως τοίνυν μάλιστα ἄν τις, οἴμαι, τὴν προσήκουσαν ἐπιμέλειαν ποιῶιτο τοῦ Θείου . . . εἰ Θεῶν μὲν, ὃν δὲ πρῶτον ἔγιναι, ἐνί τε ὕμνῳ καὶ ² κειρωρισμένῳ πάντων, μεθ' ὃν γνωρίζεσθαι τοῖς λοιποῖς ἀναγκαῖον, μὴ θύοι τι τὴν ἀρχὴν μήτε ἀνάκτοι πῶρ, μήτε καθόλου τι τῶν αἰσθητῶν ἐπονομάζοι . . . μόνῳ δὲ χοῦτο πρὸς αὐτὸν ἀεὶ τῶ κρείττονι λόγῳ, λέγω δὲ τῶ μὴ, διὰ σιόμεματος ἰόντι, καὶ παρὰ τοῦ καλλίστου τῶν ὄντων διὰ τοῦ καλλίστου τοῦ ἐν ἡμῖν*

est commentatione Francisci Beckmann inscripta De Pythagoreorum reliquiis 1844/50); cf. etiam infra p. 72 n. 2. Fragmenta (etsi minime omnia) collegit Mullaeh FPhG.

¹ Hieronymi Chronie. ad a. 45 a. C. eum vocat Pythagoricum et magum.

² καὶ addidi ex dem. evang. III 3.

αἰτοίη τὰγαθά. Νοῦς δὲ ἔστιν οὗτος ὀργάνου μὴ δεόμενος. Ergo deus primus et summus silentio colendus est¹.

Appendicis modo gnomica nonnulla atteximus ad silentium pertinentia ex gnomologiis collecta, quae plerumque ex fontibus Neopythagoricis deprompta sunt vel saltem praecepta moralia Neopythagoreorum sapiunt. Cum illa gnomologia maximam inter se similitudinem prae se ferant, contenti sumus percurrere „Sexti Pythagorici sententias“, quas edidit Antonius Elter in indice scholarum hibern. Bonn 1891—92 et in progr. ad 27 Januar. 1892, quarum auctor etsi non fuit Sextius Pythagoreus, certe vir quidam a philosophia Neopythagorica non alienus, et „sententias Pythagoreorum“, quas edidit H. Schenkl (*Wiener Studien* VIII [1886] 262—281). 350 Elt. λόγον περὶ Θεοῦ μὴ παντὶ κοινώνει. 352 E. περὶ Θεοῦ καὶ τῆλεθῆ λέγειν κίνδυνος οὐ μικρός (cf. 55 Sch., Demophili sent. Pyth. 25). 354 E. ἀθέω δὲ περὶ Θεοῦ μηδὲν εἴπησ². 431 E. πολλοὺς λόγους περὶ Θεοῦ ἀπειρία ποιεῖ (cf. 10 Sch., Dem. 10). 589 E. σοφὸς ἀνήρ καὶ σιγῶν Θεὸν τιμᾷ (cf. 4 Sch., Dem. 6). Ergo in gnomicis saepius silentium commendatur et ad rerum divinarum cognitionem, quin etiam ad cultum divinum refertur, id quod aperte doctrinam Neopythagoricam redolet³.

Testimoniis collectis videndum iam est, quid sibi voverit silentium apud Neopythagoreos. Praemonendum vero est hoc: qui testimonia supra congesta perlegerit, id certe animadvertet in iis libris, quibus vita Pythagorica describitur, silentii morem et disciplinam saepissime commemorari et commendari rationibus aut nullis aut simplicibus tantum adiectis, cum libri philosophici vel potius theologici velut Apollonii liber rationes subtilissimas afferant. Qua tamen ex re noli concludere sententias illas inter se certare neque conciliari posse, cum unus idemque Apollonius in scriptis

¹ De his locis cf. Ed. Norden *Agnostos Theos* 1913, 39sq., 343sqq.

² Sent. 350, 352, 354 in suum usum vertit Porphyr. ad Marcell. 15. qui addit: Συγνώθω ὁ περὶ αὐτοῦ (i. e. Θεοῦ) λόγος ἐπὶ πλήθους . . . νόμιζε ἀρετώτερον εἶναι σιγῶν ἢ λόγον εἰκῆ προοίδια περὶ Θεοῦ (cf. 115 Sch., Dem. 91). Sent. 589 E. ibid. 16 afferitur. Cf. etiam sent. 330 E. ἄφραστον Θεοῦ γνώσις βραχυλόγον ποιεῖ = Porphyr. 20 Θεοῦ γὰρ γνώσις ποιεῖ βραχυλόγον (cf. 10 et 16 Sch., Dem. 10 et 15).

³ Cf. supra p. 55sq.

historicis altera in philosophicis altera ratione usus sit. Immo potius ita res diiudicanda erit, ut simplicioribus animis silentium tamquam praeceptum vitae Pythagoricae commendatum esse, viros vero doctos altius in silentii naturam inquirentes subtiliores illas rationes invenisse credamus, similiter atque apud veteres Pythagoreos acusmatici et mathematici discernebantur, qua de re supra p. 32sq. diximus. Has porro rationes ultra fines communis opinionis excurrisse quidem, sed ab indole philosophiae Neopythagoricae non recessisse consentaneum est. Cuius rei ratione habita etiam rationes subtiliores ad sectae Neopythagoricae silentium explicandum adhibere licet.

Et primum quidem observamus reticentiam, quam adhuc tantum non solam tractavimus, artissimo vinculo cum taciturnitate coniunctam esse hancque latius patere. Inde qui taciturnitatem id praecipue spectare crediderit, ut virtus silentii acquiratur, forsitan concluderet reticentiam nihil fuisse nisi linguae coercendae exercitium i. e. praeceptum ethicum, non mysticum. Quae opinio aliis argumentis confirmari videtur.

Utique reticentia cum mysteriorum silentio comparatur. Qui arcana Pythagorica prodit, aequè in numen peccare dicitur atque ille, qui Eleusinia profanat. At haec mera comparatio videtur esse. Arcana enim sectae sunt *καθάρματα μυστήρια*. Ideo persaepe non tam doctrinae vis mystica quam aliae indicantur occultandi rationes eaeque paedagogicae quas nos dicimus. Velut symbola inventa esse et Pythagorei in mathematicos et acusmaticos distincti esse dicuntur, quo facilius homines placitis sectae imbuerentur. Quin Moderatus etiam veteres Pythagoreos propter difficultatem doctrinae mathematicae, ut omnibus aditus pateret, signa symbolica invenisse docet. In universum occultatio et sermo symbolicus studium quaerendi accendere dicuntur. Curandum tamen est, ut nulli nisi digni et habiles ad scientiam admittantur (*εὖ ἔχοντες* lambl. v. P. 152; *οἷοντες ἄν τις τοῦ καρὸς βίον ζωνοῖσσι* lambl. de comm. math. sc. 24); iique non ritibus sacris purgandi, sed diligentissime examinandi et deligendi sunt. Vera igitur silentii mystici disciplina, qualem mystae Eleusinii

observabant, apud Neopythagoreos, qui non sodalicium mysticum, sed sectam philosophicam constituebant, locum non habuit.

Cui rei fortasse argumentum accedit ex hac observatione. Qui Neopythagoreorum scripta historica cum iis comparaverit, quae philosophiae potius ratione et proprio Marte placita sectae proponunt, statim in eo offendet. quod in illis plerumque non silentii tantum, sed etiam disciplinae silentii mentio fit, in his talis disciplinae nullum fere vestigium deprehenditur. Facile scilicet fuit antiquitati adscribere, quod in praesentia usu non veniebat.

Ergo silentii mystici quae vere dici possit disciplinam Neopythagoricam vereor ne statuere non possimus.

Nihilominus quod viri illi tantopere in silentio et in mystica placitorum suorum vi efferendis insistunt, non vana verba sunt, sed illos sensui mystico translatae significationis, quae ad eam, quam nos hodie vocabulo quod est mysticum tribuimus, significationem proxime accedit, operam navasse ostendit. Id quod primum ex tota sectae Neopythagoricae indole evincitur, quae non tam naturae rerum investigandae quam pietati erga deos colendae faverit. Hanc vero pietatem vere mysticam ea qua nos utimur significatione fuisse theologis maxime opinionibus philosophorum Neopythagoricorum (ad quas quo iure provocare possemus, supra diximus) probatur. Docti enim illi viri, sicut in rerum natura investiganda rerum occultarum studiosissimi fuerunt, ita quod ad res divinas attinet in iis rebus maxime diligentes et versati, quas nos mysticas vocamus, cognitionem dico divinam, quae non tam via ac ratione in naturam divinitatis inquirat quam eius commercio et consuetudine frui vult. Secundum eorum theologiam ceteris dis praestat primus et summus deus (*ὁ πρῶτος Θεός*), qui ultra omnia creata positus a rebus humanis maxime remotus est et solummodo ecstasi et silentio adiri potest¹. Hoc denique silentio verus dei cultus perficitur. Nam deo, qui nullius rei indiget, cum sacrificia cruenta, libationes, turis

¹ De hoc „deo incognito“ cf. Statius Theb. IV 516sq. . . „et triplicis mundi summum, quem scire nefastum, illum, sed taceo“. Hunc versum afferunt Fr. Cumont *Arch. f. Religionswiss.* IX (1906) 331sq.; E. Norden *Agnostos Theos* 114; Bousset *Gött. Gel. Anz.* 1914. 709.

oblationem, quin etiam verba ore prolata aspernetur, unicum quod eo dignum est sacrificium offerri potest idque mente hominis, quae sensibus et affectibus corporis tacentibus et quiescentibus tacito ore deum laudibus et precibus adit. Haec est illa *λογική θυσία*, quam in scriptis Hermeticis saepius commemorari infra videbimus. Silentium igitur quodammodo una est ac praecipua via ad deum accedendi¹. Iam rectius perspicitur, quid sibi velit, quod Neopythagorei tam saepe silentium commendant. Non quo dicamus eos semper rationes illas subtilissimas ante oculos habuisse. Attamen quando silentium circa res divinas versari et ad deorum exemplum redire praedicant, aliquo tandem modo similiter atque Apollonius l. s. c. sensisse putandi sunt.

Ergo verum silentium mysticum Neopythagoreorum fuisse statuere licet, etiamsi haec vox novum iam sensum induit. Quamquam enim non celebrabant initiationes mysticas, tamen eorum placita theologica vere mystica erant. Haec doctrinae indoles mystica vera est ac principalis silentii causa; ceterae rationes, velut paedagogicae, ex hac prodeunt aut postea a viris doctis additae sunt.

Iam intellegimus, cur reticentia cum silentio alto coniuncta sit. Uterque enim linguam coercendi modus ex eodem fonte manat, rerum divinarum dico naturam arcanam. Hanc homo silentio agnoscit et honorat sicque res divinae verenda maiestate et sanctitate augentur. *Ἡ σεμνότης* igitur *τοῦ Θείου* causa et finis silentii esse dicitur.

Sicut Neopythagorei non ritibus superstitionis, sed mente sola et pura contemplatione ad deum accedere tentant, ita eorum silentium non est disciplina linguae, sed mentis². Quod nihilominus saepissime (sed in libris historicis) disciplinam linguae praedicant, id praecipue agunt et spectant, ut mysticam

¹ Si quis obiecit nos plus quam liceat e paucis Apollonii verbis enucleare, respondemus ea tali modo explicanda esse, si cum doctrina Hermetica (cf. infra) et cum placitis Numenii, qui a multis inter Neopythagoreos numeratur (cf. infra c. IV), conferantur.

² Ideo in scriptis historicis silentium violanti non mors corporis, sed ultio divina et mors, ut ita dicam, philosophica denuntiatur: expellitur enim e sodalicio.

placitorum suorum dignitatem efferant et decretis suis sacram ut ita dicam fidem et auctoritatem concilient. Ergo doctrinam suam non tacent¹, immo potius omnes ad eam amplectendam invitant. Ipsam silendi disciplinam non magni fecisse Neopythagoreos vel ex eo probabile est, quod scriptis quam plurimis doctrinam suam evulgaverunt.

Silentium Neopythagoreorum veterum Pythagoreorum et Platonis silentio cognatum est. Ab illo se originem ducere ipso nomine testatur; cum hoc similitudinem prae se fert eo, quod non ad linguam, sed ad mentem et intellectum potissimum pertinet. Silentium vero Neopythagoreorum utrumque excedit. A Pythagoreis discrepat, quod disciplinam externam parvi facit et silentium ad mentem transfert. Platonis vero silentio multo severius et argumentis magis firmatum est, cum doctrinae theologiae quam maxime excultae superstruatur.

Silentium igitur Neopythagoreorum semina doctrinae silentii mystici a prioribus philosophis iacta large germinasse et silentii rationem philosophicam satis excultam protulisse ostendit. Ad quam rationem proxime accesserat ille, qui sententiae Strabonianae supra allatae auctor fuit: *Ἡ κρύψις ἐν μυστικῇ σεμνοποιεῖ τὸ θεῖον καὶ μιμεῖται τὴν φύσιν αὐτοῦ φεύγουσαν τὴν αἴσθησιν ἡμῶν*. Hoc modo initia philosophorum aevo imperatorum florentium philosophiam aetatis hellenisticae exeuntis exceperunt. Silentii porro studium mystici sacrorum orientalium notitia auctum esse eo apparet, quod Neopythagorei saepius ad ritus sacros barbarorum et imprimis Aegyptiorum, sed etiam Indorum provocant.

Novis Pythagoreis non uno nomine adiungitur Philo Alexandrinus natione quidem Iudaeus, eruditione vero Graecus.

¹ Non negamus Neopythagoreos interdum revera doctrinam quandam silentio pressisse, sicut supra p. 61 Lucium facere cognovimus, fortasse praeceptum „vitae Pythagoricae“ secutum.

² Maiestatem propriam esse divinitatis docet fr. Diotogenis Neopythagorei quod inscribitur „de regno“ (Stob. Flor. 48, 62 Mein. = IV p. 267, 11—13 H., Mullach, FPhG II 534, quod latuisse videtur Zellerum scripta Neopyth. enumerantem): *Ἄ μὲν γὰρ σεμνότεας θεόμενον ἐπάροισα πρῶγμα δύναται θανατοῦμενον καὶ τιμώμενον αἰτῶν (τὸν βασιλῆα) παρέχεσθαι τοῖς πλάθεσιν*.

Qui Graecorum cum mysteria tum occultationem mysticam acerrime impugnat libri de specialibus legibus primi § 319—323¹: Moses mysteria ex civitate sua expulit οὐκ ἄξιων τοὺς ἐν τοιαύτῃ πολιτείᾳ τραφέντας . . . τὰ νύκτα καὶ σκότος προσκεκληρωμένα μεταδιώκειν παρέντας τὰ ἡμέρας καὶ φωτὸς ἄξια . . . Τί γάρ, εἰ καλὰ ταῦτ' ἔστιν, ὧ μύσται, καὶ συμφέροντα, συγκλεισάμενοι ἑαυτοὺς ἐν σκότῳ βαθεῖ τρεῖς ἢ τέτταρας μόνους ὠφελεῖτε, παρὸν ἴπαντας ἀνθρώπους ἐν ἀγορᾷ μέσῃ τὰ τῆς ὠφελείας προθέντας . . . ; Οἱ μὲν γάρ τὰ βλαβερὰ πράττοντες ἀσχνεσθῶσαν καὶ καταδύσεις ἐπιζητούντες καὶ γῆς μυχοὺς καὶ βαθὺ σκότος ἐπιζηυπτέσθῶσαν τὴν πολλὴν ἀνομίαν αὐτῶν ἐπισιζάζοντες, ὡς μηδεὶς ἴδοι τοῖς δὲ τὰ κοινοφελῆ δρῶσιν ἔστω παρηγορία καὶ μεθ' ἡμέραν διὰ μέσης ἴτωσαν ἀγορᾶς ἐντενζόμενοι πολυανθρώποις οὐμίλοις κτλ. Et quia Graeci argumento naturae semet ipsam abscondentis utebantur, Philo, quamquam alibi idem argumentum adhibet, hoc loco contrarium contendit: Ἡ οὐχ ὄρας, ὅτι καὶ ἡ φύσις τῶν ἑαυτῆς ἀοιδίμων καὶ παγκάλων ἔργων οὐδὲν ἀπέκρυψεν, ἀλλὰ ἀστέρας μὲν καὶ τὸν σύμπαντα οὐρανὸν εἰς τε τὴν δὲ ὕψεως τέρψιν καὶ πρὸς φιλοσοφίας ἡμερον ἀπέργηεν, πελάγη δὲ καὶ πηγὰς κτλ.²

Similiter fabulas Graecas respuit De opif. mundi 1 sq.: Τῶν ἄλλων νομοθετῶν οἱ μὲν . . . οἱ δὲ πολλὴν ὄργον προσπεριλαβόντες ἐξετέρωσαν³ τὰ πλήθῃ μυθικοῖς πλάσμασι τὴν ἀλήθειαν ἐπέκρυψαντες. Μωσῆς δ' ἐκείτερον ὑπερβάς, τὸ μὲν . . . τὸ δὲ ὡς καιπεσοσμένον καὶ μεστὸν γοητείας . . . μήτ' . . . μύθους πλασάμενος ἢ συναιρέσεις τοῖς ἐφ' ἐτέρων συντεθεῖσιν. Cf. Quod det. potiori insidari soleat 125: Ἐν δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ ποιητικῇ μύθον μὲν πλάσμα οὐδὲν ἐτέργισις. Quae Moses litteris mandavit, non sunt μύθον πλάσματα, οἷς τὸ ποιητικὸν καὶ σοφιστικὸν χαίρει γένος (de opif. m. 157). Qui deum esse negant, sane

¹ Librorum quos Cohn et Wendland (et Reiter) eliderunt paragraphos indicamus, ceterorum paginas Mangeii vel Aucheri.

² Cf. P. Wendland *Philo und die kynisch-stoische Diatribe* in libro: *Beiträge zur Gesch. der griech. Philosophie und Religion* von P. W. und Otto Kern 1895, 42.

³ Ex iis quae supra de theologia civili ad decipiendam plebem inventa diximus, probabile est cum optima notae codice Laurentiano M (Cohn Prolegom. p. XXXsq. et XXXIX) et aliis legendum esse ἐξετέρωσαν.

contendant μηδ' ὄλωσ εἶναι, λέγεσθαι δ' αὐτὸ μόνον πρὸς ἀν-
 θρώπων πλάσμασι μυθικοῖς ἐπισκιασάντων τὴν ἀλή-
 θειαν (ibid. 170), sed falluntur. Falso igitur impii Iudaeis
 dicunt (De confus. ling. 3): Ἰδοὺ γὰρ αἱ ἱεραὶ λεγόμεναι βίβλοι
 παρ' ὑμῶν καὶ μύθους περιέχουσιν, ἐφ' οἷς εἰώθατε γελᾶν, ὅταν
 ἄλλων διεξιόντων ἀκούητε. Si quis putaret deum commodo suo
 creasse paradisum, haec esset μυθοποιΐα, quae μηδὲ εἰς νοῦν
 ἔλθαι ποτὲ τὸν ἡμέτερον (Leg. allegor. I 43). De poster.
 Caini 2 τὰς μυθικὰς ὑποθέσεις, ὧν μεστὸς ὁ βίος ἐστὶ, improbat.

Nihilominus Philo silentium quoddam mysticum novit et
 agnoscit, quin etiam summopere commendat et postulat. "Απο-
 πον, inquit (Harris *Fragments of Philo Jud.* 1886, 99 ex
 Joannis Damasceni Parallelis 782 B = cod. Rupescaldus f. 189),
 ἐν μὲν ταῖς πόλεσιν νόμον εἶναι τοῦ μυστικὰ μυστήρια μὴ ἐξαγ-
 γεῖλαι τοῖς ἀμυήτοις, τὰς δὲ ἀληθεῖς τελετάς, αἱ πρὸς εὐ-
 σέβειαν ἄγουσιν καὶ ὁσιότητα, εἰς ὅσα μεστὰ φηλαρίας ἐκρίπτειν.
 Hic locus ex priore libro Quaestionum in Exodum sumptus
 esse videtur, cum apud Jo. Damasc. Parall. 782 B (Mangey
 p. 658) arte coniunctus sit cum hoc loco, qui apud Harris p. 75
 (ante quem eum ediderat Pitra Anal. sac. II 308) ex cod.
 Coislin. 276 f. 205 expressus perhibetur promptus esse ἐκ τοῦ
 πρώτου τῶν ἐν Ἐξῶδῳ ζητημάτων: Οὐ πάντων κοινωγητόν πασιν
 οὔτε λόγων οὔτε πραγμάτων καὶ μάλιστα ἱερῶν· πολλὰ γὰρ
 προὐπάρξαι δεῖ τοῖς ἐργιμένοις τῆς μειουσίας τούτων· πρώτον
 μὲν, τὸ μέγιστον καὶ ἀναγκαιότατον, πρὸς τὸν ἕνα καὶ ὄντως
 ὄντα θεὸν εὐσέβειαν καὶ ὁσιότητα ἔχειν¹, τὴν ἐπὶ τοῖς
 ἀγάλμασι καὶ ξοάνοις καὶ συνόλω ἀφιδρῦμασι τελεταῖς τε ἀτε-
 λέστοις καὶ μυστηρίοις ἀνοργιάστοις ἀνήνυτον πλάνην ἀπωσαμένοις·
 δεύτερον δὲ καθάρθῃναι τὰς ἀγνευτικὰς² καθάρσεις κατὰ τε
 σῶμα καὶ ψυχὴν διὰ νόμων πατρίων καὶ ἡθῶν· τρίτον ἀξιό-
 πιστον τοῦ συνασμενισμοῦ παρασχεῖν ἐν ἐχθρον, ἵνα μὴ τρα-
 πέζης μειαλαβόντες ἱερῶν³ ἀσώτων μειρακίων τρόπον ἐπὶ κόρον
 καὶ πλησμονῆς ἐναλλοιωθῶσιν ἐμπαροινούντες οἷς οὐ θέμις.
 Quod det. pot. ins. sol. 102: Μηδ' οὐ γλώττης καὶ στόματος
 καὶ φωνητηρίων ὀργάνων μεμοίρασαι, πάντ' ἐκλάλει, καὶ τὰ
 ἄρρητα τὸ γὰρ ἔχμεθεῖν ἐστὶν ὕτον χρῆσιμον. Καὶ μοι δο-

¹ ἔχειν om. Harris.

² ἀγνευτικὰς Parall.

³ τροφῆς u. τῆς i. Parall.

κοῦσιν οἱ μαθόντες λέγειν μεμαθηχέναι καὶ ἰσχυάζειν, τῆς αὐτῆς
δυνάμεως περιποιούσης ἑκάτερον κτλ. De sacrif. Abelis et Caini
60sq. : Anima quae deum cognovit τῶν τελείων μύστις γενο-
μένη τελείων μηδενὶ προχειρίως ἐκλαλή τὰ μυστήρια, τα-
μειομένη δὲ αὐτὰ καὶ ἐχευθούσα ἐν ἀπορρήτῳ φηλάττη· γέ-
γραπται γὰρ ἐγγρηγίας ποιεῖν (Gen. 18, 6), ὅτι κεκρύφθαι
δεῖ τὸν ἱερόν περὶ τοῦ ἀγενήτου καὶ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ μύστην
λόγον, ἐπεὶ θεῶν παρακαταθήκην ὀργίων οὐ παντός ἐστι φηλάξαι.
Τὸ γὰρ τῆς ἀγράτορος ψυχῆς νῆμα ἔξω ἕρον διὰ στόματός τε καὶ
γλώττης πάσαις ἀκοαῖς ἐπαντλείται, ὧν αἱ μὲν εὐροχώρους δεξα-
μενῶς ἔχουσαι τὸ ἐπεισχερόμενον φηλάτιονιν, αἱ δὲ διὰ σιανότητα
πόρων ἀδυνατοῦσιν ἄρδεσθαι· τὸ δ' ἐπερβλύζον ἀκατασχέτως
ἐκχόμενον σκίδνεται πάντη, ὡς ἐπαναπλεῖν καὶ ἐπληχέσθαι τὰ
κεκρυμμένα καὶ φουριτοῦ τρόπον εἰκαῖον τὰ πάσης ἄξια σπουδῆς
μετὰ συρμοῦ καταφέρεσθαι κτλ.

Cum dignis igitur et probatis viris iisque silentii
tenacibus mysteria communicanda sunt, ceteri arceantur.
Legum alleg. II 57: Οὐ γὰρ πᾶσιν ἐπιτρεπιτόν τὰ θεοῦ καθορᾶν
ἀπόρρητα, ἀλλὰ μόνοις τοῖς δυναμένοις αὐτὰ περιστέλλειν (i. e. te-
gere) καὶ φηλάττειν. Malorum est prodere τὰ ἀπόρρητα καὶ
ἰσχυαστία (De spec. leg. II 50). Cf. fr. p. 651 Mang. (ex Jo.
Dam. Parall. 533 C): Οἱ λάλοι τὰ ὀφειλόντα ἰσχυάζεσθαι ἠγγέντες
τρόπον τιὰ ἐπὶ γλωσσαλγίας προχέουσιν εἰς ὧτα ἀκοῆς οὐκ
ἄξια. De fuga et invent. 81: Φίλαντοι δὴ μᾶλλον ἢ φιλόθεοι
σπουδάσαντες οἱ τοιοῦτοι τρόποι πάντες εἶναι βανέτωσαν ἔξω
περιρραντηρίων, ἵν' ὡς μισροὶ καὶ ἀκάθαροι μηδ' ἐξ ἀλόπιον
τὴν ἱερὰν φλόγα τῆς ἀνακατοιμένης ἀσβέστον ψυχῆς καὶ θεῶ
καθαγνιζομένης ὀλοκλήρω καὶ παντελεῖ δυνάμει θεάσωται.
85: Ἐλαύνετε οὖν, ἐλαύνετε, ὧ μύσται καὶ ἱεροφάνται θεῶν ὀργίων,
τὰς μιγάδας καὶ σύγλυδας καὶ περιφρομένας, δυσκαθάριους καὶ
δυσεπλήτους ψυχῆς, αἱ ἄκλειστα μὲν ὧτα, ἄθροον δὲ γλώτταν.
ὄργατα τῆς ἐαντῶν βαρυνδαμονίας εὐτρεπῆ, περιφέροσιν, ἵνα καὶ
πάντων καὶ ὧν μὴ θέμις ἀκοῖωσι καὶ πάντα καὶ ὅσα μὴ χροῶν
ἐκλαλῶσιν (cf. 86 εὐφρημον σίγμα ἀντὶ κακιγρόρον γλώττης). Fr.
ἐκ τοῦ δευτέρου τῶν ἐν Γενέσει ζητημάτων p. 658 Mang. (ex
Jo. Dam. Parall. 782 A): Οὐ θέμις τὰ ἱερὰ μυστήρια ἐκλαλεῖν
ἀνιήτοις, ἄχοις ἐν καθαρῶσι τελεία καθάρσει. Ὁ γὰρ
ἀνοργίαστος καὶ εὐχερῆς, ἀσιώματον καὶ νοητὴν φησιν ἀκοῖειν ἢ

βλέπειν ἀδυνατῶν, ἐπὶ τῆς φανερᾶς ὕψεως ἀπατηθεὶς, μωμῆ-
σεται τὰ ἀμώμητα. Τοῖς ἀμώμητοις ἐκλαλεῖν μυστήρια κατα-
λόγοντός ἐστι τοὺς θεσμοὺς τῆς ἱερατικῆς τελετῆς. Non solum
purgata anima, sed etiam vera pietate opus est iis, qui sa-
pientiae reconditae compotes fieri volunt. De Cherub. 42: Ἴνα
δὲ τὴν ἀρετῶν κήρην καὶ ὠδὴν εἴπωμεν, ἀκοῆς ἐπιφραξάτωσαν
οἱ δεισιδαίμονες τὰς ἑαυτῶν ἢ μεταστήτωσαν· τελετὰς γὰρ ἀνα-
διδάσκουμέν θείας τοὺς τελετῶν ἀξίους τῶν ἱερωτάτων μύστας,
ἧτοι δ' εἰσὶν οἱ τὴν ἀληθῆ καὶ οὐδὲν ὄντως ἀκαλλώπιστον εὐ-
σέβειαν μετὰ ἀνυψίας ἀσκοῦντες· ἐκείνοις δὲ οὐχ ἱεροφρατίσομεν
κατεσχημένοις ἀνιάτῳ κακῷ, τέρψῳ ζῆμμάτων καὶ ὀνομάτων γλισ-
χροτήτι κτλ. 48: Ταῦτα, ὧ μύσται κεκαθαυμένοι τὰ ὦτα, ὡς
ἱερά ὄντως μυστήρια ψυχαῖς ταῖς ἑαυτῶν παραδέχεσθε καὶ μηδεὶ
τῶν ἀμώμητων ἐκλαλήσητε κτλ. Bona quoque indole praeditos
esse eos decet, qui ad mysteria accedunt, Quod deus sit
immut. 61: Οἱ μὲν οὖν εὐμοίρου φύσεως λαχόντες καὶ ἀγωγῆς
ἐν πᾶσιν ἀνυψαίτου, τὴν μετὰ ταῦθ' ὁδὸν τοῦ βίου λεωφόρον
καὶ εὐθειαν εὐρίσκοντες, ἀληθεῖα συνοδοιπόρῳ χρῶνται, παρ' ἧς
μνησθέντες τὰ περὶ τοῦ ὄντος ἀψευδῆ μυστήρια τῶν γενέσεως
οὐδὲν προσαναπλάττουσιν αὐτῷ; ceteri figmentis (τὰ ψευδῆ)
edocentur (63—69). Solus ille qui rebus terrenis renuntiavit
mysteriis aptus est, De somn. I 82: ἄηλοι γὰρ σαφέστατα διὰ
τούτων, ὅτι εὐαγγῆς εἰσάπαν οὐδεὶς ἐστιν, ὡς ταῖς ἀγίαις καὶ
ἱεροπρεπεῖσι χρῆσθαι τελεταῖς, ἧ τὰς αἰσθητῆς τοῦ θνητοῦ βίου
λαμπρότητας ἐτι τετιμῆσθαι συμβέβηκεν. Nonnumquam iuniores
arcana audire vetantur, velut De sacrif. Ab. et Caini 131: Ἰδιόμορφοι
δέ τις καὶ τοιοῦτος ἐν ἀπορρήτοις λόγοις, ὃν ἀκοαῖς πρεσβυτέρων
παρακαταίθεσθαι χρὴ νεωτέρων ὦτα ἐπιφραξάντας.

Inter ipsos initiatos gradus initiationis distingui
videntur De Cherub. 48sq.: Ἐὰν δὲ τινι τῶν τετελεσμένων ἐν-
τηγῆναιτε, λιπαρῶς ἐγκείμενοι περιέχεσθε, μή τινα ἄρα καινο-
τέραν εἰδῶς τελετὴν ἐπιεχρύπτηται, μέχρις ἂν αὐτὴν σαφῶς
ἀναδιδαχθῆτε. Καὶ γὰρ ἐγὼ παρὰ Μωυσεὶ τῷ Θεοφιλεῖ μνηθεὶς
τὰ μεγάλα μυστήρια ὅμως αἰθῆς Ἱερεμίαν τὸν προσφίτην ἰδὼν . . .
οὐκ ὠκνησα φωνῆσαι πρὸς αὐτόν.

Silentium praecipue ad res divinas et sanctas per-
tinere ut vidimus ita aliis locis confirmatur: Legum alleg.
III 100 νοῦς, qui deum vidit, est τὰ μεγάλα μυστήρια μνηθεὶς.

Deus praeter hoc nomen „dei“ aliud habet omnino tegeudum (De vita Mos. II 114), ὃ μόνοις τοῖς ὄντα καὶ γλῶττιαν σοφίᾳ κεκαθαμένοις θέμις ἀκοίειν καὶ λέγειν ἐν ἁγίοις, ἄλλῃ δὲ οὐδενὶ τὸ παράπαν οὐδαμοῦ (i. e. π.π.)¹. Propterea initiationes sacrae appellantur (Leg. alleg. III 219): Ἀναπειάσαντες οὖν ὄντα, ὃ μύσται, παραδέξασθε τελειὰς ἱερωτάτας. „Initiatus“ idem est qui „sanctus“, „profanus“ idem qui „non sanctus“. De poster. Caini 96: Τὸ μὲν γὰρ ἀπαξιωθῆν ἀριθμοῦ βέβηλον, οὐχ ἅγιον. Ibid. 110 inter se opponuntur ἱερὰ καὶ βέβηλα. De plantat. 53 βεβήλων et ἅγιον; cf. De mut. nom. 104 al.

Quin etiam natura divina ultima silentii ratio est. Deum humana mente comprehendi non posse saepissime a Philone edocemur, velut De poster. Caini 13sq. Viso deo intelligentia humana excaecatur (De spec. leg. I 37). Ideo quid sit deus verbis enuntiari nequit. De mut. nom. 14: Τὸ ὄν (= deus) ἄρρητόν ἐστιν. 15: Τὸ τῶν ὄντων πρεσβύτατον ἄρρητον . . . καὶ μὴ εἰ ἄρρητον, καὶ ἀπερινόητον καὶ ἀκατάληπτον; cf. Quis rer. div. heres 170 ἄρρητον τὸ ὄν. Summus et beatus deus materiae tactu non inquinatur (De spec. leg. I 329 et saepius). Ideo ultra res τῇ γενέσει subiectas in summa pace residet, quin etiam ipse est pax, εἰρήνη (De somn. II 253)². Qui eum quaerunt, hanc quietem et hoc silentium imitari debent. De Abrahamo 87: Οἱ γὰρ ζητοῦντες καὶ ἐπιποθοῦντες θεὸν ἀνευρεῖν τὴν φίλην αὐτῷ μόνωσιν ἀγαπῶσι, κατ' αὐτὸ τοῦτο σπεύδοντες πρῶτον ἐξομοιοῦσθαι τῇ μακαρίᾳ καὶ εὐδαίμονι φρίσει. De gigant. 52 sqq.: Τὸ μὲν γὰρ μετὰ λόγον τοῦ κατὰ προφορὰν οὐ βέβαιον, οὐτι δυνάς, τὸ δ' ἄνευ φωνῆς μόνῃ ψυχῇ τὸ ὄν θεωρεῖν ἐχρῶνται, οὐτι κατὰ τὴν ἀδαιρέτον ἴσταιαι μονάδα. Ὅστε οὖν ἐν μὲν τοῖς πολλοῖς, τοιτέσι τοῖς πολλὰ τοῦ βίου τέλη προιεθειμένοις, οὐ καταμένει τὸ θεῖον πνεῦμα, κἂν πρὸς ὀλίγον χρόνον ἀναστραφῇ, μόνῃ δὲ ἀνθρώπων εἶδει ἐνὶ παραγίνεται, ὃ πάντα ἀπαμφισιάμενον τὰ ἐν γενέσει καὶ τὸ ἰστωτάτω καταπέτασμα καὶ προκάλυμμα τῆς δόξης ἀνειμένη καὶ γυμνῇ τῇ διανοίᾳ πρὸς θεὸν ἀρίξεται. Οὕτω καὶ Μωσῆς . . . εἰς τὸν γνόφον, τὸν ἀειδῆ χώρον, εἰσελθὼν αὐτοῦ καταμένει τελούμενος τὰς ἱερωτάτας τελειάς. Γίνεται δὲ

¹ Cf. Quis rerum div. her. 170; Leg. ad. Caium 353.

² Deus est ἰσότης; cf. Bousset *Kyrios Christos* 1913, 176 n. 3.

οὐ μόνον μύστης, ἀλλὰ καὶ ἱεροφάντης ὁργίων καὶ διδάσκαλος Θεῶν, ἃ τοῖς ὧτα κεκαθαρμένοις ὑψηγήσεται. Cf. Leg. alleg. III 3: *Τῶν ἀφανῶν Θεοῦ μυστηρίων.* Ad haec sacra initia homo non propria virtute, sed dei tantum auxilio pervenit. Leg. all. III 27: *Τίνι οὖν ψυχῇ ἀποκρύπτειν καὶ ἀφανίζειν κακίαν ἐγένετο, εἰ μὴ ἢ ὁ Θεὸς ἐνεφανίσθη, ἢν καὶ τῶν ἀπορρητῶν μυστηρίων ἠξίωσε; φησὶ γὰρ· „μὴ κρύψω ἐγὼ ἀπὸ Ἀβραάμ τοῦ παιδός μου ἢ ἐγὼ ποιῶ;“ (Gen. 18, 17) εὖ, σῶτερο, οὐ τὰ σεαυτοῦ ἔργα ἐπιδείκνυσαι τῇ ποθοῦσῃ τὰ καλὰ ψυχῇ καὶ οὐδὲν αὐτὴν τῶν σῶν ἔργων ἐπιπέκνυσαι. De somn. I 164: *Αὐτός, ὃ ἱεροφάντα, ἐπήχει καὶ ἐπιστάτει καὶ ἐγγρίων μὴ ποτε ἀπέιπης, ἕως ἐπὶ τὸ κεκρυμμένον ἱερῶν λόγων φέγγος ἡμᾶς μυσταγωγῶν ἐπιδείξῃς τὰ κατάκλειστα καὶ ἀτελέστιοις ἀόρατα κάλλη.* Vera doctrina οὐ φαίνεται πᾶσιν, ἀλλὰ μόνῳ τῷ Θεῷ καὶ εἴ τις Θεῷ φίλος (Leg. alleg. III 71). Ipse ἱερὸς λόγος aliis est rex, aliis magister vel consiliarius, τοῖς δὲ ὡς φίλος ἐπιεικῶς καὶ μετὰ πειθοῦς πολλὰ καὶ τῶν ἀπορρητῶν ἀναφέρει, ὧν οὐδένα τῶν ἀτελέστιων ἐπακοῦσαι θέμις (De somn. I 191).*

Neque vero solum natura divina, sed in universum rerum natura dicitur esse abscondita et solis initiatis manifesta. Philo non semel celeberrimo illo Heracliti utitur: *Ἡ φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ* (fr. 123 Diels.), velut De fug. et invent. 179, De mut. nom. 60, Quaest. in Genes. IV 1 p. 237 Aucher.¹: „Arbor est secundum Heraclitum natura nostra, quae se obducere et abscondere amat“. Deo et philosophia ducibus homo in rerum naturae secreta penetrat, Quaest. in Genes. IV 21 p. 261: „O felicem animam, cui naturam et illa quae secundum naturam monstravit deus, ablato velo et nudata cuiusque operis efficaciore comprehensione. Hoc contemplativae vitae omniumque virtutum terminus est, nude videre naturam et² naturae tegumenta, quibus erat celata, auferente Domino et Patre monstranteque manifeste opera sua intellectui; extra quae nihil visu dignum prius censetur aut meretur studium. Quoniam qui non domesticè philosophantur animae oculis, obcaecati sunt nec videre possunt nec mundum neque quae in isto

¹ Philonis Iud. Paralipomena Armena per P. Joa. Bapt. Aucher. 1826.

² „et“ videtur delendum esse.

sunt; omnia enim dilata et celata sunt iure eis qui videre nequeant.“

Sicut Philo, quamvis mysteriorum silentium aspernetur, silentium tamen quoddam mysticum agnoscit, ita et sermonem aenigmaticum, quamquam Graecorum mythos despicit, aliquatenus laudat et approbat. Veritatem enim nudam et incomptam (*ἀκαλλώπιστα καὶ γυνά*) proferre est *ἄσκεπτον καὶ ἀταλαίπωρον καὶ ἀφιλόσορον*. Ideo Moses *παγαλίην καὶ σεμνοτάτην ἀρχὴν ἐποιήσατο τῶν νόμων, μήτ' εὐθύς ἢ χοῆν πρόαιτειν ἢ τοῦναντίον ἐπειπὼν κτλ.* (De opif. m. I sq.). Quae ille narrat, non sunt mythi, *ἀλλὰ δειγματα τύπων ἐπ' ἀλληγορίαν παρακαλοῦντα κατὰ τὰς δὲ ἕπονοιῶν ἀποδόσεις* (ibid. 157). Legum scriptor *ἀνίτιται* (ibid. 154 et saepissime). Duplex propterea est scripturae interpretatio, *ἡ ὀριτή* et *ἡ δὲ ἕπονοιῶν* (De Abrah. 88 et saep.). Illa est manifesta et omnibus nota, haec abscondita et paucis aperta (ibid. 147): *Ἡ μὲν οὖν ἐν φανεροῦ καὶ πρὸς τοὺς πολλοὺς ἀπόδοσις ἡ δ' ἐστίν· ἡ δ' ἐν ἀποκρυφῶ καὶ πρὸς ὀλίγους . . . αὐτίκα λεχθήσεται*. Ideo Moses est *ἱερογράφης* (Leg. alleg. III 151; 173 et saep.). Alter sensus vocatur *symbolicus*. De spec. leg. I 200: *Μιγρέται δὲ καὶ τοῦς ἕτερος ἀνιγματοώδη λόγον ἔχον τὸν διὰ συμβόλων· σύμβολα δ' ἐστὶ τὰ λεχθέντα φανερὰ ἀδήλων καὶ ἀφανῶν*. Leg. alleg. I 1: *Συμβολικῶς μὲν γὰρ τὸν νοῦν οὐραῶν . . . καλεῖ*. Aegyptii Mosi tradidere *τὴν διὰ συμβόλων φιλοσοφίαν, ἣν ἐν τοῖς λεγομένοις ἱεροῖς γραμμασιν ἐπιδείκνυται* (De vita Mos. I 23).

Sensus arcanns a veri studiosis investigandus est. De confus. ling. 143: *Ἀλλὰ μὴ τὸ πρόχειρον τοῦτο καὶ κατμαξεν- μένον ἐν τοῖς ἱεροταίτοις χρῆσιμοῖς ἀναγεγράφαι νομίσης, ἀλλ' ὅπερ ἀποσκεχυμένον ἰνυλαίεται διὰ τῶν ἐμφανῶν ὀνοματίων*. Paucis iis, qui ut eam inveniant apti sunt, acumine ingenii opus est. De somn. II 3: *Ἄτι γὰρ (ἡ ὕψις) ἀνιγματοώδης μὲν ἵν, τὸ δὲ αἶνγμα οὐ λίαν τοῖς ὀξὺ καθ' οὐρανὸν δευαμένους ἀπεκρύπτειτο*.

Paucis illis est *ἱέον ἐπ' ἀλληγορίαν τὴν ὁρατικοῖς φιλίην ἀνδράσι* (De plantat. 36). Allegoria quasi clavis est, quae absconditos scripturae thesauros patefacit.

Methodum allegoricam Philo a Stoicis accepit, quorum

allegoriam Homericam laudat et usurpat in sermone II de provid.¹ p. 75sq. Aucher.: „Si enim pervenit usque in orbem terrarum gloria Hesiodi et Homeri, in causa fuere sententiae sub rebus comprehensae . . . Omitto quod neque illud paulo ante a te memoratum blasphemiam includit de diis, sed est indicium inclusae physiologiae, cuius non licet apud illos quorum capita miuimesunt uncta² patefacere mysteria. Verum obiter tibi specimen aliquorum velut per exemplum indicabo, quatenus nempe quis poterit sententiam confirmare secundum legem; siquidem vetat lex mysteria iis qui inhabiles sunt ad mysterium exponere“. Deinde Stoica plane ratione nonnullos deos interpretatur; Vulcanus est ignis eqs.

Hanc „physicam rationem“ (cuius ratio ethica partem constituebat) Philo ad scripturas sacras Iudaeorum accommodavit. Ideo saepissime interpretationem allegoricam inducit verbo *φυσικώτατα* (Leg. Alleg. I 25, ubi sequitur allegoria ethica; cf. 37; III 177 al.) vel *καὶ φυσικῶς καὶ ἡθικῶς* (ibid. I 39; cf. De plantat. 120 *λόγον γὰρ καὶ φυσικώτατον καὶ ἡθικώτατον ἔχει*). Hic philosophandi modus vocatur *φυσιογνωμονεῖν* (De somn. I 164).

Attamen Philo quamvis allegoricam Stoicorum methodum accurate sequatur, ultra Stoicam rationem progreditur, cum nonnumquam post physicam interpretationem aliam proferat, quam rectius theologiam appellabimus, cum ad deum spectet. Velut De Cherub. 27sq. postquam Cherubim *τὴν τοῦ παντὸς οὐρανοῦ φροῦν κτλ.* significare dixit, iam novam et sublimiorem explicationem affert, quae ad naturam divinam pertinet. De somn. I sol Philoni symbolum est a) mentis humanae (77), b) sensus (79), c) rationis divinae (*θεῖος λόγος* 85), d) ducis ac patris universi (87; 90) i. e. dei. Quin etiam in libro cui titulus est Quis rer. div. her. 98 *φυσιολογία*, cui astronomia opponitur, significat theologiam quam nos dicimus.

¹ Philonis Iud. sermones tres hactenus inediti ex Armena versione antiquissima . . . in Latium fideliter translati per P. J. B. Aucher. 1822.

² Unctionem quandam mystarum commemorat Firmicus Maternus de errore profan. relig. c. 22, quae tamen ab unctione de qua Philo verba facit, differt. Cf. De somn. I 164 (supra p. 78) *ὃ ἱεροφάντα . . . ἐγγρίων μίποτε ἀπέπειρος, ἴως . . . ἐπιδείξει κτλ.*

Sed Philo etiamsi hoc allegoriae usu rationem Stoicam excedit, tamen nusquam se huius rei conscium esse indicat: immo eodem modo quo Stoici ablato velamine fabuloso iam nudam veritatem apparere contendebant, Philo dicit (De agricult. 97): *Ἐν δὲ ταῖς δι' ὑπονοίων ἀποδόσεις τὸ μὲν μυθῶδες ἐκποδὼν οἴχεται, τὸ δ' ἄλληθῆς ἀρίθηλον εὐρίσκειται*, ita ut vestis fabulosa ad rectam doctrinam non videatur esse necessaria. Recordemur tamen Philonem alibi sermonem imaginibus non tectum tamquam ἀφιλόσοφον repudiasset. Quid hoc sibi velit ad silentium mysticum, infra videbimus.

Suas denique de occultatione mystica et de sermone symbolico opiniones Philo apud nonnullas sectas inveniri contendit. Legum all. I 15: *Περὶ μυθεύοντες οἱ Πυθαγόρειοι τῇ ἀειπαρθένῃ καὶ ἀμίτορι αὐτὴν (τὴν ἑβδομάδα) ἀπεικάζουσιν*¹. Quod omnis prob. lib. sit 2sq.: *Σακρὸν Πυθαγορέων σοδάλειον ἐδοκέει „ταῖς λεωφόροις μὴ βαδίξιν ὁδοῖς“ . . . αἰνιτόμενος διὰ συμβόλων τὸ μήτε λόγους μήτ' ἔργους δημόδεσι καὶ πεπατημένοις χρῆσθαι. Ὅσοι δὲ φιλοσοφίαν γνησίως ἠσπάσαντο. . . ἀτραπὸν ἄλλην ἐκαινούμεσαν ἔβαιον ἰδιώταις λόγων καὶ δογμαίων, ἰδίας ἀνατείλαντες ὧν οὐδενὶ μὴ καθαρῷ θέμις ψάειν.* Ibid 82: *Ἀπὸν Ἐσσαεὸς τὰ πλεῖστα διὰ συμβόλων ἀρχαιοτρόπῃ ζῆλώσει . . . φιλοσοφεῖται.* Therapeutae quoque ἐντυγχάνοντες τοῖς ἱεροῖς γραμμασι φιλοσοφοῦσι τὴν πάτριον φιλοσοφίαν ἀλληγοροῦντες, ἐπειδὴ σύμβολα τὰ τῆς ἡγῆτις ἐρημείας νομίζουσιν ἀποκεκρυμμένης φύσεως ἐν ὑπονοίαις διηλουμένης, ut ait De vita contempl. 28. Ibid. 78: *Αἱ δὲ ἐξηγήσεις τῶν ἱερῶν γραμμάτων γίνονται δι' ὑπονοίων ἐν ἀλληγορίαις· ἕλασα γὰρ ἡ νομοθεσία δοκεῖ τοῖς ἀνδράσι τούτοις εὐκέναι ζῆρῃ καὶ σῶμα μὲν ἔχειν τὰς ἡγῆτις διατάξεις, ψυχὴν² δὲ τὸν ἐναποκείμενον ταῖς λέξεσιν ἀόρατον νοῦν, ἐν ᾧ ἵρξαιο ἡ λογικὴ ψυχὴ διαφερόντως τὰ οἰκεία θεωρεῖν, ὥσπερ διὰ κατόπτρου τῶν ὁνομάτων ἐξαίσια κάλλη νοημάτων ἐμφερνόμενα κατιδοῦσα καὶ τὰ μὲν σύμβολα διαπιύξασα καὶ διακαλύψασα, γυμὰ δὲ εἰς φῶς προαγαθοῦσα τὰ ἐνθύμια τοῖς δυναμένοις ἐξ*

¹ Numerorum interpretationem symbolicam Pythagoricam vel potius Neopythagoricam Philo saepissime imitatus est.

² Cf. Reitzenstein *Hellenist. Mysterienrel.* 146sqq.

μικρῶς ὑπομνήσεως τὰ ἀφανῆ διὰ τῶν φανερῶν θεωρεῖν. Quod det. pot. ins. sol. 175sq. in mentem revocat τινὰς τῶν σοφῶν τροχιζομένους ὑπὲρ τοῦ τὰ ἄρρητα μνηθεῖν γλῶτταν ἀποτρογόντας silentium servasse. Testimoniis a Cohnio allatis (Plut. de garrul. 8 p. 505 D, Diog. L. IX 27) addimus Timycham feminam Pythagoricam supra p. 56 commemoratam.

Philonis sententiis in ordinem redactis iam aliquatenus quae eius in usurpando silentio voluntas fuerit perspicuum est.

Occultationem sane mysticam, qualem mystae Eleusinii observavere, et fabularum Graecorum involucra penitus aspernatur Iudaens. Quo enim illi mysteria et mythos Graecorum, cui uberrimi religionis Iudaicae et librorum sacrorum fontes praesto erant? Quodsi nihilominus artis vocabula mystica saepissime usurpat, eum his sensum novum et translatum attribuere veri simile est. An vero illa verba mystica sermonis ornandi tantum causa adhibuisse putandus est? Nam qui proprium voci sensum demit, aut verba tantum facit sermonis expoliendi gratia, aut novum sensum, qui verbis propriis exprimi nequit, usitatis subdit.

Haec ut diiudicemus, primum quaeramus, quosnam Philo initiatione dignos, quos putet a mysteriis suis arcendos.

Admittit eos qui bona naturae indole et ingenii acumine excellunt, qui solidam pietatem prae se ferunt, qui linguam cohibere callent, qui a terrenis rebus se abdicaverunt et soli menti se dederunt, qui animam puram gestant. Aetatem etiam aptam requirit, cum interdum minores natu repellat. In univsum docet non omnia cum omnibus communicanda esse, sed ea sola, quorum auditores capaces sunt. De spec. leg. I 120: *Μεταδοτέον γὰρ οὐ πᾶσι πάντων, ἀλλὰ τῶν ἐφαρμοζόντων τοῖς ληψομένοις· εἰ δὲ μή, τὸ κάλλιστον καὶ λυσιτελέστατον τῶν ἐν τῷ βίῳ, τὰξις, ἀναρθεθήσεται.* Ergo Philo auditores certis legibus adstringit, quae tamen non ad ritus externos velut lustrationes corporum et similia, sed ad mentem solam eiusque habitum spectant. Quicumque legibus stare voluerit, admittitur, quin maxime invitatur, ut accedat.

Dixerit quispiam: ergo Philo rationibus „paedagogicis“ tantum quas nos dicimus ad leges illas scribendas adductus est.

Sed „anima pura“ quam philosophus Iudaeus expostulat, ut altius inquiramus monet.

Cur enim Philo legibus viam quae est ad doctrinam suam praestruxit? Sane placita eius altiora et sublimiora sunt, quam quae ab omnibus quibuslibet intellegantur. Sed hoc satis non est. Immo potius veritas altior est, quam ut ab hominibus solius rationis ope inveniatur et intellegatur, cum non solum naturae secreta et impervia, sed etiam res divinas et ipsum deum tangat. Natura enim se abscondere amat, deus vero „incomprehensibilis“ et „ineffabilis“ neque mentis humanae intellegentia circumscribi neque verbis enuntiari potest.

Qui nihilominus lucem divinam aspicere desiderant, iis auxilio divino opus est. Numen enim nonnullis, quos ex multis eligit quique purgata anima dignos se hac gratia effecerunt, penetralia sapientiae aperit et cum eis in ecstasi loquitur *ἐν εἴδει καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων* (Leg. alleg. III 103).

Veritas igitur, cum ex natura sua abscondita sit, velis rituum vel disciplinae externae non indiget, sed ipsa se a profanorum oculis defendit et dignis tantum pulchritudinem suam fruendam concedit.

Haec est vera et ultima silentii a Philone postulati ratio. Eo quod mystis „verarum teletarum“ silentium identidem imperat, doctor doctrinae suae vim mysticam gravissime et efficacissime praedicat. Neque negare possumus eum hoc modo placitis suis mysticum colorem comparasse et maximam auctoritatem et aestimationem conciliasse.

At quae magni aestimantur, ab omnibus sapientibus appetuntur. Philo doctrinam suam noluit re vera celare, sed contra omnibus dignis offerre et commendare omnesque ad eam amplectendam allicere¹.

¹ Cf. Zeller *Ph. d. Gr.* III 2¹, 465 n. 2. Reitzenstein *Poimandres* 1904, 204 n. 1; *Hellenistische Mysterienreligionen* 37 sq. — Bousset *Rel. des Judentums im neutest. Zeitalter*² 1906, 504: *Es ist keineswegs nur Jargon und Nachahmung, wenn er (Philo) zu immer wiederholten Malen seine Lehren als Mystagogie vorträgt. 519: Der Zauber der Mysterienreligion hat auch den Philo in seinen Bannkreis gezogen. Er spricht ihre Sprache und wenn er . . . seine Philosophie mit dem „Geheimnis“ umgibt, . . . so ist das nicht bloß künstliche Nachahmung und Herübernahme.*

Restat ut, quid Philo de narratione mythica et de allegoria docuerit, perpendamus. De Stoicis agentes eorum methodum allegoricam nihil cum silentio mystico commune habere statuimus neque verbis mysticis quae illi effutiebant decepti sumus; philosophia enim Stoica a sensu mystico plane abhorret. Sed quid de Philone, quem rei mysticae ex animo deditum fuisse nemo negabit? Ratio enim, quam Iudaeus in interpretandis sacris scripturis sequitur, nihilo a Stoica differt. At cum Stoici ex omnibus fabulis placita sua physica eruant, Philo physicae allegoriae theologicam (quamquam ipsam quoque physicam vocat) superaddit i. e. doctrinas metaphysicas quas dicimus e librorum sacrorum „mythis“ enucleat. Res vero metaphysicae vel divinae non doctis antiquorum fabricis, sed natura sua, ut supra intelleximus, arcae sunt, et quamvis interpretatione allegorica illustrentur, semper manent „mysteria“. Talibus igitur doctrinis ex natura sua absconditis optime convenit sermo fabulosus non ut vestis extrinsecus rebus narratis inducta, sed ut forma ex rei natura excrescens et necessaria. Philo, si sibi constitit, propterea rationem quandam esse inter sermonem mythicum et silentium mysticum statuere, quin etiam, sicut Plutarchum fecisse infra videbimus, allegoriam Stoicam sola ratione physica gaudentem impugnare et refellere debuit. Sed hoc clare perspexisse non videtur. Numquam enim se hoc discrimen¹ animadvertisse indicat. Re tamen vera allegoria

sondern innere Geistesverwandtschaft mit dem Mysterienwesen seiner Zeit. At cum Philo, ut supra probavimus, mysteria improbet, rectius Reitzenstein l. s. c. scribit: Mit ihr (der Lehre vom Euthusiasmus) hängt die beständige Einführung Philonischer Lehren als μυστήρια, die nur dem Geweihten zugänglich sein sollen, zusammen. Boussets Erklärung scheint mir nicht ganz zu genügen. Nicht die Einwirkung von Mysteriengemeinden, sondern eine ausgebildete literarische Form und Manier scheint das Bestimmende. Freilich verbindet Ph. mit ihr religiöses Empfinden. Bousset 522: Ph. ist sich bewußt, wirklich im Besitz einer Mysterienlehre von Gott und seinen Kräften zu sein. Cf. etiam Mead Ph. v. Al. und die hellenistische Theologie. Vierteljahrsschrift f. Bibelkunde III (1908) 183sqq.

¹ Physicam Stoicorum allegoriam differre nonnullis rebus a Philonis ratione theologica non perspexisse videtur Paulus Heinisch *Der Einfluss Philos auf die älteste christliche Exegese* 1908 (= *Alttestamentliche Abhandlungen* hg. von J. Nikel 1 et 2). Rectius rem intellexit E. Bréhier

Philoniana, cum mysticam doctrinae sub imaginibus conditae indolem agnoscat, filo etsi occulto cum silentio mystico ligata est.

Silentium Philonis Neopythagoreorum silentii simillimum est, id quod non solum eo explicatur, quod utraque schola sensu mystico imbuta erat, sed etiam quod ipse Philo philosophiae Neopythagoricae non ignarus erat. In theologia praecipue, quae Philoni et Neopythagoreis de deo primo et summo placebant, eis erant fere communia. In hoc tamen dissentiebant, quod Neopythagorei utique mysteriorum silentium approbabant Philone utpote Iudaeo illud acerrime aspernante. Ergo cum apud illos silentium, quale in philosophia servabant, cum mysteriorum disciplina aliquo modo coniunctum sit, hic silentium suum iam plane a radice e qua processit abscidit. Quod nonnumquam ad Aegyptiorum mores mysticos provocat, Neopythagoreos imitatur; et cum sit Iudaeus, sua aetate Iudaeis

Les idées philosophiques et religieuses de Philon d'Alexandrie 1908, 35—66 *La méthode allégorique*, qui p. 39 haec scribit: . . . „le célèbre petit traité allégorique néo-pythagoricien intitulé Le Tableau de Cébès nous révèle une manière d'allégorie dans le fond et dans la forme, qui a, avec la manière de Philon, de nombreux points communs. L'allégorie stoïcienne portait sur les personnages ou les récits mythiques, transmis par les poètes, ou rencontrés dans la religion populaire. Mais la doctrine philosophique par laquelle ils les interprétaient en était indépendante et développée auparavant pour elle-même. Tout autre est la méthode du Tableau. L'auteur décrit une peinture placée dans un temple et il y montre en l'expliquant allégoriquement toute une doctrine morale. Ici la peinture, l'image concrète, est le moyen indispensable, sans lequel on ne saurait arriver à la doctrine morale qu'il représente. La vérité est par elle-même cachée, recouverte comme d'un voile par les figures et il faut pénétrer le sens de ces figures pour l'atteindre. Une pareille idée fait de l'allégorie, non plus une méthode auxiliaire, comme chez les stoïciens, mais tout a fait indispensable à la recherche de la vérité. D'où est provenue cette idée que la vérité doit être cachée sous des symboles? Elle paraît être née des mystères, et plus particulièrement des mystères orphiques“ etc. Quae Bréhier de Cebetis tabula scribit, videntur esse falsa, cum libelli auctor Stoica plane ratione praecepta moralia antea concepta ex tabula eruat. At quod dicit Philoni et aliis sermonem symbolicum non meram formam esse, sed necessario usurpari ad secretam veritatem aliquatenus manifestandam et hac in re cum mysteriorum disciplina cohaerere, verum vidit. Rem tamen aliquanto clarius quam Bréhier mihi explicasse videor.

nomen dei pronuntiare non licuisse scit (De vita Mos. II 114, supra p. 77).

Neque philosophi Platonici primi et alterius p. C. n. saeculi quos recentiores Platonicos nominamus, ut eos a Neoplatonicis distinguamus, ad rem mysticam non proclives erant, praesertim cum doctrinae Platonicae elementa Neopythagorica admiscerent. Inter quos primum locum obtinet Plutarchus Chaeronensis.

Qui mysteriorum silentium se servare testatur in Consol. ad uxorem 10 p. 611 D: Καὶ μὴν ἢ τῶν ἄλλων ἀκούεις, οἱ πείθομαι πολλοὺς λέγοντες ὡς οὐδὲν οὐδαμῆ τῆ διαλυθέντι κακὸν οὐδὲ λυπηρὸν ἔστιν, οἷδ' ὅτι κωλύει σε πιστεύειν ὁ πάτριος λόγος καὶ τὰ μυστικὰ σύμβολα τῶν περὶ τὸν Διόνυσον ὀργασμῶν, ἢ σύρισμεν ἀλλήλοις οἱ κοινονοῦντες. Similiter in Quaest. conviv. IV 6, 1 p. 671 D mysteria Liberi celanda esse dicit: Iudaeorum deus idem est qui Liber; καὶ τὰ μὲν πολλὰ τῶν εἰς τοῦτο τεκμηρίων μόνοις ἔστι ἕρητὰ καὶ διδάκτὰ τοῖς μινουμένοις παρ' ἡμῶν εἰς τὴν τριετηρικὴν παντέλειαν· ἢ δὲ λόγῳ διελεθῆναι οὐ κεκάλυται πρὸς φίλους ἄνδρας, ἄλλως τε καὶ παρ' οἷον ἐπὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ δώροις, ἂν οὔτοι κελεύσει, λέγειν ἔτοιμος. Ea quoque quae Orphicis de „ono mundi“ placuerunt profanis abscondenda sunt, Quaest. conviv. II 3, 2 p. 636 DE: Τὸ δ' ἐπὶ τούτοις, ἔφη γελᾶσας, „ἀείσω ξυνητοῖσ' τὸν Ὀρφικὸν¹ καὶ ἱερὸν λόγον, ὃς οὐκ ὄριθος μόνον τὸ φῶν ἀποφάνει προεσβύερον, ἀλλὰ καὶ συλλαβὸν ἅπασαν αὐτῆ τὴν ἀπάντων ὁμοῦ προεσβυγένειαν ἀνατίθει· καὶ τᾶλλα μὲν „εὐστομα κείσθω“ καθ' Ἡρόδοτον (II 171): ἔστι γὰρ μυστικώτερα κτλ. Silentii Pythagorici Plutarchus mentionem facit in fragmento incerti libri (VII 150 Bernardakis. ex Stob. flor. 33, 16; cf. supra p. 55): . . . τοῦτο ἐκσίγησιν οἱ Πυθαγορικοὶ καλοῦντες οὐδὲν ἀπεκρίνοντο τοῖς περὶ Θεῶν ὅτι τύχοιεν ἡμαῶς καὶ εὐχερῶς ἐρωτῶσι et clarius etiam in Quaest. conviv. VIII 8, ubi Lucius Pythagoreus convivis de symbolis confabulantibus silet; dein Empedocles quidam dicit: Εἰ δὲ ταῦτα τῶν ἐπὶ τὴν ἐχρηθίαν ἔστιν, ἀλλ' ἐκείνῳ γε δοκῶ μίτ' ἄρρητον εἶναι μίτ' ἀνέξοιστον πρὸς εἰρέους κτλ. (p. 728 DE). Sermonem sym-

¹ Cf. Abel, Orphic. fr. 42.

bolicum Pythagorae attribuit in libri De Iside et Osiride c. 10 p. 354 EF: Pythagoras . . . *Θαυμάσας τοὺς ἄνδρας* (sacerdotes Aegyptios) *ἀπειμιμῆσατο τὸ συμβολικὸν αὐτῶν καὶ μυστηριώδεις, ἀναμείξας αἰνίγμασι τὰ δόγματα κτλ.* „Teletae“ in universon in libro De defectu orac. commemorantur (14 p. 417 C): *Περὶ μὲν οὖν τῶν μυστικῶν, ἐν οἷς τὰς μεγίστας ἐμράσεις καὶ διαφάσεις λαβεῖν ἔστι τῆς περὶ δαιμόνων ἀληθείας, „εὔστομά μοι κείσθω“ καὶ Ἡρόδοτον.* Ad orgia Bacchica et Isiaca simul haec verba spectant (De Is. et Osir. 35 p. 364 E): *τὰ μὲν ἀπόρητα κατὰ χώραν ἐῶμεν, ἃ δ' ἐμφανῶς δρῶσι θάπτοντες τὸν Ἴσιν οἱ ἱερεῖς . . . βακχείας οὐδὲν ἀποδεῖ,* ad res Aegyptias simul et Graecas haec (ibid. 25 p. 360 F): *τὰ γὰρ Γυγαντικὰ καὶ Τιτανικὰ παρ' Ἑλλήσιν ἐδόμμενα . . . οὐδὲν ἀπολείπουσι τῶν Ὀσιριακῶν καὶ Τυφωνικῶν ἄλλων θ' ὧν πᾶσιν ἔξεστιν ἀνέδρην μεθολογοῦμένων ἀκοῦειν· ὅσα τε μυστικοῖς ἱεροῖς περικαλυπτόμενα καὶ τελειᾶς ἀόρητα διασφύζεται καὶ ἀθέατα πρὸς τοὺς πολλοὺς, ὅμοιον ἔχει λόγον.*

Silentium a mystis servandum non solum ritus et caerimonias, sed doctrinas etiam tanguere concluderit quispiam ex loco libri De def. orac. 14 supra allato, ubi τὰ μυστικά veram de daemonibus sententiam tradere dicuntur. At cum haec sententia non ipsa tradatur in mysteriis, sed orgiis sacris, ex quibus eruenda sit, nitatur tantum, rerum philosophicarum vel theologiarum occultationis testimonium inde lucrari non possumus.

Taciturnitatem, quam a Neopythagoreis cum reticentia arte coniunctam esse supra diximus, Plutarchus saepe commendat. De liberis educ.¹ 14 p. 10 EF: *Τὸ τοῖνον τῆς γλώττης κραεῖν . . . εἴ τις μικρὸν καὶ φαῖλον ὑπέλιψε, πλεῖστον διαμαρτάνει τῆς ἀληθείας. Σοφὸν γὰρ εὐκαιρὸς σιγῆ καὶ παντὸς λόγον κραεῖνον. Καὶ διὰ τοῦτό μοι δοκεῖ τὰς μυστηριώδεις τελειᾶς οἱ παλαιοὶ κατέδειξαν, ἵν' ἐν ταύταις σιωπᾶν ἐθισθέντες ἐπὶ τῆν τῶν ἀνθρώπων μυστηρίων πίστιν τὸν ἀπὸ τῶν θεῶν μεταφέρωμεν φῶβον.* *Mysteria et silentii*

¹ Hic liber ab omnibus fere Plutareho abiudicatur. Eum Plutarchi esse contendit A. Sizoo, De Plutarchi q. f. de liberis educ. libello, diss. Amstelod. 1918.

virtutem conecit etiam in libro De garrul. 8 p. 505 F: *Οἶμαι τοῦ μὲν λέγειν ἀνθρώπους, τοῦ δὲ σιωπᾶν θεοὺς διδασκάλους ἔχομεν, ἐν τελεταῖς καὶ μυστηρίοις σιωπὴν παραλαμβάνοντες.* Unde taciturnitas mysticum colorem prae se fert: De garrul. 4 p. 504 A *οὔτω τι βαθὺ καὶ μυστηριώδες ἡ σιγή,* 8 p. 505 F *τὸ σιωπηρὸν καὶ μυστηριώδες,* 17 p. 510 E *τὸ σεμνὸν καὶ τὸ ἅγιον καὶ τὸ μυστηριώδες τῆς σιωπῆς.*

At ex his locis noli concludere Plutarchum silentii mystici vim ita attenuasse, ut nihil iam remaneret nisi taciturnitatis commendatio. Philosophus sane ut ritibus et superstitionibus mysticis placita sua philosophica et theologica probabat et confirmabat (cf. supra p. 87 De def. orac. 14 et loci De daed. Plat. et De Is. 2 infra afferendi), ita pronus fuisse putandus est, qui haec placita velamine eius, quod in mysteriis usu veniebat, simili tegetet. Revera eum occultationem mysticam magni fecisse ex eo colligitur, quod, quamquam nullo loco ipsam reticentiam exposcit (mihi certe, ut testimonium invenirem, non contigit), eam occultationem, quae sermone mythico et symbolico fit, saepenumero commemorat.

In fr. De daedalis Plataeensis (Euseb. pr. ev. III 1; ed. Bernardakis. VII 43) § 1 Plutarchus scribit: *‘Οὐ μὲν οὖν ἡ παλαιὰ φυσιολογία καὶ παρ’ Ἑλλήσι καὶ βαρβάροις λόγος ἦν φυσικός ἐγκεκρυμμένος μύθοις τὰ πολλὰ καὶ δι’ ἀνιγμάτων καὶ ὑπονοητῶν ἀπόκρυφος καὶ μυστηριώδης θεολογία, τὰ τε λαλούμενα τῶν σιγουμένων ἀσαφέστερα¹ τοῖς πολλοῖς ἔχουσα καὶ τὰ σιγώμενα τῶν λαλουμένων ὑποπιότερα, κατάδηλόν ἐστιν ἐν τοῖς Ὀρθοῖς ἔπει καὶ τοῖς Ἀγνυπιακοῖς καὶ Φρυγίοις λόγοις· μάλιστα δ’ οἱ περὶ τὰς τελετὰς ὀργασμοὶ καὶ τὰ δρώμενα συμβολικῶς ἐν ταῖς ἱερουργίαις τὴν τῶν παλαιῶν ἐμφάνει διάνοιαν.* Deinde ethicis et physicis allegorias Stoicam plane secutus rationem profert². Velim observes Plutarchum

¹ *Σαφέστερα* quod traditum est, corr. Reitzenstein *Poimandres* 164.

² Hac fragmenti parte non enuntiari Plutarchi ipsius, sed interlocutoris opinionem contendit R. Hirzel *Der Dialog* II (1895) 218; item P. Decharme *Mélanges H. Weil* 1898, 111—116. Quos recte refellit A. B. Hersman *Studies in greek allegorical interpretation* 1906, 52 n. 286. Plut. enim Stoicam rationem interdum adhibet interdum impugnat; cf. etiam Westerwick, *De Plut. studiis Hesiodicis*, diss. Monaster. 1893, 54—56.

non solum fabulas¹, sed etiam mysteriorum orgia² ita interpretari, ut rationem physicam contineant, quae allegoriae ope eruenda sit. Inter allegoriam autem Stoicam et silentium mysticum nullam nisi fictam intercedere rationem satis probasse nobis videmur. Ergo quamquam Plutarchus hoc loco formam symbolicam agnoscit, tamen ipsam occultationem mysticam non testatur.

Quid quod philosophus Chaeronensis alibi allegoriae quidem indulget, sed Stoicum allegoriae modum impugnat et vituperat? Non quo contendamus eum rationem Porticus plane improbare; verum ultra eam progreditur et physica ratione derelicta theologicas (vel „metaphysicas“) doctrinas fabulis subiectas eruere conatur³. Dicit enim Amator. 13 p. 757 BC Chryssippi et aliorum interpretationibus physicis enarratis: Ὅρως δὲ τὸν ἐπολαμβάνοντα βεβῶν ἡμᾶς ἀθεότητος, ἂν εἰς πάθη καὶ δυνάμεις καὶ ἀρετὰς διαγράφωμεν ἕκαστον τῶν θεῶν. De def. orac. 29 p. 426 B vituperantur οὗτοι τοὺς θεοὺς ἀέρων ἕξεις ποιῶντες καὶ ἑδάτων καὶ πρὸς δυνάμεις ἐγκεχραμένας ἰγούμενοι κτλ.; cf. ibid. 12 p. 400 D. De Is. et Osir. 66 p. 377 DE Plutarchus monet, μὴ λάθωσιν εἰς πνεύματα καὶ ῥέματα καὶ σλόρους καὶ ἀρότους καὶ πάθη γῆς καὶ μεταβολὰς ὡρῶν διαγράφοντες τὰ θεῖα καὶ διαλύοντες κτλ. Verus utique deorum cultor fabulas sacras et orgia mystica perscrutari et intellegere studet; nam Ἰσιακός ἐστιν ὡς ἀληθῶς ὁ τὰ δεικνύμενα καὶ δοῶμενα . . . λόγῳ ζῆτων καὶ φιλοσοφῶν περὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἀληθείας (De Is. 3 p. 352 C). Sed haec veritas ratione physica non continetur, sed est ἡ τοῦ πρώτου καὶ κυρίου καὶ νοητοῦ γνώσις, est γνώσις τοῦ ἄντος i. e. dei (ibid. 2 p. 352 A).

Deus vero obscure tantum cognoscitur. De Is. 9 p. 354 B—D: Rex Aegyptiorum si non fuit sacerdos, εὐθὺς ἐγγίγναι τῶν ἱερέων καὶ μετέχε τῆς φιλοσοφίας, ἐπιτελεζομε-

¹ Cf. etiam fr. 146 (Bernard. VII 173sq.), ubi Homerus θαυμαστὴν ἔχει τῶν περὶ ψυχῆς θεωρίαν.

² Velut mysteria Isiaea in libro De Is. et Osir. inscripto passim.

³ Cf. P. Decharme *Critique des traditions religieuses chez les Grecs* 469—477; R. Volkman *Leben, Schriften und Philosophie des Pl.* II (1869) 294.

μένης τὰ πολλὰ μύθοις καὶ λόγοις ἀμυδρὰς ἐμφάσεις τῆς ἀληθείας καὶ διαφάσεις ἔχουσιν, ὥσπερ ἀμέλει καὶ παραδηλοῦσιν αὐτοὶ πρὸ τῶν ἱερῶν τὰς σφίγγας ἐπιεικῶς ἰσταντες, ὡς αἰνιγματώδη σοφίαν τῆς Θεολογίας αὐτῶν ἐχούσης. Τὸ δ' ἐν Σάι τῆς Ἀθηνᾶς . . . ἔδος ἐπιγραφὴν εἶχε τοιαύτην· „ἐγὼ εἰμι πᾶν τὸ γεγονός καὶ ὄν καὶ ἐσόμενον καὶ τὸν ἐμὸν πέπλον οὐδὲίς πω θνητὸς ἀπεκάλυψεν“. Aegyptii Iovem vocant Ἄμοῦν, quod Μαρεθῶς ὁ Σεβερνύτης τὸ κεκρυμμένον οἶεται καὶ τὴν κρύψιν ὑπὸ ταύτης δηλοῦσθαι τῆς φωνῆς . . . Διὸ τὸν πρῶτον Θεόν, ὃν τῷ παντὶ τὸν αὐτὸν νομίζουσιν, ὡς ἀφανῆ καὶ κεκρυμμένον ὄντα¹ προσκαλούμενοι καὶ παρακαλοῦντες ἐμφανῆ γενέσθαι καὶ δῆλον αὐτοῖς, Ἄμοῦν λέγουσιν. Ἡ μὲν οὖν ἐκ' ἀβεία τῆς περὶ τὰ θεῖα σοφίας Ἀγυπτίων τοσαύτη ἦν.

Qua de causa mirum non est veteres doctrinam theologiam fabulis et symbolis condidisse, in quibus id quod verum est tamquam in obscuro speculo aspicitur: nam si quis fabulas illas perscrutatus fuerit, non assequitur nisi ἀμυδρὰς ἐμφάσεις τῆς ἀληθείας (cf. supra). Neque ulla fabula perfectam et absolutam (ut Stoici putabant) veritatem largitur, De genio Socr. 21 p. 589 F: Καὶ γὰρ εἰ μὴ λίαν ἀκριβῶς, ἀλλ' ἔστιν ὅπη ψάυει τῆς ἀληθείας καὶ τὸ μυσθῶδες². Theologia quoque non plena cognitione fruitur, De Is. 68 p. 378 BC: Τὸν δ' Ἄρποκράτην οὔτε Θεὸν ἀτελεῆ καὶ νήπιον οὔτε χεδρόπων τινὰ νομιστέον, ἀλλὰ τοῦ περὶ Θεῶν ἐν ἀνθρώποις λόγου νεαροῦ καὶ ἀτελοῦς καὶ ἀδιαφρόντου προσιότην καὶ σωφροισιήν· διὸ τῷ στόματι τὸν δάκτυλον ἔχει προσζείμενον ἐχεμυθίας καὶ σιωπῆς σύμβολον. Theologum igitur fabulis et imaginibus veritatem etsi indicantibus, sed non plane denudantibus uti convenit. Fabula est velut iris, quae solis imaginem recipit et reddit (De Is. 20 p. 358 F—359 A).

Iam apparet allegoriam Plutarchi, quamquam, quod ad viam ac rationem attinet, Stoicae simillima fuerit³, alioqui multum ab ea discrepasse. Chaeronensi enim forma fabulosa,

¹ Cf. De Is. 75 p. 381 B: Βλέπειν μὴ βλεπούμενον, ὃ τῷ πρώτῳ Θεῷ συμβέβηκεν.

² Cf. De Is. 58 p. 374 E: Χρησιῶν δὲ τοῖς μύθοις οὐχ ὡς λόγοις πάμπαν οὐαὶν γίλ. et ibid. 67 sq.

³ Cf. Zeller *Ph. d. Gr.* III 2⁴ p. 214 n. 4.

quae a Stoicis vestis doctrinae pro libidine veterum superaddita putabatur, plane naturalis et necessaria esse videtur, ut res divinae, quae verbis satis enarrari non possunt, aliquatenus imaginum ambage exprimantur ita, ut obscurae semper maneant. Fabulae et symbola verum et demonstrant et tegunt, produnt et tacent. Ergo Plutarchi interpretatio allegorica vero, non ficto vinculo cum silentio iuncta est.

Quod silentium rectene vocatur mysticum? Supra vidimus philosophum Chaeronensem mysteriorum silentium custodisse. Sed etiam altioris significationis eiusque philosophicae silentium mysticum recte Plutarcho adscribes. Silentium enim (et sermo symbolicus) circa deum versatur humano ori ineffabilem et res divinas rationi hominis impervias. Ubi vero res divinae se abscondunt, homo religione mystica, qua illas assequatur, utitur i. e. auxilio divino et favore se veritatem intellecturum, immo possessurum esse et hac via cum deo uniri posse sperat. Ideo Plutarchus De Is. 1 p. 351 C *πάντα μὲν* inquit *δεῖ τὰ γὰρ θὰ τοῖς νοῦν ἔχοντις αἰεῖσθαι παρὰ θεῶν, μάλιστα δὲ τῆς περὶ αὐτῶν ἐπιστήμης ὅσον ἐγκλιόν ἐσιν ἀνθρώποις μειόντες εὐχόμεθα πυχάνειν παρ' αὐτῶν ἐλείπων.* Mens corporis expers veritatem intuetur et tangit, De Is. 77 p. 382 DE: *Ἡ δὲ τοῦ νοῦ τοῦ καὶ ἐλλειροῦς καὶ ἀπλοῦ λόγους ὡσπερ ἀστραπὴ διαλάμψασα πῆς ψυχῆς ἄλαξ ποτὲ θεγεῖν καὶ προσιδεῖν παρέσχε κτλ.* Silentium quod cum talibus de rebus divinis opinionibus cohaeret, recte vocamus mysticum. Cuius altioris silentii mystici disciplina tacendi in mysteriis usurpata non est nisi exemplar et praeparatio.

Inde ultimam silentii rationem rerum divinarum indolem occultam esse colligitur. Quidquid autem occultum est, animum hominis simul terret et ad quaerendum invitat. Sermonem symbolicum timorem et reverentiam excitare scribit Plutarchus De Pyth. orac. 25 p. 406 F—407 A: *Εὐ γὰρ εἰδέναι χρὴ τὸν θεόν, ὡς φησι Σοφοκλῆς* (fr. 298 Nauck.), *„σοφοῖς μὲν ἀνιχνιτῆρα θεσημάτων ἀεί, σοφῶν δὲ φάλλον τὰν βραχεῖ διδάσκαλον“.* *Μετὰ δὲ τῆς σαφηνείας καὶ ἡ πίστις οὕτως ἐσιρρέφειτο συμμειταβάλλονσα τοῖς ἄλλοις πράγμασιν, ὥστε πάλαι μὲν τὸ μὴ σένηθεσ μηδὲ ζοινὸν ἀλλὰ λοξὸν ἀιχνῶς καὶ περιπεφρασμένον εἰς ἐπόνοιαν θειότητος ἀνάγκης ἐξ-*

πλήττεσθαι καὶ σέβεσθαι τοὺς πολλοὺς κτλ.¹. Quaerendi quoque studium incit, De E apud Delphos 2 p. 385 C: Ἐπεὶ δὲ τοῦ φιλοσοφεῖν, ἔρη, τὸ ζητεῖν <ἀρχή, τοῦ δὲ ζητεῖν> (suppl. Paton) τὸ θαυμάζειν καὶ ἀπορεῖν. εἰκότως τὰ πολλὰ τῶν περὶ τὸν θεὸν ἔοικεν αἰνίγμασι κατακεκρῦσθαι καὶ λόγον τινὰ πο-
θοῦντα διὰ τί καὶ διδασκαλίαν τῆς αἰτίας κτλ. De Is. 67 p. 378 A: Συμβόλοις χρῶνται (mystae) καθιερωμένοις οἱ μὲν ἀμυδροῖς οἱ δὲ τρανοτέροις, ἐπὶ τὰ θεῖα τὴν νόησιν ὀδηγοῦντες κτλ. Ob-
serves velim τὸ σέβας, quod deabus Eleusiniis deferri vidimus, hic ad sermonem mythicum translatum esse. Nam sicut deae mystam horrore terrent et benignitate mulcent, ita fabula in auditoris animo vi occulta et reverentiam excitat et curiositatem incendit.

Ut paucis comprehendamus, Plutarchus silentium mysticum et novit et ipse observat. Quod silentium et ad res proprie mysticas et ad doctrinas theologicas pertinet. Alterum hoc silendi genus philosophicum sermone fabuloso et symbolico plerumque continetur². Causa eius est rerum divinarum ratio occulta et maiestas. Exemplo silentii sacri et sermonis aenigmatici sunt etiam sacra Aegyptia.

Silentium Plutarchi philosophicum tam arto vinculo cum mysteriorum disciplina colligatum est, ut interdum, quando res

¹ Hanc doctrinam ad rhetoricam transtulit Demetrius, Plutarchi, ut videtur, fere aequalis, De elocutione 99: Μεγαλειον δὲ τί ἐστι καὶ ἡ ἀλληγορία . . . 100: ὥσπερ σφραγίσματι τοῦ λόγου τῆ ἀλληγορία κέχρηται πᾶν γὰρ τὸ ὑπονοούμενον φοβερώτερον, καὶ ἄλλος εἰκάζει ἄλλο τι ὃ δὲ σαφές καὶ φανερόν, καταφρονεῖσθαι εἰκός, ὥσπερ τοῖς ἀποδιδρυσμένοις. 101: Λιὸ καὶ τὰ μυστήρια ἐν ἀλληγορίᾳ λέγεται πρὸς ἔκπληξιν καὶ φρίκην, ὥσπερ ἐν σκότῳ καὶ νυκτί. Ἔοικεν δὲ καὶ ἡ ἀλληγορία τῷ σκότῳ καὶ τῇ νυκτί. — Ad poesin eam accommodavit Ps.-Plutarchus De Homero c. 92 p. 1131 A: Εἰ δὲ δὲ αἰνιγμάτων καὶ μυθικῶν λόγων τινῶν ἐμφαίνεται τὰ νοήματα, οὐ γὰρ περιφρόνησον ἡγεῖσθαι. Τοῦτο γὰρ αἰτίων ποιητικῆς καὶ τῶν ἀρχαίων ἡθοῦς, ὅπως οἱ μὲν γλομαδοῦντες μετὰ τινος εὐνουσίας ψυχαιωγούμενοι ἔζηον ζητήσοι τε καὶ ἐπίσκομοι τὴν ἀλήθειαν· οἱ δὲ ἀμαθεῖς μὴ καταφρονέουσι τούτων, ὧν οὐ δύνανται νοητέναι. Καὶ γὰρ ἐστὶ πως τὸ μὲν δι' ὑπονοίας σημαινόμενον ἀμυστόν· τὸ δὲ φανερῶς λεγόμενον εὐτελέες. Cf. etiam Josephus Antiqu. Iud. praef. I 4, 24: Τὰ μὲν αἰνιττομένον τοῦ νομοθέτου δεξιώς, τὰ δὲ ἀλληγοροῦντος μετὰ σεμνότητος.

² Notamus Plutarchum fabulas turpes et obscaenas tamquam indignas reicere De Is. 20 p. 358 E: Τοῦ μύθου τὰ μεγάλα τῶν δυσφημοτάτων ἐξαιρεθέντων.

silentio vel forma symbolica tegendae mysteriorum auctoritate fulciuntur, tantum non cum illa confundatur¹. Silentium igitur philosophicum, quod magis magisque a disciplina mystica separari et sui iuris fieri observavimus, iam ad illam quodammodo reverti videtur.

Hac re Plutarchus a silentio, quale Plato servabat, recessit, quocum in nonnullis aliis concordat. Platonem verbis tectis et aenigmaticis nonnumquam usum esse Plutarchus opinatur De Is. 48 p. 370 F: *Πλάτων δὲ πολλαχοῦ μὲν οἶον ἐπεληγασζόμενος καὶ παρακαλυπτόμενος τῶν ἐναντίων ἀρχῶν τὴν μὲν ταῦτὸν δομοῦσιν, τὴν δὲ θάτερον. Ἐν δὲ τοῖς Νόμοις ἤδη πρεσβύτερος ὢν οὐδ' αἰνιγμῶν οὐδὲ συμβολικῶς, ἀλλὰ νεώτερος ὀνόμασιν οὐ μὲν ψυχῇ φησι κινεῖσθαι τὸν κόσμον κτλ.* In libris qui inscribuntur De sera numinis vindicta et De genio Socratis aequae atque fecerat Plato mythos disputationi dialecticae adiunxit. At vero cum Plato instituta mystica ita proferret, ut ea placitis suis philosophicis plane adaptaret, Plutarchus silentium philosophicum cum mysteriorum silentio artissime coniunxit hacque ratione ultra non solum Platonis, sed etiam Neopythagoreorum (ut taceam de Philone) silendi rationem progressus est et ad opiniones Hermeticas et Neoplatonicas propius accessit.

Ex ceteris huius aevi praeter Plutarchum Platonicis pauci tantum loci afferri possunt. Maximus Tyrius diss. IV Hobein. more suo rhetorico de fabulis philosophatur: 5 *Πάντα μετὰ αἰνιγμάτων, καὶ παρὰ ποιηταῖς καὶ παρὰ φιλοσόφοις. Ὡρ ἐγὼ τὴν πρὸς τὸ ἀληθὲς αἰδῶ ἀγαπῶ μᾶλλον ἢ τὴν παρηρησίαν τῶν νεοτέρων. Πραγμάτων γὰρ ἐπ' ἀνθρώπων πίνης ἀσθενείας οὐ καθορομένων σαφῶς ἐσχισμοῦστος ἐρημνὸς ὁ μῦθος. Ἐγὼ δὲ εἰ μὲν τι πλέον ἐδέασαντο τῶν προτέρων οἱ ἔπειτα, μεταρῖζω τοὺς ἄνδρας τῆς θέας· εἰ δὲ μηδενὶ πλεονεξιοῦντες καὶ τὴν γῆρσιν μετέλαβον αὐτῶν τὰ αἰνίγματα εἰς μῦθους σαφεῖς, δέδια μὴ τις αὐτῶν ἐπιλάβηται ὡς ἐξαγορευόντων ἀπορητίους λόγους. Τί γὰρ ἂν ἄλλο εἴη μῦθον χρεία; λόγος περισσευῆς εἴρω κόσμου, καθάπερ τὰ*

¹ Velut mysteria Isiaca cognitionem rerum divinarum praebent philosophicam: De Is. 2 p. 351 E—352 A.

ιδρύματα, οἷς περιέβαλλον οἱ τελεσταὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ πέπλους, τὰ πρῶτα ἀποσεμνύοντες αὐτῶν τὴν προσδοκίαν. Θρασεῖα γὰρ οὕσα ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ τὰ μὲν ἐν ποσὶν ἦσσαν τιμῆ, τοῦ δὲ ἀπόντος θανμαστικῶς ἔχει· καταμαντευομένη δὲ τῶν οὐχ ὀρωμένων καὶ θηρεύουσα ταῦτα τοῖς λογισμοῖς, μὴ τυχοῦσα μὲν σπεύδει ἀνευρεῖν, τυχοῦσα δὲ ἀγαπᾷ ὡς ἐαυτῆς ἔργον. 6 Τοῦτο τοίνυν οἱ ποιηταὶ κατανοήσαντες ἐξεῦρον ἐπ' αὐτῇ μηχανὴν ἐν τοῖς θεοῖς λόγοις, μύθους λόγου μὲν ἀφανιστέροις, αἰνίγματος δὲ σαφειτέροις, διὰ μέσου ὄντας ἐπιστήμης πρὸς ἄγνοιαν· κατὰ μὲν τὸ ἡδὸν πιστευομένους, κατὰ δὲ τὸ παραδόξον ἀπιστουμένους· [cf. Arrian. Anab. II 16, 6 εἰ μή τις . . . τὸ οὐ πιστὸν τοῦ λόγου ἀποκρύπτειν ἐθέλοι τῷ μύθῳ] καὶ χειραγωγοῦντες τὴν ψυχὴν ἐπὶ τὸ ζῆτεῖν τὰ ὄντα καὶ διερευνᾶσθαι περαιτέρω κτλ. Haec doctrinam Platoniam quamvis aqua satis dilutam sapient. Ceterum Maximo deus est ἄρρητος φωνῇ (diss. II 10 A); cf. Zeller *Ph. d. Gr.* III 2⁴ p. 223. Adiungimus Albinum, qui in introductione in Platonis dialogos c. 27 p. 35 ed. C. Fr. Hermanni Platonem cum paucis tantum doctrinam suam quae est de deo communicasse scribit: Τὸ μὲν δὴ τιμιώτατον καὶ μέγιστον ἀγαθὸν οὔτε εἶρεῖν ἤτο εἶναι ὀρέδιον οὔτε εὐρόντας ἀσφαλὲς εἰς πάντας ἐκφέρειν [sic locum Tim. 28 C mutavit: Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εἶρεῖν τε ἔργον καὶ εὐρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν!]¹. Πάν γὰρ ὀλίγοις τῶν γνωρίμων καὶ τοῖς γε προκρίθεισι τῆς περὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἀκροάσεως μετέδωκε. C. 10 p. 20: Περὶ τῆς τρίτης ἀρχῆς (i. e. de deo) ποιητέον τὸν λόγον, ἵν' μισροῦ δεῖν καὶ ἄρρητον ἡγήται ὁ Πλάτων. Ibid.: Ὁ πρῶτος θεὸς . . . ἄρρητος. Apuleio quoque deus est ineffabilis. De deo Socr. c. 4 p. 9, 15sq. Thomas. Platonem de parente deorum inducit docentem: „Hunc solum maiestatis incredibili quadam nimietate et ineffabili non posse penuria sermonis humani quavis oratione vel modice comprehendī, vix sapientibus viris, cum se vigore animi, quantum licuit, a corpore removerunt, intellectum huius dei, id quoque interdum, velut in

¹ Cf. Cicero Timaei § 2: „Atque illum quidem quasi parentem huius universitatis invenire difficile est, cum eum inveneris indicare in vulgus nefas“. Cf. etiam De deor. nat. I § 30 secundum emendationem Th. Birtii *Berl. phil. Woch.* 1918, 574 et Apul. De Plat. I 5 infra p. 95.

artissimis tenebris rapidissimo conuscamine lumen candidum intermicare“. De Platone I 5 p. 86, 15sq. Th.: „Deum Plato pronuntiat indictum, innominabilem et, ut ait ipse, ἀόρατον, ἀδάμαστον, cuius naturam invenire difficile est, si inventa sit, in multos eam enuntiari non posse. Platonis haec verba sunt: θεὸν εἶρεῖν τε ἔργον εἰρόνια τε εἰς πολλοὺς ἐκφέρειν ἀδύνατον“. Theo Smyrnaeus, qui in Expositione rerum math. p. 14 Hiller. τὴν φιλοσοφίαν, inquit, μύσιν φασὶν ἂν ἀληθῶς τελετῆς καὶ τῶν ὄντων ὡς ἀληθῶς μυστηρίων παράδοσιν, videtur translatione rhetorica tantum usus esse.

Libros Hermeticos si perlegimus, primo aspectu non sectae philosophicae placita, sed sodalicii religiosi libros sacros in manibus habere nobis videmur, cum omnes una voce se doctrinam a dis acceptam neque ab ullo hominum inventam tradere profiteantur. At cum alii tum Ios. Kroll libro nuper edito qui inscriptus est *Die Lehren des Hermes Trismegistos*¹ doctrinas a Mercurio Termaximo pervulgatas cum philosophia, qualis aevo imperatorum ex opinionibus Graecorum et Orientalium commixtis exorta est, plerumque concinere probaverunt. Mysticum igitur splendorem quoque, qui Mercurii libris offusus est, et silentii legem, quam doctor divinus discipulis identidem imponit, tam ex superstitionibus mysticis quam ex philosophia originem duxisse suspicio est. Altera sententia eo videtur confirmari, quod philosophos, quos adhuc tractavimus, silentio mystico favere deprehendimus. Sed priusquam hanc quaestionem diiudicamus, omnia, quantum fieri potest, silentii mystici testimonia ex libris Hermeticis qui extant conquirenda sunt².

Doctrina Hermetica talis est, quae paucis tantum gratia deorum electis³ aperiatur et tradatur ceteris seclusis et a profanorum auribus defendatur. Tractatus XIII corporis Hermetici (p. 114 Parthey.) inscribitur: Ἐρμῶ τοῦ Τριμεγίστου

¹ Beiträge zur Gesch. d. Philos. des Mittelalters hg. von Cl. Bäumker XII 2—4 (1914). Cf. Guil. Kroll, Pauly.-Wiss. RE VIII 1 p. 793sq., praecipue 815.

² Diversos doctrinae Hermeticae gradus non distinguimus, cuius quaestionis difficultatimae incerta initia fecerunt Zielinski *Archiv f. Religionswiss.* VIII 321sq. et Bousset in censura libri Krolliani *Gött. Gel. Anz.* 1914, 697—755. ³ Cf. Bousset l. c. 729sq.

πρὸς τὸν υἱὸν Τὰτ ἐν ὄρει λόγος ἀπόκρυφος περὶ παλιγγενεσίας καὶ σιγῆς ἐπαγγελίας. In hoc libello qui docet filio dicit (§ 16 p. 124 P.): Ἄκουε — τὸν ἕμνον τῆς παλιγγενεσίας, ὃν οὐκ ἔκρινα οὕτως εὐκόλως ἐκφάναι, εἰ μὴ σοὶ ἐπὶ τέλει τοῦ παντός. Ὅθεν τοῦτο οὐ διδάσκειται, ἀλλὰ κρύπτεται ἐν σιγῇ. Sequitur ἕμνοδία κρυπτή. In fine pater silentium imperat (§ 22 p. 127, 17—128, 2 P.): Τοῦτο μαθὼν παρ' ἐμοῦ τῆς ἀρετῆς σιγὴν ἐπάγγειλαι, μηδενί, τέκνον, ἐκφαινὼν τῆς παλιγγενεσίας τὴν παράδοσιν, ἵνα μὴ ὡς διάβολοι λογισθῶμεν. Antea monuerat (13 p. 122, 13sq. P.): . . . διὰ τὸν λόγον τοῦτον τὸν περὶ τῆς παλιγγενεσίας, εἰς ὃν ὑπεμνηματισάμην¹, ἵνα μὴ ὄμεν διάβολοι τοῦ παντός εἰς τοὺς πολλοὺς, εἰς οὓς αὐτὸς οὐ θέλει θεός. Ex sermone qui inscribitur Ἐρμοῦ ἐκ τοῦ πρὸς Τάτ haec proferimus (Stob. I 277, 25—278, 4 W.): Οὗτοι οἱ λόγοι ὀλίγους παντελῶς τοὺς ἀφροαῖς ἔχουσιν ἢ τάχα οὐδὲ τοὺς ὀλίγους ἔξουσιν. Ἐχουσι δὲ καὶ ἴδιον ἐν ἑαυτοῖς· τοὺς κακοὺς μᾶλλον παροξύνουσι πρὸς τὴν κακίαν· διὸ χρὴ τοὺς πολλοὺς φυλάττεσθαι μὴ ροδνίας τῶν λεγομένων τὴν ἀρετὴν². In dialogi cui titulus est „Asclepius“ c. 1 p. 37, 3 sq. Thomas. Hermes Trismegistus ait: „Praeter Hammona nullum vocassis alterum, ne tantae rei religiosissimus sermo multorum interventu praesentiaque violetur. Tractatum enim tota numinis maiestate plenissimum inreligiosae mentis est multorum conscientia publicare“³.

Placita Hermetica vocantur mysteria. I 16 p. 8, 7sq. P.: Τοῦτό (i. e. doctrina de homine) ἐστὶ τὸ κερουμένον μυστήριον μέχρι τῆσδε τῆς ἡμέρας. Cyrillus Alexandrinus contra Iulian. I 35 (Migne PG 76, 555 A): Λέγει δὲ καὶ Ἐρμῆς ἐν λόγῳ τρίτῳ τῶν πρὸς Ἀσκληπιόν· Οὐ γὰρ ἐφικτόν ἐστιν εἰς ἀμνήτους τοιαῦτα μυστήρια παρέχεσθαι. In fragmentis quae apud Stobaeum inscribuntur Ἐρμοῦ Τρισμεγίστου ἐκ τῆς ἱερᾶς βίβλου <τῆς> ἐπικαλουμένης Κόρης κόσμου, Isis Horo filio haec narrat (I 386, 22sq. W.): Hermes, qui vidit τὰ οὐρανοῦ μυστήρια, . . . χαράξας

¹ Mercurius est ὑπομνηματογράφος; cf. infra p. 97.

² Hunc locum commemorat Heinrici *Die Hermes-Mystik und das Neue Testament*, Arbeiten zur Religionsgesch. des Urchristent. I 1 (1918) 114.

³ De parvo numero electorum cf. etiam Bousset *Gött. Gel. Anz.* 1914, 725—731.

ἔκρυψε¹ τὰ πλεῖστα σιγήσας ἀσφαλῶς καὶ λαλήσας, ἵνα ζητῇ ταῦτα πᾶς αἰὼν ὁ μεταγενέστερος κόσμος. P. 394, 25—395, 3 dea dicit: *Ἠρόσεχε, τέκνον Ὡρε, κρυπτῆς γὰρ ἐπακούεις Θεωρίας, ἧς ὁ μὲν προπάτωρ Καμήφρις ἔτυχεν ἐπακούσας παρὰ Ἐρμοῦ τοῦ πάντων ἔργων ἱπομνηματογράφου, ἔγὼ δὲ παρὰ τοῦ πάντων προγενεστέρου Καμήφρεως . . . ἦν δὲ αὐτὸς σὺ παρ' ἑμοῦ.* Quae Hermes litteris condidit, Osiris et Isis aliquando intellegent (p. 406, 11 sqq.): *Οὔτοι τὰ κρυπτά, γησιν Ἐρμῆς, τῶν ἐμῶν ἐπιγνώσονται γραμμῶν πάντα καὶ διακρινοῦσι καὶ τινὰ μὲν αὐτοῖς κατασχῶσιν, ἃ δὲ καὶ πρὸς εἰεργεσίας θνητῶν φθάσει, στήλαις καὶ ὀβελίσκοις χαράξουσιν.* P. 462, 8 sqq. iterum Isis loquitur: *Ἠρόσεχε, παῖ, ἀπορρήτων γὰρ ἐπακούεις μυστηρίων γῆς τε καὶ οὐρανοῦ.* Quorum qui particeps fit, mysta est: Ibid. p. 459, 3—5 Horus Isidi βούλομαι, inquit, καὶ τῆς Θεωρίας ταύτης μύστης γενόμενος εὐχαριστῆσαι σοὶ μόνῃ. Isis ipsa est μύστης ὡσπερ τῆς ἀθανάτου φύσεως ibid. v. 20. In Asclepio haec Trismegisti verba leguntur (c. 19 p. 53, 15 sq. Th.): „Magna tibi pando et divina nudo mysteria, cuius rei initium facio exoptato favore caelesti“. Auditoribus silentium indicitur (c. 32 p. 72, 2 sq.): „Et vos, o Tat et Asclepi et Hammon, intra secreta pectoris divina mysteria silentio tegite et taciturnitate celate“. Lib. XVI 1 p. 349, 7 sqq. Reitzenstein. (in libro cui titulus est *Poimandres*) rex tacere iubetur: *Τὸν λόγον διατηρήσον ἀνεμύνηντον* (i. e. non Graece versum), ἵνα μήτε εἰς Ἑλληνας ἔλθῃ τοιαῦτα μυστήρια.

Decreta divina etiamsi aperiuntur, obscura manent, nisi deus mentem incitaverit et adiuerit, XIII 2 p. 115, 14 sqq. P.: *Τὰτ' αἰνιγμά μοι λέγεις, ὦ πάτερ, καὶ οὐχ ὡς παιῆρ νῖφ διαλέγη. Ἐρμῆς: τοῦτο τὸ γένος, ὦ τέκνον, οὐ διδάσκεται, ἀλλ' ὅταν θέλῃ, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀναμυμήσκειται κτλ.*

Si decreta divina abscondita sunt, quanto magis ipse deus. Qui I 31 p. 18, 7 P. invocatur: *Ἄνελλάγητε, ἄρρηγε, σιωπῇ φωνούμενε,* et in libro qui inscribitur *Κόρη κόσμος* (Stob. I 403, 15 W.): *Κρυπτὸν ἐν Θεοῖς καὶ σεβαστὸν ὄνομα.*

¹ Jambl. de myster. 8, 5: Libri Hermetici inventi sunt ἐν ἀδύτοις (in locis subterraneis templorum) κατὰ Σίαν τὴν ἐν Αἰγύπτῳ conscripti ἐν ἱερογλυφικοῖς γράμμασι. Similia infra afferentur; cf. p. 105 n. 2.

Cyrrillus Alex. c. Iulian. I 31 (Migne PG 76, 549): Ὁ δὲ γε τρισμέγιστος Ἐρμῆς οὕτω πῶς φησι· Θεὸν νοῆσαι μὲν χαλεπόν, φράσαι δὲ ἀδύνατον (cf. Plat. Tim. 28 C), εἰ¹ καὶ νοῆσαι δυνατόν. Eadem fere habet Stobaeus II 9, 3 W., ubi v. 16 sq. haec adduntur: Ἐννοῦμαι, ὃ Τάτι, ἐννοῦμαι, ὃ ἐξιπεῖν ἀδύνατον, τοῦτό ἐστιν ὁ Θεός. Ideo deo nomen non est, ut scribit Lactant. Instit. I 6, 4: „Hic (Trism.) scripsit libros . . ., in quibus maiestatem summi ac singularis dei adserit isdemque nominibus adpellat quibus nos dominum et patrem. Ac ne quis nomen eius requireret, ἀνώνυμον esse dixit, eo quod nominis proprietate non egeat, ob ipsam scilicet unitatem. Ipsius haec verba sunt: Ὁ δὲ Θεὸς εἶς, ὃ δὲ εἶς ὀνόματος οὐ προσδέεται. Ἔστι γὰρ ὃ ὢν ἀνώνυμος.“

Quia autem ὁ Θεὸς καὶ πατήρ καὶ τὸ ἀγαθὸν οὔτε λέγεται οὔτε ἀκούεται (X 9 p. 73, 7 sq. P.), ideo ὁ γνῶς καὶ εὔσεβης καὶ ἤδη Θεῖος est ὁ μὴ πολλὰ λαλῶν μηδὲ πολλὰ ἀκούων (ibid. v. 2 sqq.). Qui deum conspiciere vult, taceat, X 5 p. 70, 7 sqq. P.: Τότε γὰρ αὐτὸ (i. e. numen) ὄψει, ὅταν μηδὲν περὶ αὐτοῦ ἔχης εἰπεῖν. Ἡ γὰρ γνῶσις αὐτοῦ καὶ θεία (leg. θεά sec. cod. Laur. LXXI 33) σιωπή ἐστι καὶ καταργία πασῶν τῶν αἰσθησέων. Hoc silentium mentis a rebus corporis abstractae et liberatae sapientiae thesaurus aperit, I 30 p. 17, 9 sqq. P.: Ἐγένετο γὰρ ὁ τοῦ σώματος ἔπνος τῆς ψυχῆς νῆψις, καὶ ἡ κάμυσις τῶν ὀφθαλμῶν ἀληθινῆ ὄρασις, καὶ ἡ σιωπή μὲν ἐγκύμων τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἡ τοῦ λόγου ἐκφορὰ γεννήματα ἀγαθῶν². Propterea Mercurius filio dicit XIII 2 p. 115, 4 P.: Ὡ τέκνον, σοφία νοερά ἐν σιγῇ.

Ideo etiam verus dei cultus silentio perficitur. Iamblichus hanc Trismegisti doctrinam affert (De myster. VIII 3): . . . τὸ πρῶτον νοῦν καὶ τὸ πρῶτον νοητόν, ὃ δὲ καὶ διὰ σιγῆς μόνης φεραπέύεται³. Animus a sensibus corporis abstractus et rationis etiam actionem supergressus tacito ore deo sacrificium unice verum offert: λογικὴν θυσίαν,

¹ I. Kroll. l. s. c. p. 406 ᾧ coll. Ps.-Iustin. coh. ad gent. c. 38 et Lactantio Instit. epit. 4, 5 („etiam cui possibile est“).

² Cf. Bousset Gött. Gel. Anz. 1914, 744.

³ Hic locus illud Porphyrii in mentem revocat, qui Apollonium secutus dicit (De abstin. II 34): διὰ σιγῆς καθαρῆς φηροζεύουεν αὐτόν.

quae identidem in libris Hermeticis occurrit et illis hymnis, quae *εὐλογίαί* vel *εὐχαριστίαί* appellantur, plerumque continetur, qua de re cf. Ios. Kroll l. c. 329—338¹.

Testimonia in iudicium vocata silentium quoddam in libris Hermeticis expostulari probant. Quod silentium aut est reticentia doctrinae aut silentium mentis a corpore abstractae. Utrumque silentium ad rerum divinarum cognitionem spectat et ex earum natura recondita emanat. Deus porro ipse „ineffabilis“ est. Haec cum priorum philosophorum, quos adhuc tractavimus, placitis fere consentiunt, nisi quod iam apertius et efficacius silentium, quo solo deus cognoscatur et colatur, secessu mentis a sensibus corporis constare docetur. Utique mira forma dicendi a philosophia plane aliena, qua omnes doctrinae ab ipsis dis initiato cuidam a corpore sevocato tradi dicuntur², theosophiam potius redolet; eam vero non plane abhorreere a philosophiae ratione inde apparet, quod vel Plutarchus oracula et mysteria deorum pro cognitionis philosophicae fontibus habet. Quod igitur plurima elementa doctrinae Hermeticae cum philosophorum eiusdem aetatis opinionibus summam prae se ferre affinitatem supra Ios. Krollio auctore docuimus, hoc locis quibus de silentio agitur comprobatur.

Caveamus igitur, ne secretum quoddam sodalicium Hermeticum fuisse pro certo statuamus³, cuius asseclae caerimoniis arcanis initiati et nova plane et inaudita theologia imbuti sint. Sed philosophorum Hermeticorum societas, si qua fuit, societas fuit libera, quae virorum de rebus divinis humanisque similia sentientium et fortasse certum vivendi modum observantium consensu nitebatur. Quod si identidem silentium inculcant, primum quidem eo mysticam doctrinae

¹ De Christianorum *λογεῖν θεῶν* cf. O. Casel, *Oblatio rationabilis* (*Tüb. Theol. Quartalschr.* 10 1917—18, 429—439).

² Plerumque pater vel mater filio scientiam tradunt: cf. Ed. Norden *Agnostos Theos* 296sq. Id quod aliquo modo cultum gentilicium Eleusinium in mentem reducit. Cf. infra p. 102, 105 et Dieterich *Mithraslit.* 52sq.

³ Ita Reitzenstein *Poimandres* 248 et passim, contra quem disputat Guil. Kroll apud Pauly-Wissowa *RE* VIII 1 (= XV) 820. Reitzenstein rem retractavit aliquo modo *Gött. Gel. Anz.* 1911, 559. Cf. etiam Bousset *Gött. Gel. Anz.* 1914, 737—739.

dignitatem efferunt, dein libris suis maiorem auctoritatem conciliare et lectorum curiositatem excitare cupiunt. Itaque dubium est, an vera disciplina silentii Hermetici statui possit.

Recte tamen silentium Hermeticum vocamus mysticum, hac voce sensu translato et philosophico accepta. Nam cum Mercurius se discipulum ad contemplationem rerum divinarum ducturum esse polliceatur, doctrina eius vere mystica et silentium, quod ex doctrinae natura procedit, vere mysticum est.

Cum philosophia Trismegisti a theologia, immo a placitis sacris proxime absit, silentium mysticum ex philosophico magis magisque in praeceptum cultus vertitur et quodammodo ad principium, unde prodierat, redire videtur, id quod primum apud Plutarchum observavimus. Doctrinae igitur Hermeticae professores priorum de mystico silentio opiniones excoluerunt simulque, quatenus philosophiam cum rebus sacris iunxerunt, silentium Neoplatonicorum, ut infra videbimus, praeparaverunt; quatenus vero, quod ad formam saltem attinet, disciplina eorum ad placita sacra (eaeque Aegyptia) propius accedit quam ad philosophiam, non multum a Gnosticorum q. d. silentio abest.

Ideo priusquam ad Neoplatonicos transeamus, paucis ea scripta perstringimus, quae librorum Hermeticorum indoli et formae affinia vel certe similia sunt, volumina dico magica, quibus astrologica adnumeranda sunt, et gnostica. Quae quatenus ad litteras supersticiosas magis quam philosophicas pertinent, breviter tantum tangimus; cum vero elementa philosophica nonnulla in usum verterint, ea praetermittere non licet¹.

Astrologi, quos primo loco ponimus, quia Nechepsonis et Petosiridis q. d. libri ad aetatem hellenicam redeunt, sapientiam mysticam et secretam iactant. Firmicus Maternus Math. III praef. § 4 et c. 1 § 1² haec exhibet: „Illi divini viri atque omni admiratione digni Petosiris et Nechepso, quorum prudentia ad ipsa secreta divinitatis accessit eqs.

¹ Volumina magica et gnostica hoc loco inserimus, quia magiae et gnoseos studium primo et altero p. C. n. saeculo maxime videtur exarsisse, etiamsi quae exstant scripta maximam partem posterioris aetatis sunt. — In universum cf. A. Abt *Die Apologie des Apuleius* RVV IV 1907, 65sq. —

² Ernestus Riess, Nechepsonis et Petosiridis fragmenta magica, Phil. Suppl. VI (1891—93) fr. 25 p. 376sq.

Mundi itaque genituram hanc esse voluerunt secuti Aesculapium et Hanubium, quibus potentissimum Mercurii numen istius scientiae secreta commisit“ eqs. Vettius Valens Anthol. II 41 p. 124, 2 sqq. Kroll.¹: Ἔδοξεν οὖν τὸν τόπον τοῦτον ἐκ πλήρους συνιταχέαι ὁ Πετούσιρις, εἰ καὶ μυστικῶς ἀποκέκρυφ ελέγων κτλ. Idem III 10 p. 145, 26 sqq.²: Ἔστι δὲ καὶ ἕτερος τρόπος . . . ὃν καὶ ὁ βασιλεὺς Πετούσιρις ἐδήλωσε μυστικῶς. Ps.-Manetho (ed. Koechly.) E 1 sqq.³ significare videtur Petosiridem sapientiam suam hausisse Ἐξ ἀδύτων (i. e. secreti) ἱερῶν βιβλίων . . . Καὶ κρυφίμων στηλῶν, ἃς ἤρατο πάνσοφος Ἐρμῆς κτλ. Ipse Vettius Valens sic silentium indicit (Anthol. IV 11 p. 172, 31 sqq.): Ὁρσιζῶ σε, ἀδελφέ μου τιμιώτατε, καὶ τοὺς μυσταγωγουμένους . . . ἐν ἀποκρύφοις ταῦτα συντηρῆσαι καὶ μὴ μεταδοῦναι τοῖς ἀπαιδεύτοις, εἰ μὴ τοῖς ἀξιῶσι καὶ δυναμένοις διαφυλάσσειν . . . καὶ ταῦτα μὲν διαφυλάσσουσιν οἱ προειρημένοι θεοὶ πάντες ἐμμενεῖς ἔσονται καὶ βίος εὐπαθῆς καὶ καιαθύμιος λογισμῶν συντέλεια, ἐπιπροκοῦσι δὲ τὰ ἐναντία⁴ κτλ. Idem I. VII prooem. p. 263, 4 sqq.: Χρὴ μὲν οὖν πρὸ πάντων καὶ περὶ ταύτης τῆς βιβλίου ὕρκον προτάξαι τοῖς ἐντυγγάνουσιν, ὅπως περιλαγμένως καὶ μυστικῶς ἔχουσι τὰ λεγόμενα κτλ. Discipulos meos ὀρκίζω Ἡλίον μὲν ἱερὸν κύκλον καὶ Σελήνης ἀνωμάλους δρόμους τῶν τελειῶν ἀστέρων δυνάμεις καὶ κύκλον δοκαίδεα ζῳδίων ἐν ἀποκρύφοις ταῦτα ἔχειν καὶ τοῖς ἀπαιδεύτοις ἢ ἀμύτοις μὴ μεταδίδοναι κτλ. Similia profert Firmicus Maternus Mathes. I. IV c. 22, 1: „Explicaturo mihi nunc doctrinae istius venerandae secreta, quae divini veteres cum maxima trepidatione dixerunt et quae involuta obscuritatis ambagibus reliquerunt ob hoc, ne publicata divina scientia ad profanorum hominum notitiam perveniret“ eqs. Ibid. § 20: „Istam rationem veteres involutam variis obscuritatibus reliquerunt, ne ad omnium notitiam verissima haec et immutabilis ratio perveniret. Sed et magnus ille Petosiris hanc partem leviter attigit, non quod eam nesciret (ad omnia enim

¹ Riess fr. 24 p. 375.² Ibid. fr. 18 p. 360.³ Ibid. test. 9 p. 331.⁴ Sunt verba iurisiurandi; cf. Polyb. III 25: Ἐδορκοῦντι μὲν μοι εἶναι τάγαθά, εἰ δ' ἄλλως κτλ.

divinitatis secreta accessit), sed cum docere nollet, ne immortalem operis sui relinqueret disciplinam“. Iurisiurandi meminit l. VII prooem., ubi postquam Orpheum et Platonicos commemoravit, pergit: „Pythagoras etiam et noster Porphyrius religioso putant animum nostrum silentio consecrari. Unde et ego horum virorum legem secutus convenio te iure iurando . . . ne haec veneranda commenta profanis vel inperitis auribus intimentur.“ Et in fine totius operis iterum monet (VIII 33, 2—3): „Tu vero (Mavorti) praecedenti admonitione conventus et religiosa iurisiurandi auctoritate comonitus hos libros puro animo et pura mente custodi, ne inperitis auribus et sacrilegis animis scientia istius operis intimentur. Celari se et abscondi ab initio voluit . . . et plurimis se tegumentis natura divinitatis abscondit, ne esset facilis accessu, ne cunctis patefacta maiestatis suae origine panderetur. Hoc et nos in istis libris facere conveniet, ut lectio eorum religiosis pateat, profanis semper ac sacrilegis denegetur, ne veterum veneranda commenta sacrilegis quodammodo editionibus polluamus. Quopropter filiis tuis trade, quia illos a prima aetate ad omne officium virtutis instruxisti, et tuis trade amicis, sed quos tibi fida amoris necessitudo coniungit, quos scis exempla tuae virtutis imitari“ eqs.¹

Si testimonia silentii mystici, quale alchymiae q. d. professores a discipulis exigebant, perlustramus², haec quoque nihil fere novi ad illustrandam silentii naturam afferre videmus, nisi quod silentium iam ad alchymiae artem accommodatur. Sed alchymia non est ars vel scientia naturalis, sed disciplina magica, quapropter silendi lex est sacra vel superstitiosa. Cum hac indole tum forma qua indicitur simillima est silentii Hermetici. Velut apud Berthelot-Ruelle p. 28sq. in libro qui inscribitur *Ἰσις ποροφῆτις τῷ υἱῷ ἀνιῆς* dea, quae filium instruit, sicut Mercurius Tat filium erudit, se ab angelis „mysterium“ auri et argenti conficiendi accepisse refert. § 6:

¹ Cf. Fr. Boll *Sphaera* 1903, 396 et n. 1. Inspiciantur etiam catalogi codicum astrologicorum, quos confecerunt Boll, Cumont, Kroll, Olivieri.

² Berthelot-Ruelle *Collections des anciens alchimistes grecs* 1888.

Τούτοις με ἐφορξίσαα παρήγγειλεν (angelus) μηδενὶ μεταδιδόναι εἰ μὴ μόνον τέκνη καὶ φίλω γησίῳ. P. 113 sqq. haec leguntur: Ζώσιμος περὶ τῆς ἀσβέσιου. . . ἔχει τὸ μυστήριον ἀμετάδοτον, ὃ οὐδεὶς τῶν προφητῶν ἐτόλμησεν μυσταγωγεῖν τῷ λόγῳ, ἀλλὰ μόνον τοῖς νοήμοσιν αὐτῶν ἐμυσταγώγων. Τοῦτο γὰρ τὸ κεφάλαιον ἐκάλεσαν ἐν ταῖς λοξαῖς γραφαῖς κτλ. (quid sint λοξαὶ γραφαί, mox apparebit). P. 58 § 3 (ex libro qui inscribitur *Συνησίον φιλοσόφων πρὸς Διόσκορον εἰς τὴν βίβλον Δημοκρίτου, ὡς ἐν σχολίοις* . . .) iterum iuris in grandi mentio fit: *Διόσκορος λέγει: καὶ πῶς εἶπεν ὅτι ὕρξια ἡμῖν ἔδειτο μηδενὶ σαφῶς ἐκδοῦναι; — καλῶς εἶπε „μηδενί“, οὐ κατὰ παντὸς καταγορεῖται· αὐτὸς γὰρ περὶ τῶν μεμνημένων καὶ γεμνησμένων (lege γεμνησμένων) τῶν νοῶν ἐχόντων εἶπε.* Ex libro Κομαρίου φιλοσόφου ἀρχιερέως διδάσκοντος τὴν Κλεοπάτρην τὴν Θεῖαν καὶ ἱερὰν τέκνην τοῦ λίθου τῆς φιλοσοφίας (p. 289 sqq.) haec exscribo (§ 13 p. 295): Ἰδοὺ τὸ παράδοξον μυστήριον, ἀδελφοί, τὸ ἄγνωστον ὄλωρ, ἰδοὺ ἡ ἀλήθεια ἡμῖν πεφανέρωται. (§ 14 p. 296): Ἰδοὺ τὸ μυστήριον τῶν φιλοσόφων, καὶ περὶ αὐτοῦ ἐξώρξισαν ἡμῖν οἱ πατέρες ἡμῶν τοῦ μὴ ἀποκαλύψαι αὐτὸ καὶ δημοσιεῦσαι.

Illae λοξαὶ γραφαὶ quid sibi velint, ex his verbis efficitur p. 53: *Δημοκρίτου βίβλος ἡ προσφωρηθεῖσα Μενέλαιω . . . ἡ δὲ βίβλος οὐκ ἔστι κοινή· αἰνίγματα γὰρ ἔχει μυστικά κτλ.* Cur sermo aenigmaticus usu veniat, philosophiae rationibus in libri Ὀλυμπιοδώρου φιλοσόφου Ἀλεξανδρείας εἰς τὸ „Κατ' ἐνέργειαν“ Ζωσίμου καὶ ὅσα ἀπὸ Ἑρμοῦ καὶ τῶν φιλοσόφων ἦσαν εἰρημέτα § 1 (p. 70) explanatur: *Ἔθος γὰρ τοῖς ἀρχαίοις συγκαλύπτειν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὰ πάντα τοῖς ἀνθρώποις εὐδῆλα δὲ ἀλλήλοισιν ἰνῶν καὶ τέχνης ἐμφιλοσόφου ἀποκρύπτειν, οὐ μόνον δὲ ὅτι τὰς τιμὰς ταύτας τῆς ἀρεγγῆ αὐτῶν καὶ σοκτεινοτάτῃ ἐκδύσει σινεσιζῶσαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ κοινὰ ῥήματα δὲ ἄλλων ἰνῶν ῥημάτων μετέφρασαν. . . οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς τιμῆς ταύτης τέχνης πᾶσα σπουδὴ γέγονεν τοῖς ἀρχαίοις, ἐνὸς ὄντος τοῦ πράγματος καὶ μιᾶς τέχνης, διὰ τινῶν θεωριῶν καὶ αἰνιγμάτων ἐκδέσθαι, ἵνα ἐκ τῶν φησιζῶν πραγμάτων ἀνορτίσαντες (tollentes) τοὺς ζητητὰς εἰς τὰ οὐ φησιζὰ πράγματα μεθοδεύωσιν, ὃ δὴ καὶ γέγονεν.* Allegoria igitur duce mens humana a rebus corporalibus ad res

intellectuales et divinas surgit. Sed non solum duplex loquendi modus, sed etiam lingua duplex ab alchemistis distinguitur; quarum altera est corporalis altera caelestis et secreta: p. 228 *Ζωσίμων περι ὀργάνων καὶ καμίνων γήσια ὑπομνήματα. Περι τοῦ Ω στοιχείου. § 1 Τὸ Ω στοιχείον στρογγύλον τὸ διμερές, τὸ ἀνήκον τῇ ἑβδόμῃ Κρόνου ζώνῃ, κατὰ τὴν ἔνσωμον γρασίμην· κατὰ γὰρ τὴν ἀσώματον ἄλλο τί ἐστὶν ἀνεργμῆνευτον. Ὁ (lege ἀνεργμῆνευτον, ὁ) μόνος Νικόθεος¹ κεκορυμμένος (lege κεκορυμμένως) οἶδεν. Similiter Iamblichus De myster. 7, 4 voces esse docet, quae a solis dis νοερώς intelligentur, quarum significatio hominibus occulta sit, nisi di eam aperuerint².*

Aliis locis daemonum invidia reticentiae causa esse perhibetur: p. 315sq. *Περὶ τῆς θείας καὶ ἱερᾶς τέχνης τῶν φιλοσόφων. § 1: Ἡμεῖς μὲν ἐν αἰνίγμασιν γραψαντες ἐώμεν ἔμιν τοῖς ἐντυγχάνουσιν τῷ παρόντι βιβλίῳ ἐπιμόνος σχολάσαι καὶ ἀνερευνῆσαι τοῦ μυστηρίου τὴν ἐπόθεσιν· φησὶν γὰρ ὁ φιλόσοφος, ὅτι ἄνθρωποι γεγράφασι, δαίμονες δὲ φθοροῦσιν. Cf. Olympiodorus (p. 85sq.): ... ἐξασθε παρὰ θεοῦ μαθεῖν, φησὶν ὁ Ζώσιμος· οἱ ἄνθρωποι γὰρ οὐ παραδιδόασι, καὶ οἱ δαίμονες φθοροῦσι. Haec si recte intellegimus, mysteria ideo caute tractanda sunt, quia daemones eorum cognitionem hominibus invident³.*

Papyrus Graeca Holmiensis quam Otto Lagercrantz edidit 1913 uno tantum loco silentium exigit: ιζ' 28 sq. *τῆρι ἀπόκρυφον πρᾶγμα*, nulla causa mystica indicata: cf. Lagercrantzii comment. p. 143⁴.

¹ De hoc Nictheo Gnosticorum propheta cf. C. Schmidt *Gnost. Schriften in kopt. Sprache* = T. u. U. hg. von Gebhardt u. Harnack VIII (1892) 1/2, 602sq.; R. Liechtenhan *Offenbarung im Gnosticismus* 1901, 29sqq.

² Cf. Philo De vita contempl. 78 (supra p. 81).

³ De daemonibus arcanorum custodibus Iamblichus, De myster. VI 6sq. disserit, ut explicet, quomodo theurgi in deos minas iacere possint (verba vide infra p. 126sq.). Qui minatur se arcan ailla divulgaturum, potestatem aliquam in daemones habet. Hac de re nescio an alchymiae professores cogitaverint, ubi de daemonum invidia verba faciunt. Cf. etiam infra p. 121.

⁴ De usu vocum mysticarum alchymistico cf. etiam Reitzenstein *Hellenist. Mysterevel.* 141sqq.

Libri quoque quibus de magia quae fit ope lapidum vel plantarum agitur silentium praedicant. Ad τὰ μυσικά libri pertinent, quibus titulus est *Κυρανίδες* vel *Κοιρανίδες*, quos F. de Mély et Ch.-Em. Ruelle ediderunt¹. Prologus (p. 3) haec exhibet: Θεοῦ δῶρον μέγιστον ἀγγέλων λαβῶν Ἐρμῆς ὁ τρισμέγιστος θεὸς ὁ ἀνθρώποις πᾶσιν μετέδωκεν νοητικοῖς. Μὴ οὖν μετὰ δος ἀνδράσιν ἀγνώμοσιν, ἀλλ' ἔχε ἐν ἑαυτῷ ὡς κτῆμα μέγα μόνον δὲ τέχνοις σου, εἰ δυνήθεις, μετὰδος σὺ πατὴρ ἀντὶ χρυσίου πολυτίμου κτῆμα μέγα πρὸς ἐνέργειαν καὶ ὄρκον αὐτοῖς δοῖς μόνον ἀσφαλῶς ἔχειν, τέκνον ἱερόν. In libro I sub littera Κ 29 de „cingulo Veneris“ legitur p. 27: Γίνωσκε δὲ τοῦτο ὅτι οὐδεὶς ἕτερος ἔχει· διὸ μηδενὶ μετὰδος τοῦτο τὸ ἔνθεον, et sub littera Φ 28: Ὁ δὲ Ἀρποκρατίων καὶ ταῦτα· ἔξορξίῃ σε, τέκνον, οὐρανόν, ἀέρα, γῆν, βυθόν, πηγὰς τε καὶ ποταμούς, καὶ τὸν εἰσπνέοντα εἰς σὲ θεόν, μηδενὶ μεταδοῦναι τὸ μυστήριον τοῦτο, μηδὲ ἰδίῳ τέχνῳ, εἰ μὴ ἄξιός εἴη εἰδέναι τὴν φύσιν ταύτην. Θεοὶ δὲ πάντες οὓς προσκυνοῦμεν ταύτην ἔχουσιν τὴν δύναμιν, ἀλλὰ μηδενὶ φράσῃς, ἀλλ' ὡς σοφῆ, ψυχῆ χρῶν (σοφῆ ψυχῆ χρῶν?) πλὴν τινος ἕτερον².

In papyris quoque magicis silentii praeceptum saepius occurrit. Pauca affero testimonia. Is quocum scientia magica communicatur, silere iubetur in charta Leidensi V, quam Leemans³

¹ *Les Lapidaires de l'antiquité et du moyen-âge*. ed. F. de Mély. Tome II *Les Lapidaires grecs*. Texte avec la collaboration de Ch.-Em. Ruelle. 1898. Tome III *Les lap. grecs*. Traduction. 1902. De libri historia cf. praefatio tomi III.

² Eiusdem farinae, etsi posterioris aetatis est „Tractatus de septem herbis septem planetis attributis“, quem e codice S. Marci edidit C. N. Sathas in *Monumentis Graecis Historicis (Μνημεία Ἑλληνοιστορίας. Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen-âge*. Tom. VII (1888) p. LXIII—LXVII), qui in initio ita mentitur (p. LXIII): „Post antiquorum Kiranidarum volumina tibi nota et a Patricio consodali tuo relacionem, inveni in civitate Troiaua in monumento reclusum (cf. supra p. 97 n. 1) praesentem libellum“ et post varia medicinae praecepta magica sic finem facit (p. LXVII): „Serves hoc secretum preciosum et nemini pandas“. De medicinae cum magia coniunctione cf. etiam epistula Harpocratonis, quam ed. Ch. Graux *Oeuvres* II 1886, 99—114; vide imprimis notam 29 p. 107.

³ Papyri graeci musei antiquarii publici Lugduni Batavi. II 1885. Papyrus V „continet formulas actionum magicarum et compositionum chemi-

edidit (p. 15, 19 sqq.): Ἐγὼ εἶμι ᾧ συνήρτησας¹ ὑπὸ τὸ ἱερὸν ὄρος καὶ ἔδωρήσω τὴν τοῦ μεγίστου ὀνόματός σου² γνώσιν, ἣν καὶ τηρήσω ἰσχυρῶς, μηδενὶ μεφαιδιδούς εἰ μὴ τοῖς σοῖς συμμύσταις εἰς τὰς σὰς ἱεράς τελετάς. Alia testimonia collegit Albr. Dieterich *Abrahas* (1891) p. 162sq.; cf. etiam Ed. Norden *Agnostos Theos* p. 290sq. et papyrus Parisina 574, quam edidit A. Dieterich *Eine Mithrasliturgie*, praecipue p. 2, 2sq. et 6, 21sq. Huc pertinent etiam papyri, in quibus nomina divina arcana et incognita esse dicuntur. Papyrus Leidensis W (Leemans l. s. c. 141, 14sq.; Dieterich *Abrahas* 195, 4sq.; Reitzenstein *Poimandres* p. 15, quem sequor): Δεῦρό μοι . . . οὗ ἔσιν τὸ χρυπτὸν ὄνομα καὶ ἄρρητον ἐν ἀνθρώποις³, ὃ μάντιι λαλήθῃναι οὐ δύναται, οὗ καὶ οἱ δαίμονες ἀκούοντες τὸ ὄνομα πτοῶνται κτλ. Idem exhibet alia papyrus magica, quam ed. A. Dieterich *Jahrb. f. Phil. Suppl.* XVI 1888, 808: Ἐπάκουσόν μου κύριε, οὗ ἔσιν τὸ χρυπτὸν ὄνομα ἄρρητον, ὃ οἱ δαίμονες ἀκούσαντες πτοῶνται κτλ. Magis etiam theologiam sapit chartae Leidensis W precatio (p. 87 Leemans.): Ἐπικαλοῦμαι σε, τῶν (leg. τὸν) πάντων μελῶνα . . . τὸν πάντα ὀρῶντα καὶ μὴ ὀρῶμενον . . . οὗ οὐδὲ εἰς θεῶν δύναται ἰδεῖν τὴν ἀληθινὴν μορφὴν . . . ἀόρατος κτλ.⁴

carum“ p. 5. Cf. Berthelot-Ruelle *Collections des anciens alchimistes grecs*. Introduction 1888, p. 1—73. P. 6: Papyri V et W „sont surtout magiques et gnostiques“.

¹ Ita scripsi: pap. ὁ συνήρτησας, Leemans ὁ συναντήσας.

² Ita Norden *Agnostos Theos* 290: pap. et Leemans: ὄνοσον. Cf. pap. Berol. II 128 (apud Dieterich *Abrahas* 148): Δωρόν μοι ἔδωρήσω τὴν τοῦ μεγίστου σου ὀνόματος γνώσιν.

³ Cf. supra p. 97 locus Stob. I 403, 15 W.

⁴ A praeceptorum magicorum reticentia distinguendum omnino est silentium magicum, quod ita servabant magi, ut in ipsis artibus magicis vel omnino tacerent vel preces et incantationes submissa voce murmurarent. Testimonia huius moris quam plurima collegerunt S. Sudhaus *Lautes und leises Beten* (Archiv f. Religionswiss. IX 1906, 185—200) eumque secutus H. Schmidt, *Veteres philosophi quid iudicaverint de precibus*, RVV IV 61—65, qui, si recte p. 64 locus pap. Paris. 574 (Dieterich *Mithrasliturgie* 6, 22) huc traxit, silentium magicum in sequentibus perperam confudit cum Σωπῆ Empedoclea et Σιγῆ Gnostica, quam infra commemorabimus. Similiter Dieterich *Mithraslit.* 42sq. silentium magicum, reticentiam mysticam, silentium philosophorum mysticum miscuit.

Haec testimonia satis habeo attulisse, ut demonstrarem scriptores magicos, ubi non solam speciem hierophantae res arcanas et inauditas aperientis, ut stultorum curiositatem excitent eorumque animos horrore repleant, induunt, argumentis uti vel ex superstitione populari vel ex philosophia petitis. Ubique vero indoles praeceptorum magicorum mystica sive simulata sive vera causa est, qua silentium postulatur, id quod iam non est cur pluribus exsequar¹.

Philosophiae Graecae conubium cum gentium orientalium placitis sacris initum cum alia multa tum prolem illam genuit miram variamque. quae Gnosis appellari solet. Quam quatenus religione magis quam philosophia constat, non curamus. Elementa quoque orientalia, quae hodie magis magisque dinoscuntur et agnoscuntur², et Christiana praetermittenda nobis sunt. Iam vero cum Graecorum philosophia non nihil ad doctrinae Gnosticae aedificium exstruendum et locupletandum contulerit, paucis et per summa capita perstringimus, quid de silentio mystico libri Gnostici tradant, ut si fieri possit quid fontibus Graecis debeant discernatur.

Gnosticis omnia scatent „mysteriis“: tota enim Gnosis est absconditum mysterium: *Τὰ κρυπόμενα τῆς ἁγίας ὁδοῦ, γινώσκιν κατέσας, παραδώσω*³. Quae secreta omnibus promiscue

¹ Artium quoque professores exeunte antiquitate silentium quoddam mysticum iactabant. De rei musicae studiosis haec contendit Aristides Quintilianus Neoplatonicus De musica II 7 p. 47, 6sq. Iahn.: *Ἀξίω δὲ τὰ μὲν παλαιὸς τῶν εἰρημίων, τὰ δὲ καὶ τὴν οἰωπιθήντια ὅτ' ἀγνοοῖ τῶν συγγραμμάτων ὅτιε βασιλευσιν . . . ἀλλὰ γὰρ τὰ μὲν αὐτοῖς ἐν συγγραμμάτων καινότητι, τὰ δ' ἀπορητότερα ταῖς πρὸς ἀλλήλους ὁμιλίαις διεσφύζιτο κτλ.* Apparet hic eum Neopythagoreorum, quos etiam aliis locis se novisse testatur, sententias imitari. Quas risum movet, quod scribit Simplicius in Categ. 14a Comm. in Aristot. gr. VIII 7, 2sq. Kalbfleisch.: *Τῶν παλαιωτέρων νομίζόντων μὴ δεῖν καὶ τοῖς σκεπτικαῖς τὴν ἐπιπέδων σοφῶν προσιθῆναι . . . οἱ μὲν μάλιστα, οἱ δὲ συμβόλαις αἰεὶν ἐπέκρουσαν, οἷς τοῖς παραπετάσασιν τὰ ἀπορητότερα τῶν ἱερῶν.*

² Cf. Guil. Bousset *Hauptprobleme der Gnosis* = Forschungen zur Rel. u. Lit. des A. u. N. T. hg. von Bousset und Gunkel X 1907; idem apud Pauly-Wissowa *RE* „Gnosis“ 1521sq.; P. Wendland *Hellenist.-röm. Kultur*² 165; Ios. Kroll *Lehren des Hermes Trismeg.* 350sq.

³ Hippolyt. Refutat. V 10, 2 p. 104, 2 sq. Wendl.; cf. Liechtenhan

aperire fas non est, sed illis solis, qui sunt τέλειοι et πνευματικοί¹, qui vel bonae indolis sunt vel vita et moribus dignos se effecere, qui initiarentur². Sacramento, qui initiati sunt, in silentium se obstringunt³. Profani, quippe cognitionis et salutis expertes, contemnendi sunt neque cum initiatorum parvo⁴ grege comparandi⁵. Soli Gnostici libros possident veram continentes doctrinam, qui libri interdum litteris secretis conscripti sunt⁶. Distinguuntur etiam placita exoterica et esoterica, quorum illa, cum ea contineant, quae vulgo dicta sint, plerumque „parabolis“ veritatem tegunt, haec doctrinam coram solis discipulis prolatam disertis verbis tradunt⁷. Scripta illa aenigmatica interpretatione indigent, quae allegoriae ope fit⁸.

Libros sacros non humana ratio excogitavit, sed prophetae numine afflati olim conscripserunt⁹. Veritatem enim divinam homo non rationis laboriosa indagazione, sed favore divino seipsum manifestante adipiscitur. Praecipue primus et summus

Die Offenbarung im Gnosticismus 1901, 125 et Anrich *Das antike Mysterienwesen* 82.

¹ Cf. C. Schmidt *Gnost. Schriften in kopt. Sprache* = T. u. U. hg. von Gebhardt u. Harnack VIII 1/2 (1892) 519sq., qui testimonia affert; eiusdem *Koptisch-gnostische Schriften* (1905) index s. v. „Schweigen“, Ios. Kroll 367. al.

² C. Schmidt *Gnost. Schr.* 521sqq.; Liechtenhan 86sq.

³ Hippol. V 27, 2 p. 133, 1 sqq. Wendl.: Ὁμῶν τὸν ἐπάνω πάντων, τὸν ἀγαθόν, τηρεῖται τὰ μυστήρια τὰῦτα καὶ ἐξελεῖν μηδενί; cf. Wobbermin *Religionsgesch. Studien* p. 149 n. 1; Anrich l. c. p. 79 n. 4.

⁴ „Paucos ex discipulis suis, quos sciebat capaces tantorum mysteriorum, docuit haec“, Irenaeus Adv. haer. I 30, 14; Liechtenhan 89 n. 5.

⁵ Ios. Kroll 383—385; Plotinus Enn. II 9, 9 Gnosticos inducit talia promittentes: Σὺ ἔχει βελτίων ἀπάντων οὐ μόνον ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ θεῶν . . . οὐ εἶ θεοῦ παῖς, οἱ δ' ἄλλοι κτλ.

⁶ Tales erant libri Marcionitarum, Liechtenhan 38.

⁷ Liechtenhan 45sqq., 69sqq.; Clementis Al. Excerpta ex Theod. 66: Ὁ σωτὴρ τοῖς ἀποστόλοις ἐδίδασκε τὰ μὲν πρῶτα τυπικῶς καὶ μυστικῶς, τὰ δὲ ἔπειτα παραβολικῶς καὶ ἡνιγμένως, τὰ δὲ τρίτη σαφῶς καὶ γνησιῶς κατὰ μόνας. De duplici psalmodum forma, obscura et clara (obscura vocatur „solutio“), cf. Liechtenhan 62sq.; Ad. Harnack *Über das griech. Buch Pistis-Sophia* = T. u. U. VII 2 (1891) 49—54.

⁸ Liechtenhan 71—77, 59; Harnack 54—58.

⁹ De prophetia Gnostica cf. Liechtenhan passim. De prisca prophetarum aetate ibid. 21, 29sqq., 44; libri ab angelis accepti, e caelo delapsi: ibid. 16 n. 3 et 4.

deus tantopere a mundo et ab humano intellectu remotus est, ut in summa quiete et solitudine resideat¹; quin etiam ipse vocatur *σιγή*, et apud nonnullos Gnosticos *Σιγή* pro hypostasi ut ita dicam divina colitur². Ideo homo nullus summum deum, qui est *ἄγνωστος*³, cognoscere et conspiciere potest, nisi silet i. e. nisi mens a corpore abstrahitur et sensus quiete et silentio compositi sunt; ut uno verbo dicam, ecstasis unica ad cognoscendum deum via est. Quae cognitio dei, cum mente sola utatur neque corpore indigeat, simul unica est precatio deo accepta non verbis, sed „tacita spiritus voce“ prolata⁴.

Non est cur singula silentii Gnostici praecepta cum doctrinis quas adhuc tractavimus conferamus, cum nemo non videat multa, immo plurima silentii Gnostici elementa cum philosophiae eiusdem aetatis de silentio mystico opinionibus quam maxime concinere. Neque quod Gnostici disciplina silentii externa, „clandestinis conventibus“⁵, ritibus sacris, quae „mysteria“ vocantur, utuntur⁶, a philosophorum Graecorum more omnino alienum est; hac tamen re ad religiones orientales⁷ et ad mysteria Graeca⁸ propius accedunt. Gnosis

¹ Ios. Kroll 8 testimonia affert. Ibid. 62: Valentinianorum *Βεθός* est silentium aeternum.

² Kroll ibid.; Liechtenhan 158 (ex actis Thomae): Clem. Al. Excerpta ex Theod. 29: *Ἡ Σιγή, ἧσιν, μίτηρ οὐκείων πάντων τῶν προβλεπέντων ἐπὶ τοῦ Βάθους κτλ.*

³ Cf. E. Norden *Agnostos Theos* 65—73: Bousset apud Pauly-Wiss. *RE* i. v. Gnosis 1512sq.; idem *Hauptprobl.* 83—91; Liechtenhan 101 et n. 3.

⁴ Cf. Petri preces in Martyrio Petri 10 allatae.

⁵ Ephraemi Syri opp. II 558 A apud Liechtenhan 33 n. 4.

⁶ Liechtenhan 152sqq. ⁷ Cf. Bousset *Hauptprobl.* 276—319.

⁸ De Gnoseos cum mysteriis affinitate cf. Liechtenhan 3; Wobbermin *Religionsgesch. Studien* 70—96. Tertull. Adv. Valentinianos 1 Gnosticos cum mystis Eleusiniis confert. Naasseni ad sacra Eleusinia et Samothraecia provocant, cf. Hippol. Refut. haer. V 8, 9 p. 90, 23sq. Wendl.: *Τοῦτ' ἔστι, ἡσιν, τὸ μίγα καὶ ἄρρητον Σαμοθράκων ἀσκήσεων, ὃ πορὸν ἕξιται εἰδέναι τοῖς τέλειαις*; ibid. V 8, 39 p. 96, 10sq. Wendl.: *Ἀθηναῖοι μυστικὰς Ἐλευσίνια καὶ ἐπιδεικνύουσιν τοῖς ἐποικισμένοι τοῦ μίγα καὶ θανρακτῶν καὶ τελευταίων ἐποικιστῶν ἐκεί ἀσκήσεων ἐν οὐραῖς, τεθηρωμένον σάκριν.* Ideo Hippolytus excerptis suis praemittit Naassenos omnia mysteria spoliasse (V 7, 1 p. 79, 4sq. Wendl.): *Τα μυστικὰ καὶ ἀπόρητα πάντων ὁμοῦ ἀνεύχοντες οὐκείων ἀσκήσεων τῶν ἱερῶν*; cf. Reitzenstein *Poimandres* 82sq. — „Arcana sacramenta“, quae Gnostici pronuntiare debent, ut eis liberum ad

igitur speciem praecellentem, immo fastigium „syncretismi“ illis temporibus grassantis constituit.

Monumentum syncretismi ipsa quoque sunt et ad Gnosin proxime accedunt oracula Chaldaica circa a. p. C. n. 200 scripta, id quod locorum ad silentium spectantium cum scriptis antea a nobis tractatis similitudine confirmatur. Illos qui supersunt collegit Guil. Kroll¹. Saepius oracula commemorant summi dei silentium, cum loquuntur de *πασιχη̄ σιγη̄* (Proclus in Cratyl. 59, 6sq. Pasquali. in Parmenid. 1171, 4) vel de *θεο-θρόεμμοι σιγη̄ τῶν πατέρων* (Procl. in Cratyl. 63, 25sq. Pasqu.).

caelum iter permittatur (Liechtenhan 137), symbola Eleusinia in mentem revocant.

¹ De oraculis Chaldaicis, *Bresl. philolog. Abhandlungen* VII 1 (1894) 16; cf. 59 n. 2; idem *Mus. Rhen. L* (1895) 637 n. 1. De temporibus et indole oraculorum cf. *Bresl. Abh.* I. c. 66—72; Wendland *Hell.-röm. K.*² 162.

IV

De Neoplatonicorum silentio mystico

Ex syncretismi tenebris quasi in plenam lucem nobis emergere videmur, quando ad philosophos regredimur. Medium locum inter philosophos, quos adhuc tractavimus, et Neoplatonicos Numenius Apameus obtinet non aetate solum, sed etiam quod doctorum qui praecesserunt, imprimis Neopythagoreorum, placita sequitur simulque doctrinam Neoplatonicorum in nonnullis quasi praecipit.

Fr. 27¹ (Euseb. pr. ev. XI 18 p. 537 C) ex V libro de bono excerptum haec docet: *Εἰ δὲ περὶ τοῦ δημιουργοῦ μὴ ἔστιν ὁ λόγος, ζήτοῦμεν δὲ περὶ τοῦ πρώτου², ἀφ' οὗ οὐμαί τε τὰ λεχθέντα, καὶ ἔστιν μὲν ἐξείνα ἄρρητα³ κτλ.* Eodem loco primus deus ἀρχὸς ἔργων συμπάντων esse dicitur, id quod naturam divinam summa quiete et alto silentio frui significat. Huc spectat, quod idem primus deus fr. 30 (Euseb. ibid. p. 539 A) appellatur ἑστῶς. Idem ab omnibus ignoratur: Fr. 31 ex VI l. de bono (ibid. p. 539 BC) *ἴδει ὁ Πλάτων παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τὸν μὲν δημιουργὸν γινωσκόμενον μόνον, τὸν μέντοι πρῶτον νοῦν, ὅστις καλεῖται αὐτὸ ὄν, παντάπασιν ἀγνωσούμενον παρ' αὐτοῖς κτλ.* Homo, qui deum contemplari voluerit, illam quietem silentii plenam imitatus et ipse in summam

¹ Fragmenta collegit Fr. Thedinga diss. Bonn. 1875.

² Numenius cum primum deum et demiurgum distinguat, ab Eduardo Norden (*Agnostos Theos* 72sq.) ad Gnosticos accedere dicitur. Eum potius cum Mercurio Termaximo concordare contendit Guil. Bousset *Gött. Gel. Anz.* 1914, 714—716.

³ Cf. etiam Lysis Pythagoreus apud Athenagoram Legat. pro Christ. 6: *Αἴτις δὲ . . . ἀριθμὸν ἄρρητον ὀρίζεται τὸν θεόν* i. e. numerum, qui accurate definiri nequit; cf. Zeller *Ph. d. Gr.* I⁴ 334 n. 1.

quietem se recipiat oportet. Fr. 10 (Euseb. pr. ev. XI 21 extr. p. 543 B) ex I l. de bono: *Λείψει . . . ἀπελθόντα πόρρω ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἠμιλιῆσαι τῇ ἀγαθῇ μόνῃ μόνον, ἔνθα μήτε τις ἀνθρώπος μήτε τι ζῷον ἕτερον, μηδὲ σῶμα μέγα μηδὲ σμικρόν, ἀλλὰ τις ἄρατος καὶ ἀδιήγητος ἀτεχνῶς ἐρημία θεσπέσιος· ἔνθα τοῦ ἀγαθοῦ ἡθῆ διαιριβαί τε καὶ ἀγλαΐαι, αὐτὸ δὲ ἐν εἰρήνῃ¹, ἐν εὐμενείᾳ τὸ ἡρεμον.* Quia primus deus multis prorsus incognitus est (cf. supra fr. 31), Socrates et maxime Plato tectis verbis et ambiguis de eo disputabant: Fr. 1 § 6. 7. 9 (Euseb. pr. ev. XIV 4 p. 728 C—729 B) *αἴτιον δὲ (sectarum dissentientium), ὅτι τρεῖς θεοὺς τιθεμένων Σωκράτους καὶ φιλοσοφοῦντος αὐτοῖς ἐν τοῖς προσίχοισιν ἐκάσῳ ῥυθμοῖς, οἱ διακούοντες τοῦτο μὲν ἡγγρόουν, ὅστις δὲ λέγειν πάντα αὐτὸν εἰκῆ καὶ ἀπὸ τῆς νικώσης αἰεὶ προσιυχῶς ἄλλοτε ἄλλης τύχης, ὅπως πνέοι (ergo Socrates, ut auditoribus se adaptaret, vario modo de deo docebat, qua re errores et dubitationes ortae sunt). Ὁ δὲ Πλάτων πρὸ ἀγαθοῦ ἰσῆσας (ἴδει δὲ τὸν Σωκράτην μηδαμόθεν ἢ ἐκεῖθεν [διὰ] τὰ αἰτιά ταῦτα εἰπεῖν τε καὶ γνότια εἰρηκέναι) ὧδε οὖν καὶ αὐτὸς συνεδίσατο τὰ πράγματα, οὔτε εἰσθότως οὔτε δὲ εἰς τὸ φανερόν· διαγαγὼν δὲ ἕκαστα ὕπῃ ἐνόμιζεν, ἐπιζρυσψάμενος ἐν μέσῳ τοῦ δῆλα εἶναι καὶ μὴ δῆλα, ἀσφαλῶς μὲν ἐγράψατο, αὐτὸς δὲ αἰτίαν παρέσχε τῆς μετ' αὐτὸν σιάσειός τε ἵμα καὶ διολεκτῆς τῶν δογμάτων . . . Ὅπως (ὡς Gaisf.) οὖν ἀνὴρ μεσεύων Πρὸ ἀγαθοῦ καὶ Σωκράτους, τοῦ μὲν τὸ σεμνὸν ὑπαγαγὼν μέχρι τοῦ φιλανθρώπου, τοῦ δὲ τὸ κομψὸν τοῦτο καὶ παιγνίσιμον ἀναγαγὼν ἀπὸ τῆς εἰρωνείας εἰς ἀξίωμα καὶ ὄγκον, καὶ αὐτὸ τοῦτο κεράσας Σωκράτει Πρὸ ἀγαθοῦ, τοῦ μὲν δημοτικώτερος, τοῦ δὲ σεμνότερος ὤφθη².*

Rationem minus subtilem occultationis Platonicae Numenius fr. 41 (quod ex libro *Περὶ τῶν παρὰ Πλάτωνι ἀπορρηγίων* excerpserit Euseb. pr. ev. XIII 4 p. 650 D) indicat: Si Plato libere Graecorum theologiam impugnasset, *παρᾶσχῆν ἂν δοκεῖ μοι τοῖς*

¹ Cf. Philo De somn. II 253 (supra p. 77): Deus est εἰρήνη.

² Etiam clarius haec dixit Proclus in Tim. p. 3 BC (qui eodem quo Numenius fonte utitur i. e. Dicaearcho allato apud Plut. Quaest. conviv. VIII 2, 2 p. 719 B, cf. Thedinga p. 2): Plato Pythagorae Socratem miscuit, *τοὺ γὰρ ἐν αὐτῷ παρὰ μὲν τῆς Πυθαγορικῆς ἀνηθείας τὸ ὑψηλότροπον . . . τὸ μυστικῶς τὰ πράγματα καὶ συμβολικῶς ἐνδεικνόμενον κτλ.*

Ἀθηναίους αἰτίαν πάλιν κακοῖς γενέσθαι ἀποκτείνασι καὶ αὐτὸν ὡσπερ τὸν Σωκράτην (cf. supra ἀσφαλῶς ἐγράψατο).

Alii quoque philosophi, si Numenio fidem habemus, partem placitorum suorum celabant¹. Fr. 5 § 12 (Euseb. pr. ev. XIV 8 p. 738 D) de Carneade haec tradit: "Ὁμως δέ, καίτοι κατὸς ὑπὸ τῆς Σιωπῆς φιλονεικίας εἰς τὸ φανερὸν κυκῶν, πρὸς γε τοὺς ἑαυτοῦ ἐταίρους δι' ἀπορρητῶν ὁμολόγει τε καὶ ἠλήθευεν κτλ. De eodem agit fr. 7 (Euseb. pr. ev. XIV 8 p. 739 A): "Ὁ δὲ Καρνεάδης οἶον ἀντεστραμμένα φιλοσοφῶν τοῖς ψεύσμασιν ἐκαλωπίζετο καὶ ἐπ' αὐτοῖς τὰ ἀληθῆ ἠφάνιζε. Παραπετάσμασιν οὖν ἐχρητο τοῖς ψεύσμασι καὶ ἠλήθευεν ἔνδον λανθάνων κατηλικώτερον. Ἐπασχεν οὖν πάθημα ὀσπρίων, ὧν τὰ μὲν κενὰ ἐπιπολάζει τε τῷ ὕδατι καὶ ἑπερέχει, τὰ χρησιτὰ δὲ αὐτῶν ἐσι κἀνω καὶ ἐν ἀφανεί. Ergo Numenius Neopythagoreos secutus² illas quoque scholas philosophicas, quas a re mystica alienissimas fuisse supra vidimus, silentio cuidam mystico interdum favisse contendit.

Numenium ad res mysticas propensum fuisse et libenter atque acriter investigasse res secretas nobis tradit Macrobius Somn. Scip. I 2, 19, ubi, cum fuerit „occultorum curiosior, Eleusinia sacra interpretando vulgasse“ dicitur. Ad hanc rem Thedinga p. 18—20 refert, quod Origenes Contra Celsum IV 51 Numenium libro cui titulus fuisset Ἐποψ (quod idem valere quod ἐπόπτις) Mosen et prophetas allegorice explicasse scribit. Exempla interpretationis Numenianae praebent fr. 42 (Ἀπόλλων vocatur Δέλφιος, quia est „unus et solus“), ex quo eum originatione verborum usum esse evincitur, et fragmenta 47 (Proclus in Tim. p. 24 C) et 54 (Porphyr. de antro nymph. 21 sq.), quibus allegoriam physicam profert.

Quod supra diximus Numenii doctrinam in universum medium locum inter philosophiam aetatis praecedentis et Neoplatonicam obtinere, hoc verbis eius quibus de silentio agitur comprobatur. Nam, ut alia omittam, theologia eius quae de primo deo est similiter apud Neopythagoreos et Philonem invenitur; quod vero tantopere in ecstasi mentis a rebus mundanis quam maxime separatae insistit, hoc ei cum libris Herme-

¹ Cf. Clem. Alex. strom. V 58 (v. supra p. 65).

² Cf. supra p. 64 sq.

ticis imprimis commune est; denique cum silentium ad mentem transferat singulosque homines eius ope ad numen accedere doceat (fr. 10 *μόνος μόνον*), a Plotino proxime abest, qui homines deum precari iubet *μόνους πρὸς μόνον* (Enn. V 1, 6; cf. VI 9 11 *φρῆγὴ μόνου πρὸς μόνον*).

Iam ad Plotinum ipsum transgressi quid Neoplatonicorum princeps de silentio mystico senserit quaerimus.

Plotinus mysteriorum ignarus non erat neque silentium mysticum non noverat; neque mysteria (et mythos) tectis et ambiguis verbis uti nesciebat (Enn. V 1, 7 *ὡς τὰ μυστήρια καὶ οἱ μῦθοι οἱ περὶ θεῶν αἰνίττονται*). At ubi ipse vocabula mystica adhibet¹, novum sensum altioremq; eis subdere solet eumque theologiae suae accommodatum. Summus illi deus (*τὸ πρῶτον, τὸ ἕν*) neque cogitatione humana comprehendere neque verbis concipi potest: V 3, 12 *τὸ δὲ ὡσπερ ἐπέκεινα τοῦ, οὕτως καὶ ἐπέκεινα γνώσεως, οὐδὲν δεόμενον ὡσπερ οὐδενός, οὕτως οὐδὲ τοῦ γινώσκειν . . .* (13) *Διὸ καὶ ἄρρητον τῆ ἀληθείᾳ· ὅ τι γὰρ ἂν εἶπης, τὸ ἔρεϊς.* (14) *Πῶς οὖν ἡμεῖς λέγομεν περὶ αὐτοῦ; κτλ.* Deus est *χερίτων λόγον*. Cf. V 5, 6 *λέγομεν περὶ οὗ ἁπλοῦς* (de bono divino); VI 9, 4 (*τὸ ἕν Plato*) *οὐδὲ ἁπλοῦς οὐδὲ γραπτόν φησιν*: cf. etiam VI 8, 18. 19². Ideo VI 9, 10 sq. de contemplatione dei Plotinus docet: *Διὸ καὶ δύσφραστον τὸ θέαμα . . .* (11) *Τοῦτο δὲ ἐθέλον δηλοῦν τῶν μυστηρίων τῶνδε ἐπίταγμα, τὸ μὴ ἐκφέρειν εἰς μὴ μεμνημένους, ὡς οὐκ ἔκφορον ἐκείνο ὃν ἀπέπε δηλοῦν πρὸς ἄλλον τὸ θεῖον, ὅτι μὴ καὶ αὐτῷ ἰδεῖν ἐτύχηται.* Veritas igitur talis est, ut se ipsa a profanis oculis defendat; is enim, *ὅτι μὴ καὶ αὐτῷ ἰδεῖν ἐτύχηται*, illius omnino incapax est. V 8, 2: *Διὸ οὐδὲ πρὸς πάντας οἱ περὶ τῶν τοιοῦτων λόγοι*, quia scilicet idonei non sunt. Tales pulchritudo divina fugit:

¹ Cum vocabulis mysticis confundendus non est sermo Plotini difficilis et obscurus, de quo Eunapius Vit. soph. p. 7 Boiss. dicit: *Ὁ Πλωτῖνος . . . τῷ λογῷ καὶ αἰνιγματι ὁδὲ τῶν λόγων βαρὺς ἐδόκει καὶ δυόητος.*

² Arnobius neoplatonizans Adv. nat. I 31 p. 21, 4 sqq. R. ita scribit: „De quo (deo) nihil dici et exprimi mortalium potis est significatione verborum, qui ut intellegaris tacendum est atque ut per umbram te possit errans investigare suspicio, nihil est omnino muttendum“. Cf. III 19, p. 124, 28 sqq.

I 6, 8 πῶς τις θεάσεται κάλλος ἀμήχανον οἷον ἔνδον ἐν ἀγίοις ἱεροῖς μένον οὐδὲ προῖόν εἰς τὸ ἔξω, ἵνα τις καὶ βέβηλος ἴδῃ;

Ex maiestate divina etiam sermo symbolicus et fabulosus originem ducit, cum de contemplatione dei idoneus loquendi modus non sit: VI 9, 11 ταῦτα μὲν οὖν μιμήματα, καὶ τοῖς οὖν σοφοῖς τῶν προφητῶν αἰνίττεται, ὅπως θεὸς ἐκεῖνος ὁρᾶται· σοφὸς δὲ ἱερεὺς τὸ αἰνίγμα συνιεὶς ἀληθινὴν ἂν ποιοῖτο ἐκεῖ γενόμενος τοῦ ἀδύτου τὴν θέαν; VI 8, 19 χρῆ δὲ ἴσως καὶ τὸ ἐπέχειν οὐσίας καὶ ταύτη νοεῖσθαι τοῖς παλαιοῖς λεγόμενον δι' αἰνίξεως κτλ. Ideo nonnumquam mysteria et fabulas ita interpretatur, ut sint imagines rerum divinarum: V 1, 7 ὡς τὰ μυστήρια καὶ οἱ μῦθοι οἱ περὶ θεῶν αἰνίττονται Κρόνον μὲν θεὸν σοφώτατον πρὸ τοῦ Διὸς γενέσθαι κτλ.; I 6, 6 διὸ καὶ αἱ τελεταὶ ὁρθῶς αἰνίττονται τὸν μὴ ζεκαθαμένον καὶ εἰς ἕδον κείσεσθαι ἐν βορβόρῳ. Cf. IV 3, 12 et 14 (οἷον εἰκὸς καὶ τὸν μῦθον αἰνίττεσθαι); V 8, 4; VI 9, 9, al.¹. Cum Porphyrius quondam carmen recitaret, cui titulus erat Ἱερὸς γάμος, καὶ τις διὰ τὸ μυστικῶς πολλὰ μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐπιτεκτομένηως εἰρησθαι ἐλπόντος μαινεσθαι τὸν Πορφύριον, ἐκεῖνος (Plotinus) εἰς ἐπίχρον ἔφρ, πάντων· ἔδειξας ὁμοῦ καὶ τὸν ποιητὴν καὶ τὸν φιλόσοφον καὶ τὸν ἱερογάντην (Porphyr. Vita Plot. c. 15).

Ex eodem fonte, ex quo reticentia mystica et sermo aenigmaticus profluunt, etiam silentium in ipsa contemplatione servandum emanat. Cum enim deus extra potestatem sensuum sit positus et in summa quiete resideat, mens humana, quae deum attingere cupit, a sensuum vinculis se liberare et quietem divinam imitari debet: I 6, 8 ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀφείναι δεῖ καὶ μὴ βλέπειν, ἀλλ' οἷον μύσarıa ὕψιν ἀλλήν ἀλλάξασθαι καὶ ἀνεγείραι κτλ. V 1, 2: Anima, quae de anima mundi quaerit, σκοπεῖσθω . . . ἡ σύχω τῇ καταστάσει. Ἦσυχον δὲ αὐτῇ ἔστω μὴ μόνον τὸ περιζέμενον σῶμα καὶ ὁ τοῦ σώματος κλύδων, ἀλλὰ καὶ πᾶν τὸ περιέχον· Ἰσυχος μὲν γῆ, Ἰσυχος δὲ θάλασσα καὶ ἕρ καὶ αὐτὸς οὐρανός. Ideo ne verba quidem in precibus adhibenda sunt: V 1, 6 ὡδε οὖν λεγέσθω θεὸν αὐτὸν ἐπιταλεσαμένοις οὐ λόγῳ γεγωνῶν, ἀλλὰ τῇ ψυχῇ²

¹ Cf. Zeller *Ph. d. Gr.* III 2⁴ 678—681.

² Apparet hic ἡ λογικὴ θυσία, de qua supra p. 71 et 98sq. egimus.

ἐκτείνασιν ἑαυτοὺς εἰς εὐχὴν πρὸς ἐκεῖνον, εὐχεσθαι τὸν τρόπον τοῦτον δυναμένους μόνους πρὸς μόνον. Δεῖ τοίνυν θεατὴν ἐκεῖνου ἐν τῷ εἶσω οἷον νεῦ ἔφ' ἑαυτοῦ ὄντος, μένοντος ἡσύχου ἐπέκεινα πάντων . . . Θεᾶσθαι κτλ. Contemplanti neque cogitationes neque verba suppetunt: V 3, 17 anima ἐπιθέουσα πᾶσι τοῖς ἀληθείαι καὶ ὧν μετέχομεν ἀληθῶν ὁμοῦς ἐκφρεύει, εἴ τις βούλοιο εἰπεῖν καὶ διανοηθῆναι; potius debet πάντη μηδὲν μῖτε δύνασθαι μῖτε σχολὴν ἄγειν λέγειν, ὅσπερον δὲ περὶ αὐτοῦ συλλογίζεσθαι. Cf. VI 7, 34: Ὁ οὖν λέγει, ἐκεῖνό ἐστι, καὶ ὅσπερον λέγει, καὶ σιωπῶσα δὲ λέγει κτλ.¹

Cum veritas divina ipsa se ab auribus profanis tueatur, externa silentii disciplina non requiritur. Quodsi inter Herennium Origenem Plotinum Ammonii Saccae discipulos convenerat μηδὲν ἐκκαλύπτει τῶν Ἀμμωνίου δογμάτων, ἃ δὴ ἐν ταῖς ἀκροάσειν αὐτοῖς ἀνεκεκάρτατο (Porph. Vita Plot. 3), et Plotinus ipse non facile cum aliis libros suos communicabat (ibid. 4 γράφας εἴκοσι καὶ ἐν βιβλίον, ἃ καὶ κατελήφα ἐκδεδομένα ὀλίγοις. Οὐδὲ γὰρ ἦν πω ῥαδία ἢ ἔκδοσις οὐδὲ εὐσυνειδήτως ἐγγίγντο οὐδ' ἀπλῶς καὶ τοῦ ῥάσιου, ἀλλὰ μετὰ πάσης κρίσεως τῶν λαμβανόντων), haec non e silentii lege procedebant, sed animum pronum ostendunt, qui philosophiae placita ab indocti vulgi auribus indignis defendat. Re vera Neoplatonicos postea magis magisque quasi quoddam sodalicium secretum paucorum virorum doctrina praecellentium constituisse et vulgi commercium vitasse infra videbimus.

Plotinus igitur Platonem, quem in omnibus aemulabatur, eo aequavit, quod silentium in mente sola positum esse vult et ab externis silentii praeceptis abstinet. Quod vero ultimam silentii rationem in primi dei immobili quiete et silentio ponit, quam mens humana summo sensuum et cogitationis silentio

¹ Audiatur scriptor mysticus Christianus, Diadochus episcopus Photicensis in „Capitibus Gnosticis“ (ed. Weis-Liebersdorf 1912) p. 10, 7 sqq. dicens: Ὅπου πλοῦτος (scientiae divinae), οὐ συγχωρεῖ τὸ λέγειν. Μεθεύουσα γὰρ τότε ψυχὴ τῆ ἀγάπῃ τοῦ θεοῦ συγκόσῃ φωνῆ θελεῖ κατατροφᾶν τῆς δόξης τοῦ ζῴου. Cf. ad huc locum R. Reitzenstein *Hist. monachorum und Hist. Lausiaca* = Forschungen zur Rel. u. Lit. des A. u. N. T. N. F. IV (1915) 135. — De doctrina Plotini cf. etiam H. F. Müller *Dionysios Proklos Plotinos* (Beiträge z. Gesch. d. Phil. des Mittelalt. XX 3 et 4 [1918]) 16.

i. e. ecstasi tantum attingere et contemplari possit, hac re Platonem, apud quem semina tantum huius doctrinae invenies, supergressus ad Neopythagoreos imprimis et Philonem Numeniumque proxime accedit et mysticam silentii sui indolem clarissime ostendit.

Porphyrio Plotini discipulo praecellenti, ut praeceptoris subtilitatem in omnibus servaret, non contigit. Nam cum illum imitatus cognitioni rerum philosophicae studeret, tamen sacra publica et superstitiones vulgares non esse neglegendas putabat, ita sane, ut, quantum fieri posset, cum philosophia conferrentur et conciliarentur. Propterea de silentio quoque duplicem videtur proferre sententiam¹.

Sublimem quem obtinuerat Plotinus locum Porphyrius retinere videtur, ubi l. de abstinentia alterius, in quo sacrificia cruenta impugnat et improbat, cap. 34 summum deum solo silentio colendum esse praedicat: *Θύσωμεν τοίνυν καὶ ἡμεῖς· ἀλλὰ θύσωμεν, ὡς προσήκει, διαφόρους τὰς θυσίας ὡς ἂν διαφόροις δυνάμεσι προσάγοντες· θεῶ μὲν τῶ ἐπὶ πᾶσιν, ὡς τις ἀνὴρ σοφὸς² ἔφη, μηδὲν τῶν αἰσθητῶν μήτε θυμαίων μήτε ἐπονομάζοντες· οὐδὲν γὰρ ἔστιν ἔνυλον, ὃ μὴ τῶ ἀλόγῳ ἐξθύς ἔστιν ἀκάθαρτον. Διὸ οὐδὲ λόγος τοῦτω ὃ κατὰ φωνὴν οἰκείος, οὐδ' ὃ ἔνδοξον, ὅτιαν πάθει ψυχῆς ἢ μεμολυσμένους, διὰ δὲ σιγῆς καθαράς καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ καθαρῶν ἐννοιῶν θρησκεύομεν αὐτόν³. . . Ἐν ἀπαθείᾳ ἄρα τῆς ψυχῆς, τοῦ δὲ θεοῦ θεωρία ἢ θυσία αὕτη τελεῖται. Τοῖς δὲ αὐτοῦ ἐχρόνοις, νοιτοῖς δὲ θεοῖς ἴδι καὶ ἰὴν ἐκ τοῦ λόγου ἐμφαδίαν προσθετέον.* Ex placito theologico haec ad praeceptum ethicum transfert in epistulae ad Marcellam datae, in qua componenda cum alia tum ea gnomologia, quae aliquo modo ad Neopythagoreos referuntur, compilavit⁴, c. 15: *Οὐ ταῖς δόξαις οὐκ ἂν χρῆσαιο.*

¹ Porphyrium placita sua nonnumquam mutasse vel potius excoluisse demonstrat Bidez *Vie de Porphyre* (1913); cf. etiam G. Wolff in libro infra p. 119 n. 1 afferendo p. V; sed silentii aestimationem nunquam ita mutavit, ut eam non tamquam unam proponere liceret.

² Apollonius Tyaneus; cf. supra p. 67.

³ Ipse deus sermone non utitur: De abstin. III 5 *τῶν ἐπὶ πᾶσι θεῶν καὶ τοῖς ἄλλοις τῶ μὴ γθέγγεσθαι κατ. Ἄλλ' οἱ γε θεοὶ σιγῶντες μιν νόσοι κατ.*

⁴ Porphyrii libellum non multum differre a centone observavit H. Usener,

τούτω μίτε βίον μίτε λόγον τοῦ περὶ Θεοῦ κοινώνει. Λόγον γὰρ περὶ Θεοῦ τοῖς ὑπὸ δόξης διεφθαρμένοις λέγειν οὐκ ἀσφαλές. Καὶ γὰρ καὶ τάληθῆ λέγειν ἐπὶ τούτων περὶ Θεοῦ καὶ τὰ ψευδῆ κίνδυνον ἴσον φέρει (λόγον—φέρει cf. 55 Sch., Demophil. 25). Οὔτε αὐτόν τινα προσήκεν ἀνοσιῶν ἔργων μὴ καθαρεύοντα φθέγγεσθαι περὶ Θεοῦ, οὔτε εἰς τοιοῦτων ἀκοὰς ἐμβάλλοντα τὸν περὶ Θεοῦ λόγον οἶεσθαι μὴ μιαίνειν· ἀλλ' ἀκροᾶσθαι καὶ λέγειν τὸν περὶ Θεοῦ λόγον ὡς ἐπὶ Θεοῦ (cf. 112 Sch., Dem. 88). Προηγείσθω οὖν τοῦ περὶ Θεοῦ λόγον τὰ Θεοφιλεῖ ἔργα (cf. 56 Sch.), καὶ σιγάσθω ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος ἐπὶ πλήθους¹ . . . Νόμιζε αἰρετώτερον εἶναι σιγᾶν ἢ λόγον εἰκῆ προέσθαι περὶ Θεοῦ (cf. 115 Sch., Dem. 91). Cf. c. 16: Σοφὸς γὰρ ἀνὴρ καὶ σιγῶν τὸν Θεὸν τιμᾷ (cf. 14 Sch., Dem. 6). 20: Θεοῦ γὰρ γινῶσις ποιεῖ βραχὲν λόγον (βραχυλόγον legendum esse demonstrant 10. 16 Sch., Dem. 10. 15).

At cum philosophus sacris publicis, oraculis, caerimoniis, simulacris deorum, ut ea tueretur, altiore sensum philosophicum subderet, saepe argumentis ex silentio mystico et sermone fabuloso petitis niti coactus est². Hac vero re Porphyrius a Plotino differt, quod magister fabulis tamquam meris imaginibus doctrinam suam illustrabat³, discipulus sensum reconditum quem eliciebat re vera figmentis illis subesse sibi persuadebat. Ideoque Plotinus ubi doctrinam reticere iubet, non ipsum silentium flagitat, sed sublimitatem tantum et mysticam placitorum suorum vim effert, cum Porphyrius nonnumquam veram silentii observationem expostulet hacque ratione ad populi superstitiones descendat.

Libris quos iuvenis de philosophia ex oraculis

Epicur. p. LVIII; cf. Nauck praef. p. XVII sqq., quem in nonnullis supplevi, addens imprimis numeros sententiarum Pythagoricarum a Schenkl editarum (cf. supra p. 68).

¹ Bidez *Vie de Porphyre* 115 n. 7 comparat Sexti sententiam 360: *Ἐπὶ πλήθους λέγειν περὶ Θεοῦ μὴ ἐπιτίθεναι*.

² Porphyrii temporibus Alexander Lycopolitanus iisdem armis contra Manichaeos pugnat p. 37, 13 sqq. ed. A. Brinkmann: *Οἱ μὲν γὰρ περὶ τούτων διατάττοντες ἐν ἀλληγορίας τὰ τοιαῦτα προσφέρουσι τὸ σεμνὸν τοῦ λόγον ἀποκρύπτουσι τῆ ταῦ μύθον ἰδίᾳ καλ.*

³ Interdum hoc Porph. quoque deprehendimus; cf. De antro nymph. c. 14 (de Proserpina), 16 (de Saturno).

haurienda (περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας¹) conscripsit, ex responsorum divinorum verbis ambiguus philosophiam quandam eruere studuit, quae cum ab ipsis dis tecta sit, non cum omnibus communicanda est. Eusebius praep. ev. IV 8 hoc fragmentum servavit (Wolff p. 110): Σὺ δ' εἶπερ τι, καὶ ταῦτα πειρῶ μὴ δημοσιεύειν, μηδ' ἄρχει καὶ τῶν βεβήλων ὀπίτειν ἀτὰ δόξης ἕνεκα ἢ κέρδοις ἢ τινοσ ἄλλης οὐκ εὐλαβοῦς κολακείας. Κίνδυνος γὰρ οὐ σοὶ μόνον τὰς ἐπιτολὰς παραβαίνοντι ταύτας, ἀλλὰ καὶ μοὶ ὁμοίως πιστεύσαντι τῇ σίγειν παρ' ἐαυτῷ μὴ δυναμένῳ τὰς ἐπιτολὰς. Λοιπὸν δὲ τοῖς τὸν βίον ἐπισημαμένοις πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς σωτηρίαν. (Καὶ μεθ' ἕτερα ἀπιλέγειν) Ταῦτά μοι ὡς ἀρρήτων ἀρρητότητα² κρύπτειν· οὐδὲ γὰρ οἱ θεοὶ φανερῶς περὶ αὐτῶν ἐθέσπισαν, ἀλλὰ δι' αἰνιγμάτων³. Ergo di verbis et imaginibus ambiguus veritatem texerunt, quam homo operosa indagazione repertam cum dignis tantum et salutis cupidus communicabit.

Eandem fere sententiam de deorum simulacris Porphyrius protulit libello, cui titulus fuit *Περὶ ἐγκαλιμάτων*, cuius fragmenta servavit Eusebius in Praep. ev. III 7—13 (collegit Bidez *Vie de Porphyre* p. 1*—23*). Initium facit a versu Orphico (Fr. 1 p. 1* Bidez.): ..Φθέγξομαι οἷς θεμίς ἐστί, θύρας δ' ἐπίθεσθε βεβήλοισι" σοφίας θεολόγον νοήματα δεικνύς, οἷς τὸν θεὸν καὶ τοῦ θεοῦ τὰς δυνάμεις διὰ εἰκότων συμφύλων αἰσθήσει ἐμῖνσαν ἄνδρες τὰ ἀφανῆ φανεροῖς ἀποτυπώσαντες ἀλάσμοισι, τοῖς καθάπερ ἐκ βιβλῶν τῶν ἐγκαλιμάτων ἀναλέγειν τὰ περὶ θεῶν μεμαθηγόσι γράμματα. Simulacra non solum imagines rerum invisibilium sunt, sed etiam harum rerum naturam arcanam interdum imitantur: Fr. 2 p. 2* τοῦ θείου . . ἀφανοῦς τε πηγάνοντος αἰσθήσει περὶ θνητὸν βίον ἀσχόλω . . πολλοὶ δ' ἂν καὶ μέλανι λίθῳ τὸ ἀφανὲς ἀποτοῦ τῆς οὐσίας ἐδίλωσαν. Fr. 3 p. 6* σκέπεται δὲ αὐτῷ (Δι) τὰ

¹ Porphyrii de philosophia ex oraculis haurienda librorum reliquiae ed. Gust. Wolff 1856.

² Ἀρρήτων ἀρρητότερα et similia verba in proverbium abierunt; cf. Iulian. imperat. or. 7 p. 210 D.

³ Ad hunc locum respicere videtur Eusebius pr. ev. V 6, 3: Ἄκουε δ' οὐα ἐκαίρει ὁ τὰ ἄρρητα τῶν ἀρρήτων διηρηνηγὸς καὶ τῶν ἀπορρήτων ἀξιωθεὶς τῆς γνώσεως (Wolff p. 121).

πρόσθια, ὅτι ἀφανῆς τοῖς κάτω κεκρυμμένοις. Fr. 10 p. 18* τὸν δημιουργὸν, ὃν Κνήφ οἱ Αἰγύπτιοι προσαγορεύουσιν, ἀνθρώπουειδῆ, τὴν δὲ χροῖαν ἐκ κυανοῦ μέλανος ἔχοντα, . . . ὅτι λόγος δυσεύρετος καὶ ἐγκεκρυμμένος καὶ οὐ φανός. Ergo simulacra similiter atque oracula mystico velamine dogmata theologica tegunt, quapropter recte Bidez¹ hunc Eusebii locum confert (pr. ev. III 13, 5): Ἄλλ' ἐπεὶ πάντα τὸν περὶ τούτων ἀπόρητον δὴ καὶ μυστικώτερον λόγον εἰς ἀσωμάτους δυνάμεις μεταφορικῶς ἀνῆγον (i. e. Porphyrius et alii), ὥστε δοκεῖν μήκει' ἐπὶ τὰ ὀρώμενα μέρη τοῦ κόσμου τὴν θεοποιῖαν αὐτῶν συντείνειν, ἀλλ' ἐπὶ τινὰς ἀοράτους καὶ ἀσωμάτους δυνάμεις. Iam intellegimus Porphyrium cum simulacra non elementorum mundi, sed virium invisibilium imagines esse contendat, non tam ratione Stoicorum physica quam Platoniorum theologica delectari ideoque suo iure, sicut antea statuimus, mysticam oraculorum et simulacrorum vim efferre.

Porphyrium Homeri quoque carmina ita interpretatum esse, ut poetae verbis sensus reconditus ad deos (et ad daemones) pertinens subesset, ex iis quae diximus consentaneum est et scriptis eius probatur. Ut exemplo utar, fragmento Ἐκ τοῦ περὶ Σινγός, quod Stobaeus flor. II 14, 9 sqq. W. servavit, haec docet: Ἔστι δὲ ἡ τοῦ ποιητοῦ δόξα οὐχ ὡς ἂν τις νομίσειεν εὐληπτος. Πάντες μὲν γὰρ οἱ παλαιοὶ τὰ περὶ τῶν θεῶν καὶ δαιμόνων δι' αἰνιγμῶν ἐσίγησαν, Ὅμηρος δὲ καὶ μᾶλλον τὰ περὶ τούτων ἀπέκρυψε τῷ μὴ προηγουμένως περὶ αὐτῶν διαλέγεσθαι, καταχρησθῆναι δὲ τοῖς λεγομένοις εἰς παράστασιν ἄλλων. Τῶν οὖν ἀναπτύσσειν ἐπιχειρησάντων τὰ δι' ὑπονοίας παρ' αὐτῷ λεγόμενα κτλ.

At quid, quod in Quaestionibus Homericis² solam rationem physicam sequi videtur? Ad A 399 enim haec exhibet (p. 13 Schr.): Δεῖ τοίνυν φυσικόν τινα μᾶλλον ἐν τούτοις ὑπονοεῖν λόγον· Ἰία γάρ φησι τὴν ἄκρατον Θερμασίαν . . . Ποσειδῶνα τὸ Ἔδωρ, Ἴφραν τὸν ἄερα κτλ. Ad B 447 (p. 40 sqq. Schr.): Ἢ αἰγίς significat motum animi (πάθος); cf. etiam ad θ 1

¹ P. 1* adnot.

² Porphyrii quaestionum Homericarum ad Iliadem pertinentium reliquias collegit disposuit edidit H. Schrader 1880—82; P. qu. II, ad Odysseam p. rel. c. d. ed. H. Schr. 1890.

p. 113 sq. Ad O 13 (p. 200): *Ῥητέον δὲ ὅτι φιλοσοφεῖ Ὅμηρος· μυθικῶς γὰρ Ζεὺς ἐνταῦθα ὁ αἰθέριος οὐρανοῦ τοῦ περὶ τὸν ἀέρα δεσμός ἐστιν κτλ.* Ad Σ 239 sq. (p. 224 sq.): *Ἀπόλλων est ἡλίος.* Ad Γ' 67 sqq. (p. 240 sqq.) *celebris illa de pugna deorum quaestio movetur et Stoica plane ratione solvitur: Τοῦ ἀσυμφόρου μὲν ὁ περὶ θεῶν ἔχεται καθόλου λόγος, ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ ἀπρεποῦς· οὐ γὰρ πρόποντας τοὺς ὑπὲρ τῶν θεῶν μύθους φησίν. Πρὸς δὲ τὴν τοιαύτην κατηγορίαν οἱ μὲν ἀπὸ τῆς λέξεως ἐπιλύουσιν, ἀλλ' ἡγορεῖ πάντα εἰρησθαι νομίζοντες ὑπὲρ τῆς τῶν στοιχείων φύσεως, οἷον ἐν ταῖς ἐναντιώσεσι τῶν θεῶν . . . ὁμοίως ἐσθ' ὅτι καὶ ταῖς διαθήσεσι ὀνόματα θεῶν τιθέναι κτλ.* Ad μ 128 sqq. (p. 111 sq.) *de trecentis quin-quaginta bobus Solis quaeritur, et respondetur: Ἀριστοτέλης φυσικῶς τὰς κατὰ σελίγην ἡμέρας ἀπὸ τὸν λέγειν φησὶ τν' οὐσας.*

Verum dissensio, quam inter Porphyrii sententias deprehendisse nobis videmur, re vera nulla est, cum philosophus numquam allegoriam physicam se penitus repudiare dixerit, sed Stoicam rationem allegoriae Platonicae semper miscuerit. Accedit, quod in Quaestionibus Homericis aliorum commentarios compilavit. Velut Σ 239 sq. ad Cratetem, Γ' 67 sqq. ad veteres et ad Theagenem Rheginum, μ 128 sqq. ad Aristotelem provocat, et in universum allegoria eius physica ab Heracliti et Cornuti interpretandi modo proxime abest¹. At ubi ipse ex proprio potius ingenio loquitur, ad theologiam magis interpretationem inclinat, id quod ex exemplis mox afferendis apparebit.

Quomodo Porphyrius de sermone fabuloso senserit, liber eius maxime ostendit, quo Platonis fabulam de Ere Pamphylio l. reip. X narratam a Colotis Epicurei obtrectatione defendit, ex quo non pauca excerpit Proclus in comm. in remp. Plat. Velut II 107, 5 sqq. Kroll. Proclus haec tamquam Porphyrii argumenta affert: *Καὶ ὅτι τὸ πλασμαῖός ἐστι τοῦτο κατὰ φύσιν πῶς ἐστίν, διότι καὶ ἡ φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ καθ' Ἡράκλειον· καὶ ὡς οἱ δαίμονες οἱ προστάται τῆς φύσεως διὰ δὴ τινῶν τοιοῦτων πλασμαίων ἡμῖν ἐκφαίνουσιν τὴν ἐπιπέδου δόξιν ὅσα καὶ ὑπαρ, λοξὴ φθεργόμενοι, δι' ἄλλων ἄλλα σημαίνοντες με-*

¹ Cf. Diels, Doxogr. gr. p. 98 et C. Reinhardt, De Graecorum theologia capita duo 1910.

μορφωμένα τῶν ἀμορφώτων ἀφομοιώματα καὶ διὰ τῶν ἀνὰ λόγον ἄλλα σχημάτων, ὧν δὴ καὶ τὰ ἱερὰ πεπληρωσθῆναι καὶ τὰ δρώμενα ἐν τοῖς τελεσθηρίοις¹, ἢ καὶ δρῶν αὐτῇ τῷ κρυφίῳ καὶ ἀγνώστῳ παρὰ τοῖς τελουμένοις. Haec utique animum non Stoici, sed Platonici demonstrant, praesertim cum fabulas, ut ita dicam, non fictum, sed verum silentium servare hocque non ex scriptoris voluntate, sed ex natura rei procedere statuatur. Quocum consentit, quod fragmenta ipsius mythi Platonici a Porphyrio enarrati, quem Proclus II 96, 13 sqq. Kr. πάντων μάλιστα τῶν ἐν τῇ μύθῳ κεκρυμμένων . . . τέλειον ἐξηγητήν nominat (velut II 196, 24 sqq. et 255, 5 Kr.), non Stoicam, sed Platonice indolem prae se ferunt, cum mythi partes ad res divinas referantur.

Ergo Porphyrius Stoicam interpretationem Platonicae ita miscuit, ut praeponderaret Platonica vel mystica.² Idem apparet ex libro De antro nympharum inscripto, quo antrum Ithacesium (r 102—112) allegorice interpretatur: C. 1 ὅτι ποτὲ αἰνίττεται Ὀμήρου τὸ ἐν Ἰθάκῃ ἄντρον, 3 ἀλληγορεῖν τι καὶ αἰνίτεσθαι διὰ τούτων τὸν ποιητήν, 4 ὡς ἔν μίτε τῶν παλαιῶν ἄνευ συμβόλων μυστικῶν τὰ ἱερὰ καθιδρυσάμενον μίτε Ὀμήρου ὡς ἔτιχε τὰ περὶ τούτων ἀρηγομένον. Quid autem significat antrum? Est symbolum mundi (c. 5 sqq.). Praevaletne igitur physica ratio? Sed c. 7 Porphyrius scribit: Οὐ μόνον δ', ὡς ἔφαμεν, κόσμον σύμβολον αἰσθητοῦ τὸ ἄντρον ἐποιοῦντο, ἀλλ' ἤδη καὶ πυσῶν τῶν ἀοράτων δυνάμεων τὸ ἄντρον σύμβολον παρελάμβανον διὰ τὸ σοστεινὰ μὲν εἶναι τὰ ἄντρα, ἀφανὲς δὲ τῶν δυνάμεων τὸ οὐσιῶδες; quibus addendum est c. 9: Ὅτι μὲν οὖν σύμβολον κόσμον τὰ ἄντρα καὶ τῶν ἐγχοσμίων δυνάμεων ἐτίθεντο οἱ θεολόγοι, διὰ τούτου δεδήλωται ἤδη δὲ καὶ ὅτι τῆς νοητῆς οὐσίας εἴρηται, ἐξ διαφόρων μέντοι καὶ οὐ τῶν αὐτῶν ἐννοιῶν ὀρμώμενοι. . . τοῦ δὲ νοητοῦ

¹ Exemplum mysteriorum interpretationis Porphyrius nobis reliquit in fr. 10 περὶ ἀγαλιμάτων p. 22* Bidez.: Ἐν δὲ τοῖς κατ' Ἐλενοῦ μυστηρίοις ὁ μὲν ἱερογάντης εἰς εἰκόνην τοῦ δημιουργοῦ ἐσοκενύζεται, ἀδαοῦχος δὲ εἰς τὸν ἥλιον, καὶ ὁ μὲν ἐπὶ βωμῶν εἰς τὴν σελήνην, ὁ δὲ ἱεροκῆρυξ Ἐρμῶν.

² Cf. etiam Zeller *Ph. d. Gr.* III 2⁴ 730 et n. 1. — In antro nympharum allegorice explicando Cronii Neopythagorei scripta in usum vocavit; cf. c. 2 sqq. Etiam in libro *Περὶ Στυγῆς* eiusdem meminit tamquam Homeri interpretis: Stob. flor. II 14, 9 sqq. W.

(κόσμοι) διὰ τὸ ἀφανὲς αἰσθηθεῖσι κτλ. Haec quamquam satis plana non sunt ¹, hoc certe ostendunt Porphyrium rationis physicae finibus non se continuisse, sed allegoria sua res metaphysicas et divinas amplexum esse. Denique se interpretatione physica contentum non fuisse ipse professus est in epistula ad Anebonem Aegyptium data, ubi Chaeremoni opprobrio vertit, quod res metaphysicas neglexerit (§ 36 sq. ed. Parthey.):

. . . ἑώρα γὰρ τοὺς τὸν Ἥλιον διμιοῦργόν γραμένους, καὶ τὰ περὶ τὸν Ὅσιριν καὶ τὴν Ἰσιν καὶ πάντας τοὺς ἱερατικῶν μύθους ἢ εἰς τοὺς ἀστέρους . . . ἢ εἰς τὰς τῆς σελήνης ἀβξήσεις καὶ μειώσεις ἢ εἰς τὴν τοῦ ἡλίου πορείαν . . . καὶ ὕλως πάντα εἰς τὰ φυσικά, καὶ οὐδὲν εἰς ἀσωμάτους καὶ ζώσας οὐσίας ἐρηγηρέοντας.

Porphyrius autem non solum Homeri carmina, oracula, simulacra, fabulas allegoria ad philosophiae rationem trahebat ², sed etiam ipse sermone tecto et mystico nonnumquam utebatur. Solebat ille quidem ratione dicendi simplicis et aperta excellere ita, ut Plotini scripta difficilia et obscura aliis explanare valeret. auctore Eunapio Vit. soph. p. 9 Boiss.: *Τῶν δὲ φιλοσόφων τὰ ἀπόρητα καὶ κρυπτόντων ἀσαφείας καθάπερ τῶν ποιητῶν τοῖς μύθοις, ὁ Πορφύριος τὸ γάρμακον τῆς σαφηνείας ἐπαινέσας καὶ διαπείρας γενόμενος, ἐλόμνημα γράψας, εἰς φῶς ἤγαγεν . . . πάντα εἰς τὸ εὐγνώστον καὶ καθαρὸν ἐξίγγελλεν.* Sed interdum ut altiora sonaret, ad verba mystica confugit. Ipse narrat in Vita Plot. 15 se Platonis die festo carmen recitasse, cui titulus erat *Ἐρὸς γάμος*, in quo *μυστικῶς πολλὰ μει' ἐνθουσιασμοῦ ἐπιτελεζομένηως* proferebantur, ita ut auditorum aliquis diceret *μαίνεσθαι τὸν Πορφύριον*, Plotinus autem eum tamquam poetam philosophum hierophantam laudaret (cf. supra p. 115).

Porphyrius igitur persuasum habet in silentio mystico sum-

¹ De interpretatione Porphyrii non unam rationem servante cf. C. Prächter *Richtungen und Schulen im Neuplatonismus* (Genethliakon für C. Robert 1910) 122—127.

² Res turpes secludi maluit; cf. Procl. in remp. II 106, 23 sqq. Kr., qui Porphyrium docentem inducit, *ὅτι Πλάτων οὐ πᾶσαν ἐκποδὸν ἐποίησεν μεθολογίαν, ἀλλὰ τὴν διὰ τῶν ἀεζωῶν καὶ ἀθέλων πλάσματων χοροῦσαν, οἷον Ὀμιρὸς τι καὶ Ἡσίοδος ἐρωματίην.*

mam vim et dignitatem inesse. Quod silentium circa res divinas versatur, ex quarum natura arcana procedit. Silentio summi dei natura celsa et subtilis agnoscitur atque colitur. Ad occultationem denique mysticam provocat philosophus, ut religiones populi a placitis suis philosophicis non abhorrere, sed velamine altiores sententias tegere probet. Sed quamquam silentium, quale Porphyrius usurpat, indolem philosophicam numquam penitus exuit, tamen interdum in disciplinam externam et in praeceptum religionis vertitur. Ideo De abstinentia II 36 caute dicit: Ἐμοὶ δὲ τὰ μὲν ἄλλα (de sacrificiis agitur) εὐστομα κείσθω, ἃ δ' οὖν τῶν Πλατωνικῶν τινες ἐδημοσίευσαν, ταῦτα ἀνεμέσθον παρατιθέντα τοῖς ἐξυμέντοις μὴ γέιν τὰ προκείμενα. Ibid. IV 13 auctore Flavio Josepho (De bello Iud. II § 141 sq.) Essaeos summis laudibus effert, qui iureiurando interposito se numquam, etiamsi mors immineat, sectae secreta pervulgaturos esse promittant. Cf. etiam Quaest. Homer. ad Odysseam pert. γ 332 p. 39, 1 sq. Schr.: Καὶ ὅτι τὰ μυστικά καὶ θεοῖς ἀρμόζοντα οὐ χρή πρὸς τοὺς ἀμνήτους καὶ ἰδιώτας λέγειν ἀνθρώπους. Alia testimonia supra p. 117 sq. collegimus.

Quae philosophus Tyrius de silentio Pythagorico litteris mandavit, cum non suo ipsius ingenio, sed auctoribus Neopythagoricis debeat, supra, ubi de secta Neopythagoreorum locuti sumus, protulimus. Porphyrium vero non tamquam historicum, sed tamquam philosophum et opinionum Pythagoricarum amantem haec conscripsisse consentaneum est. Pythagoras his temporibus magis magisque exemplar sapientiae reconditae et pietatis mysticae factus est et quasi symbolum eorum, qui a vulgo et ab occupationibus publicis remoti sensu mystico studerent. Porphyrii quoque silentii amor animum philosophi rei mysticae deditum demonstrat. Etiam ubi rationibus ex occultatione mystica petitis sacra Graeca cum decretis philosophiae conciliare conatur, non vulgi et reipublicae sacra conservare et tueri, sed mores et placita Graeca contra Christianorum vim invalescentem defendere studet, ut paucis altioris ingenii viris liceat institutis patriis non derelictis philosophiae et theologiae vacare. Talis utique rerum condicio sodalicis secretis et occultationi mysticae quam maxime favebat.

Porphyrus cum Plotini altitudine et subtilitate non servata ad praecepta et instituta religiosa et superstitiosa descenderet eaque cum philosophia conciliare studeret, transitum a Plotino ad Iamblichum effecit.

Iamblichus Chalcidensis ex Syria oriundus, ὁ Θεῖος, eo Porphyrium superavit, quod totum se rebus metaphysicis et divinis dedit¹ et quod magis etiam universa non solum Graecorum sed etiam barbarorum sacra decretis philosophiae accommodare studuit ita, ut philosophia iam evaderet non solum theologia, sed religio et cultus vel, ut ipsius verbo utar, theurgia. Proinde mirum non est, quod Iamblichus non solum silentium mysticum magni fecit, verum etiam saepe ad illud confugit, ut confundendarum religionis et philosophiae studio satisfaceret.

Cum Iamblichio fideles sectatores coniungimus et imprimis Iulianum imperatorem, in quo religio et philosophia plane in unum coaluerunt. Qui cum saepe se omnia Iamblichio, viro summo et admirabili, debere profiteatur, recte eius doctrinam Iamblichio attribuimus. Saluti denique Iamblichi (et Iuliani) decreta in compendium rededit. Praeterea hi auctores in locum deperditorum Iamblichi operum succedunt et lacunas hiantes explent².

Ut „ab Iove principium“ sumamus, Chalcidensis philosophos qui antecesserunt supergressus ante primum deum ineffabilem alium deum supremum ponit, qui, si fieri potest, magis illo est ineffabilis. Loco quodam, quo se Mercurii Termaximi placita sequi dicit, quae tamen sua facit, haec scribit (De myster.³ 8, 2): *Ἡρὸ τῶν ὄντων ὄντων καὶ τῶν ὄλων ἀρχῶν ἐστὶ Θεὸς εἷς, πρότερος καὶ τοῦ πρώτου Θεοῦ καὶ βασιλέως, ἀκίνητος ἐν μονότητι τῆς ἐαυτοῦ ἐρόνητος μένων.* Haec est ἡ πάντη ἀρχήτος ἀρχή. quam Iamblichio adscribit Damascius in Plat. Parm. c. 43, I p. 86, 4 sqq. ed. Ruelle, cf.

¹ Cf. C. Prächter *Genethliakon* 142 sqq.

² De Iamblichi Vita Pythagorica eodem modo iudicandum est, quo supra p. 124 de Porphyrii Vita Pythagorae iudicavimus.

³ Liber q. d. de mysteriis etsi eum Iamblichi esse non ab omnibus conceditur, certe eius doctrinam exhibet.

c. 51, I p. 103, 6 sqq. παντάπασιν ἀπόρητος¹. Cum supra viderimus illos philosophos ex summi dei incognita natura et immobili quiete silentii officium repetere, multo magis Iamblichus illud commendare et postulare debuit². Ideo capite insequenti I. de myst. deum solo silentio colendum esse praedicat: Τὸ ἐν ἀμερέξ, ὃν καὶ Εἰκτὼν ἐπονομάζει (i. e. Mercurius) . . . ὃ δὴ καὶ διὰ σιγῆς μόνης θεραπεύεται. Hanc doctrinam si cum philosophis quos adhuc tractavimus comparamus, Iamblichum hoc loco ecstasin et „sacrificium rationale“ (λογικὴν θυσίαν), quod identidem commemoravimus, significare intellegimus.

Iulianus³ quoque imperator oratione 4 qua Solem Regem celebrat, etsi non de summo deo orationem habet, numen difficulter intellegi et verbis dici non posse contendit p. 131 D—132 A: Ὡςτι μὲν οὖν, εὖ οἶδα, χαλεπὸν καὶ τὸ ξυνεῖναι περὶ αὐτοῦ μόνον, . . . φράσαι δὲ ἴσως ἀδύνατον⁴.

Singularem omnino doctrinam de divinarum rerum reticentia a daemonibus custodita et ab omnibus servanda Iamblichus protulit De myster. 6, 7, ut planum faceret, quomodo theurgi in daemones minas iacere possint (denuntiant enim [6, 5] se τὰ κρυπτὰ τῆς Ἰσιδος ἐκκρανεῖν ἢ τὸ ἐν Ἀβύδῳ

¹ Cf. Zeller *Ph. d. Gr.* III 2⁴ 746 n. 2.

² Cf. Gregor. Nyss. hom. VII in Ecclesiasten (Migne PG 44, 728 D): *Ἰὰ τοῦτο μοι δοκεῖ τὸ σιγῶν προτετάχθαι· τοῦτ' ἔστι διότι τὸ ὑπὲρ πάντων ἐκεῖνο νόημά τε καὶ ὄραμα . . . πάσης ἐρμηνευτικῆς ἡσυχίας ἐστὶν ὑψηλότερον. Ὅπερ ὁ φιλοεικῶν ὑπὸ τὴν τοῦ λόγου σημασίαν καθέλκειν καθάρθαι πλημμελῶν εἰς τὸ θεῖον. Τὸ γὰρ ὑπὲρ πάντων εἶναι πεπιστευμένον καὶ ὑπὲρ λόγον πάντως ἐστίν. Ὁ δὲ λόγος διαλαμβάνειν ἐπιχειροῦν τὸ ἀόριστον οὐκέτι δίδωσι τὸ ὑπὲρ πάντων εἶναι ἐκεῖνο, ὃ ἀντεξάγει τὸν ἴδιον λόγον (ed. ἐκεῖνο δ' αἰ., τ. ὕ. λ.), τοιοῦτόν τε καὶ τοσοῦτον εἶναι οἰόμενος, οἷον καὶ ὅσον εἶπεν ὁ λόγος ἐχώρησεν, οὐκ εἰδὼς ὅτι ἐν τῷ πεπεισθαι ὑπὲρ γινώσκον εἶναι τὸ θεῖον, ἐν τούτῳ ἢ θεοπροπῆς περὶ τοῦ ὄντως ὄντος γυλάσεται ἔννοια.*

³ Iulianus Iamblichum in omnibus fere sequitur; cf. or. 7 p. 217 B: *Ἐπόμενοι γίως ἴχρουν ἀνδρός, ὃν ἐγὼ μετὰ τοῖς θεοῖς ἐξ ἴως Ἀριστοτέλει καὶ Πλάτῳ ἀγαμὶ καὶ. i. e. Iamblichi coll. or. 5 p. 146 A. Ibid. 150 D: Ἰάμβλιχος, παρ' οὗ καὶ τίλλα πάντα ἐκ πολλῶν μικρὰ ἐλάβομεν; cf. etiam 157 CD et R. Asmus *Der Alkibiadeskommentar des Iamblichos als Hauptquelle für Kaiser Julian.* Sitzungsber. der Heidelberger Akad. der Wiss. Phil.-histor. Kl. 1917, 3; praecipue p. 10.*

⁴ Iulianum hoc loco Platonem (Tim. 28 C) imitari patet.

ἀπόρρητον δείξειν κτλ.); Τῶν ἀπορρήτων μυστηρίων οἱ δαίμονες ἐπιτροπέουσι τὴν φιλανθίαν, οὕτω δὲ τοι διαφερόντως, ὡς ἐνταῦθα πρώτως συνεχομένης τῆς ἐν τῷ παντὶ διακοσμήσεως¹ . . . Τέλεια δὲ καὶ ὁλόκληρα διαμένει πάντα, ἐπειδὴ τὰ ἐν Ἰβύδῳ (ubi Osiridis sepulcrum est) ἀπόρρητα οὐδέποτε ἀποκαλύπτεται· οἷς οὖν ἔχει τὴν σωτηρίαν τὰ ὕλα (λέγω δὲ ἐν τῷ τὰ ἀπόρρητα κεκρυμμένα ἀεὶ διατηρεῖσθαι καὶ ἐν τῷ τῆν ἄφ' ἑαυτοῦ τῶν θεῶν οὐσίαν μηδέποτε τῆς ἐναντίας μεταλαμβάνειν μοίρας), τοῦτο οὐδ' ἄρτι φωνῆς ἀνεκτόν ἐστι τοῖς περιγείοις δαίμοσιν ἐπακούειν ὡς ἄλλως ἔχον ἢ βέβηλον γινόμενον κτλ. Haec quamquam argumentis philosophicis exornata sunt, aperte ex Aegyptiorum mysteriis quae de Iside et Osiride agebantur originem ducunt (ut verba quoque quae omisi confirmant)², sed philosophicam de natura divina ineffabili ideoque verbis non polluenda doctrinam ritibus mysticis subiciunt.

Cum de rebus divinis libere verba facere non liceat, aut silentio omnino premendae aut ratione symbolica vel fabulosa enuntiandae sunt.

Omnino silentium servandum esse saepius contendit Iulianus ut or. 6 p. 187 C: Ἐγὼ δὲ ὑπὲρ τῶν θεῶν καὶ τῶν εἰς θεῖαν λῆξιν πορευθέντων ἐρφημεῖν ἐθέλων κτλ. Or. 7 p. 217 D sese de rebus divinis liberius agentem interpellat his verbis: Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀμφὶ τὸν μέγαν Διόνυσον οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπιλήθε μοι βακχεῶντι μαρτυρεῖται. (218 A) Τὸν βοῦν δὲ ἐπιτίθειμι τῇ γλώττῃ· περὶ τῶν ἀρρήτων γὰρ οὐδὲν χρὴ λέγειν . . . ἐπεὶ δὲ ὧν εἰπεῖν τε καὶ ἀκούσαι θέμις καὶ ἀνεμείσιτον ἀμφοτέροις ἐστὶ κτλ. Neque enim omnes nullo delectu habito veritatis divinae capaces sunt: Or. 7 p. 221 D οὐκ ἐθέλωμι (mihī) τὸν κρύφιον ἄμια καὶ φανερόν θεόν ὡσπερ ἐν θεάτρῳ προβάλλειν ἀκούσας ἀνεξετάστοις καὶ διανοίαις ἐπὶ πάντα μᾶλλον ἢ τὸ φιλοσοφεῖν τετραμμένας. Praecipue vulgus arcendum est: Ibid.

¹ De daemonibus, qui sunt ἐπόπται τῶν ἀνθρώπων, οἷς ὁ πάντων ἡγμῶν θεὸς ἐπίτροπος διοικῆσαι νόμον, cf. Bousset Gütt. Gel. Anz. 1914, 746.

² Di enim Aegyptiorum a nonnullis philosophis daemones esse dicebantur; cf. Cumont *Die orient. Religionen im röm. Heidentum* 1910, 111 et 271 n. 54.

p. 239 A οὔτε γὰρ ῥητέον πάντα ἔστιν, αὐτῶν δὲ οἶμαι τούτων, ὧν θέμις φάναι, ἕνια πρὸς τοὺς πολλοὺς σιωπητέον εἶναι μοι φαίνεται.

Mysticam huius silentii originem et naturam Iulianus ibi potissimum prodit, ubi de mysteriis Mithrae et Magnae Matris Iamblichus auctore philosophatur et silentium philosophicum cum mysteriorum silentio, quo tamquam mysta adstringitur¹, plane confundit. Velut or. 4, quae theologiam solarem exhibet, p. 130 C: *Τούτου δὲ*², inquit, *ἔχω μὲν οἴκοι παρ' ἑμμανιῶ τὰς πίσεις ἀκριβεστέρας· ὃ δὲ μοι θέμις εἰπεῖν καὶ ἀνεμέσητον*³ κτλ. Solis mystae pauci sunt (p. 131 D): *Ὅστις, ἐπεγνωκὸς ἑαυτὸν τοῦ Θεοῦ τοῦδε θεράποντα φύσει, μόνος ἔξ ἀπάντων ἢ ξὺν ὀλίγοις αὐτὸν ἐπιδίδωσι τῇ θεραπείᾳ τοῦ δεσπότης*. Similiter or. 5 quae est de Magna Matre p. 158 D sic exorditur: *Ἄρά γε χρὴ φάναι καὶ ὑπὲρ τούτων; καὶ ὑπὲρ τῶν ἀρρήτων γράφομεν καὶ τὰ ἀνέξοιστα καὶ τὰ ἀνεκλάλητα ἐκλαλήσομεν*; In eadem oratione p. 172 D—173 A iterum rem mysticam cum philosophia miscet: *Εἰ δὲ καὶ τῆς ἀρρήτου μυσταγωγίας ἀψαίμηρ, ἦν ὁ Καλδαῖος*⁴ *περὶ τὸν ἐπτάκινα θεὸν ἐβάλεχεν, ἀνάγων δι' αὐτοῦ τὰς ψυχὰς, ἄγνωστα ἐρῶ, καὶ μάλα γε ἄγνωστα τῷ συρρεῖν, θεουργοῖς δὲ τοῖς μακαρίοις γνώριμα· διόπερ αὐτὰ σιωπήσω τανῦν*.

Ante Iulianum Iamblichus non solum silentii disciplinam, qualis in mysteriis et in multis sacris⁵ servabatur, et silentium philosophicum, sed etiam utriusque rationes ita miscuit, ut in unum confluerent. De cultus caerimoniis De myster. 1, 11 p. 37, 5sq. P. haec docentur: *Τῶν γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐκάστοτε ἐπιτελουμένων τὰ μὲν ἀπόρρητόν τινα καὶ κρείττονα λόγου τὴν αἰτίαν ἔχει*. Cf. etiam 3, 11 p. 125, 13sqq.: *Σacerdos Apollinis Clarii πρὸ τοῦ πίνειν . . . ἐν ἱεροῖς τισὶν ἀβάτοις τῷ πλήθει καθ' ἑαυτὸν ἀναχωρήσεν . . . καὶ διὰ τῆς ἀποσιτάσεως καὶ ἀπαλλαγῆς τῶν ἀνθρώπινων πραγμάτων*

¹ Iulianus mysteriis Mithrae initiatus erat; cf. or. 4 p. 155 BC; 336 C.

² I. e. me esse ὁπαδὸν Ἰλίου, mystam Mithrae. ³ Ex Plat. Conv. p. 195A.

⁴ Ad Iulianum theurgum dudum revocarunt hunc locum; cf. G. Kroll, De orac. Chald. 17.

⁵ Sacra omnia publica et privata, cum apud Iamblichum speciem mysticam induant, mysteriis iam adnumeramus.

ἄχραντον ἑαυτὸν εἰς ἐποδοχὴν τοῦ Θεοῦ παρασκειάζει (en ratio non ex ipso cultu, sed ex re mystica proveniens). Et in cultu et in theologia rerum divinarum sanctitatem et maiestatem silentii et occultationis mysticae causam esse doctrina Iamblichi est. Velut De myster. 7, 4 Porphyrio, quid sibi velint nomina nihil significantia¹ (τὰ ἄσημα ὀνόματα; vel etiam barbara, cf. c. 5) in theurgia usurpata, quaerenti respondetur: Τὰ δὲ οὐκ ἔστιν ἄσημα, ὃ σὺ νερόμικας· ἀλλ' ἡμῖν μὲν ἄγνωσια ἔστω ἢ καὶ γνωσιὰ ἔνια, περὶ ὧν παρεδεξάμεθα τὰς ἀναλύσεις παρὰ Θεῶν, τοῖς μέντοι Θεοῖς πάντα σημαντικά ἔστιν οὐ κατὰ ῥητὸν τρόπον . . . ἀλλ' ἴτοι νοερώς . . .² Ὅσπερ δὲ ἔστιν ὁ νοερός καὶ Θεὸς τῆς Θείας ὁμοιότητος συμβολικὸς χαρακτῆρ, τοῦτον ἵποθετέον ἐν τοῖς ὀνόμασι. Καὶ δι' αὐτὸν ἄγνωστος ἡμῖν ὑπάρχει, αὐτὸ τοῦτό ἐστιν αὐτοῦ τὸ σεμνότερον· κρείττων γὰρ ἔστιν ἢ ὥστε διαιρεῖσθαι εἰς γνώσιν. Verba igitur eo ipso, quod occulta sunt, sanctitatem rerum divinarum augent.

Nomina nihil significantia vel barbara cum non omnino taceant, sed aliquid dicant, quod non intellegatur, transitum ad sermonem symbolicum (vel fabulosum) efficiunt. De silentio mystico quod symbolis et fabulis constat, cum multo magis quam silentium altum ad quaerendum et disputandum ansam praebet, Iamblichus eiusque schola largam et plane perfectam absolutamque doctrinam theologiam protulere.

Et primum quidem symbola pro specie silentii haberi apparet vel ex l. de myster. 1, 11, ubi post sacra, quae ratione et verbis enuntiari omnino non queant, symbola inducuntur: Τῶν γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐλάχιστοι ἐπιτελούμενων τὰ μὲν ἀπόρητόν τινα καὶ κρείττονα λόγον τὴν αἰτίαν ἔχει· τὰ δ' ὡς σύμβολα καθιέρωνται ἐξ ἀδίων τοῖς κρείττοσι· τὰ δ' εἰκόνα³ τινὰ ἄλλην ἀποσφύζει. καθάπερ δὲ καὶ ἡ γενεσιουργὸς φύσις τῶν ἀφρανῶν λόγων ἐμφανεῖς τινας μορφώσεις ἀπειτυχάσαιο. Symbolorum igitur usus ad naturae exemplum revocatur, quae rationes invisibiles visibilibus imaginibus reddere soleat. Idem argumentum occurrit De myster. 3, 15, ubi etiam clariorum sacrorum

¹ Cf. Dieterich *Mithrasliturgie* 39.

² Cf. quae supra p. 104 de duplici lingua alchemistarum diximus.

³ De symbolorum et imaginum discrimine cf. infra p. 148.

divinorum symbola partim loqui partim silere dicuntur: Daemones generationi praefecti (γενεσιουργοί) in extispiciis συμβολικῶς τὴν γνώμην τοῦ Θεοῦ ἐμφαίνουσι καὶ τὴν τοῦ μέλλοντος προδήλωσιν καὶ Ἡράκλειτον (Fr. 93 Diels.) οὔτε λέγοντες οὔτε κρύπτοντες ἀλλὰ σημαίνοντες, ἐπειδὴ τῆς δημιουργίας τὸν τρόπον ἀποτυποῦσι διὰ τῆς προδηλώσεως. Καθάπερ οὖν δι' εἰκόνων γεννώσι πάντα, καὶ σημαίνουσι ὡσαύτως διὰ συνθημάτων¹, ἴσως δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν σύνεσιν ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀφορμῆς εἰς ὀξύτητα πλείονα ἀνακινῶσι². Pluribus verbis doctrina de symbolis ex naturae et rationis qua mundus a dis factus est imitatione ortis explicatur De myster. 7, 1: Πρώτερον δὴ σοι βούλομαι τῶν Αἰγυπτίων τὸν τρόπον τῆς Θεολογίας διεξηγηθῆσαι· οὔτοι γὰρ τὴν φύσιν τοῦ παντός καὶ τὴν δημιουργίαν τῶν Θεῶν μιμούμενοι καὶ αὐτοὶ τῶν μυστικῶν καὶ ἀποκεκρυμμένων καὶ ἀφανῶν νοήσεων εἰκόνας τινὰς διὰ συμβόλων ἐκφαίνουσιν, ὥσπερ καὶ ἡ φύσις τοῖς ἐμφανέσιν εἶδеси τοὺς ἀφανεῖς λόγους διὰ συμβόλων τρόπον τινὰ ἀπεικονώσατο, ἢ δὲ τῶν Θεῶν δημιουργία τὴν ἀλήθειαν τῶν εἰδῶν διὰ τῶν φανερῶν εἰκόνων ὑπεγράψατο. Εἰδότες οὖν χαίροντα πάντα τὰ κρείττονα ὁμοιωσεί τῶν ὑποδεεστέρων καὶ βουλόμενοι αὐτὰ ἀγαθῶν οὕτω πληροῦν διὰ τῆς κατὰ τὸ δυνατόν μιμήσεως, εἰκότως καὶ αὐτοὶ τὸν πρόσφορον αὐτοῖς τρόπον τῆς κεκρυμμένης ἐν τοῖς συμβόλοις μυσταγωγίας προφέρουσιν. Sicut di rationes aeternas et intelligibiles et absconditas olim imaginibus corporalibus condidere, quia, qua sunt benignitate, res terrestres divinis, etsi non pares, certe similes esse voluerunt, ita nunc modo ingenio humano apto nos per symbola et imagines res divinas et secretas docent. Quae symbola ex rei natura veritatem quae eis subest partim ostendunt partim tegunt³. Haec est illa συμβολικὴ διδασχί

¹ I. e. συμβόλων.

² Heracliti sententiam ad oracula refert oraculisque quaerendi studium accendi dicit Iamblichus in fr. servato apud Stob. Flor. II 18, 20 sqq. W.: Ἐκ τῆς Ἰαμβλίχου ἐπιστολῆς πρὸς Δέξιππον περὶ διαλεκτικῆς . . . Ὡς δὲ τὰ ἔργα αὐτὰ δείκνυσιν, αὐτὸς ὁ ἐν Δελφοῖς Θεὸς οὔτε λέγων οὔτε κρύπτων ἀλλὰ σημαίνων τὰς ματαιάς, ἐγείρει πρὸς διαλεκτικὴν διερεῦνῆσιν τοὺς ἐπιζήτους τῶν χρησμῶν κτλ.

³ Quis non reminiscatur illius Straboniani: Ἡ κρύψις ἢ μυστικὴ μυσταγωγία τὴν φύσιν κτλ.?

vel σ. *μυσταγωγία*, quae De myst. 7, 3 commemoratur. Et nunc iam melius intellegimus, quid sibi velint verba De myst. 1, 21 omnem cultum naturam rerum divinarum imitatione exprimere docentia: (Πᾶσα ἀγιστεία καὶ κατὰ νόμους ἱερατικούς φερατεία) μιμεῖται τὴν τῶν θεῶν τάξιν, τὴν τε νοητὴν καὶ τὴν ἐν οὐρανῷ. Ἔχει δὲ μέτρα τῶν ὄντων ἀΐδια καὶ συνθήματα (ita Galeus loco ἐνθ.) θαυμασιὰ, οἷα ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ καὶ πατρός τῶν ὄλων δεῦρο καταπεμφθέντα, οἷς καὶ τὰ μὲν ἄφθεγκτα διὰ συμβόλων ἀρρητῶν ἐκφωρεῖται, τὰ δὲ ἀνειδέα κρατεῖται ἐν εἰδέσει, τὰ δὲ πάσης εἰκόνας κρείττονα δι' εἰκότων ἀποτυποῦται κτλ. Hoc loco animadvertas velim res divinas, quatenus ἄφθεγκτοι sunt, symbolis enuntitari, sicut deum ἄρρητον silentio coli supra vidimus. Praeterea animadvertendum symbola, quia res secretas continent et enuntiare tentant, ipsa nominari ἀπόρητα. Ergo caerimoniae cultus ipsae sunt symbola. Ideo 2, 11 actiones theurgicae eodem modo quo symbola ἄρρητοι vel ἀφθεγκτοι dicuntur: Ἡ τῶν ἔργων τῶν ἀρρητῶν καὶ ἐπέρ πᾶσαν νόησιν θεοπροπῶς ἐνεργομένων τελεσιουργία ἢ τε τῶν νοουμένων τοῖς θεοῖς μόνοις συμβόλων ἀφθεγκτῶν δύναμις ἐπιθήσει τὴν θεουργικὴν ἔνωσιν. Eadem significatione vox ἄρρητος 4, 2 accipienda est: Sacerdos περιβάλλεται πως διὰ τῶν ἀπορητῶν συμβόλων τὸ ἱερατικὸν πρόσχημα; 6, 6 (ubi iterum de divina sacerdotis dignitate sermo est) ὁ θεουργὸς διὰ τὴν δύναμιν τῶν ἀπορητῶν οὐκέτι ὡς ἄνθρωπος . . . ἐπιτάττει τοῖς κοσμικοῖς¹ . . . διὰ τὴν πρὸς θεοῦ ἔνωσιν, ἣν παρέσχεν αὐτῷ τῶν ἀπορητῶν συμβόλων ἢ γνῶσις. Ultima vox argumento est symbola non omnibus nota esse, sed solis theurgis.

Symbola cum veritatem tegant, interpretationis indigent (7, 2): Ἄκουε δὲ ὅν καὶ σὺ κατὰ τὸν τῶν Αἰγυπτίων νοῦν τὴν τῶν συμβόλων νοερὰν διερχόμενευσιν, ἀφείς μὲν τὸ ἀπὸ τῆς φαντασίας καὶ τῆς ἀκοῆς εἶδωλον αὐτῶν τῶν συμβόλων, ἐπὶ δὲ τὴν νοερὰν ἀλήθειαν ἐατὸν ἐπιαναγαγών. In capitibus quae sequuntur nonnulla symbola νοερῶς explicantur i. e. ad res divinas referuntur. Aegyptios enim non contentos rebus physicis mentem et rationem et purum intellectum supra-

¹ Cf. epistulae Harpocratonis (ed. Graux *Oeuvres* II 99sq.) § 26: Theurgus προωγαγὼν διὰ τῶν ἀπορητῶν ὁμοίων τὸν θεὸν κτλ.

mundanum agnoscere 8, 4 edocemur. Iamblichi igitur allegoria eo cum Porphyriana consentit, quod Stoicam rationem Platonicae miscet, sed ita, ut praevaleat haec, et verum silentium mysticum per symbola servari concedit; a Porphyrio tamen discedit, cum symbola turpia, ut videbimus, non repudiet.

Sermo igitur symboliens, qui non plenam sed ambiguum et obscuram lucem spargit, naturam divinam imitatur, quae maiestatis suae imagines imperfectas materia splendoris divini non capaci condidit. Eodem modo symbola veritatem quae est de dis partim ostendunt partim operiunt et animum humanum ut in doctrinam adumbratam altius inquirat incendunt.

Ad Iulianum aliosque scholae Iamblichae philosophos transgressi eos eadem, quae Iamblichus de symbolis, de fabulis docere animadvertimus. Symbolum et fabula his idem fere valent.

Caesar philosophus or. 7, ut mythos contra Cynicos, qui male eis utantur, defendat, (p. 205 B) disputat *πρώτον μὲν ὅτι τῷ γενὶ λόγους μᾶλλον ἢ μύθους προσίχει γράφειν, εἶτα ὅποιας καὶ τίνας χρῆ ποιῆσθαι τὰς διασκευὰς τῶν μύθων, εἴ τι ἄρα καὶ φιλοσοφία προσδέεται τῆς μυθογραφίας*. P. 205 C—206 D ratione Platonica mythis medium locum inter scientiam et ignorantiam concedit eosque *τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης ὅλον εἶδωλα ἅττα et ψεύδη et infantibus vel aetate vel ingenio aptos vocat*¹. Deinde (215 B—216 C) quaerit, *ὅποιας τινὶ φιλοσοφίᾳ προσίχον ἢ μυθογραφία*. Orpheus enim, Xenophon, Antisthenes, Plato saepius mythis usi sunt, *ὥσθ' ἡμῖν πέφηνεν, εἰ καὶ μὴ τῷ Κυριῶ, φιλοσόφῳ γούν τινι προσίχειν ἢ μυθογραφία*. Partibus

¹ At vero *αἶνος* secundum Iulianum viros decet et veritatem celat, ne audientes irascantur et inimici evadant. Hac ratione Caesar philosophus a communi rhetorum doctrina discrepat, apud quos *αἶνος* non est nisi aliud fabulae iunioribus aptae (*τοῖς νέοις* Hermogenes Rh gr. II p. 3, 1 Sp. 1, 3 Rabe.) nomen: Theo Progymn. II 73, 24sq. Sp. *προσαγορεύουσιν δὲ αὐτοὺς τῶν μὲν παικῶν οἱ ποιητὰ μᾶλλον αἶνους, οἱ δὲ μύθους, alii λόγους . . . Εἴρηται . . . αἶνος, ὅτι καὶ παραινέσιν τινα ποιέζει*. Ab his fabulis, quales sunt praecipue Aesopi fabulae, rhetores distinguebant fabulas philosophicas: Nicolaus Neoplatonicus Progymn. p. 7, 4sq. Felten. *εἰδὶ δὲ τινες μῦθοι καὶ ἐκ θεῶν συγγέμενοι, ὅσων ἔστιν ἡ Πρα ἀνθρώποι τῷ Διὶ, οὗς φιλοσοφίᾳ μᾶλλον προσίχειν ὀνομαί· ἐκείνης γάρ ἐστιν εὐκρινεῖν τὰς ἀλληγορίας τὰς ἐν αὐτοῖς κίλ.* De his potissimum Iulianus verba facit.

dein philosophiae enumeratis τούτων δὴ τῶν μερῶν, pergīt, οὔτε τῆ λογικῆ προσήκει τῆς μυθολογίας οὔτε τοῦ φυσικοῦ τῆ μαθηματικῆ, μόνον δὲ εἶπερ ἄρα τοῦ πρακτικοῦ τῆ πρὸς ἓνα γινομένην (i. e. doctrinae morali) καὶ τοῦ θεολογικοῦ (quod rei physicae partem constituit) τῆ τελεστικῆ καὶ μυστικῆ. Causam statim addit: Φιλεῖ γὰρ ἡ φύσις κρύπτεσθαι (Heracl. fr. 123 Diels., quod huic rei argumento esse saepe iam vidimus), καὶ τὸ ἀποκεκρυμμένον τῆς τῶν θεῶν οὐσίας οὐκ ἀνέχεται γυμνοῖς εἰς ἀκαθάρτους ἀκοὰς εἶπτεσθαι ὄψασιν. Eadem igitur ratio, qua alias altum silentium fulcitur, iam sermonis symbolici necessitati argumento est, id quod fabulas silentii causa adhiberi aperte confirmat¹. Hoc silentium recte vocari mysticum sermo fabulosus cum mysteriorum theologia coniunctus probat. Cum vero Iulianus mysteriis theologiam adscribit, iterum, sicut iam supra observavimus, philosophicam (vel theologicam) considerationem ritibus et caerimoniis sacris miscet.

Salutius² philosophus in libello temporibus et fortasse iussu Iuliani conscripto, cui Leo Allatius primus editor (1638) titulum imposuit *Περὶ θεῶν καὶ κόσμου*, scholae Iamblichae sicut universam theologiam ita etiam de fabulis doctrinam in compendium redegit. Similiter atque Iulianus disputans, num philosophum deceat fabulis uti et cuinam generi philosophiae convenient, ad veteres provocat (c. 3): *Καὶ γὰρ τῶν ποιητῶν οἱ θεόληπτοι καὶ τῶν φιλοσόφων οἱ ἀριστοὶ οἱ τε τὰς τελετὰς καταδείξαντες καὶ αὐτοὶ δὲ ἐν χρησιμοῖς οἱ θεοὶ μύθοις ἐχρήσαντο*. Iam animadvertimus fabulas res divinas maxime decere. C. 4 ut suum cuique philosophiae generi fabulae genus attribuat, fabularum quinque species inducit: *Τῶν δὲ μύθων οἱ μὲν εἰσι θεολογικοί, οἱ δὲ φυσικοί, οἱ δὲ ψυχικοί τε καὶ ὑλικοί, καὶ ἐκ τούτων μυθικοί*. Hanc vero partitionem non ad solas

¹ Cf. Iulian. c. Christianos I 94 A p. 169 Neumann. de Iudaeorum fabulis: *Εἰ μὴ μῦθος ἔχων θεωρίαν ἀπόρητον εἴη κτλ.*

² De nomine Salutii cf. O. Seeck *Die Briefe des Libanios* = T. u. U. XXX (1906) 265sqq.; Fr. Cumont libellum eius vocat „*catéchisme officiel de l'empire païen*“ *Revue de philol.* XVI (1892) 55; E. Passamonti *La dottrina dei Miti di Salustio filosofo neoplatonico* (Rendiconti della Reale Acc. dei Lincei V 1 (1892) 647—651; cf. etiam 722—725) nihil novi attulit. — Nos adhibuimus editionem Orellianam a. 1821.

fabulas, sed ad earum interpretationem potissimum pertinere apparet ex eo, quod statim eandem fabulam pluribus modis explicat. Fabula (et interpretatio) theologica ad naturam divinam spectat, physica ad ea, quae di circa mundum operantur, „animalis“ ad mentis actiones; „materialis“, qua maxime stulti Aegyptii delectantur, corpora deos esse existimat; mixta denique qualis sit ipsa vox prodit. Notandum est allegoriam „materiale“, quam Neoplatonicus respuit, eandem videri esse quam veteres Stoici physicam vocabant eamque iisdem argumentis impugnari, quibus Plutarchus illam profligavit. Dicit enim Sal. c. 4: *Ταῦτα (corpora) δὲ ἀνακείσθαι μὲν θεοῖς λέγειν . . . σωφρονοῦντων ἐστὶν ἀνθρώπων, θεοὺς δὲ καλεῖν μαινομένων.* Haec attulimus, ut iterum probemus Neoplatonicos „theologicam“ (cuius partem apud eos constituit „physica“) allegoriam Stoica postposita et illi tamquam potiori submissa maxime amplexos esse, quae silentium verum agnoscit.

Salutius pergit: *Πρέπουσι δὲ τῶν μύθων οἱ μὲν θεολογικοὶ φιλοσόφοις, οἱ δὲ φυσικοὶ καὶ ψυχικοὶ ποιηταῖς, οἱ δὲ μικτοὶ τελεταῖς, ἐπειδὴ καὶ πᾶσα τελετὴ πρὸς τὸν κόσμον ἡμᾶς καὶ πρὸς τοὺς θεοὺς συνάπτειν ἐθέλει.* Iam vides mixtum illud et fabulae et interpretationis genus, quod mysteriis convenire dicitur, physicam (κόσμον) et theologicam (θεοὺς) et „animalem“ (ἡμᾶς) continere allegoriam materiali i. e. Stoica reiecta. Ergo rem mysticam sola allegoria Platonica decet, quam cum silentio coniunctam esse saepius docuimus. Silentium igitur fabularum vere est mysticum.

Ultimam fabularum causam Salutius aperit c. 3: *Ἐπεὶ τοίνυν πάντα τὰ ὄντα ὁμοίωσιν μὲν χαίρει, ἀνομοίωσιν δὲ ἀποστρέφεται, ἐχρῆν καὶ τοὺς περὶ θεῶν λόγους ὁμοίους εἶναι ἐκείνοις· ἵνα τῆς τε οὐσίας αὐτῶν ἄξιοι γίνωνται καὶ τοῖς λέγουσι τοὺς θεοὺς ποιῶσιν εὐμενεῖς, ὅπερ καὶ διὰ τῶν μύθων μόνως ἂν γένοιτο. Αὐτοὺς μὲν οὖν τοὺς θεοὺς κατὰ [τε]¹ τὸ δητὸν τε καὶ ἄρρητον, ἀφανές τε καὶ φανερόν, σοφόν² τε καὶ κρυπτόμενον οἱ μῦθοι μιμοῦνται καὶ³ τὴν τῶν θεῶν ἀγαθότητα· ὅτι ὡσπερ ἐκείνοι τὰ μὲν ἐκ τῶν αἰσθητῶν ἀγαθὰ*

¹ *Τε* deest in cod. Ambros. et Barber.; cf. G. Muccio *Studi ital.* III (1895) 28.

² *Σαφές* proposuit Orellius in adnot.

³ *Καὶ* add. Orellius *ibid.*

κοινὰ πᾶσιν ἐποίησαν, τὰ δὲ ἐκ τῶν νοητῶν μόνοις τοῖς ἔμφοροσιν, οὕτως οἱ μῦθοι τὸ μὲν εἶναι θεοὺς πρὸς ἅπαντας λέγουσι, τίνες δὲ οὗτοι καὶ ὅποιοι τοῖς δυναμένοις εἰδέναι. Καὶ τὰς ἐνεργείας δὲ μιμοῦνται τῶν θεῶν. Ἐξέστι γὰρ καὶ τὸν κόσμον μῦθον εἰπεῖν, σωματῶν μὲν καὶ χρημάτων ἐν αὐτῷ φαινόμενων, ψυχῶν δὲ καὶ νοῶν χρυπτουμένων. Fabulae naturam divinam eo imitantur, quod ea quae vera sunt partim enarrant partim reticent; benignitatem insuper divinam exprimunt, cum suum cuique scientiae modum largiantur; operationes quoque deorum aemulantur, cum mundus ipse, divinarum manuum opus, virtutes invisibiles visibilibus rebus tectas servet.

Quaerendum iam est, quam vim fabulae in animos audientium exerceant.

Et primum quidem narratio fabulosa arcet profanos et impedit, quominus promiscue omnes facili labore nudam veritatem aspiciant. Iulianus, ut theologo mystico fabulis opus esse demonstrat, (or. 7 p. 216 C) τὸ ἀποκεκρυμμένον, scribit, τῆς τῶν θεῶν οὐσίας οὐκ ἀνέχεται γυμνοῖς εἰς ἀκαθάρτους ἀνοοὺς ῥίπτεισθαι ἡμίμασιν. Fabula vulgus indoctum prohibet, ut ait Salut. c. 3: Ὅσπερ ἐξείησι (di) τὰ μὲν ἐκ τῶν αἰσθητῶν ἀγαθὰ κοινὰ πᾶσιν ἐποίησαν, τὰ δὲ ἐκ τῶν νοητῶν μόνοις τοῖς ἔμφοροσιν, οὕτως οἱ μῦθοι τὸ μὲν εἶναι θεοὺς πρὸς ἅπαντας λέγουσι, τίνες δὲ οὗτοι καὶ ὅποιοι τοῖς δυναμένοις εἰδέναι. Myths ne veritas divina contemnatur efficiunt, cum id quod parvi emitur tamquam vile despiciatur (ibid.): Τὸ μὲν πάντα τὴν περὶ θεῶν ἀλήθειαν διδάσκειν ἐθέλειν τοῖς μὲν ἀνοήτοις, διὰ τὸ μὴ δύνεσθαι μανθάνειν, καταφρόνησιν, τοῖς δὲ σπουδαίοις ῥηθηνίαν ἐμποιεῖ· τὸ δὲ διὰ μύθων ὑψηλὸς ἐπιχρύπτειν τοῖς μὲν καταφρονεῖν οὐκ ἐστὶ κτλ. At fabularum sermo tectus operosae indagacionis studium incendit, φιλοσοφεῖν ἀναγκάζει. Ibid.: Καὶ τοῦτο πρῶτον ἐκ τῶν μύθων ἔστιν ἠμφελεῖσθαι, τό γε ζῆτεῖν καὶ μὴ ἀργὸν τὴν διάνοιαν ἔχειν. Quin quo vehementius ad quaerendum impellunt, eo aptiores sunt fabulae. Propterea res absurdae et dis indignae non reiciendae sunt. Ἀλλὰ διὰ τί, inter-

¹ *Εἶπε* inseruit G. Muccio *Studi ital.* VII (1899) 49.

rogat Salutiarius (c. 3), *μοιχείας καὶ κλοπᾶς καὶ πατέρων δεσμούςσ καὶ τὴν ἄλλην ἀιοπίαν ἐν τοῖς μύθοις εἰρήκασιν*: "Ἡ καὶ τοῦτο ἄξιον θαύματος, ἵνα διὰ τῆς φαινομένης ἀιοπίας εὐθὺς ἡ ψυχὴ τοὺς μὲν λόγους ἠγήσῃται προκαλύμματα, τὸ δὲ ἀληθὲς ἀπόρητον εἶναι νομίσῃ. Idem censet Iulianus or. 7 p. 217 B sqq. Iamblichum de mythis Orphicis disserentem¹ secutus: Τὸ γὰρ ἐν τοῖς μύθοις ἀπεμφαῖνον (res ineptae atque absurdae) αὐτῷ τούτῳ προοδοποιεῖ πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὅσα γὰρ μᾶλλον παράδοξόν ἐστι καὶ τερατώδες τὸ αἰνίγμα, τοσούτῳ μᾶλλον ἔοικε διαμαρτυρεσθαι μὴ τοῖς αὐτόθεν λεγομένοις πιστεῦειν. ἀλλὰ τὰ λεληθότα περιεργάζεσθαι καὶ μὴ πρότερον ἀφίστασθαι, πρὶν ἂν ἐπὶ θεοῖς ἠγεμόσιν ἐκφανῇ γενόμενα τὸν ἐν ἡμῖν τελέσῃ μᾶλλον δὲ τελειώσῃ νοῦν καὶ εἰ δὴ τι κρεῖττον ἡμῖν ἐπάσχει τοῦ νοῦ κτλ. Ut facilius intellegatur, doctrinam rhetoricam² aliquantum mutata ad rem symbolicam accommodat (p. 218 A sqq.): Πᾶς λόγος ὁ προσφερόμενος ἔκ τε λέξεως καὶ διανοίας σύγκειται . . . Ἔσιν ἀπλή τις ἐν λόγῳ παντὶ διάνοια, καὶ μέντοι καὶ κατὰ σχῆμα προάγεται . . . Τὸ μὲν οὖν ἐν ἀπλοῦν ἐστι καὶ οὐδὲν δεῖται ποικιλίας, τὸ δ' ἐσχηματισμένον ἔχει διαφορὰς ἐν ἑαυτῷ πολλὰς . . . Τούτων δὴ τῶν κατὰ διάνοιαν σχημάτων ἀρμόττει τῷ μύθῳ τὰ πλεῖστα; nunc loquendum est ὑπὲρ δυοῖν, τοῦ τε σεμνοῦ κατὰ τὴν διάνοιαν καὶ τοῦ ἀπεμφαῖνοντος. Τὰ δὲ αὐτὰ ταῦτα καὶ περὶ τὴν λέξιν γίνεται. Ἡ λέξις oportet sit σεμνή, σώφρων, καλή, τοῖς θεοῖς προεπωδεδάτη, nihilque contineat αἰσχωρῶν καὶ βλασφημῶν καὶ δυσσεβῶν eqs. Τὸ δὲ κατὰ τὴν διάνοιαν ἀπεμφαῖνον τοῦ χρησίμου γιγνόμενον χάριν ἐγκριτέον, ὡς ἂν μὴ τις ἐπομησίσεως ἔξωθεν οἱ ἄνθρωποι δεόμενοι, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ λεγομένων τῷ μύθῳ διδασκόμενοι τὸ λαθάνον μῶσθαι³ καὶ πολυπραγματεῖν ἐφ' ἠγεμόσι τοῖς θεοῖς προθυμηθεῖεν. P. 222 CD, ubi haec uberius explicat, eo progreditur, ut res absurdas aliquo modo rebus honestis praefereudas esse dicat. Or. 5 p. 170 A—C brevius idem docet: Οἱ παλαιοὶ τῶν ὄντων ἀεὶ τὰς αἰτίας ἐρευνώμενοι . . . εἰρόντες ἐσκέπασαν ἀπὸ τῶν μύθοις παραδόξοις,

¹ Cf. Zeller *Phil. d. Gr.* III 2⁴, 739 n. 1.

² De qua cf. R. Volkmann *Rhetorik der Griechen und Römer* 3 43 sqq.; cf. etiam R. Asmus I. s. c. 54 sq.

³ Cf. R. Asmus I. s. c. 55 fin.

ἵνα διὰ τοῦ παραδόξου καὶ ἀπεμφαινότου τοῦ πλάσμα φροσθὲν ἐπὶ τὴν ζήτησιν ἡμᾶς τῆς ἀληθείας προτιρέψῃ. Hac demum ratione veritatis cognitio hominibus utilitatem affert: . . . τοῖς περιπτοῖς (ita pergit) κατὰ τὴν φρόνησιν οὕτως ἂν μόνως ἔσομένης ὠφελίμου τῆς περὶ Θεῶν ἀληθείας, εἴ τις ἐξετάζων αὐτὴν ἕρ' ἡγεμόσι τοῖς θεοῖς εὔροι καὶ λάβοι, διὰ μὲν τῶν αἰνιγμάτων ἔπονησθεις, ὅτι χροί τι περὶ αὐτῶν ζητεῖν, ἐς τέλος δὲ καὶ ὡσπερ χορηγὴν τοῦ πράγματος διὰ τῆς σκέψεως ἐρώων πορευθεῖν, οὐκ αἰδοῖ καὶ πιστεῖ μᾶλλον ἀλλοτριὰς δόξης ἢ τῆς σφαιτέρου κατὰ νοῦν ἐνεργείας. Homo igitur, qui fabulis diligenter examinatis ad puram veritatis contemplationem pervenerit, non iam caeca fide, sed proprii intellectus virtute eam possidebit.

Sed cum non omnes ad hunc scientiae apicem perveniant, iis quoque qui minore intellectu praediti sunt fabularum symbola prosunt: Or. 5 p. 170 B τοῖς ἰδιώταις ἀρροφῆς τῆς ἀλόγου καὶ διὰ τῶν συμβόλων μόνων ὠφελείας. Quin etiam symbola in homines ignaros vim quandam magicam exercent: Or. 7 p. 216 CD ὑπερ δὲ δὴ τῶν χαρακτῆρων¹ ἡ ἀπόρητος φύσις ὠφελεῖν πέφυκε καὶ ἀγνωστὴ μὲν² (θεραπεῖαι γούν οὐ φρεὰς μόνον, ἀλλὰ καὶ σώματα, καὶ θεῶν ποιεῖ παρουσίας), τοῦτ' οἴμαι πολλαῖς γίνεσθαι καὶ διὰ τῶν μύθων, οὖν εἰς τὰς τῶν πολλῶν ἀκοὰς οὐ δυναμέναις τὰ θεῖα καὶ θαρῶς δεξασθαι δὲ αἰνιγμάτων αὐτοῖς μετὰ τῆς μύθων σκηροποιίας ἐγγέηται. Ergo fabulae eo ipso quod celant vim magicam induunt, et silentium quodammodo instrumentum est, quo inferioris notae homines veritatis divinae particulam suam faciant.

Silentium mysticum doctrinae Iamblichae medullam pervadit. A summo deo usque ad infimam caerimoniam nihil est, quod non aliquo modo ad silentium referatur. Neque haec silentii ratio rebus extrinsecus pro libidine addita est, sed ex

¹ Sunt litterae magicae; cf. Iambli. De myster. 3, 13sq. Nonnulla Procli de characteribus testimonia affert Ios. Kroll *Lehren des Hermes Trismegistos* 93, ex quibus characteres etiam symbolorum nomen habuisse apparere videtur. Cf. etiam R. Asmus l. s. c. 52.

² Cf. De myster. 2, 11: Οὐδὲ ἡ ἐννοία ἀνάσσει τοῖς θεοῖς . . . ἀλλ' ἡ τῶν ἔργων τῶν ἀρρήτων . . . ἡ τῶν νοουμένων τοῖς θεοῖς μόνως ἀνεβόλων ἀσφίγκτων δύναμις ἐντίθηται τῆν θιουρακίην ἕνωσιν.

rerum natura exsurgit. De rebus divinis et metaphysicis hoc probare supervacaneum est, cum Iamblichus eiusque discipuli saepius ad argumentum naturae divinae mentem humanam excedentis et seipsam abscondentis provocaverint. At vero omnes aliae res a Iamblichio artissime cum rebus divinis coniunguntur ita, ut nisi in illis causam et finem non habeant. Propterea omnes illae mysticae rerum divinarum dignitatis participes sunt et eodem modo quo illae silentio colendae. Sic toti theologiae mysticus color offunditur. Qua cum re bene concordat, quod Iamblichi theologia non tam cognitionem quam contemplationem rerum divinarum hominumque cum iis unionem se largituram esse promittit vel, ut nostro loquendi modo utar, quod „mystica“ est.

Sed etiam ultra progressus est Chalcidensis. Neque enim solum universam philosophiam rei mysticae subiecit, sed etiam ritibus et caerimoniis sacris initiationum atque ceterarum populi religionum talem sensum subdidit, ut omnes iam theosophiae eius mysticae inservirent. Iam vero haec „theurgia“, quae theologiae finibus se non continet, sed sacrificiis incantationibus aliis caerimoniis hominem cum dis coniungit, non est theologia, sed religio, quin, cum Iamblichus omnia placita sua mystico protegat velamine, mysterium vel initiatio, eiusque theologia in mysteriorum *ἔργον λόγον* abit. Iam intellegimus, quomodo Iuliani, id quod supra observavimus, theologia cum mysteriorum Mithrae placitis plane in unum coalescere potuerit¹.

Hac porro ratione silentium mysticum quasi orbe expleto ad originem unde processerat reduci videtur. Quod enim ab orgiis sacris mille fere annis ante ad philosophiam transmigraverat, iam ad mysteria revertit. Sed magnum inter antiqua mysteria et Neoplatonica discrimen hiat. Velut, ut alia omittam, Eleusine Cereris et Proserpinae dearum sacra agebantur; nunc omnes Graecorum et barbarorum religiones receptae sunt. Mystae Eleusinii nulla quae vere dici potest doctrina imbuebantur; Neoplatonica theologia nihil excultius

¹ Cf. Mau *Die Religionsphilosophie K. Julians in seinen Reden auf König Helios und die Göttermutter* 1908, 119 sqq.

cogitari potest. Orgiis Eleusiniis homines se post mortem feliciore apud inferos sorte fruituros esse sperabant; theosophiam plenam et ineffabilem cum summo deo unionem pollicentur. Ibi sola sacrarum rerum reticentia imperatur; hic silentium altum non solum oris, sed etiam mentis magnum obtinet locum. In telesterio dearum tenuia quaedam initia rei mysticae. in scholis Neoplatonicis theologiae mysticae amplum aedificium exstructum conspicimus. Hac tamen re orbis volutus in idem redit, quod hinc et illinc silentium magni habetur et ob τὸ τῶν Θεῶν σέβας servatur et institutis mysticum colorem aspergit.

Ex hac indole silentii mystici Neoplatonicorum facile apparet eos propensos fuisse, qui societatis secretae parietibus se cingerent, id quod supra (p. 116) observavimus. Et re vera Neoplatonicos quarto p. Chr. n. saeculo speciem quasi quandam sodalitatis secretae constituisse. certe placita sua curiose occultasse Eunapii Vitae sophistarum demonstrant¹. Velut p. 20 Boisson. haec scribit: *Αιδέσιος ἐγένετο μικρὸν ἀποδέων Ἰαμβλίχου, πλὴν ὅσα γε εἰς Θειασμόν² Ἰαμβλίχου φέρει. Τοῦτων γὰρ οὐδὲν εἶχομεν ἀναγράφειν, ὅτι τὸ μὲν ἐπέζηρπτεν ἴσως Αιδέσιος αἰὼς διὰ τοὺς χρόνους (Κωνσταντῖνος γὰρ ἐβασιλευε, τὰ τε τῶν ἱερῶν ἐπιφανέσιαι καιαστρέφων καὶ τὰ τῶν Χριστιανῶν ἀνεγείρων οὐκῆμαια), τὰ δὲ ἴσως καὶ τὸ τῶν ὁμιλητῶν ἄριστον πρὸς μυστηριώδη τινὰ σιωπὴν καὶ ἱεροφαντικὴν ἐχεμυθίαν ἐπιρρηπὲς ἦν καὶ συνεκέκλειτο. Ὅ γοῦν ταῦτα γράφων ἐκ παιδὸς ἀχροατῆς Χρυσανθοῦ γενόμενος μολις εἰς εἰζοσιὸν ἔτιος ἰξισοῦτο τῶν ἀληθεστέρων. οὕτω μέγα τι χρῆμα εἰς ἡμᾶς τῆς Ἰαμβλίχου φιλοσοφίας διετάθη καὶ συμπάρεινε.* Ergo etiam si quis sapientiae Platonicae professores audiebat, non statim altioris doctrinae Iamblichae particeps efficiebatur, eius certe doctrinae, quae ad theurgiam³ faciebat. De Prisco Eunapius p. 65 refert: *Κρυσψίνους τε ἦν ἄγαν καὶ βαθυγνώμων . . . ὡς Θεσανρόν γέ νιν αἰρύλατε τὰ δόγματα, καὶ τοὺς ἐκόλωσ περι αἰτῶν προῖε-*

¹ De Ammonii discipulis aliquamdiu magistri doctrinam celantibus cf. supra p. 116sq.; de Plotini et aliorum sermone obscuro et tecto p. 114 n. 1 locuti sumus.

² I. e. actiones theurgicas miracula vaticinia.

³ Cf. Eunap. p. 10: *Τὸ θεουργὸν τελετὰς ἀφείσθω καὶ μυστηρίοις.*

μένους φωνῆν ἀσώτους ἔφρασκεν. Quod silentium certe non ex sola cautione philosophorum insidias Christianas pertimescentium, sed ex sensu mystico maxime originem ducebat.

Quae philosophi Graeci post Iamblichum de silentio docuerunt, nihil iam novi addunt, sed antiquiora iterant. Sed ne scientiae Graecae exitum despexisse videamur, gravissima ex iis, quae Neoplatonici Romani et Athenienses de silentio disputaverunt, atteximus, praesertim cum Procli copiosa tractatio antiquiorum decretis lucem quandam afferat¹.

¹ Synesii, qui in philosophia Iamblichum sequebatur, hic praecipua de silentio testimonia colligimus, quia, etsi non quod ad rem, certe quod ad formam attinet, novi aliquid afferunt. De providentia II 4 p. 123 C (Migne PG 66, 1272): *Τὰ μὲν ἀμφὶ Τυφῶνα ταῦτα ῥητὰ γὰρ πάντα. Τί γὰρ ἂν γένοιτο περὶ χθονίαν θύσιν ἱερὸν καὶ ἀλόρητον; ἱερολογεῖται δὲ καὶ τεθεῖσται τὰ Ὀσίριδος, ὥστε κίνδυνος περιβάλλεσθαι πρὸς τὴν διήγησιν.* Synesius nescire videtur silentium mysticum a deorum inferorum cultu initium sumpsisse. Ibid. II 5, 124 AB (PG 66, 1272): *Μέχρι τοῦτων ἀποτεολμήσθω τὰ Ὀσίριδος· τὰ δὲ ἐντεῦθεν ἐστομα εἰσθῶ, γηοί τις (Herod. II 171), εὐλαβῶς ἱερολογίας ἀγάμενος. Τὰ πρόσω θρασείας ἂν γένοιτο γνώμης καὶ γλώττης, ἃ εὐφημῶ ἀτρεμείτω, συγγραφαῖς ἀνέπαφα, μὴ καὶ τίσι (= οἷς cf. O. Schneider, Callimachea I 422 sq.) οὐ θέμις ὄμμα βάλλειν^α. Ὅτε γὰρ ἐκρήνας ὅ τε ἰδὼν νεμεσῶται παρὰ τοῦ θείου. Καὶ λόγοι Βουώτιοι τοῖς ἐναλλομένους καὶ ἐλοπιεύοντας ὄργῳ Λιονύσου (i. e. Penthea; cf. Theocrit. 26) σπαράττουσιν. Ἀγνωσία σεμνότητος ἐστὶν ἐπὶ τελετῶν, καὶ νῦν δὲ διὰ τοῦτο πιστεύεται τὴ μυστήριον (cf. Eurip. Bacch. 486 σεμνότητ' ἔχει σκότος), καὶ ἄβυστα σπήλαια διὰ τοῦτο ὀρύττεται, καιοὶ καὶ τόποι κρύπτειν εἰδοῖτες ἀρρητονοργίαν ἐνθεον. Μόνον ἴσως ἐκεῖνο θέμις εἶπεν, καὶ λέγομεν, ἢ δυνάμεθα, παρακαλύπτοντες τὰ ἀβέβηλα, ὅτι κτλ. Ibid. II 6, 125 D (PG 66, 1274 D): *Ἄλλ' ἐνλαβητέον γὰρ ἦδη, μή τι καὶ τῶν ἀρρητῶν ἐξορησώμεθα.* II 8, 129 A (PG 66, 1280 BC): *Ὅπως ᾧ μὲν κοινοῦται θεὸς τὰς παρσιανὰς τῶν ἀποκειμένων ἐν βίῳ τῇ γύσει, προσοκνήσους τὴν τιμὴν μηδὲν ἦτον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον τῶν ἀνηκόων ἐχεμυθείτω. Ὁ γὰρ ἐν ἀγνοίᾳ, στοχάζεται· τὸ δὲ εἰκὸς ἐπὶ πλεονωχοῦν, ὑσταθμητότατον ἔστιν, καὶ περὶ αὐτὸ πλείους οἱ λόγοι· τοῦ δὲ ἀληθοῦς ὄρισται μὲν ἡ γῶσις, ὄρισται δὲ ὁ λόγος. Ἀλλὰ τοι καὶ οἷτος ἐπὶ τοῦ σοφοῦ κεκρύψεται, πίστιν τινα ταύτην παρακαταίθεμενον θεοῦ. Καὶ γὰρ ἄνθρωποι τοῖς ῥαδιολόγοις μισοῦσιν. Ὅν δὲ οὐκ ἀξιοῖ ὁ θεὸς εἶναι μύστην, μήτε προσεῖχθῆναι μήτε διακονοῦσθαι.* De insomniis praef. p. 130 AB (PG 66, 1281 B): *Ἀρχαῖον οἶμαι καὶ λίαν Πλατωνικὸν ἐπὶ προσοχήματι φανλοτέρας ὑποθέσεως κρύπτειν τὰ ἐν φιλοσοφίᾳ σπονδια, τοῦ μήτε τὰ μόλις ἐνθεθέντα πάλιν ἐξ ἐνθετότων ἀπόλλυσθαι μήτε μολύνεσθαι δῆμοις βεβήλοισ ἐκκείμενα.* Symbolorum, qualia in sodaliciis usu veniebant, meminit Dion. 45 C (PG 66,*

Macrobius Romanus, etsi non multo post Iamblichi tempora vixit, cum Chalcidensis secta non coniunximus, quia quae ei de silentio mystico placuerunt nonnihil a Iamblichi sententia discrepant. Primum quidem et ipse quaerit, num philosophiae fabularum usus conveniat et quodnam fabularum genus philosophum deceat. In comment. in somn. Scip. I 2, 3sq. haec scribit: „Colotes (Epicureus) . . . in librum retulit quae de hoc (i. e. de Ere secundum Plat. resp. I. X a mortuis reverso) amarius cavillatus est. . . Ait a philosopho fabulam non oportuisse confingi, quoniam nullum figmenti genus veri professoribus conveniret“. Ad haec respondet Macrobius § 6: „Nec omnibus fabulis philosophia repugnat nec omnibus adquiescit“. Fabulas ad meram voluptatem fictas „sapientiae tractatus eliminat.“ (§ 9) Ex his autem quae ad quandam virtutum speciem intellectum legentis hortantur fit secunda discretio. In quibusdam enim et argumentum ex ficto locatur et per mendacia ipse relationis ordo contexitur, ut sunt illae Aesopi fabulae elegantia fictionis illustres; at in aliis argumentum quidem fundatur veri soliditate, sed haec ipsa veritas per quaedam composita et ficta profertur, et hoc iam vocatur narratio fabulosa, non fabula, ut sunt caerimoniarum sacra, ut Hesiodi et Orphei quae de deorum progenie active narrantur, ut mystica Pythagoreorum sensa referuntur. Ergo ex hac secunda divisione quam diximus a philosophiae libris prior species, quae concepta de falso per falsum narratur, aliena est. Sequens in aliam rursus discretionem scissa dividitur. Nam cum veritas argumento subest solaque fit narratio fabulosa, non unus reperitur modus per figmentum vera referendi. Aut enim contextio narrationis per turpia et indigna numinibus ac monstro similia componitur, ut di adulteri, Saturnus pudenda Caeli patris abscindens et ipse rursus a filio regno potito in vincla coniectus, quod genus totum philosophi nescire malunt; aut sacrarum rerum notio sub pio figmentorum velamine

1129sq.): Ἦδη δὲ ἐγὼ κατεόρασι καὶ βασιλέους ἀνθρώπων ἐξ ἀμοιβῶν τῶν ἀρίστων γενῶν, θεοῦ μὲν ὑπεσχημένους . . . καὶ ἦσαν αὐτοῖς αἰμαὶ τε ψῆδαι καὶ ἰερά οὐ μβολα κτλ. Haec certe etiam ad monachos Christianos spectant.

¹ Cf. Nicol. Progymn. supra p. 132 n. 1.

honestis et tecta rebus et vestita nominibus enuntiatur, et hoc est solum figmenti genus, quod cautio de divinis rebus philosophantis admittit.“ Iam vides hanc doctrinam a Iamblicha multum distare. Cum enim Iamblichus res absurdas et indignas libenter amplectatur, quippe quae mentem humanam plus rebus honestis altiora quaerere cogant, Macrobius eas a limine excludit et non solum nomina (λέξις), sed etiam res (διάνοια) ut honestae sint poscit.

Macrobius pergit quaerere, ad quodnam philosophiae genus fabulas assumere liceat (§ 13sq.): „Sciendum est tamen non in omnem disputationem philosophos admittere fabulosa vel licita. Sed his uti solent, cum vel de anima vel de aëriis aetheriisve potestatibus (i. e. de daemonibus) vel de ceteris dis locuntur. Ceterum cum ad summum et principem omnium deum, qui apud Graecos *τάγαθόν*, qui *πρωτιον αἴτιον* nuncupatur, tractatus se audet attollere, vel ad mentem, quem Graeci *νοῦν* appellant, originales rerum species, quae *ιδέαι* dictae sunt, continentem, ex summo natam et profectam deo, cum de his, inquam, locuntur, summo deo et mente, nihil fabulosum penitus attingunt, sed si quid de his adsignare conantur, quae non sermonem tantum modo, sed cogitationem quoque humanam superant, ad similitudines et exempla confugiunt. Sic Plato, cum de *τάγαθῷ* loqui esset animatus, dicere quid sit non ausus est, hoc solum de eo sciens, quod sciri quale sit ab homine non possit, solum vero ei simillimum de visibilibus solem repperit et per eius similitudinem viam sermoni suo attollendi se ad non comprehendenda patefecit. Ideo et nullum ei simulacrum, cum dis aliis constituerentur, finxit antiquitas, quia summus deus nataque ex eo mens sicut ultra animam ita supra naturam sunt, quo nihil fas est de fabulis pervenire“. Summo igitur deo et menti ex eo profectae narrationes fabulosae non conveniunt, sed silentium altum aut certe „similitudines et exempla“¹ (cf. etiam locus Saturnal. I 7, 18 infra p. 143 afferendus). Hac iterum re Macrobius a Iamblichi eiusque sectatorum decretis differt, quippe qui nullo, quantum

¹ Haec clarius perspicientur, quando de Proclo agemus (infra p. 146sq.).

scimus, loco fabulam claris verbis a summo deo removeant. At contra De myster. 8. 2 fabularum Aegyptiarum nomina divina ad summum deum designandum usurpantur.

De aliis rebus divinis dicentes cur philosophi fabularum velamento utantur, ita explicat (§ 17 sqq.): „De dis autem, ut dixi, ceteris et de anima non frustra se, nec ut oblectent, ad fabulosa convertunt, sed quia sciunt inimicam esse naturae apertam nudamque expositionem sui, quae sicut vulgaribus hominum sensibus intellectum sui vario rerum tegmine operimentoque subtrahit, ita a prudentibus arcana sua voluit per fabulosa tractari. Sic ipsa mysteria figurarum cuniculis operiuntur, ne vel haec adeptis nudam rerum talium se natura praebeat, sed summatibus tantum viris sapientia interprete veri arcani consciis contenti sint reliqui ad venerationem figuris defendentibus a vilitate secretum. Numenio denique . . . offensam numinum, quod Eleusinia sacra interpretando vulgaverit, somnia prodiderunt viso sibi ipsas Eleusinas deas habitu meretricio ante apertum lupanar videre prostantes, admirantique et causas non convenientis numinibus turpitudinis consulenti respondisse iratas, ab ipso se de adyto pudicitiae suae vi abstractas et passim adeuntibus prostitutas“.

Has leges in Macrobiani Saturnal. I 7, 18 Vettius Praetextatus „sacrorum omnium conscius“, i. e. omnibus mysteriis initiatus, se observare contendit: „Saturnaliorum originem illam mihi in medium proferre fas est, non quae ad arcana divinitatis naturam refertur, sed quae aut fabulosis admixta disseritur aut a physicis in vulgus aperitur. Nam occultas et manantes ex veri fonte rationes ne in ipsis quidem sacris enarrari permittitur; sed si quis illas assequitur, continere intra conscientiam tectas iubetur. Unde quae sciri fas est“ eqs. Deinde Euhemeri modo fabulas sacras enarrat.

Cum nonnulla doctrinae Macrobiani elementa a Iamblichi opinionibus discrepent, quaerendum iam est, unde sua hauserit Romanus. Atqui supra observavimus Porphyrium res turpes et ineptas a fabulis sacris removisse. Idem summum deum solo silentio colendum neque ullo nomine designandum esse

censuit (cf. supra p. 117 *μὴτ' ἐπονομάζοντες*), cum Iamblichus ei nomen Aegyptium imponere non dubitet (cf. supra p. 126)¹. Neque omnino Macrobius, cum Iamblichum numquam commemoret, Porphyrium ignorat². Sane G. Wissowa³, cui assentitur Ed. Zeller⁴, Macrobius in Sat. I 17 sqq. a Iamblichus in Latinum sermonem converso et additamentis aucto pendere probasse sibi videbatur; at C. Reinhardt⁵ argumentis demonstravit Macrobius Porphyrio⁶ auctore usum esse. Veri igitur simile est Macrobius etiam in silentii mystici doctrina Porphyrium secutum esse, cuius sobria simplicitas Romanae gravitati magis quam Iamblichi quaesita obscuritas conveniebat.

A Neoplatonicis occidentalibus ad Graecos reversi illum virum adeamus, in quo diadochorum *ἀζήματος χορός*, ut scribit Damascius in vita Isidori⁷, finem accepit, Proclum dico Lycium scholarcham Atheniensem. Cuius integra de silentio mystico colligere et pertractare testimonia hic supervacaneum est, cum Hugo Koch in libro cui titulus est *Pseudo-Dionysius Areopagita in seinen Beziehungen zum Neuplatonismus und Mysterienwesen* (Forschungen zur christl. Lit.- u. Dogmengesch. hg. von Ehrhard u. Kirsch I 2/3 1909) 108—134 et 198—260 plurima Procli placita ad hanc rem spectantia congesserit et excusserit. Praeterea Proclus saepissime eandem doctrinam verbis paullum mutatis iterat et ruminat. Ceterum doctrinae Iamblichae nihil fere novi addidit, sed Neoplatonicorum qui antecesserunt dogmata retractavit et in certa praecepta redegit. Paucis igitur Proclianam de silentio mystico doctrinam absolvemus Hugone Koch duce additis quae ex re esse videntur.

Proclus doctrinas theologicas cum paucis iisque selectis viris communicari, vulgus vero ne accedat prohiberi vult.

¹ Utique Macrobius non quidem fabulas sed imagines (*εἰκόνας*) theologiae concedit. ² Zeller *Ph. d. Gr.* III 2⁴ 921 n. 1.

³ De Macrobi Saturnal. fontibus, diss. Vratislav. 1880, 38 sqq.

⁴ III 2⁴ 739 n. 1.

⁵ De Graecorum theologia capita duo 1910, 163 sq.

⁶ Qui Apollodori *περὶ θεῶν* libros in usum vocavit; cf. Rob. Münzel, De Apollodori *περὶ θεῶν* libris, diss. Bonn. 1883 (cf. etiam P. Wendland *Hell.-röm. Kultur*² 159).

⁷ Suid. s. v. *οἰκία*; cf. R. Asmus *Das Leben des Philos. Isidoros von Damaskios aus Damaskos*, 1911 p. 132, 133 sqq. et nota.

Hominum enim gregem neque dignum neque aptum esse, qui altiore scientia potiatur. Ideo antiquiores philosophos sermones esotericos et exotericos caute distinxisse. In Parmenid. V 187 Cousin. dicit: *Δεῖ γὰρ τὰ μυστικά μυστικῶς παραδίδόσθαι καὶ μὴ δημοσιεύειν τὰς ἀπορρήτους περὶ Θεῶν ἐννοίας* (cf. in Alcib. II 220, 240, 251; III 103, 110, 112, 114 sqq., 179 in Parmen. IV 3, 116, 134; V 274 sq., 310, 312; Koch 115 sq., 121 sqq.). Qui statim totam nudamque veritatem assequi vult, periculum subit, ne cum gradus cognitionis neglegat, omni veri cognitione destituatur (in Parm. V 268; Koch 118).

Quaerenti, cur res divinae silentio tegendae sint, Proclus respondet omnes res, quatenus ad „unitatem ineffabilem et cognitioni imperviam“ (*ἐνωσις ἀρρητός τε καὶ ἀγνωστός*) referantur, neque cogitatione comprehendī neque verbis enuntiari posse. *Τὸ ἔν* est summus deus, qui omnem intellegentiam et sermonem humanum vincit¹; ceterae res, quatenus ad hunc summum deum pertinent, silentii divini participant. Cf. Instit. theol. c. 123: *Πᾶν τὸ Θεῖον αὐτὸ μὲν διὰ τὴν ἑπερούσιον ἐνωσιν ἀρρητόν ἐστι καὶ ἀγνωστόν πᾶσι τοῖς δευτέροισι*, et c. 162: *Πᾶν τὸ καιάλαμπρον τὸ ὄντως ὄν πλήθος τῶν ἐνάδων κρύφιον καὶ νοητόν ἐστι· κρύφιον μὲν ὡς τῷ ἐνὶ σπρηγμύμενον ζικ.*² Haec est etiam metaphysica, ut ita dicam, praecepti ethici de rebus divinis coram vulgo reticendis causa: vulgus enim, utpote multitudo, unitati quam maxime contraria est hancque tactu suo contaminaret (in Parm. IV 31; VI 80; Koch 122).

Rerum igitur divinarum natura arcana reticeri vult. Sed non solum reticentia, sed in universum silentium hac ratione maxime commendatur, cum sermonem dignitate et efficacia longe superet.

Cum deus summus silentio absconditus, immo *πάσις σιγῆς ἀρρητότερον* (Plat. theol. II 11 p. 110 Port.) sit, homo qui ad rerum divinarum cognitionem tendit, solo silentio mentis et corporis ad eam pervenit et, nisi pace et quiete compositus est, vulgi consortium, occupationes cottidianas, mentis opinionones

¹ Cf. H. F. Müller *Dionysios Proklos Plotinos* (Beiträge z. Gesch. d. Phil. des Mittelalters XX 3 u. 4 [1918]) 67.

² Alio modo silentium cum unitate conectit Philo de gigant. 52 sqq. (supra p. 77).

et affectiones fluctuantes fugit, divini luminis expers est (in Parm. V 328; in Alcib. II 117 sqq.; Pl. theol. II 11 p. 109; de provid. et fato I 42; Koch 130).

Hoc denique silentio homo deum, quem verbis satis laudare nequit, honore unice digno afficit. Qui tacet, res divinas reveretur: In remp. Plat. II 85, 3 Kroll. *σιγή τῆ προπεύσει, σέβων* (cf. in Cratyl. 54, 20 sq.; 67, 7 sqq. Pasquali.; in Pl. theol. II 9 p. 106; III 7 p. 132; Koch 130 sq.).

Silentium recte vocari „mysticum“ vel ex eo apparet, quod cum contemplatione dei artissime coniunctum est. Proclus mysteriorum tacendi disciplinam silentii philosophorum mysticū symbolum et exemplar esse disertis verbis docet in Plat. theol. IV 9 p. 193: *Καὶ γὰρ ἡ μύησις καὶ ἡ ἐποπιτεία τῆς ἀρρήτου σιγῆς* (quae a philosopho servatur) *ἔστι σύμβολον καὶ τῆς πρὸς τὰ μυστικὰ διὰ τῶν νοητῶν φρασιμάτων ἐνώσεως* (Koch 129). Silentium igitur philosophi mysticum est altiore verbi quod est „mysticum“ significatione, quae tamen ei sensui, quem mysteriorum artis vocabulum prae se fert, superstruitur. Ideo paullo post Proclus scribit: *Τῆς νοητῆς σιγῆς ἐπληρούμεθα.*

Haec de ipso silentio Proclus opinatur. De silentio quoque, quod sermone tecto et obscuro veritatem celat, saepius disputat.

Fabulas veritatem tegere centies testatur Proclus, quin etiam praestantiam fabularum in eo positam esse, quod veritatem operiant neque profanari sinant. Velut in remp. Pl. I 73, 12 sqq. Kroll. haec scribit: *Δεῖ τοὺς μύθους . . . ἀπεικάζεσθαι πῶς τοῖς πράγμασιν, ὧν ἀποκρύπτειν τοῖς φαινομένοις παραπειάσμιμιν τὴν θεωρίαν ἐπιχειροῦσιν. Ἄλλ' ὥσπερ αὐτὸς ὁ Πλάτων πολλαχῆ διὰ τιῶν εἰδόνων τὰ θεῖα μυστικῶς ἀναδιδάσκει, καὶ οὔτε αἰσχος οὐδὲν οὔτε ἀταξίας ἔμφρασις οὔτε ἔντρονον καὶ ταραχῶδες φράσιμα παρεμπίπτει τοῖς μύθοις, ἀλλ' αὐτὸς ἰὰ περὶ θεῶν νοήματα ἄχραντα ἀποκρύπτειται, προβέβληται δὲ αὐτῶν οἷον ἀγάλματα ἐμφανῆ τοῖς ἔνδον ἀπεικασμένα ὁμοιώματα τῆς ἀπορρήτου θεωρίας, οὕτως ἄρα καὶ τοὺς ποιητὰς ἔδει καὶ αὐτὸν Ὀμηρον, εἰ τοῖς θεοῖς προσήγοντας μύθους ἔπλατιον, τὰς μὲν πολυειδεῖς ταύτας συνθέσεις καὶ διὰ τῶν ἐναντιωμάτων τοῖς πράγμασιν ὁμομάτων συμπληρουμένας ἀποδοκιμάζειν, τὰς δὲ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ*

στοχαζομένας προϊσταμένους διὰ τούτων ἅμα μὲν ἀποκλείειν τοὺς πολλοὺς τῆς μηδὲν αὐτοῖς προσηκούσης τῶν θεῶν γνώσεως, ἅμα δὲ εὐαγῶς περὶ τοὺς θεοὺς χρῆσθαι τοῖς μυθικοῖς πλάσμασιν. Mythos improbantibus Proclus respondet (ibid. p. 74. 12sq.): *Ἡρώτων μὲν ὅτι τοὺς διὰ τὰ φαινόμενα πλάσμαται τῆς περὶ τοὺς χοεῖτους ἡμῶν κατολιγορήσαντας θεραπείας οὔτε τὸν σκοπὸν τῆς μεθοποιίας οὔτε τὴν δύναμιν ἐγνωκότας εἰς ταύτην ὑπενηρέχθαι τὴν ἀλόγιστον καὶ Γιγαντικὴν ἀνοσιουργίαν συμβέβηκεν. Εἰ γὰρ οἱ μὲν μῦθοι τὴν προβεβλημένην αὐτῶν ἄπασαν σκεπὴν ἀπὸ τῆς ἐν ἀπορρητοῖς ἰδρυμένης ἀληθείας προσεσήσαντο καὶ χρῶνται τοῖς φαινόμενοις παραπειάσμασι τῶν ἀφανῶν τοῖς πολλοῖς καὶ ἀγνώστον διανοημάτων (καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ μάλιστα ἐξαιρέτον αὐτοῖς ἀγαθὸν ὑπάρχει, τὸ μηδὲν τῶν ἀληθῶν εἰς τοὺς βεβήλους ἐκφέρειν, ἀλλ' ἔχρη τινὰ μόνον τῆς ὕλης μυσταγωγίας προτείνειν τοῖς ἀπὸ τούτων εἰς τὴν ἄβατον τοῖς πολλοῖς θεωρίαν περιάγεσθαι πεφυκόσιν), οἱ δὲ ἀπὸ τῆς ἐν αὐτοῖς ἀλήθειαν τῆ προσχήματι μόνῃ χρῶνται τῶν μυθικῶν πλάσματων, ἀπὸ δὲ τῆς καθάρσεως τοῦ νοῦ ταῖς φανταστικαῖς ἐφέπονται καὶ μορφωτικαῖς ἐπιβολαῖς, τίς μηχανὴ τοὺς μῦθους αἰτιῶσθαι τῆς τούτων παρανομίας, ἀλλ' οὐκ ἐκείνους τοὺς κακῶς τοῖς μῦθοις χρωμένους τῆς περὶ αὐτοὺς πλημμυλείας: "Ἐπειθ' ὅτι κτλ. Cf. ibid. I 90, 6 sq.: Οἱ μῦθοι τὴν ἀλήθειαν ἐπιχρυσυτόμενοι λέγουσιν κτλ. 91, 18sq.: Καὶ τοῦτο οὐχ οἱ παρ' Ἑλλήσι μῦθοι μόνον δι' ἐπίχρυσψιν μειγχάνηται κτλ. II 108, 18sq.: Αἵται (αἱ τελεταὶ) χρῶμεναι τοῖς μῦθοις, ἵνα τὴν περὶ θεῶν ἀλήθειαν ἄρρητον κατακλείωσιν κτλ. In Plat. theol. I 4 p. 10: Ἔστι μὲν γὰρ ὁ τῆς μεθολογίας τρόπος ἀρχαῖος δι' ἐκονοιῶν τὰ θεῖα μινῶν καὶ πολλὰ παραπειάσματα¹ τῆς ἀληθείας προβεβλημένους κτλ.*

Praeter fabulas alius est modus veritatem non aperte proferendi, qui est per imagines. In Plat. theol. I c. 4 p. 8sq.² Proclus quattuor modos distinguit, καθ' οὓς ὁ ἡρώτων τὰ μυστικά περὶ τῶν θεῶν ἡμῶν ἀναδιδάσκει νοήματα . . . ὅτι μὲν ἐν θεαστικῶς (sic. leg. pro θεασι.), ὅτι δὲ διαλεξτικῶς

¹ De velis (in templis deorum statuis praetensis) cf. Lobeck, Aglaoph. 56 n. r, Koch 213sq.

² Hunc locum non satis intellexit Koch 201 sq.

ἀνελίπτων τὴν περὶ αὐτῶν ἀλήθειαν· καὶ ποτὲ μὲν συμβολικῶς ἐξαγγέλλων τὰς ἀπορρήτους αὐτῶν ιδιότητας, ποτὲ δὲ ἀπὸ τῶν εἰκόνων ἐπ' αὐτὰς ἀναγέχων κτλ. Quae sequuntur, non ab omni parte perspicua sunt; certum tamen est modum illum „entheasticum“ vela symbolorum et imaginum non admittere: P. 9 ὁ δὲ ἐνθεαστικὸς αὐτὴν καὶ ἑαυτὴν ἐκφαίνων τὴν περὶ θεῶν ἀλήθειαν παρὰ τοῖς ἀκροτάτοις τῶν τελεσιῶν μάλιστα καταφανής. Οὐ γὰρ ἀξιοῦσιν οὗτοι διὰ δὲ τινῶν παραπετασμάτων τὰς θείας τάξεις ἢ τὰς ιδιότητας αὐτῶν τοῖς ἑαυτῶν γνωρίμοις ἀποδιδόναι, ἀλλὰ τὰς τε δυνάμεις καὶ τοὺς ἀριθμοὺς τοῖς ἐν αὐτοῖς ἐπ' αὐτῶν κινούμενοι τῶν θεῶν ἐξαγγέλλουσιν. Etiam modus qui vocatur κατ' ἐπιστήμην nudam veritatem tradit: οἱ δὲ ἀπαρακαλύπτως τὰς ἑαυτῶν διανοήσεις ἀπαγγέλλοντες, οἱ μὲν κατ' ἐπιστήμην, οἱ δὲ κατὰ τὴν ἐκ θεῶν ἐπίπνοιαν ποιοῦντες τοὺς λόγους. Modus autem κατ' ἐπιστήμην non videtur idem esse qui dialecticus, cum hic interdum symbolis utatur. In Gorgia enim Plato dicitur μῦθον ἀπαγγέλλων, οὐ μῦθον ὄντα μόνον, ἀλλὰ καὶ λόγον (p. 8 sq.), et ἐν Συμπόσιῳ atque ἐν Πρωταγόρᾳ . . . τὸν συμβολικὸν τρόπον κατακρύπτει τὴν περὶ τῶν θεῶν ἀλήθειαν καὶ μέχρι ψιλῆς ἐνδείξεως ἐκφαίνει τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν τοῖς γνησιωτάτοις τῶν ἀκούοντων (p. 9). Qui vero δι' ἐνδείξεως de rebus divinis agunt. ἢ συμβολικῶς καὶ μυθικῶς ἢ δι' εἰκόνων λέγουσιν (p. 9). Symbola igitur et fabulae idem valent et differunt ab imaginibus. Quid hae sibi velint, p. 9 explicat: *Εἰ δὲ βούλει καὶ τῆς διὰ τῶν μαθημάτων διδασκαλίας μνησθῆναι καὶ τῆς ἐκ τῶν ἡθικῶν ἢ φυσικῶν λόγων περὶ τῶν θεῶν πραγματείας (ut fit in Tim. Politic. aliis dialogis), ἐνιαῦθα δῆρον σοι καὶ διὰ τῶν εἰκόνων τὰ θεῖα γινώσκειν ἐφιεμένῳ τρόπος ἔσται καταφανής. Ἄπαντα γὰρ ταῦτα τὰς τῶν θεῶν ἀπεικονίζονται δυνάμεις, ὁ μὲν Πολιτικὸς (εἰ τύχοι) τὴν ἐν οὐρανῷ δημιουργίαν, τὰ δὲ τῶν πέντε στοιχείων ἐν λόγοις γεωμετρικοῖς ἀποδοδομένα σχήματα τὰς τῶν θεῶν τῶν ἐπιβεβηκότων τοῖς μέρεσι τοῦ παντός ιδιότητας κτλ. Ἐὼ γὰρ λέγειν, ὅτι καὶ τὰς πολιτείας συνίστησιν ἀπεικάζων τοῖς θεοῖς καὶ τῷ παντὶ κόσμῳ . . . Πάντα δι' οὖν ταῦτα δι' ὁμοιότητος τῶν τῆδε πρὸς τὰ θεῖα τὰς ἐκεινῶν ἡμῖν προόδους καὶ τάξεις καὶ δημιουργίας ἐν εἰκόσιν ἐπιδείκνυσιν. Et paucis intermissis pergit: Ἔστι δὲ ὁ μὲν διὰ τῶν συμ-*

βόλων τὰ θεῖα μιν εἰν ἐπιμένοντες Ὀρφικὸς καὶ ὕλως τοὺς τὰς θεομυθίας γράφουσιν οἰκεῖος, ὃ δὲ διὰ τῶν εἰζόνων Πιθαγορικός. ἐπεὶ καὶ τοῖς Πιθαγορείοις τὰ μαθηήματα πρὸς τὴν τῶν θεῶν ἀνάμνησιν ἐξήρτητο καὶ διὰ τούτων ὡς εἰζόνων ἐπ' ἐκεῖνα διαβαίνειν ἐπεχείρουν. Καὶ γὰρ τοὺς ἀριθμοὺς ἀνείσαν τοῖς θεοῖς καὶ τὰ σχήματα, καθάπερ λέγουσιν οἱ τὰ ἐκείνων ἱστορεῖν σπουδάζοντες.

Cum ratio Pythagorica utpote numeros et figuras mathematicas adhibens indolem sobriam prae se ferat, Orphica maiorem vim mysticam habet. Proclus mythorum duo genera distinguit, παιδευτικὸς et ἐνθεασιακώτερος. In remp. Pl. I 76, 24 sqq. Kr.: Homeri Hesiodique mythi non sunt παιδευτικοί neque inventuti conveniunt, sed ἐνθεασιακώτεροι et πρὸς τὸ πᾶν ἀποβλέποντες. 79, 5 sqq.: Homeri mythi non sunt παιδευτικοί, Platonis non ἐνθεασιακώτεροι, hi φιλοσοφώτεροι illi τοῖς ἱερατικοῖς θεμοῖς προσήκοντες, hi minoribus illi maioribus natu conveniunt. Homeri fabulae enim interpretatione indigent, ὡς τὸ ἀπόρρητον αὐτῆς (τῆς μυθολογίας) καὶ κρύφριον ἀγαθὸν μυστικῆς τινοῦ δεῖται καὶ ἐνθεασιακῆς νοήσεως. 80, 4 sqq.: Εἰζόνως ἄρα τοῖς Ὀμηρικοῖς μύθοις οὐκ εἰ μему-αῖσθαι λέγομεν τὸ θεῖον . . . Τὸ ἀγαθὸν αὐτῶν ἔστιν οὐ παιδευτικόν, ἀλλὰ μυστικόν. Tales mythi (81, 10) pertinent εἰς αὐτὴν τὴν πρὸς τὸ θεῖον μυστικὴν ἔνωσιν. Ibid. 14 sqq. iterum duo genera fabularum definiuntur, quorum hoc est παιδευτικόν illud τελεστικόν, hoc ethicum illud mysticum, hoc omnibus illud paucis aptum, hoc omnibus apertum illud ἀπόρρητον, hoc iunioribus illud senioribus convenit. 84, 24 sqq.: Ἡ μυθολογία διήρηται πρὸς τε τὴν τῶν νέων ὀρθὴν ἀγωγὴν (i. e. genus παιδευτικόν) καὶ πρὸς τὴν ἱερατικὴν καὶ συμβολικὴν τοῦ θεῖου πρόκλησιν. Καὶ ἡ μὲν δι' εἰζόνων μέθοδος τοῖς γνησίως φιλοσοφοῦσιν προσήκει, ἡ δὲ δι' ἀπόρρητων συνθημάτων καὶ θεῖας οὐσίας ἔνδειξις τοῖς μυστικωτέρας ἡγεμόσι τελεσιουργίας κτλ. Ex his efficitur methodum παιδευτικὴν eandem esse, quam alibi δι' εἰζόνων nominat; symbolicam vero et mysticam eandem atque ἐνθεασιακώτεραν.² Recte igitur rationi Orphicae quae est symbolica et fabulosa maiorem vim mysticam

¹ Ὡς pro καὶ fortasse legendum esse coniecit A. Brinkmann.

² At alibi (supra p. 148) rationem ἐνθεασιακὴν symbola repudiare dicit.

attribuimus quam Pythagoricae quae imagines tantum usurpat. Ergo etiam symbola magis quam imagines tacent et celant.

Qua cum indole mystica rationis quam vocat Orphicam vel *ἐνθραυστικωτέραν* cohaeret, quod haec¹ res turpes et ineptas a narratione fabulosa non remouet. In remp. I 72, 9 sqq. hominem quendam inducit Orpheum Homerum Hesiodum vituperantem, quod de dis indigna et absurda tradiderint, eique cum alia tum haec respondet (85, 26 sqq.): *Ὅτε τοῖνυν ἀνεγείρουσιν μὲν οἱ τοιοῦδε μῦθοι τοὺς εὐφροεσιέτους πρὸς τὴν ἔφρσιν τῆς ἐν αὐτοῖς ἀποκρύφου θεωρίας καὶ διὰ τὴν φαινομένην τερατολογίαν τῆς ἐν τοῖς ἀδύτοις ἰδρυμένης ἀληθείας ἀνακινουῦσιν τὴν ζήτησιν, τοῖς δὲ βεβήλοις ὧν μὴ θέμις αὐτοῖς οὐ συγχωροῦσιν ἐφάπτεσθαι, πῶς οὐ διαφερόντως ἂν προσήκοιεν τοῖς θεοῖς αὐτοῖς, ὧν εἶσιν ἐξηγηταὶ τῆς ὑποστάσεως; κτλ.* Tales igitur fabulae prae ceteris aptae sunt, in quibus rerum divinarum natura cernatur: Ibid. 77, 21 sqq. (*οἱ τῆς μυθοποιίας πατέρες*) *εἰκόνας καὶ αὐτοὶ πλάττοντες ἐν λόγοις φερομένας τῶν θεῶν τοῖς ἐναντιωτάτοις καὶ πλεῖστον ἀφροσύνην τὴν ὑπερέχουσαν τῶν παραδειγμάτων ἀπομιμοῦνται δύνανται, καὶ τοῖς μὲν παρὰ φύσιν τὸ ὑπὲρ φύσιν αὐτῶν ἐνδείκνυνται, τοῖς δὲ παραλόγοις τὸ παντὸς λόγον θεϊότερον, τοῖς δὲ φανταζομένοις ὡς ἀλσχροῖς τὸ παντὸς μεριστοῦ κάλλους ὑπεριπλωμένοι κτλ.*² Ergo mythi eo ipso, quod ea quae vera sunt sub rerum mirarum et inauditarum velamine condunt, profanos terrent³, sapientes vero profundius scrutari cogunt et miro modo afficiunt: In remp. II 108, 17 sqq.

¹ Sed mythus Platonis, quia est παιδευτικῶς, talia respicit: In Plat. theol. I 4 p. 10 *τῶν δὲ γε παιδαίων ποιητῶν τραγικώτερον οὐκ ἐπιτίθει τὰς περὶ τῶν θεῶν ἀπορρήτους θεολογίας ἀξιώσιμων καὶ διὰ τοῦτο πλάνας θεῶν καὶ τομὰς καὶ πολέμους . . . καὶ πολλὰ ἄλλα τοιαῦτα σύμβολα ποιουμένων τῆς ἀποκρυφιστικῆς περὶ αὐτοῖς (sic. leg. pro αὐτῆς) περὶ τῶν θεῶν ἀληθείας, τὸν μὲν τοιοῦτον τρόπον τῆς μυθολογίας ὁ Πλάτων ἀποσκευάζεται καὶ πρὸς παιδείαν εἰναὶ γίγαι παντελῶς ἀλλοτριωτάτων κτλ.*

² Cf. etiam I 85, 16 sqq.; 159, 14 sqq. al.

³ Arcana non quivis impune audit: In remp. II 128, 19 sqq. καὶ ὁ αὐτὸς τρόπος μίτε τῶν ἐν ἀπορρήτοις δρωμένων περὶ τοῖς θεουργοῖς τοῖς ἀνοήτοις ἐπάγει μίτε τῶν τοιοῦτων πλασμαμάτων. Ἢ γὰρ ἄνευ ἐπιστήμης τοῦτων ἀμφοτέρων ἀκρόασις δεινὴν καὶ ἄστον ἐργάζεται οὐ γίνωσκον ἐν ταῖς τῶν πολλῶν ζωαῖς τῆς περὶ τὸ θεῖον εὐλαβείας.

ὅτι δὲ καὶ εἰς τοὺς πολλοὺς δρωσιν οἱ μῦθοι, δηλοῦσιν αἱ τελεταί. Καὶ γὰρ αἵται χρώμενα τοῖς μύθοις, ἵνα τὴν περὶ Θεῶν ἀλήθειαν κατακλείωσιν, συμπλαθείας εἰδὼν αἵται ταῖς ψυχαῖς περὶ τὰ δρώμενα τρόπον ἄγνωστον ἡμῖν καὶ Θεῶν· ὡς τοὺς μὲν τῶν τελομένων καταπλήττεσθαι δειμάτων Θεῶν πλήρεις γιγνομένους, τοὺς δὲ στυδιατίθεσθαι τοῖς ἱεροῖς συμβόλοις καὶ ἑαυτῶν ἐξοσιότηας ὅλους ἐνιδρῶσθαι τοῖς Θεοῖς καὶ ἐνθεάζειν κτλ.

Ex omnibus quos adhuc attulimus locos efficitur fabulas rerum divinarum involucri esse. Propterea Proclus physicam Stoicorum interpretationem non probat: In Plat. theol. I c. 4 p. 11 (Plato) . . . ἀμικτον ἀξιῶν φηλάτειν τὴν Θεομυθίαν πανταχοῦ πρὸς τὰς φυσικὰς ἀποδόσεις καὶ μηδαμῶς συμφέρειν¹ μηδὲ ἐπαλλάττειν Θεολογίαν καὶ φυσικὴν Θεωρίαν. Ὡς γὰρ αὐτὸ τὸ Θεῖον ἐξήρηται τῆς ὕλης φύσεως, οὕτω δῆλον καὶ τοὺς περὶ Θεῶν λόγους καθαρῶς εἶναι προσήκει τῆς περὶ τὴν φύσιν πραγματείας. Τὸ γὰρ τοιοῦτον ἐπίπονον, καὶ οὐ πάντ. φησίν², ἀνδρὸς ἀγαθοῦ τέλος ποιεῖσθαι τῆς μύθων ἔπιπορίας τὰ φυσικὰ παθήματα . . . Δεῖ γάρ, οἶμαι, τὰ περὶ Θεῶν μυθολογήματα σεμνοτέρως αἰετῶν φαινόμενων ἔχειν τὰς ἀποκεχρημένας ἐννοίας κτλ.³ Hoc sensu recondito fabulae dignitatem divinam accipiunt: In remp. I 79, 2 sqq. καὶ οὕτω δὲ τῶν μύθων ἕκαστος δαιμόνιος μὲν εἶναι καὶ τὸ φαινόμενον. Θεῖος δὲ κατὰ τὴν ἀπόρρητον Θεωρίαν.

Metaphysica fabularum causa etiam a Proclo ea habetur.

¹ An συγκρίων?

² Phaedr. 229 D.

³ Similia iam Syrianius Atheniensis magister Procli docuerat, cuius doctrinam Hermiam Alexandrinum calamo excepisse docet C. Prächter in Genethliaco C. Roberto oblato 150 n. 2. In Plat. Phaedr. 229 C ed. Ast. p. 74, ed. Couvreur. p. 50 ad verba ἀλλ' εἰ ἀπιστοῖεν adnotat: Ἐπειθ' ἔτιναι φησὶ τὸν Σωκράτην μὴ ἀποδέχονται τὰς ἀναπτύξεις τῶν μύθων, οὐ καλῶς ἐννοοῦσιν. Ἅλλος γὰρ εἶναι αὐτὸς πολλαχοῦ τοὺς μύθους ἀποδεχόμενος καὶ χρώμενος αἰσίοις. Ἀλλὰ νῦν κακῶς τοὺς εἰς ἱστορίας τινας καὶ εἰκοτολογίας καὶ εἰς ἕλικὰς αἰτίας, ἀέρας καὶ γῆν καὶ πνεῦμα ἀναπτύσσοντας καὶ μὴ ἐπὶ τὰ ὄντα ἀναλίσσοντας καὶ ἐφαρμοζοντας τοῖς Θεοῖς λόγους τὰς ἀναπτύξεις. . . Αὐτὴ γὰρ ἡ ἀναπτύξις ὡς ἀναπτύσσονται οἱ σοφοί, τοιοῦτον οἱ περὶ τὰ φυσικὰ διατρέφονται, γλίσχρος ἐστὶ καὶ εἰκοτολογία· οἱ γὰρ ἐπὶ τὰ ὄντως ὄντα ἀνατρέχουσι, ἀλλ' ἐπὶ φύσει καὶ πνεύματι καὶ ἀέρι καὶ ἕρπυσι, ὡς ἐν Φαίδρῳ (98 C) ἔφη. Τοιοῦτος οὖν τοῖς φυσικοῖς καὶ οὐτως ἀναπτύσσοντας διαβάλλει ὡς εἰς ἀνοσιότην καὶ ἀπειρίαν ἐκπλιοντίας καὶ μὴ ἐπὶ ψυχῆν καὶ νοῦν καὶ Θεοῖς ἀνατρέχοντας.

quod naturam rerum imitantur: In remp. I 77, 9sqq. *ὅτι δὲ τῇ φύσει τῶν ὕλων ἔπονται καὶ τῇ τάξει τῶν ὄντων καὶ τοὺς ἀνάγεσθαι δυναμένους εἰς τὴν τῶν θεῶν πραγμάτων περιωπὴν αὐτοῖς συνάπτουσιν τοῖς ὄντως οὖσιν, τοῦτο προστιθώμεν. Κατιδόντες γὰρ οἱ τῆς μυθολογίας πατέρες, ὅτι καὶ ἡ φύσις εἰκόνας δημιουργοῦσα τῶν ἄλλων καὶ νοητῶν εἰδῶν καὶ τόνδε τὸν κόσμον ποικίλλουσα τοῖς τούτων μιμήμασιν τὰ μὲν ἀμέριστα μεριστῶς ἀπεικονίζεσθαι, τὰ δὲ αἰώνια διὰ τῶν κατὰ χρόνον προϊόντων, τὰ δὲ νοητὰ διὰ τῶν αἰσθητῶν, ἐνύλιως τε τὸ αὔλων ἀποτυπῶνται καὶ διαστειῶς τὸ ἀδιάστειον καὶ διὰ μεταβολῆς τὸ μονίμως ἰδρωμένον, ἐπομένως τῇ τε φύσει καὶ τῇ προόδῳ τῶν φαινομένως ὄντων καὶ εἰδωλικῶς, εἰκόνας καὶ αὐτοὶ πλάττοντες κτλ.* (quae sequuntur, vide supra p. 150). In Plat. theol. I c. 4 p. 10: *Ἔστι μὲν γὰρ ὁ τῆς μυθολογίας τρόπος ἀρχαῖος δι' ἑπονοιῶν τὰ θεῖα μὲνῶν καὶ πολλὰ παραπετάσματα τῆς ἀληθείας προβεβλημένως καὶ τὴν φύσιν ἀπεικονιζόμενος, ἢ τῶν νοητῶν αἰσθητὰ καὶ τῶν ἄλλων ἔνυλα καὶ τῶν ἀμερίστων μεριστὰ περιτείνει πλάσματα, καὶ τῶν ἀληθινῶν εἰδωλα καὶ ψευδῶς ὄντα κατασκευάζει.*

Ultimam denique sermonis tecti causam ibi indicat Proclus, ubi deum summum ἄρρητον vocat, cuius doctrinae testimonia affert Koch p. 230 (in Plat. Cratyl. 32, 18 Pasqu., al.). Cf. supra p. 145.

Ex tota doctrinae Procli indole silentium quale scholarcha ille commendabat mysticum esse evincitur¹ idque duplici ratione, quae tamen una est. Cum enim ab illo cultus mystici ritus et caerimoniae pro placitis theologicis et theologia pro mysteriorum *ἱερῶν λόγων* haberentur, silentium eius simul fuit et mysticum eo quo philosophi accipiebant sensu et mysteriorum disciplina.

Discipulorum et sectatorum Procli duos tantum excito, quorum testimoniis satis probatur illos Iamblichi et Procli doctrinam tenuisse.

¹ Unio divina, ad quam Procli philosophia tendit, ipsa est ἄρρητος: In Plat. theol. IV 9 p. 192 *ὅπως δὲ ἐντεῦθεν ἤδη συνάπτονται τοῖς πρώτοις νοητοῖς, οὐκέτι διὰ λόγων ὁ Πλάτων ἐξέφηρεν· ἄρρητος γὰρ ἐστὶ καὶ δι' ἀφ' ὧν ἢ πρὸς ἐκεῖνα συναρτῆ.*

Olympiodorus iunior, qui Ammonii Alexandrini auditor fuit, hic autem Procli. in scholiis in Platonis Gorgiam, quae edidit Albertus Jahn (*Archiv für Philologie und Pädagogik* Bd. 14 = *Neue Jahrb. f. Ph. u. Päd.* Suppl.-Bd. 14, Lips. 1848), p. 528 sq. haec tradit: *Δεῖ τοίνυν εἰδέναι, ὅτι εἰς δύο ταῦτα ἀποβλέψαντες μύθοις ἐχρήσαντο, εἰς τε τὴν γένεσιν καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν ψυχὴν. Καὶ εἰς μὲν τὴν γένεσιν τε καὶ δημιουργίαν οὕτως. Δεῖ εἰδέναι ὅτι τὰ ἀφανῆ ἐκ τῶν φανερῶν πιστοῦνται καὶ τὰ ἀσώματα ἐκ τῶν σωματίων (εἰδὲ γὰρ ἀσώματοι δυνάμεις) καὶ ὅτι εἰσὶν ἐκ τῶν σωματίων ἐν τῷ ἐρχόμεθα (fortasse sic legendum est: καὶ ὅτι ἐκ τῶν σωματίων εἰς τὰ ἐν τῷ ἐ.). Ὁρώμεν γὰρ αὐτὰ εὐταξίᾳ καὶ ἐννοοῦμεν, ὅτι προοῖσιαι τις ἀσώματος δύναμις . . . Καὶ οἱ μῦθοι τοίνυν γινώσκουσιν, ἵνα ἐκ τῶν φανερομένων εἰς ἀφανῆ τινα ἐρχόμεθα. Οἷον ἀνοήτους μοιχείας θεῶν . . . ἐκ τῶν τοιοῦτων μὲν αὐτὸ τὸ φανερόμενον διώκωμεν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ ἀφανὲς ἐρχόμεθα καὶ ζητοῦμεν τὸ ἀλήθες. Οὕτως οὖν εἰς τὴν γένεσιν ἀποβλέποντες μῦθοποιίας ἐχρήσαντο, εἰς δὲ τὴν ἡμετέραν ψυχὴν οὕτως Παιδῆς ὄντες κατὰ φαντασίαν ζῶμεν· τὸ δὲ φανταστικὸν μέρος ἐν μορφαῖς καὶ τύποις καὶ τοῖς τοιοῦτοις· ἵνα ὅν τὸ ἐν ἡμῖν φανταστικὸν τηρῆται, μῦθοις χρῶμεθα ὡς ἂν τοῦ φανταστικοῦ χαίροντος τοῖς μύθοις¹. Ἄλλως τε καὶ μῦθος οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ λόγος ψευδῆς εἰκονίζων ἀλήθειαν². Εἰ οὖν εἰκὼν ἐστὶν ἀληθείας ὁ μῦθος, ἔστι δὲ καὶ ἡ ψυχὴ εἰκὼν τῶν πρὸ αὐτῆς, εἰκότως μύθοις χάρει ἡ ψυχὴ ὡς εἰκὼν εἰκόνι. Ἐπεὶ οὖν ἐκ παιδῶν καὶ ἀπαλῶν ὀνήτων συντραφεόμεθα μύθοις, δεῖ αὐτοὺς παραλαμβάνεσθαι . . . τοιῶν δὲ εἰπεῖν, τί διαφέρουσιν οἱ τῶν φιλοσόφων μῦθοι τῶν ποιητικῶν. Φαμὲν ὅτι ἐξάτερος αὐτῶν καὶ πλεονεσιεῖ τὸν ἕτερον καὶ πάλιν ἔχει ἐλάττωμα. Οἷον ὁ ποιητικὸς ἔχει πλεονέξιμα, ὅτι τοιαῦτα λέγει, ὡς καὶ τὸν τυχόντα μὴ λείθεσθαι, ἀλλ' ἐρχεσθαι ἐπὶ νεκρομένην ἀλήθειαν . . . (p. 529): . . . Πλεονεσιτοῦσιν οὖν κατὰ τοῦτο. Οὐ γὰρ ᾔδουσαν, ὅτι μοχθηρὸς ἔχει βίος ἀνθρώπων γενέσθαι, ὅς τιμῆ μόνον τὸ φανόμενον καὶ οὐδὲ ἄλλως ζητεῖ τὸ ἐν*

¹ Cf. Proclus in comp. II 107, 14 sqq. Kr.

² Haec est communis rhetorum definitio; cf. Theo (Rhet. gr. II 72, 28 Spengel.), Hermogenes (ibid. 3, 10 = 2, 3 Rabe.), Aphthonius (ibid. 21, 2), Nicolaus (p. 6, 9 sqq. Felten., qui alia adfert).

βιάθει τοῦ μύθου κεκρυμμένον . . . Ἐχει δὲ ἐλάττωμα, ὅτι ἀπατᾷ
 νέαν ἀκοήν . . . Οἱ δὲ φιλόσοφοι μῦθοι τὸ ἀνάπαλιν ἔχουσιν,
 ὅτι κἄν μείνη τις ἐπὶ τῶν φαινομένων, οὐ βλέπεται . . . Ἐχουσι
 δὲ ἐλάττωμα, ὅτι ἐπειδὴ τὸ φαινόμενον αὐτῶν οὐ βλέπτει, πολ-
 λάκις ἐν αὐτοῖς ἀναμένοντες καὶ οὐ ζητοῦμεν τὴν ἀλήθειαν. Οὕ-
 τως οὖν διαφέρουσιν οἱ μῦθοι. Γεγόνασι δὲ οὗτοι καὶ πρὸς
 τὸ μὴ ὡς ἔτυχε παραδίδοσθαι τὰ πράγματα. Ὡσπερ
 γὰρ ἐν ἱεροῖς τὰ τε ἱερατικὰ ὄργανα καὶ τὰ μυστήρια παρα-
 πετάσματα¹ ἔχει, ἵνα μὴ οἱ ἀνάξιοι ὡς ἔτυχε θεῶνται, οὕτω καὶ
 ἐνταῦθα προκαλύμματά εἰσιν οἱ μῦθοι τῶν δογμάτων, ἵνα
 μὴ γινῶσι ὡς καὶ βιατὰ τοῖς βουλομένοις κτλ. Vides Olympio-
 dorum doctrinam Neoplatonicam qua de fabulis agebatur ad
 formam magis sobriam reduxisse.

At contra Damascius Damascenus, qui fuit ultimum
 scholae Atheniensis caput, Procli subtilitatem, si fieri potuit,
 etiam superavit. In Dubitationibus et solutionibus de primis
 principiis in Plat. Parmenid. c. 6 et 7 (I p. 9, 11 sqq. Ruelle.)
 naturam primi principii omnino ignotam esse contendit et sic
 finem facit (p. 15, 24 sq.): *Τί πέρας ἔσται τοῦ λόγου πλην σιγῆς
 ἀμηχάνου καὶ ὁμολογίας τοῦ μηδὲν γινώσκειν, ὃν μηδὲ θεμίς.
 ἀδινάτων ὄντων εἰς γινῶσιν ἔλθειν;* De eodem primo principio
 c. 29 haec docet (I 56, 6 sqq. R.): *Τὸ μὲν δὲ ἀντιδιωρημένον
 τῷ γνωστῷ ἄγνωστον, τὸ ἐπέκεινα τοῦ ἐνός, πάντη ἀπόρητον,
 ὅπερ οὔτε γινώσκειν οὔτε ἀγνοεῖν ὁμολογοῦμεν, ἀλλ' ἔχειν πρὸς
 αὐτὸ καὶ ὑπεράγνοιαν, οἷ τῆ γειτονίᾳ ἐπηλυγάζεται
 (ed. ἐπιλ.) καὶ τὸ ἐν ἑγγυτάτῳ γὰρ ὄν τῆς ἀμηχάνου ἀρχῆς, εἰ
 θεμίς οὕτως εἰπεῖν, ὅσπερ ἐν ἀδύτῳ μένει τῆς σιγῆς ἐκείνης.*
 Ergo ex silentio primi principii silentium hominis oritur. Alia
 Damascii testimonia, quae huc pertinent, paullo post afferentur.

Nam sicut supra² nonnullis Eunapii locis consuetudines
 et mores Neoplatonicorum quarto p. Chr. n. saec. florentium
 illustravimus, nunc, quomodo quinti et sexti saeculi philosophi
 doctrinam quae est de silentio ad usum vitae transtulerint.
 in scriptis eorum historicis indagemur. Illos vulgi con-
 sortium vitasse et vitam solitariam praetulisse auctor est
 Marinus, qui Proclum, cum in Asiam fugere coactus esset,
 illud Epicuri λάθε βιώσας, quod Pythagorae adscribit Neo-

¹ Cf. supra p. 147 n. 1.

² P. 139 sq.

platoniciis, secutum esse scribit Vit. Procli c. 15: *Τοσοῦτον ἐλάτθανεν, ὅσον οὐδὲ οἱ Πυθαγόρειοι τὸ Λάθε βιώσας παράγγελλε τοῦ καθιγεμένου ἀσάλευτον φηλάττοντες*. C. 29; Proclus aegram sanavit *τοὺς πολλοὺς λατθάνων*. De fabularum interpretatione Procli Marinus c. 22 haec tradit: *Pr. πᾶσαν θεολογίαν Ἑλληνικὴν τε καὶ βαρβαρικὴν καὶ τὴν μυθικοῖς πλάσμασιν ἐπισκιαζομένην κατεῖδε τε ὁραθῶς καὶ τοῖς ἐθέλουσί τε καὶ δυναμένοις συνέπεσθαι εἰς φῶς ἵγασεν, ἐξηγούμενός τε πάντα ἐν θεοσιαστικώτερον¹ κη. et c. 33: . . . λαβέτω εἰς χεῖρας τὴν μυθολογίαν αὐτοῦ (Procli) βιβλόν. Ὅψεται γάρ, ὡς οὐκ ἄνευ θείας κατασκευῆς τὴν θεολογίαν τὴν περὶ τὴν θεὸν ἐξέφηνεν ἄπασαν, καὶ τὰ ἄλλα τὰ μυθικῶς περὶ αὐτὴν καὶ τὸν Ἄπην δρώμενά τε καὶ λεγόμενα φιλοσόφως ἀνέπειξε, ὡς μὲν θεάτεσθαι τὴν ἀσκήν ἐκ τῶν ἀπεμψαίνοντων θρησκῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐκεῖ ζουφῶς λεγομένων². Marinus ipse silentii legem observat, cum Procli virtutes diviniore non narret: c. 3 . . . τὰς εἰ ἀνωτέρω τοῦτων σιωπῆσαντες, ὡς καὶ ἐπέρ ἀνθρώπων ἰδί τεταγμένας, ἀπὸ τῶν φησικώτερον τὴν ἀρχὴν ποιούμεθα.*

Damascius quoque, qui in Vita Isidori non solum Isidori, sed etiam aliorum suae aetatis philosophorum res gestas descripsit, non pauca testimonia silentii ab his viris culti servavit. Taciturnitatis tenacissimi erant: Photii Bibl. cod. 242 p. 337^a 8 sq. Bekk. (cf. Suid. i. v. ἀχροαίς; Asmus³ p. 19 33 sqq.) *ἐφθέγγειο μὲν ἐλάχιστα, τὰ πολλὰ δὲ ἱεροῦ λόγων γενηραζότων* (i. e. Isidorus). De eodem Isidoro apud Suidam i. v. ἐνδόμωχος Damascius haec tradit (Asm. 19, 36 sqq.): *Ὅτι δὲ ἐνδόμωχος ἐγγόνει καὶ σιωπῆλὸς ἐπὶ τοῖσις, ἔ ζούπειν ἐδοζίμαζεν, ὥστε μὴδὲ ἐρωτώσῃ τῇ μὴτὸ λέγειν δηλ. ἀλίσι*. De rebus sacris maxime tacebat: Phot. 335^b 20 sqq. (Asm. 8, 1 sqq.) *ὁ γὰρ Ἰσίδωρος ἐφζει μὲν τὸ ζῆτοῖμενον* (de lapide quodam sacro agitur) *εἰδοῦ, λέγειν δὲ οὐκ ἐβούλειο*. Di omnino ignoti sunt: Phot. 338^a 2 sqq. (Asm. 26, 3 sqq.) *διζλος δ' ἵγ* (Isidorus) *οὐκ*

¹ De hac voce cf. supra p. 147 sqq. (εὐθεωσιτικῶς).

² De fabularum interpretatione Procli cf. etiam Zeller *Phil. d. Gr.* III 2⁴ 885 sqq.

³ *Das Leben des Philosophen Isidoros von Damaskos aus Damaskos, wiederhergestellt, übersetzt und erklärt* 1911.

ἀγαπῶν τὰ παρόντα οὔτε τὰ ἀγάλλματα προσκυνεῖν ἐθέλων, ἀλλ' ἴδη ἐπ' αὐτοὺς τοὺς θεοὺς ἰέμενος εἴσω κρυπτομένους, οὐκ ἐν ἀδύτοις, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ ἀπορρητήρῳ, ὅτι ποτέ ἐσσι, τῆς παντελοῦς ἀγνωσίας. Πῶς οὖν ἐπ' αὐτοὺς ἕτεο τοιοῦτους ὄντας; ἔρωτι δεινῷ, ἀπορρητήρῳ καὶ τούτῳ. Καὶ τίς δὲ ἄλλος ἢ ἀγνωστος καὶ ὁ ἔρωτος; καὶ τίνα τοῦτόν φραμεν, ἴσασιν οἱ πειραθέντες, εἰπεῖν δὲ ἀδύνατον καὶ τοῖσά γε οὐδὲν μᾶλλον ὀρέδιον. Tales res qui in vulgus effert, contemptui tradit: Phot. 341, 14 sqq. = Suid. s. v. *ὄτια κατεαγότα* (Asm. 48, 11 sqq.) ἴδη γὰρ ἐπίοις τῶν τὰ ὄτια κατεαγότων καὶ ἄμα διεφθαμένων τὰς διανοίας εἰς κωμωδίαν ἐτρέπη καὶ γέλωτα πολλὴν τὰ τῆς φιλοσοφίας ἀπόρητα. Addit Suidas: *Λαμάσιος* φησι, διὰ τότινας ἐκφερομυθεῖν τὰ τῆς φιλοσοφίας ἀπόρητα. Ideo viri pii nonnumquam res sacras etiam audire dubitant: Suid. s. v. *δαισιδαίμονια* (Asm. 77, 10) ὅτι *Ἀσκληπιόδοτος* ὅσιος ἦν καὶ εὐσεβής· καὶ τὰ μὲν πρῶτα δαισιδαίμων ἐγεγόνει καὶ εὐλαβής οἴτω σφόδρα, ὥστε μηδὲ θύειν ἀνέχεσθαι μήτε τινοὺς ἀπορρητῶν μηθενὸς ἀκούειν. Οὐ γὰρ εἶναι ταῦτα τῆς γενέσεως ἄξια, ἀλλὰ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν ἐν Ὀλύμπῳ διαζῆν ἡγουμένων. Nonnulli vitam plane solitariam et taciturnae rerum divinarum contemplationi deditam agebant: Suid. s. v. *Σαραπίον* (Asm. 14, 32 sqq.) τοῦτον ἐποιήσατο φίλον ὁ *Ἰσιδώρος*, τὸν λαθόντα κἀνάτας ἀνθρώπους ἐπὶ εὐσεβείᾳ τε καὶ ὄλη βίου φιλοσοφίᾳ, πλὴν αὐτοῦ τοῦ *Ἰσιδώρου*. Τοσοῦτον δὲ τῷ ἀνδρὶ περιῆν ἀληθοῦς τρόπου τε καὶ λόγου, τοῦ τε ἐν παροιμίᾳ λέγεσθαι εἰωθότος, ἔργῳ δὲ βεβαιωθέντος ὅτι ἐκείνου, τοῦ *Ἰάθε* βιώσας, ὥστε οὐδένα τῶν τότε ζώντων ἀνθρώπων . . . ἐλπίζομεν ἂν εἰδέναι οἷον λέγω . . . Οὐ γὰρ ἔργῳ ποτέ ἔφη (*Isidorus*) πείσεσθαι αὐτὸν ἐντυχεῖν ἑτέρῳ ἀνδρὶ . . . Οἴζειν δὲ μόνον ἐν οἰκίσκῳ μικρῷ, τῷ ὄντι μονάδα βίον ἀναδεδεγμένον . . . Τὰ πολλὰ δὲ ἐπ' οἴκῳ διημερεύοντα ζῆν, οὐ τίνα ἀνθρωπίνην ζωὴν, ἀλλ' ἀτεχνῶς εἰπεῖν θεῖαν, εὐχάς τε αἰεὶ καὶ ἀρετὰς πρὸς ἑαυτὸν ἢ πρὸς τὸ θεῖον φεγγόμενον, μᾶλλον δὲ σιγῇ διανοούμενον. Hoc precatōnis et contemplationis silentium uberius describitur Phot. 350^a 24 sqq. (Asm. 15, 37^b sqq.): *Ἀδὲν* δὲ τὴν ψυχὴν ἐν ταῖς ἱεραῖς εὐχαῖς πρὸς ὄλον τὸ θεῖον πέλαγος ἔλεγε (*Sarapio*), τὰ μὲν πρῶτα συναγειρομένην ἀπὸ τοῦ σώματος εἰς ἑαυτήν, αὐθις δὲ ἐξισταμένην τῶν ἰδίων ἡθῶν καὶ ἀναχωροῦσαν ἀπὸ τῶν

λογικῶν ἐνοιῶν ἐπὶ τὰς τῷ νῷ συγγενεῖς, ἐκ δ' αὖ τρίτων ἐν-
 θουσιῶσαν καὶ παραλλάττουσαν εἰς ἀήθη πινὰ γαλήνην θεο-
 πρεπῆ καὶ οὐκ ἀνθρωπίνην. Heraisci nativitas animum viri
 ad silentium pronum demonstravit: Suid. s. v. *Ἡραϊσος* et
 διαγνώμων (Asm. 65, 10) ἦν δὲ αὐτοῦ καὶ ἡ πρώτη γένεσις τῷ
 ὄντι μυστική. *Λέγεται γὰρ καταλθεῖν ἀπὸ τῆς μητρὸς τοῖς χεί-
 λεσιν ἔχων τὸν καισαριάζοντα δάκτυλον, οἷον Αἰγύπτιοι μυθολο-
 γοῦσι γενέσθαι τὸν Ὄρον καὶ πρὸ τοῦ Ὄρον τὸν Ἥλιον.* Sicut
 hoc loco Damascius ad mythologiam Aegyptiam provocat, ita
 in universum doctrinas Aegyptiorum mysticas et magni aesti-
 mabant et saepissime in usum suum vertebant Neoplatonici,
 ut locis his probatur: Phot. 335^a 22 sqq. (Asm. 3, 25 sqq.)
*Αἰγύπτιοι τοίνυν οὐ μὲν παλαιῶν ἀνθρώπων εἰσὶν, ὧν ἀκοῆ
 γινώσκωμεν, ὀλίγον ἢ πάντων, οὐδέ τις οὕτως ἐστὶν ὀψιμαθῆς ὡς
 οὐχὶ πολλῶν ἀκίχοι λεγόντων τε καὶ γραφόντων.* Phot. 349^b
 15 sqq. (Asm. 3, 32 sqq.) Damascius sacerdotes Aegyptios com-
 memorat διὰ μηχανῆς νινος ἀτόρον καὶ ἀνθρωπίνης ἐλπίδος ἔξω
 κατασειστικῆς ἐν ἀπορρητοῖς τὰ ἀπόρητα διαμηχανω-
 μένους ὑπὲρ τε σφῶν αἰῶν τῆς οὐρανίας ἐλπίδος καὶ ὑπὲρ τῶν
 ἄλλων Αἰγυπτίων τῆς ὄλης ἐβθρημοσύνης. Phot. 335^a 25 sqq.
 (Asm. 4, 5 sqq.) de doctrina sacerdotum Aegyptiorum qua de
 animae immortalitate agitur haec dicuntur: *Εἶσω δὲ ἡ τοιαύτη
 σοφία χρυσομένη ἐν τῷ ἀδύτῳ τῆς μυθολόγου ταύτης
 ἀληθείας, οὕτως ἡρέμα παραγεμνοῦται κατὰ βραχὲ τῷ δυνα-
 μένῳ πρὸς θεὸν ἀνακλίνει τὴν ἰσὺν ἀγλήν τῆς ψυχῆς.* Isidorus
 in sapientia Aegyptiorum versatissimus erat: Phot. 350, 36 sqq.
 (Asm. 25, 22 sq.) οἱ δὲ καὶ ἐν τοῖς Αἰγυπτίοις φιλοσοφίᾳσι
 τὸν Ἰσίδωρον συνεγόν καὶ σιγηνηγέειν παρελάμβανον τῆς ἐν
 βουθῷ κερχυμένης ὡς ἀληθῶς ἱερεῶς ἀληθείας καὶ. Aegyptia
 et Graeca facile conciliari possunt: Suid. s. v. *ἱερατική* (Asm.
 4, 29 sqq.) ὥστε καὶ ἠραδίαν εἶναι τὴν ἐφαρμογὴν τῷ βουλομένῳ
 προσσαροῦσθαι τοῖς Αἰγυπτίοις τὰ τῶν Ἑλλήνων. Quin etiam
 Graeci multa ab Aegyptiis accepisse dicuntur: Suid. s. v.
ἱερατική (Asm. 5, 7^a sqq.) ἀπὸ γὰρ τῶν Αἰγυπτίων ἕκαστα τούτων
 οἱ Πυθαγόρειοι ἐξήνεγκαν εἰς τοὺς Ἕλληνας.

Cum ultimi Neoplatonici splendidum philosophorum Graecorum agmen claudant, hic iam disputandi sit finis. Commentationis huius initio silentium mysticum Orientalibus magis quam Graecis convenire diximus. Et profecto aevo imperatorum, quo sacra orientalia regiones occidentales implebant, silentii mystici studium maxime esse auctum vidimus. Sed etiam quod ad tempora quae praecesserunt attinet, non desunt indicia, ex quibus suspicari possis Graecos sicut universam rem mysticam ita etiam silentii mystici morem ex Oriente accepisse, qua de re iudicium certum proferre nostri instituti non est. Utcumque quaestio solvitur, certum est Graecos pro more suo, de quo egregie dixit Plato (Epin. 987 E): *Ὅτι περὶ ἂν Ἕλληνες βαρβάρων παραλάβωσι, κάλλιον τοῦτο εἰς τέλος ἀπεργάζονται*, proprii ingenii viribus et suo iudicio usos Orientales longe supergressos silentii quae vere dici possit doctrinam cum reliquis philosophiae et theologiae placitis plane congruam excoluisse.

Philosophia Graeca desiit, non periit. Propterea quaestio moveri potest Christianine Graecam silentii mystici doctrinam in usum suum verterint et quam vim illa in eorum non solum philosophiam et theologiam, sed etiam cultum sacrum et praecepta moralia (praecipue apud monachos) exercuerit. Qua de re alio loco erit agendum.

Index vocabulorum memorabilium

- ἄρατος τῷ πλήθει 120; cf. 140. 147
 ἀξέβηλος 18. 44. 140
 ἀγριζεν 18. 44
 ἀγνωσιος 24. 103. 109. 122. 128 sq.
 145. 147. 151. 154. 156
 ἀγνώσιος 31. 37. 53
 ἀδαίπτικτος 57
 ἀδύγχιος 112
 ἄδυστον 17 sq. 22. 63. 97. 115. 150.
 154. 156
 ἄδυστος 101
 ἀθέατος 87
 αἰδώς πρὸς τὸ ἀληθές 93
 αἰνγμα 63 sq. 66. 79. 82. 87 sq. 92—94.
 97. 103 sq. 119. 136 sq.
 αἰνγματώδης 57. 59. 63. 79. 89. 114
 αἰνγμός 36. 93. 120
 αἰνιχτήρ Θεσημάτων 91
 αἰνιξίς 115
 αἰνιχτεν 66; -ισθαί 31. 38. 60. 63 sq.
 79. 81. 92. 108. 114 sq. 122
 ἀκάθαρτος 67. 75. 117. 133. 135
 ἀκονισμα 32. 37. 58
 ἀκονισματικοί 32 sq. 57 sq.
 ἀλληγορεῖν 81. 92. 122
 ἀλληγορία 43 sq. 63. 79. 81. 92. 103.
 118. 121. 132
 ἀνάφραγμα περὶ τὸν Θεῶν 9. 11
 ἀμετάδοτος 103
 αὐήτος 7—9. 11 sq. 14—18. 36. 48.
 63. 74—76. 96. 101. 124
 ἀνάγειν 120. τὰς ηὐχάς 28
 ἀναλεῖν (τὸν μύθον) 151
 ἀναπτύσσεν 120. 151. 155
 ἀνάπτυξις 151
 ἀναχωρεῖν 156. καθ' ἑαυτὸν 128
 ἀνείσκιος 56
 ἀνεκλήχτος 97. 128
 ἀνέχορος 31. 53
 ἀνέξοσιος 7. 61. 86. 128
 ἀνερομήνεντος 97. 104
 ἀνοργάσιος 74 sq.
 ἀνωγιουος 98.
 ἀόρατος 95. 106. 120. 122
 ἀπαίθειν 117
 ἀπαλλαγὴ τῶν ἀνθρώπινων πραγμά-
 των 128
 ἀπαφακάλυπτος 148
 ἀπογνωμοῦν τὰ ἄγια 19
 ἀπόθετος 61
 ἀποκαλύπτειν 11. 59. 90. 103. 127
 ἀποκαρπτεν 25. 73. 79. 81. 94. 101.
 103. 118. 120. 130. 133. 135. 146.
 150 sq.; -ισθαί 63.
 ἀπόκρηγος 79. 88. 96. 101. 104. 150
 ἀπόρητος 6. 8. 14 sq. 17 sq. 21—23.
 31. 38. 41. 44. 53. 59. 61. 66. 75 sq.
 78. 86 sq. 93. 97. 107. 109. 112 sq.
 119 sq. 123. 126 sq. 129. 131. 133.
 136 sq. 140. 145—151. 154. 156 sq.
 ἀπόστασις τῶν ἀνθρωπίνων πραγ-
 μάτων 128
 ἀποιελεῖν 7
 ἀπογοιζέζεν 58
 ἀποθεσθαι τοὺς ἔξω τῆς αὐτηθειας
 54; τοῖς ἀναξίους ibid.
 Ἀποχομιτίς theologiae symbolum 90
 ἄροητος 5—8. 13. 19. 21—25. 57. 61.

74. 77sq. 82. 87. 94. 97. 106. 109. 111. 114. 119. 125. 127sq. 131. 134. 137. 140. 145sq. 152; ἢ. ποι-
εῖσθαι 54; ἀριθμὸς ἢ. 111; ἰ. πάντῃ
ἢ. ἀρχή 125.
ἀφρητολογία 140.
ἄσημα ὀνόματα 129
ἀσώματος 120. 123. 153; φράσις 104
ἀτέλειος 8sq. 17sq. 59. 74. 78
ἀτελής 12
Αττις 155
ἄγατος 17
ἄγατος 112
ἄφθρατος 6. 127. 131. 137
ἄφρατος 6
ἀχέειν (τὰ ὄργια) 4. 6. 20
- Βάχαι 26
βακχεία 87
βακχευειν 127sq.
Βάχχοι 36
βέβηλος 8. 11. 15. 17sq. 23. 29. 31.
36. 56. 60. 64. 77. 115. 119. 127.
146. 147. 150
βουὸς ἐπὶ γλώσσῃ 5; β. ἐπιτιθέμεναι
τῇ γλώσσῃ 5. 127
βραχυλογία 64
βραχυλόγος 68. 118
- Γάλλος 15
γάθος mysticum 24
γίγνεσθαι (de orgiis dic.) 9. 15sq.
γλωσσαλία 75
γνόφος 77
γνώμη τοῦ Θεοῦ 130
γνώσις 129. 140. 154. Θεοῦ 68. 89.
98. 114. 118. τῶν Θεῶν 147. τοῦ
μεγίστου ὀνόματος 106. τῶν ἀπο-
ρήτων (συμβόλων) 119. 131. ἐπιφ.
γν. εἶναι τὸ Θεῶν 126. = Gnosis 107
γνωστικός 64
γνώματα 8. 97. Ἐγέμου 64. ἱερά
79. 81. ἱερογλυφικά 97
γραπτός 114
γραφεῖν res mysticas 14. 37. 128;
-εσθαι 56. 112
- δαδονχεῖν 16
δαδοῦχος 17. 122
δαίμονες 106. δ. φθοροῦσι 104.
προσιτάται τῆς φήσεως 121 cf. 127.
mysteriorum custodes 127. περι-
γίαι 127. γεεσιονογοί 130
δάκτυλος κατωγραζων 157
δεικνύναι res mysticas 14. 17. 26. 63
δεσπὰ γλώττης 66
δηλοῦν 36. 64. 81. 101. 114
Δημήτηρ 4. 6. 15sq. 21. 23. Ἰηώ 21
δημιουργός (deus) 111. 120. 122sq. 131
δημοσιεύειν 8. 103. 119. 124. 145
διακαλύπτειν 81
διεπίσσειν 59sq. 81
διαφνύπτειν 57. 101
διδαχὴ συμβολικῆ 130
διεργάμενος 131
διηγεῖσθαι 9sq.
δίγχοις 140
Διόντισος 86. 127. 140
δράμα μυστικόν 16
δρᾶν 13. 122. 151. orgia 26. 87sq.
τὰ δρώμενα 12. 24. 122. 150sq. 155
δυσέξοιστος 60
δυσεύρετος 120
δυσμετάδοτος 63
δυσσύνετος 57
δύσφρατος 114
- ἐγκρύπτειν 59. 88. 120
ἐγγράειν 78. 80
εἶδος 82
εἰκῶν 129—131. 146. 148—150. 152sq.
εἶργειν τῶν ἱερῶν 18
εἰρήνη, deus est εἰρ. 77; d. est ἐν
εἰρ. 112
εἰσερχεσθαι 18
εἰσπνεῖν (de deo dic.) 105
εἰσφύσσειν (εἰσπρωτεῖν) 18
εἶσω τῶν ἀδύτων 17sq. τῶν ἱερῶν
περιβόλων 18. τὸ εἶσω 18. ὁ εἶσω
ρεῖς 116. ἐν τῷ ἀδύτῳ 157
ἐκδιδοῖν 103
ἐκφραμαβεῖν 8
ἐκκαλύπτειν 8. 116

- ἐκκυλῆν 8
 ἐκλαλεῖν 7. 74—76. 128
 ἐκπίπτειν εἰς ἀνθρώπους ἀπαιδεί-
 τος 37
 ἐκπομπεύειν 8
 ἐκρίπτειν 74
 ἐκσίγῃσι 55. 86
 ἐκτραγωδεῖν 8
 ἐκχαίνειν 7. 56. 96. 119. 121. 126.
 130. 140. 148. 152. 155
 ἐκχαίνειν 7 96
 ἐκχέρειν 5. 7. 9. 56. 64. 94 sq. 114.
 147. 157
 ἐκχερομυθεῖν 7. 156
 ἐκχοιτᾶν 8. 31
 ἐκχορος 7. 11. 14. 23. 53. 114
 ἐκχορνεῖν 131
 Ἐλευσίσιος 17. 19. 56; τὸ Ἐλευσίσιον
 14. 18; τὰ -ια 109
 Ἐλεσις 4. 12. 15—17. 22. 122
 ἐμβασιτεῖν 18
 ἐν, τὸ deus 114. 126. 145. 154
 ἐνδόμυθος 155
 ἐνδον ἐν ἱεροῖς 18. 115; τῶν περι-
 βόλων 18; ἐνδοτέρω τῶν ἀδύτων 18
 ἐνεμαρτῖσθαι, ὁ θεός 78
 ἐνθεάζειν 24. 151
 ἐνθιασιτικός 147—149
 ἐνθεος 140
 ἐνθουσιᾶν 157
 ἐνθουσιωρὸς 115. 123
 ἐνθουσιωστικός 37. 155
 ἐνδρῶν τῷ θεῷ 13; τοῖς θεοῖς 24
 ἐνσημος γραφίσι 104
 ἐπίος περιβόλων 18; τοίχων 31
 ἐπίσιος 145; θεουργική 131. 137; πρὸς
 θεοῖς sim. 131. 149; πρὸς τὰ
 μυστικά 146
 ἐξαγγέλλειν 7. 22. 74. 148
 ἐξάγειν 8
 ἐξαγορεύειν 7. 11. 93
 ἐξαμαρτάνειν εἰς τὰ μυστήρια 11
 ἐξαπειν 5. 9. 14. 19. 57. 98. 108
 ἐξερεύγειν 7. 15
 ἐξηγεῖσθαι 7. 155
 ἐξήγησις 14. 59; τῶν ἱερῶν γραμμά-
 των 81
 ἐξηγητής 122. 150
 ἐξίστασθαι 24. 151
 ἐξορκίζειν 103. 105
 ἐξορκεῖσθαι 7. 8. 140
 ἐξω περιφραντηρίων βραίνειν 18. 75;
 τὸ ἐξω 18. 115; ἔ. περιβόλων 18;
 τῆς σνρηθείας 54; θεῖον χοροῦ 63
 ἐξωτερικοί 31. 53
 ἐξώφρα ποιεῖσθαι 7. 57
 ἐπανάγειν 131
 ἐπληγάζειν 154; -εσθαι 93
 ἐπιδεικνύειν τὰ ἱερά 17 sq.; τὰ μ. 109
 ἐπικαλεῖσθαι 106. 115
 ἐπικρίπτειν 65. 73. 89. 107. 115. 123.
 135. 139; -εσθαι 76. 78. 112. 147
 ἐπίκρυψις 63 sq. 147
 ἐπιρροεῖν 101
 ἐπιπνοια, τῶν θεῶν 148
 ἐπισκίπτειν 59
 ἐπισπιάζειν 73 sq. 155
 ἐπιτελεῖν 128 sq.
 ἐποπτεῖα 146
 ἐποπτεῖν 8. 13. 109. 140
 ἐπόπις 16 sq.; ἔποψ = ἐπόπις 113
 ἐποπτικός 109
 ἔργα ἄρρητα 137
 Ἐρηῆς (ὁ τρισμέγιστος) 95 sq. 98. 103.
 105
 ἰσιώσις, ὁ = deus 77. 111
 ἰσοτερικοί 54
 ἐθνημῖα mystica 24
 ἐθλέβεια 90. 150
 ἐθλαβεῖσθαι 8. 140
 ἐθλαβής 140. 156
 ἐθλογία 99
 εἶστομα κείσθαι 6. 86 sq. 124. 140
 εἶγμιεν 3. 127; -ος 23. 37. 55. 75.
 140
 εἶχαριστεῖν 97; -ια 99
 εἶχορκίζειν 103
 ἐχειμυθεῖν 74 sq. 140; -ια 4. 31. 53—
 55. 59. 61. 86. 90. 139
 ἐχερομυστήρη 55

- ζητεῖν 92. 94. 97. 135. 137. 147. 153 sq.
 ζήτησις 68. 137. 150
 ζητητής 103

 ἤρεμος 112
 ἠουχάζειν 75
 ἠουχία 23. 26; ἢ ἄγειν 61
 ἠουχος 115 sq.

 θεία 4; dei 98; ἀδύτου 115
 θεά, ἡ (ἡ θεός) = Ceres 15. 18. 21; =
 Magna Mater 155; αἱ θεαί Eleu-
 siniae 7. 10. 17. 56
 θεῖαμν dei 114
 θεῖσθαι orgia et sim. 9 sq. 14. 116. 154
 θειατής 116
 θειάζειν 140
 θεικισμός 139
 θεοφρέμων αγή 110
 θεόληπτος 133
 θεολογεῖν 63
 θεολογία 64. 130. 150 sq. 155; ἀπό-
 κρυφος καὶ μυστηριώδης 88; cf. 90
 θεολόγος 122
 θεομυθία 149. 151
 θεός, ὁ πρῶτος 90. 94. 125; cf. 111;
 θεοῦ πῦς 108; ἀργός ἔργων ἀπάν-
 των 111; ὁ ἐπὶ πᾶσιν 117; βαι-
 λείς 125
 θεοργός 128. 131. 150; adiect. 139
 θερατεία dei 128. 131. 147
 θερατεῖν διὰ αγῆς 126
 θεράπων θεοῦ 128
 θεσμός μυστικός 15; τῆς τελετῆς 76;
 ἱερατικός 149
 θεωρεῖν, τὸ ὄν 77. 81 sq.
 θεωρία 89. 97. 103. 133. 141. 146 sq.
 150; θεοῦ 117; φυσική 151; ἀπόρ-
 ρητος 151
 θραμβεῖν 8
 θύραι γλώσση ἐπίκεινται 5; θ. ἐπί-
 θεοῦ 29. 61. 119 (πίλως ἐ. 36)
 θύραι 31. 60

 διώτης 81. 124. 137
 ἱερατικός 123. 131. 149. 154

 ἱεροκλήρως 4. 122
 ἱερολογεῖν 140; -ια ibid.
 ἱερόν 14; ἱερά 4. 7. 10. 12. 15. 18 sq.
 21 sq. 26. 48. 107. 115. 122. 128 sq.
 139. 154; ἱερός γάμος 115. 123
 ἱερονογία 88
 ἱερομαντεῖν 76. 78. 80. 122; -της 9.
 17 sq. 75. 77. 79. 115. 123; -τεκος
 139
 Ἰοίς 126; Ἰουικός 89

 καθάρειν 56. 74—78. 115
 καθαρύειν 118. 151
 καθαρμός 7. 63
 καθαρός 14. 36. 54. 63. 67. 81. 117. 137
 καθάρουα 13
 καθαρως 74 sq. 147
 καθιεροῦν 92. 129
 καλύπτειν 123
 κάμνους τῶν ὀφθαλμῶν 98
 καταδεικνύειν teletas 87
 κατακρούπτειν 92. 148
 κατακωχή θεία 155
 καταχθόνιοι θεοὶ 23
 κεύθειν 4
 κλής ἐπὶ γλώσσῃ 5
 κοινοποιεῖν 10; κοινὸν ποιεῖσθαι 54.
 56; κοινὸν ποιεῖν 135; κοινοῦσθαι
 140; βίβλος οὐ κοινή 103; ἐν κοινῷ
 προηγερύειν 14
 κοινωεῖν rei mysticae 14. 74. 86;
 τῆς γνώσεως 53; τῆς φιλοσοφίας 54;
 λόγον τοῦ περὶ θεοῦ 118
 Κόρη 6. 15 sq. 21. 23
 κρατεῖν γλώσσης 54 sq. 87
 κρούπτειν 5 sq. 8. 14 sq. 35. 62. 65.
 75. 79. 90. 96 sq. 104. 107. 119.
 122. 127. 130. 133—135. 140.
 153—157.
 κρυπτός 96 sq. 106. 109; κρυπτά τῆς
 Ἰουδος 126
 κρύφμιος 101
 κρύφιος 15. 27. 122. 127. 145. 149. 155
 κρυψίνους 139
 κρύψις (μυστική) 48. 96

- λάλειν* 58, 88, 98, 106
λαθάνειν 4, 155sq.; *λάθε βιώσας*
 154—156
λέγειν res mysticas et sim. 6, 10,
 14—18, 35, 62, 107, 111, 116, 124,
 127sq., 130, 140; *εἰς πάντα* 39, 94;
περὶ Θεοῦ 68, 118; *περὶ Θεῶν* 151;
Θεὸς non λέγεται 98; *λεγόμενα* 155
λογικῆ θυσία 71, 98sq., 115, 126
λόγος, τὰ τοῦ λ. μυστήρια 65; *μύ-*
στις λ. 65, 75; *τὸ αὐτῶν λ.* 66;
διδάσκαλος σοφῆς λ. 66; *λ. ὁ κατὰ*
γωνίαν, ὁ ἔνδοξος 67, 117; *ὁ κρείτ-*
των λ. 67; *λ. περὶ Θεοῦ* 68, 118;
λ. ὁ κατὰ προσηγορίαν 77; *λ. ἱερός* 78;
λ. θεῖος 80; *λ. Ὀργικὸς καὶ ἱερός* 86;
αἰγιὴ λόγον κρείττων 87; *λ. φυσικός*
 88, 120; *λόγοι Αἰγυπτιακοί* 88;
λ. Βοιωτοὶ 140; *Φρίγιοι* 10, 88;
λ. περὶ Θεῶν 90, 121, 134; *λ. oppo-*
nitur μύθῳ 90; *deus est κρείττων*
λόγον 114; *λ. γεγραμῶς* 115; *ἐκ τοῦ*
λ. ἐνοσθία 117; *λ. ἐγγεγραμμένος*
 120; *λ. ἀπόρητος καὶ μυστικώτερος*
 120; *τοῦ λ. αιμασία* 126; *αἰτία*
κρείττων λόγον 128sq.; *ὁριστὰ*
ὁ λ. 140; *λ. ψευδῆς* 153
λοζός 91, 103; 114, 121
λέειν τὸ ἀμφόλιον 59

μεθύειν (de anima dic.) 116
μῦθος, τὰ κατὰ 15
μυθᾶδόναι 5, 11, 31, 53, 56, 82, 94,
 101, 103, 105sq.
μυθᾶσεις 53
μυθολογία 54; *τραπίζεις ἱεράς* 74
μυθῶν 82, 117, 119, 124, 152
μυθῶσθαι τὰ ἱερά 18
μονῆς βίος 156
ἀνώσις cara deo 77
μύειν 115
μύειν 5sq., 10, 12sq., 15, 17, 76, 86,
 103, 109, 114
μύθους 13, 24, 95, 146
μυθεῖν 81

μυθικός 40, 43sq., 73sq., 92, 121,
 147sq., 155
μυθολογία 132sq.
μυθολογῆναι 13, 41, 87, 157.
μυθολόγημα 151
μυθολογία 38, 123, 149sq., 152
μυθολόγος 157
μυθοποιία 74, 147, 149—151, 153
μῦθος 24, 38, 40, 43, 45, 65, 73sq.,
 88, 90, 92—94, 107, 114sq., 118,
 121—123, 132—137, 146—151,
 153sq.
μυθῶδης 81, 90
μυσταγωγῆναι 78, 101, 103
μυσταγωγία 13, 128, 130sq., 147
μυστήρια 4—6, 8—17, 19, 21—23,
 25—27, 31, 37, 53sq., 59, 64sq.,
 74—76, 78, 80, 87sq., 92, 95—97,
 103—105, 109, 114sq., 122, 127,
 139, 154
μυστηριώδης 87sq., 139
μύστις 4, 14sq., 17, 65, 73, 75—78, 97
μυστικός 6, 8, 11, 15sq., 23, 32, 44,
 48, 60, 63, 74, 86sq., 101, 103, 108,
 112, 115, 120, 122—124, 130, 133,
 145—147, 149, 155, 157
μύστις 75
μυστοδόκος δόμος 21
μῦσθαι 136

νυκτερινός 4
νόημα sacra 4, 9, 15
νομοθετεῖν τὰ μυστήρια 54
νόμος mysticus 10, 14
νοῦς 114; in libris sacris absconditus
 81; *πρῶτος νοῦς* 111
νῦξ 16, 73, 92, 140

ὁδὸς ἄγία 107
ὁμόδοξος 61
ὄνομα 81; *μείγατον* 106; *χορηπιὸν*
ibid.; *ἄνομον* 129; *ἀπόρητον* 131
ὄπαδος Ἠλίου 128
ὄραν τὰ μυστ. 12, 14—16; *θιόν* 115
ὄρατικός 79
ὄρατα ἱερατικά 154

ὄργην 4. 8sq. 14. 20sq. 44. 75. 77. 140
 ὄργισμός 86. 88
 ὄρκος 5. 101. 105; cf. ὀρκίζειν 101;
 ὄρκιον 103; ὀρνύται 108
 Ὀρφικός 149; -ὰ ἔπη 88
 ὀσίη ἐστὶ 6. 15; ὄσιόν ἐστι 14
 Ὀσιρικὰ 87

 πηλιγενεσίη 96
 παντέλεια 86
 παραβολή 108; -ικος ibid.
 παραδιδόναι 5sq. 15. 37. 60. 104.
 107. 145. 154
 παράδοσις 95sq.
 πικρακάλυμμα 64
 παρακαλύπτειν 11. 140; -εσθαι 93
 παραπέτωμα 63. 107. 113. 146—148.
 152. 154
 παρουσία, θεῶν 137
 παρορσία 73. 93
 περίβολα, τὰ ἱερά 18; τὰ θεῖα ibid.
 περικαλύπτειν 87
 περιφραντήριον 18. 44. 75
 περιστέλλειν 75
 Περσεφόνη 15
 πίστις 13. 137
 πλημελεῖν εἰς τὸ θεῖον 126
 πνεῦμα, τὸ θεῖον 77; -τικός 108
 ποιεῖν τὰ μυστ. 16sq.
 πολλοὶ (οἱ π.) 7. 36sq. 42. 53. 55. 60.
 66. 77. 87sq. 92. 95sq. 128. 137.
 147. 150sq. 155
 προκαλύμμα 136. 154
 πρόσχημα 140. 147; ἱερατικόν 131
 προτιθέναι τὴν σοφίαν 107
 προφήτης 103. 115; -ις 102
 πρόπον, τὸ = deus 114
 πνθωγορίζειν 112

 ῥήοις, τοῦ ἱερογάντου 18; μυστικὴ ibid.
 ῥήτος 13. 31. 79. 86. 114. 129. 134.
 140; ἑρμητεία 81; δῶταξις ibid.

 Σαμοθράκες 8. 109; Σαμοθράκη 15
 σέβας 4. 20sq.
 σέβασμα 22

σεβαστός 97
 σέβειν 25. 146; -εσθαι 23. 56. 92
 σεμνός 5. 11. 20—23. 44. 64. 79. 88.
 112. 118. 129. 136. 140. 151; σε-
 μνοποιεῖν 48
 σεμνότης 72. 92. 140
 σημαίνειν 35. 62. 92. 120sq. 130
 σιγᾶν 23. 26. 55. 68. 88. 97. 116—
 118. 126
 σιγή 3. 61. 67. 87sq. 96. 98. 117. 126.
 145sq. 154. 156; Σιγή gnostica 106.
 109; πατρική 110
 σιωπᾶν 14. 16. 23. 25sq. 48. 66. 87.
 107. 116. 128. 155
 σιωπή 4. 16. 22sq. 26. 34. 54—56.
 61. 66. 88. 90. 97sq. 109. 139
 σιωπηλός 26. 54sq. 155; -ρός 88
 σκεπάζειν 136; -πειν 119
 σκότος 73. 92. 140; -τεινός 60. 103
 σοφία, ἡ περὶ τὰ θεῖα 90; νοερά 98;
 θεολόγος 119
 σπήλαιον 140
 στεγανός 26
 σγκαλύμμα 92
 σγκαλύπτειν 103
 συγγενής, πρὸς τὸ θεῖον 25
 συμβολικός 32. 57sq. 60sq. 64. 87sq.
 93. 112. 129sq. 148sq.
 σύμβολον 24. 31. 59—64. 79. 81. 86.
 90sq. 107. 122. 129—131. 137. 140.
 146. 150sq.
 συμμύστης 106
 συνάπτειν τοῖς θεοῖς 25
 συνεπικρύπτεσθαι 54
 σύνθημα 19. 130sq. 149
 συντελεῖν τὰς ἀγνοτείας 12
 συντηρεῖν ἐν ἀποκρίφοις 101
 συσφετός, ὁ πολὺς 38. 128
 συσκαίξειν 103
 σφραγίς 5
 σῶμα sensus corporalis librorum sa-
 crorum 81
 Σωπή 106
 σωτήρ deus 78; σωτηρία τῆς ψυχῆς
 119; τῶν ὄλων 127

τάφος symbolicus 57; cf. 56
 τελειν 4. 13. 22. 24. 26. 76 sq. 122. 136
 τέλειος 75. 108 sq.
 τελειοῦν 136
 τελειοσυργία 22. 131. 149
 τελεστήριον 122
 τελεστής 94. 148
 τελεστικός 133. 149
 τελεσηγορέας 18
 τελετή 4. 6—8. 10. 13. 15 sq. 21 sq.
 24. 36. 44. 48. 61. 63. 74—77.
 87 sq. 95. 106. 115. 133 sq. 139 sq.
 151
 τέλος 5. 21
 τερρεῖν ἐν ἀπορρήτοις 15; τιν γινῶσιν
 106; τὰ μυστήρια 108
 τραγωδεῖν 8
 τυπικός 108; τύπος 79. 153
 ἐπεράγνοια 154
 ἐπόθειος mysteriū 104
 ἐπόμνημα συμβολικόν 57. 60
 ἱππονεῖν 92
 ἐπόνοια 63. 79. 81. 88. 92. 120. 151 sq.;
 θεοότης 91
 ἱψηγεῖσθαι 78
 φεῖδεσθαι τῶν ἀπορρήτων 66
 φερομεγάτι 9
 φιδέζομαι οἷς θεῖς ἐπί 29
 φιλόμυθος 40
 φράζειν (θεόν) 98. 126

accipere 37
 admissus in sacra 14
 adytum 143
 ambages allegoricae 47
 arcanus 11. 14. 109. 143
 caerimoniae 141
 Ceres 11. 17
 clandestini conventus 109
 consecrare 102

φροῖσι 92; φροκίος 15. 22; φροκιάδης 22
 φυλάττειν 23. 41. 55. 75. 139;
 -εσθαι 96
 φουσιογνωμοεῖν 80
 φουσιός 80. 121. 123. 151. 155
 φουσιολογία 80. 88
 φύσις 13. 105. 151; κοῦπτεσθαι φύσει
 35. 78. 121. 133; cf. 58. 81; si-
 lentii magistra 48; sermonis sym-
 bolicum exemplar 60. 153; nihil abs-
 condit 73; τοῦ πρώτου 36; ἀθά-
 νατος 97; τῶν στοιχείων 121;
 γενοσιουργός 129; τοῦ παντός 130;
 τῶν χαρακτήρων 137; παρὰ φ.,
 ἐπὲρ φ. 150; τῶν ὄλων 152
 φωνή συγῶσαι 116
 φωνοῦμενος, οἰωπῆ 97

χαρακτήρ, συμβολικός 129; -es litterae
 magicae 137
 χέρων, ἰ. ἱερά 18
 χωρεῖν εἰς τῶν ἀδύτων 17
 ψευδής 152 sq.
 ψευδός 38. 41. 76. 132
 ψευδισμα 113
 ψυχῆ sensus absconditus librorum
 sacrorum 81
 ὠγγέλιον 73. 137
 ὠγγελεῖν 73. 135
 ὠγγέλιος 137

deus summus et princeps 142

editio 102
 Eleusinia 115; deae -ae 143
 exemplum 142
 enuntiare in multos 95
 exotericus 41

fabula 42. 141
 fabulosus 141—143

favere linguis 3
figmentum 42. 141

indicare in vulgus 94
indictus 95
ineffabilis 94
initiare 10sq. 14
innominabilis 95
involvere 101

mens (divina) 142
muttire 114
mysterium 27. 47. 97. 108sq. 143
mysticus 141

natura (divinitatis arcana) 102. 142sq.;
res a n. involutae 67
nudare mysteria 97

obscuritas 101
occulta 113
orgia 17
ostendere 14

pandere mysteria 97; cf. 102. 105
pervadere 18
polluere 102

profanus 14. 25. 101sq.
publicare 96. 101

receptus in sacra 14

sacramentum 5. 109
sacrum (sacra) 10sq. 14. 25. 141. 143:
Eleusinia 113. 143; sacrorum con-
sciis 143
secretum 105. 143; caeli 67; divi-
nitatis 100. 102; scientiae 101:
doctrinae ibid.; secretiora 11
silentium 11; silentii fides 27; fida
silentia sacris 47. 97; silentio te-
gere 97; religiosum 102
similitudo 142
solutio 108
species 142

tacere 47. 70. 114
tacita spiritus vox 109
taciturnitas 47. 97
teletae 47
tradere 37. 102

velamen pium 141
volgare 11. 113

LIBRARY DEPT. JUL 18 1960

BL Religionsgeschichtliche Versuche
25 und Vorarbeiten
R57

Ed. 16

Heft 1

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

